АЛЕКСАНДЕР ДІМА.

Ґраф Монте Крісто

ТОМ ДРУГИЙ

НАКЛАДОМ І ДРУКОМ УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
В КАНАДІ, ЛТД. (УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ)
ВІННІПЕҐ, КАНАДА.
1924.

Published and Printed by the Ukrainian Publishing Co. of Canada, Ltd.
210—214 Dufferin Ave., — Winnipeg, Canada.

РОЗДІЛ XXXII.

Пробуджене.

Коли Франц пробудив ся й отворив очи, то все, що побачив, здало ся йому дальшим продовженем сну. Йому здало ся, що він немов то в гробі, до якого, немов з милосердя, заглядає промінь сонця.

Він простянув руку і діткнув ся каменя. Дальше він усів і доперва тоді побачив, що лежить на власнім плащи, ростеленім на мягкій підстілці з пахучого зіля.

Привиди зникли з перед очий й уяви — зникли статуї, зникла вся обстанова, немов все те був лише гарний сон.

Щоби довідатись подрібно де він знаходить ся, Франц встав і звернув ся до отвору, яким приходило до него світло сонця. За хвильку побачив перед собою синє море і голубе небо і зрозумів, що він спав в печері. Воздух був свіжий, вода блистіла на сонци, а на березї моря сиділи моряки і весело розговорювали; десять же кроків дальше припнятий човен ждав на своїх господарів.

Франц стояв довшу хвильку, захоплений свіжою красою ранку. Легенький вітрець холодив його чоло, а невеличкі хвилї, ударяючи об скалистиї беріг, лишали піну, білу як срібло. Після дивного сну все те здало ся йому ще кращим.

Розглядаючи красу крироди, Франц нагадував недавний сон — як незнакомий чоловік запросив його до таємничих палат, як гостив, як приймав гашишом. Сон був незвичайно інтересний, хоч рівночасно здавало ся, що сон той снив ся давно, може навіть перед роком. Та се був сон, а тут перед ним жива дійсність — широке море, знакомі люди.

Свіжий ранок приніс молодому мущинї свіжу силу, знак, що гарний сон скріпив дуже щедро змучене днем тїло.

Коли Франц підійшов до моряків, ті зараз повставали, а капітан наблизившись до него сказав:

— Пан Синбад передав вам свої щирі бажаня і дуже жалував, що не міг зробити того особисто, однакож мусите йому се простити, бо важні справи покликали його до Маляґи.

— Та невжеж се не був сон, пане капітане — запитав Франц — невжеж справді жиє сей загадочний чоловік, що гостив мене по царськи і він справді відїхав, коли я спав?

— Чоловік той не тілько жиє — відповів капітан — але ви можете навіть бачити його яхт з розпущеними вітрилами. А коли зволите поглянути через скло, то можливо, що побачите його самого на помості яхту.

І капітан вказав рукою туда, де виднїло ще судно, та віддаляло ся в напрямі полудневої Корсики.

Не ждучи нї хвильки, Франц налагодив телескоп і звернув в напрямі відпливаючого яхту. І капітан справді не милив ся — при кермі стояв сей загадочний чоловік рівнож з телескопом в руках. Він був одягнений якраз так, як і попереднього вечера і махав хустинкою своєму гостеви на пращанє, на що Франц відповів таким же самим способом.

За хвильку показав ся клубок диму коло керми судна, а невдовзї почув ся гарматний вистріл.

— Отсе він шле вам свої желаня на пращанє — зауважив капітан.

Після того капітан, взявши рушницю, вистрілив у воздух, не думаючи, що його вистрілу на таку віддаль не буде зовсім чути.

— Які тепер прикази пана ґрафа? — запитав по хвили капітан.

— Перше всего — запаліть смолоскип.

— Розумію — підхопив капітан — щоби шукати входу до загадочних палат... Дуже радо, пане ґрафе, коли вам се до вподоби; зараз все буде готове. В мене рівнож була подібна думка два чи три рази, однакож на думцї скінчило ся. Джіовані — додав він — засвіти смолоскип і дай панови ґрафови.

Джіовані сейчас виповнив приказ і Франц з капітаном вступив до печери. Він пізнав місце, де спав, однакож дармо ходив кругом й оглядав її стїни. Все, що бачив, то хиба слїди людий, що шукали входу до таємних палат і шукали, як і він, без успіху.

Але може ніхто передтим не шукав так пильно, як тепер Франц. Не було шпари, до якої не вкладав би ловецького ножа і не заважував би; не було вистаючого каміня, на який не спирав би ся цілою силою. Однакож все без успіху. По двох годинах найпильнійшого шуканя Франц вийшов з печери зовсім розчарований.

Коли опинив ся знов на березї, з відпливаючого яхту видно було тілько маленьку пляму. Він глянув ще раз через скла, однакож був задалеко, щоби можна що небудь бачити.

Тепер доперва капітан пригадав Францови, що він приїхав стріляти кози, про що зовсім забув.

Взявши рушницю, Франц вийшов на лови, однакож вийшов з настроєм чоловіка, що робить щось більше з почутя обовязку, ніж для власного безжурного задоволеня.

Минуло ледво чверть години, як Францови вдало ся вбити козу і двоє молодих. Однакож звірята сї хоч і дикі й осторожні, дуже подібні до кіз домашних і через те Францови зовсім не здавало ся, що се дичина. Зрештою инші думки рівночасно володіли Францом — аджеж він був героєм з Тисяч і Одної Ночі і кожда його думка вязалась з таємною палатою і тягнула його до печери.

Не диво, що по коротких ловах він ще раз повернув до печери. Наказавши приготовити печеню, Франц зачав знов шукати входу до невідомого мешканя і шукав довше, ніж перед тим — однакож і сим разом безуспішно. І коли змучений даремним шуканєм, усїв на камени для спочинку, яхт загадочного властителя таємної палати вже ледво можна було доглянути; бачило ся точку і більше нїчого.

— Ви говорили менї — сказав він до капітана — що Синбад відплив до Маляґи, тимчасом я бачу, що він поплив просто до Порто Веккіо.

— Позвольте вам пригадати, пане ґрафе — відповів капітан — що він має з собою також корсиканських контрабандистів.

— Значить — він має їх там висадити?

— Так! Що зрештою й думати, коли він не боїть ся нї Бога нї чорта. Кажуть, що він готов відійти 50 миль зі своєї дороги, щоби дати поміч якому бідакови.

— Тількож він може попастись в руки властий того

краю, де практикує таку дивну філянтропію*).

— Ах! — відповів капітан сміючись — хибаж він журить ся властями? Він кпить собі з них. Догонити його яхт не можуть, бо його яхт, се не корабель, але птах, і ніхто його не догонить, а коли причалить до берега, то в него всюда позно приятелів.

З бесіди капітана було видно, що пан Синбад жиє в найкращій згоді з усіми контрабандистами на Середземнім морю і через те його положенє всюда було виїмкове.

Що до Франца, то йому якось нехотіло ся довше лишати на Монте Крісто. Входу до підземних палат не знайшов, а се було найважнійше. Приказав отже лагодити судно до відїзду і за часок опустив остров, що був для него таким незвичайним. В тім часї яхту вже зовсім не було видно — він був уже в Порто Веккіо.

Минув день, минула ніч Францови на морю й остров Монте Крісто зник з очий, а з ним всї подїї почали немов віддалювати ся. Приїзд на остров, непевність, запросини на вечерю, незвичайний господар, підземні палати, вечера, гашиш, все те здавалось тепер лише сном. Коли-ж вкінци Франц знов опинив ся на земли, все те мов зовсім забуло ся. Він почав думати, як тепер здибати ся зі своїм товаришем, який чекає його в Римі. Полагодивши дещо у Фльоренції, він наняв почтові конї і в суботу вечером прибув до Риму.

Ми вже знаємо, що мешканє в готели було замовленє давно і тепер треба було лише пійти до готелю Пастрінього, однакож не була се така легка справа. Народу на вулицях було тілько, що лише з трудом можна було через натовп пробирати ся. Таке буває в Римі завсїгди перед важнійшими подїями.

Кождого року в Римі є чотири великі торжества — Карнавал, Святий Тиждень, Свято Спасителя і св. Петра. Житє міста чотири рази в роцї кипить усею силою, решта-ж року проходить тихо і байдужо.

Коли Франц прибув до готелю, готельна прислуга заявила йому сейчас, що місця в готели нема більше для нікого. Щоби не сперечатись, Франц передав картку самому

*) Філянтропія — добродійство. Філянтроп — богатий чоловік, що щедро підпомагає громадські інституції та бідних людий; Філянтроп дословно — любитель людий. Чоловіка-ж, що ненавидить других звемо — мізантроп.

властителеви готелю, Пастріньому, і просив, щоби повідомив його про його товариша, Морсерфа. За хвильку з'явив ся сам Пастріні, звиняючись та докоряючи прислузі і взявши свічку, хотів уже провадити Франца до кімнати, коли тутже з'явив ся Морсерф.

Оба товариші мали дві кімнати і трету малу, яких вікна виходили на вулицю, що в очах властителя готелю було важною їх прикметою. Побічні ж кімнати винайняв якийсь богатий пан, що був Сицилійцем, або Мальтійцем.

— Дуже добре, пане Пастріні — сказав Франц — але ми раді би мати сейчас вечеру, а на завтра і другі дні треба нам повозу.

— Що до вечері — відповів Пастріні — то зараз буде готова, але що до повозу...

— Чомуж, що до повозу? — запитав Альберт. — Може ви жартуєте, добродію, але повіз ми мусимо мати.

— Пане — сказав господар готелю — зробимо все, щоби повіз роздобути, то все, що можу сказати.

— А коли дасьте нам про се відповідь? — запитав Франц.

— Завтра рано.

— Виходить, що треба ще більше заплатити — завважив Альберт. — В других готелях платять по 25 лірів за будні дні, по 30 до 35 за неділї і свята, а крім того пять лірів окремо, отже около 40 лірів. Більше нічого.

— Панове — почав Пастріні — колиб ви там заплатили і два рази тілько, то ледво, чи вони роздобули би вам повіз.

— А чи не можна би постаратись о коні до мого власного повоза?

— Не можна, брак коний!

Альберт глянув на Франца так, немов би не розумів того, що чув.

— Чи розумієш, товаришу — сказав він до Франца — нема коний! Та може можна би дістати почтових коний?

— Не можна — відповів Пастріні — їх винайнято ще перед двома тижнями, а ті, що лишились, конечні до почтової обслуги.

— Що-ж ти на таке скажеш, любий Франце?

— Скажу, що справа менї неясна і замісць нею клопотати ся, краще перейдім до чого другого. Чи вечера вже готова, пане Пастріні?

— Жде на вас.

— Добре! Ходім отже вечеряти.

— А повози і коні? — запитав ще раз Франц.

— Будь спокійний, товаришу. Коли буде треба, то знайдуть ся. Тут ходить лише о те, кілько треба заплатити.

Й Альберт пішов вечеряти фільозофуючи, що в кого повна кишеня гроший, для того все можливе. По вечері оба товариші пішли спати й Альбертови снило ся, що він їздив вулицями Риму в пишнім повозї, до якого було запряжено шестеро гарних коний.

РОЗДІЛ XXXIII.

Римські бандити.

Слідуючого ранку Франц пробудив ся перший і зараз задзвонив. Ще голос дзвінка не зовсім затих, як до кімнати вступив сам Пастріні.

— Отжеж, мої високо достойні панове — почав перший Пастріні з виразом повного вдоволеня — вчера я побоював ся, що для вас повоза не буде можна роздобути і тому не сказав нічого певного, бо вже через послідні три днї годї було їх дістати.

— Себто для нас, що так неминуче їх потребуємо — сказав Франц.

Тут вступив Альберт.

— Що-ж? Хиба нема коний? — запитав він. — Ну, справдї величаве місто!

— Справа так мається — почав дальше Пастріні, хотячи піднести повагу свого міста — від неділї до вечера в вівторок годї буде дістати повоза, але від нинї до неділї можна дістати їх ще богато, хочби і пятьдесять.

— Так і добре! — сказав Альберт — нинї четвер і хто знає, що до суботи може ще стати ся!

— Що-ж — додав Франц — прибуде десять, або два-

найцять тисяч подорожних, отже з ними збільшать ся трудности.

— Для нас однакож їх чейже не буде богато.

— Мабуть, що так. Нам чейже вдасть ся дістати хоч вікно, щоби можна вигідно всему приглядати ся.

— Де?

— Вікно, що виходить на вулицю ді Кур.

— Ах, вікно! — перебив Пастріні — се майже зовсім неможливо. Лишало ся власне одно на пятім поверсі Палати Дорія, однакож і те винайняв російський князь за двайцять секзінів на день.

Двох молодих людий глянуло на себе мов оголомшені.

— Хиба так — сказав Франц до Альберта — що зробимо зовсім инакше. Їдьмо на Карнавал до Венеції. Там, колиб годі дістати повозів, то можна дістати ґондолю*).

— Ні! — почав сперечати ся Альберт — я приїхав до Риму, щоби тут бачити карнавал і буду бачити, хочби мав на диби ставати.

— Знаменито! На дибах будемо виглядати, як пастухи з Ляндесу і се нам певно вдасть ся.

— А позвольте запитати вас, панове, чи від тепер до неділї потребуєте повозу?

— Розуміє ся! Не будемо-ж бігати вулицями Риму, як адвокатські писарі.

— Отже я радо і сейчас можу о повіз постарати ся, однакож заявляю наперед, що повіз буде коштувати вас шість пястрів денно.

— На лихо я не міліонер, як наш сусїд — відповів Франц — а надто був я в Римі вже чотири рази і знаю цїну повозів. Дамо отже дванайцять пястрів за нинї, завтра і позавтра і на тім ви ще добре заробите.

— Ваша гідносте... — хотїв сперечати ся Пастріні.

— Нї, краще вже підіть добродїю і поторгуйтесь з візником а нї, то я піду сам. Він менї відомий, бо нераз порядно мене обдер. А щоби більше заробити, він певно поставить цїну низшу, нїж я даю вам, а тодї ви самі на тім стратите.

— Не клопочіть ся, мої високоповажанї панове — сказав Пастріні, побачивши, що штука не вдала ся — я зроблю все, що буде можливе і вірю, що будете вдоволенї.

* Ґондоля — довгий, а вузкий венецький човен.

— Тепер ми оден другого розуміємо.

— Коли ж бажаєте мати повіз?

— За годину.

— За годину він буде ждати перед дверми.

І дійсно годину пізнійше перед дверми готелю ждав повіз, а радше звичайний фіякер, що на дійсний повіз зовсім не скидав ся. Однакож мимо нечепурного його вигляду оба товариші були би раді мати і такий повіз на послідні дні карнавалу.

Коли Франц зблизив ся до вікна, чічероне*) закликав:

— Чи зволите, ваша ексцеленціє, щоби припровадити повіз близше дверий палати?

Франц оглянув ся кругом на ті слова. Він сам був „ексцеленцією", фіякер був „повозом", а звичайний готель де Льснде був „палатою". Та в тім однім реченю власне найкраще показуєсь звичайна похвальна фразеольоґія**) людий, що раді дістати якнайбільшу заплату за свою прислугу.

Франц й Альберт зійшли на долину. Повіз приблизив ся до палати, їх ексцеленції розложили ся на двох сидженях , а чічероне всїв на задне сїдало.

— Куда ваші ексцеленції зволять їхати? — запитав він.

— До св. Петра, а відтак до Колїзею — сказав Альберт.

Тількож Альберт не знав, що треба цїлого дня, щоби оглянути церкву св. Петра, а треба місяця, щоби її подрібно перестудіювати.

В самій церкві св. Петра минув нашим знакомим майже цїлий день. Сонце хилило ся вже до заходу, коли Франц глянув на годинник — було власне пів до пятої. Оба товариші вернули до готелю і Франц приказав фіякрови бути коло готелю в осьмій. При світлї дня він показав Альбертови церкву св. Петра, а при світлї місяця хотїв показати Колїзей.

Коли хочемо показати товаришеви місто, яке ми давнійше пізнали, то відчуваємо те саме, що показуючи комусь женщину, яку любимо.

---

*) Чічероне — провідник; чоловік, що опроваджує подорожних по місті і показує інтересні річи і так заробляє на житє. Пишуть також „ціцероне", та Італїйцї латиньске „c" вимовляють звичайно як наше „ч".

**) Фразеольоґія — повторюванє слів, або речень з привички, зі звичаю, без свідомої думки; те, що чоловік може часто повторяти думаючи, що се шось важне, хоч на дїлї се маловажне; пустомельство без змісту.

Франц хотів виїхати з міста брамою Порта дель Пополльо, обїхати мур і вернути брамою Порта Сан Джіованні. Так міг Альберт побачити Колїзей ,не будучи приготованим до сього иншими величавими памятками, як Капітоль, Форум, Лук Септімія Севера, Святиня Антонїя, Фавстіна і Вія Сакра*).

Оба товариші сіли до обіду. Пастріні обіцяв поважний бенкет, а тимчасом вийшов звичайний обід. При кінци обіду увійшов Пастріні і Франц, думаючи, що Пастріні хоче почути похвалу за обід, почав вже щось говорити, але Пастріні перервав:

— Дуже вдячний за признанє, але я приходжу з иншою справою.

— Можливо, що даєте знати, що знайшли для нас повіз? — запитав Альберт, запалюючи циґара.

— Нї! І ваша ексцеленція добре зробите, коли про се зовсїм забудете. Тут або можна щось зробити, або не можна. Коли раз сказано, що годї, то годї, кінець всьому.

— А вже не так в Парижи; там все можливе, коли подвійно заплатити.

— Се говорить кождий Француз — додав Пастріні — і длятого я не розумію, пощо вони подорожують.

— Алеж — почав Альберт, гойдаючись на кріслї, подорожують такі, як ось ми, дураки. Розумні люди свого готелю на вулици Гелдер не опускають на довго; хиба що проходжують ся по бульварі де Ґан і заходять хиба до Паризької каварнї.

Треба розуміти, що се якраз сам Альберт мешкав на згаданій вулици, проходжував ся згаданим бульваром й обідав в каварни, де можна дістати добрий обід, коли хто знакомий з прислугою.

Пастріні не знав, що сказати на їдку увагу Альберта і хвильку призадумав ся та на щастє його думку перервав Франц кажучи:

— Думаю, пане Пастріні, що маєте для нас якусь важну справу; чи можна отже про ню запитати?

— Так. Ви приказали візникови бути тут на осьму годину?

---

*) Капітоль — святиня Юпітера; Форум — ринок в Римі, де колись розсуджувано ріжні справи і виголошувано бесїди; Вія Сакра — Свята Дорога.

— Так.

— Ви казали візникови, що виїдете з міста через Порта дель Попольо, обїдете мур і вернете через Порта Сан Джіованні?

— Так! Се мої власні слова.

— Тількож ся дорога зовсім неможлива.

— Неможлива?!

— Так! Можна сказати: небезпечна.

— Чому небезпечна?

— Небезпечна через славного Люйґі Вампа.

— Невжеж?! Так будь ласка сказати, хто сей Люйґі Вампа може бути? — запитав Альберт. — Він може бути славний в Римі, однакож в Парижи про него і не чули.

— Невжеж справді ви про него не знаєте?

— Зовсім ні!

— Ви ніколи не чули сього імени?

— Ніколи.

— Коли так, то знайте, що се славний бандит, якому майже нема рівного.

— Отжеж, Альберте — звернув ся Франц до товариша — вкінци маєш бандита!

— А я попереджаю вас, пане Пастріні, що не повірю ані одному слову з того, що будете оповідати. Знаючи-ж се, ви можете оповідати, що хочете, я буду слухати. Одного разу... отжеж починайте!

Чуючи таке, Пастріні звернув ся тепер до Франца, що був більше поважний. Зрештою треба тямити і се, що хоч Пастріні мав у себе богато Французів, але не розумів їх душі.

— Ексцеленції — сказав він як найповажнійше — коли ви дивитесь на мене, як на брехуна, то дарма буде моя бесіда. Алеж я прийшов тільки задля вашого добра.

— Альберт не каже, що ви брехун, він каже лише, що не буде вірити вашим словам. Що-ж до мене, то я вам вірю і прошу оповісти, що вам відоме.

— Так, тілько-ж коли хто сумніває ся в мою щирість...

— І пророкам не всі вірили, пане Пастріні, а вони говорили, а вам повірить половина слухачів. Розкажіть отже подрібно, хто се такий той Вампа?

— Я вже казав, що се оден з найславнійших бандитів, які колибудь були, почавши від Мастріля.

— Яким же способом дорога, яку я вибрав, вяже ся з тим бандитом? Я виїду одною брамою, а в'їду другою, отже що?

— А те, ваша ексцеленціє, що одною можете виїхати, але не вернути другою.

— Чому?

— Коли западе ніч, ви пятьдесять кроків за брамою не можете бути безпечними.

— Невже-ж справді так? — запитав Альберт.

— Пане ґрафе — почав Пастріні, вражений сумнївом Альберта — я того не говорю вам, але вашому товаришеви, який знає Рим і таксамо знає, що такі річи не є жартами.

Тут Альберт звернув ся до Франца:

— Товаришу, отсе якраз нагода для несподіванок! Наберемо пістолїв і візьмемо рушниці. Вампа схоче злапати нас, а ми зловимо його, привеземо до Риму і віддамо його святости, папі. Він схоче нас нагородити, а ми лише попросимо о конї і повіз. Ми оглянемо карнавал, а там можливо, що вкоронують нас, як Куртія і Горація Коклеса і назвуть спасителями держави.

Коли Альберт говорив такі нїсенїтниці, Пастріні зробив таку міну, якої нема способу описати.

— Добре, добре — почав Франц — тілько-ж де та твоя збруя?

— Певно, що не в моїм арсеналї, але її треба би мати. Тодї розбишаки не дуже тїшили-б ся своїм ремеслом.

Се показало ся Пастріньому менше нерозумним і він немов зачав про те саме говорити, хоч все ще звертаючи ся до Франца.

— Ваша ексцеленція чейже знають, що звичайно так не буває, щоби нападений бандитами пробував боронити ся.

— Як! — закликав Альберт, подразнений ще більше увагою Пастрінія — не боронити ся?!

— Нї, бо се було би даремне. Що можна вдїяти, коли з якого будь сховку, вискочить десяток, а то й більше бандитів і нараз станутъ перед вами?

— А отже-ж воно не так! Нехай би мене й убили! — сказав Альберт.

Пастріні глянув на Франца так, немов казав: „Твойому товаришеви щось бракує".

— Твоя думка величава, що не казати — звернув ся

Франц до Альберта, однакож подібні думки там оправдані, де ходить о народну справу. Тут же зовсім що друге — не виплатить ся наражати житя для самих примх.

— Справді так — потакнув Пастріні — инакше і не може бути.

Тимчасом Альберт сягнув по чарку, що стояла на столї і випорожнив. Видно, що мірка була вже перебрана, бо по хвили, звісивши голову, почав дрімати, муркотячи якісь невиразні слова.

— Бачите, пане Пастріні, що мій товариш вже не буде до бесіди мішатись, будьте отже ласкаві оповісти щось більше про того славного бандита. Чи він з пастухів, чи шляхтичів; молодий чи старий; високий чи низкий? Опишіть менї його, щоби можна пізнати, коли-б припадково треба з ним здибати ся.

— Дуже радо се зроблю. Мушу сказати, що ніхто вам не оповів би краще, ніж я, бо менї довело ся знати його змалку. Однакож се ще не все, бо я був опісля в його руках. Було таке, що на дорозї з Ферентіно до Алятрі я попав йому в руки, та на щасте він пізнав мене і не тілько, що пустив без викупу, але ще подарував дуже славний годинник й оповів історію свого житя?

— А можу згаданий годинник побачити?

Пастріні виняв з кишенї і показав справді гарний годинник, з іменем фабриканта, париською печаткою і княжою короною.

— Отсе він!

— Гарно! — крикнув, мов пробудившись **Альберт.** — Я висказую вам при сій нагоді свої желаня. Я маю такий самий годинник і він коштує мене три тисячі лїрів.

Тут він показав свій годинник.

— Краще послухаймо історії — сказав Франц, присунув крісло і просив, щоби Пастріні сїв.

— Коли ваша ексцеленція позволить — сказав Пастріні.

— Даруйте, добродію — крикнув Альберт — ви-ж не священик, що мусите стоячи проповідувати.

Пастріні усів, а се значило, що він готов оповісти про Вампу все, що знає. Та нїм він почав продовжати оповідане, сказав Франц:

— Ви казали, що знали Вампу з дитини, виходить отже, що він ще молодий чоловік.

— Молодий! Йому тепер ледво двайцять і два роки. О, се незвичайний чоловік і дуже спосібний. Будьте певні, що перед ним велика будучність, хоч і свого роду.

— Що, Альберте, про таке думаєш? Двайцять і два роки і вже такий славний!

— Так! В його віку Александер, Цезар і Наполеон далекі ще були від слави.

— Отже ви не милите ся, що сей ваш герой має ледво двайцять і два роки? — допитував ся Франц.

— Власне так, як мав я честь вам вже сказати — потвердив Пастріні.

— Високий він, чи низький?

— Росту середного... десь такого росту, як ваша екс-целенція — вказав Пастріні на Альберта.

— Дякую за порівнане — сказав Альберт, похиливши легко голову, як на знак подяки.

— Оповідайте дальше, будь ласка, пане Пастріні — почав Франц. — З якого роду він походить?

Пастріні почав оповідати про Вампу і других бандитів.

— Він був пастухом овець в маєтку ґрафа Сан-Фелі-цийського, між Палєстріною й озером Ґабрі. Родив ся він в Пампінарі і пішов до ґрафа на службу, коли йому було ледво пять років. Його батько був також пастухом, мав невеличку череду і жив з вовни і молока, що продавав в Римі.

Вампа ще зовсім малою дитиною був незвичайного успособленя. Одного разу, коли було йому сім років, прийшов він до священика в Палестріні і просив, щоби той навчив його читати. Однакож священикови тяжко було се зробити, бо малий хлопець мусів пасти череду. Та священик ходив кождого дня до невеличкого селця правити богослужене — ходив зовсім дармо, бо сельце було бідне і не могло платити (а звалось воно Борґо), отже сказав хлопцеви, що по дорозі кождого дня може хвильку його вчити. Йому ж попри хлопця дорога. А що хвилї науки будуть короткі, отже звернув увагу хлопця, що той мусить напружити всю силу для науки.

Хлопець був дуже рад. Кождого дня в девятій годинї здибав він священика на дорозі з Палєстріни до Борґо і той хвильку вчив його письма з свого молитвенника.

Минуло три місяцї і хлопець вмів вже читати. Але того

замало — йому треба ще вміти писати. І священик роздобув в Римі трояку азбуку — велику, середну і малу і показав хлопцеви, як писати букви на табличці.

Того самого дня вечером, коли вівці були на оборі, побіг малий Люйґі до коваля в Палестріні, взяв великий цьвях, заострив і приладив щось в роді стародавного приладу до писаня, який Римляне звали „стилюс" і від чого пішла також назва на означенє складу писаня.

Священика здивували спосібности хлопця. Він дав йому перо і папір і за тиждень хлопець писав пером дуже добре.

Після того священик оповів пригоду з хлопцем ґрафови і той зараз казав хлопця закликати і заставив читати і писати. Від тепер хлопець діставав поживу разом з домашними й одержував по два пястри платні місячно.

За одержані гроші хлопець купував книжки й олівці і уживав всего вільного часу і спосібностий на науку. Він почав рисувати найперше на таблиці всякі предмети — дерева, вівці, доми, а дальше почав вирізувати всякі річи з дерева. Зовсім подібно, як славний Пінеллї починав свою різьбарську карієру.

Тепер оба товариші не відзивали ся, а се було знаком, що оповіданє їх інтересувало.

Та коли оповідаю про Вампу — продовжав Пастріні — то мушу розказати про другу особу — про дівчину, що звала ся Тереса.

Була се дівчина шести, або семи літ. Була вона дещо молодша, ніж Вампа і пасла вівці також недалеко Палестріни. Була вона сиротою, родом з Вальмонтону.

Вампа і Тереса пасли разом, їх череди ходили гуртом, вони обоє бігали, говорили, сміяли ся, одним словом — жили як найщирійші товариші.

Так вони виростали, доки Вампа не дожив дванайцятого року житя, а Тереса одинайцятого. Тут власне зачала виявляти ся вдача пізнійшого віку Вампи. Він був впертий, ущипливий, деколи задуманий і наче лихий. Ніхто з хлопців до него не зблизив ся, ніхто не був його товаришем. Впливу на него не міг мати ніхто, зате здавало ся, що він жадає послуху від усіх. Одна Тереса мала над ним контролю. Вампа числив ся з її словом, її рухом, її поглядом. Супроти сили женщини він був зовсім податливий, хоч не хотів ні на хвильку подати ся перед мущиною.

Тимчасом же Тереса була вдачі зовсім відмінної — жива, весела, і жартівлива до надміру. Ті два пястри, що Вампа діставав кождого місяця, а крім того гроші, що діставав за річи, які вирізував з дерева і продавав, видавав він тепер на прикраси для Тереси. Не диво, що товаришка Вампи належала до найгарнійше прибраних дівчат в цілій тій околиці.

Так Тереса і Вампа виростали разом, розвиваючи спільно свої вроджені нахили. Вони нераз бесідували про те, чим би їм в житю хотіло ся бути, а ще більше рисували собі в мріях бажану будучність.

Головним бажанєм Вампи було стати капітаном корабля, ґенералом армії, ґубернатором, або князем. Мріею Тереси було — стати богатою, пишно одягатись, мати громаду прислуги повбираної в однострій.

Таке мріяли вони, завертаючи свої череди, а вечером, коли треба було гнати вівці до дому, вони з золотих висот вертали до звичайної небажаної буденщини.

Одного дня оповів Вампа, пригнавши вівці до дому, що він бачив вовка, що надійшов з Сабінських гір і закрадав ся до овець. Оповідане принесло для Вампи надсподівані наслідки — йому дали рушницю, а того Вампі якраз було потрібно. Рушниця була гарного виробу і трафляла з такою точністю, як анґлійський кріс.

Одного разу ґрафови стала ся пригода — він зломив приклад рушниці, а не хотячи клопотати ся, кинув рушницю зовсім. Се було на руку Вампі — він взяв рушницю і сам доробив такий приклад, що міг би за него дістати найменше пятнайцять пястрів, колиб хотів продати. Однакож о продажі він не відважив би ся і думати.

Рушниця довгий час була для Вампи найбільшою гордістю. Цілий вільний час йшов в него на вправу в орудуваню зброєю. Він купував порошок і кулї, а за ціль служило йому все — пень дерева, лис серед поля, орел під хмарами. І коли Тереса зпочатку дрожала від кождого вистрілу, то пізнійше не тільки, що привикла, але навіть радо інтересувала ся зручністю Вампи. І як не інтересувати ся, коли куля трафляла так точно кожду точку, немов її там хто клав рукою.

Одного дня нерозважний вовк заблукав ся і перед очи Вампи. Та не поступив він і десять кроків, як рушниця Вампи повалила його на землю. Треба собі уявити,

як гордо молодий стрілець брав добичу на плечі, як ніс між людий. І сей власне випадок зробив Вампу загально інтересним, ба, славним. Про него зачали говорити, як незвичайно відважного та зручного молодого героя. Правда, Тереса належала таксамо до найкращих дівчат околиції, однакож про ню говорили мало. І що говорити? Про любов до неї ніхто не відважив ся згадувати, бо всі знали, що вона належить до Вампи.

Тількож треба знати, що ані сам Вампа, ні Тереса не згадували про свою взаїмну любов. Їх любов не починала ся одного дня — вона виростала разом з ними. Наче два дерева, що ростуть побіч себе і наче сплітають ся в одно дерево, так виростав Вампа з Тересою. Вони були свої, бо разом переживали дні, тижні і літа — разом говорили, радились, мріяли. І тому було зовсім природне, що вони хотіли себе завсігди бачити і розлука для них рівнала би ся смерти. Аджеж ніхто не розумів їх так і вони нікого, як вони себе розуміли.

437Тересі було тоді шіснайцять літ, а Вампі сімнайцять.

В тім то часі пішла поголоска, що в Лепінських горах появили ся розбійники, хоч що правда, розбійники в околицях Риму ніколи не переводили ся. Часом, що правда, недоставало провідника, але коли начальник був, то гурт для него завсігди знайшов ся.

В тих власне часах, що розказую, славний розбишацький провідник, Кукуметто, що перебував в Абруцах*), перебрав ся в сторони Соннїна, на береги Амасіни. В околици, з якої він прийшов, сила уряду знищила його дружину і Кукуметто заходив ся в новій околици збирати нову ватагу.

Не минуло богато часу від приходу Кукуметта в сї сторони, як почали молоді люди з Палестріни, Фраскаті і Пампінари зникати. Се викликало зпочатку неспокій, але невдовзі виявило ся, що вони прилучили ся до гурта, який збирав Кукуметто.

По якімсь часі Кукуметто звернув на себе увагу всїх. Про него оповідали небувалі доси річи — про незрівнану його сміливість і надмірну жорстокість. Одного дня він пірвав молоду дівчину, дочку землеміра з Фросіноне.

А закони бандитів прості. Пірвана дївчина належить

---

*) Абруци, або Абруцци — замешкана околиця серед Апенїнських гір.

найперше до того, хто її пірвав, а там і до всіх. Коли-ж її родичі богаті, то посилають післанця, щоби переговорював з розбишаками про услівя звороту, а коли-б не дати викупу, дівчина пропадає.

Сим разом стало ся, що мущина, який любив пірвану дівчину, був в громаді Кукуметта. Він звав ся Карліні. Коли отже дівчина побачила Карлінього, простягнула до него руки в надії, що він оден може дати їй поміч.

Однакож здавало ся, що не надія, але безнадійність лежала тягарем на серци Карлінього. Та і не диво, бо він знав не від нині звичаї розбишаків.

Та всеж таки він спроміг ся попробувати щастя. Аджеж він стояв близше Кукуметта, ніж хто другий і не без причини. Карліні вже три роки служив вірно приказам Кукуметта; він то навіть вратував житє свого вожда, кладучи трупом драґона, що розмахнув ся розчерепити голову Кукуметта. Відійшовши отже на бік, він почав говорити з Кукуметтом про дівчину і розказав все подрібно, в яких відносинах він стоїть до дівчини, як він її любить і з нею частенько видаєть ся.

І навіть того вечера, коли дівчина попала в руки Кукуметта, вона вийшла, щоби з Карлінім побачити ся, на нещастє однакож Кукуметто післав був його тоді кудась за орудками. Карліні отже просив, щоби для него зроблено виїмок, тимбільше, що батько Ріти (бо таке було імя тої дівчини) богатий чоловік і може дати за неї великий викуп.

Здавало ся, що Кукуметто вволить просьбу Карліньо-го. Він сказав, щоби Карліні знайшов пастуха і через него повідомив батька дівчини про викуп, якого Кукуметто жадає, 300 пястрів, і який має бути доручений по 12-ох годинах, себто слідуючого ранку. Тепер Карліні поспішив до дівчини, оповів їй все і сказав, щоби вона написала від себе до батька лист.

Коли лист був готовий, Карліні удав ся з ним в напрямі мешканя батька любої дівчини. Невдовзі він знайшов пастуха і той згодив ся не пізнійше, як за годину доручити лист куда треба. — Що-ж до пастухів, то треба вам знати, що вони одинокі є можливими післанцями розбійників, та і не диво: вони жиють коло своїх черед між містом і горами; між цивілізацією і диким житєм.

Відославши пастуха, Карлїнї вернув сейчас до гурта, щоби бути побіч дівчини, та якеж було його здивоване, коли побачив, що цілий гурт при вечері, а Ріти і Кукуметта нема між ними. Він запитав де вони, але відповідю був лише загальний сміх товаришів.

Холодний піг виступив на його чоло. За хвилю він повторив питанє ще раз і в відповідь оден з бандитів подав йому склянку вина, кажучи:

— За здоровлє відважного Кукуметта і гарної Ріти!

В тій самій хвили Карлїнї почув жіночий крик і зараз все відгадав. Він вхопив склянку з рук товариша і кинув всею силою в лице тому, хто вино давав, а сам поспішив туди, звідки крик було чути. Перейшовши сто кроків, він звернув до лїска і побачив тут зомлїлу Ріту в обіймах Кукуметта.

Побачивши Карлїнього, Кукуметто сейчас вхопив в руки два пістолї. Хвильку стояли оба розбишаки зовсїм мовчки — оден з усміхом, з якого було видно звичайного хижого звіра, другий блїдий і грізний. Здавало ся, що прийде до чогось грізного, однакож по хвили завзятє Карлїнього підупало і він опустив безсильно руку, що держала пістоль. А Ріта лежала між ними обома.

— Ну, щож, чи зробив ти, що тобі приказано? — запитав Кукуметто.

— Так — відповів Карлїнї — в девятій годинї рано батько Ріти принесе гроші.

— Добре! Тимчасом ніч проведемо весело. Дівчина гарна і не диво, що тобі сподобала ся. Та щоби ти знав, що я не ставлю себе висше других, отже вернемо до гурта і будемо рішати картками, кому вона має бути.

— Що?! Ти, капітане, думаєш її віддати гуртови для знущаня?

— А чому би то вона мала становити виїмок? — відповів Кукуметто.

— Так, але-ж я просив...

— Просив, але хиба ти маєш більші права, нїж хто другий? Однакож твоя черга і так прийде.

При тих словах Кукуметта Карлїнї затиснув сильно зуби.

— Я йду до гурта — сказав Кукуметто — а чи ти йдеш?

— Йду за хвильку — відповів Карлїнї.

Кукуметто відійшов, неспускаючи однакож ока з свого суперника. Він підозрівав, що Карліні може його наздогонити і вдарити несподівано, однакож ніщо подібне не вийшло. Карліні стояв коло дівчини, що ще не відзискала свідомости.

Рівночасно Кукуметто думав також, чи не хоче Карліні втікати з Рітою. Страта зрештою не була би надто велика, бо 300 пястрів не велика сума, коли її поділити поміж ціле товариство.

Не минуло однакож богато часу, як Карліні з'явив ся між гуртом. Він прийшов майже рівночасно з Кукуметтом.

— Тепер будемо голосувати, чия має бути дівчина! — заговорили в оден голос всї розбишаки, побачивши свого вожда.

Кукуметто притакнув рухом голови, причім очи всїх засвітили ся мов у вовків.

Після того понаписували імена всїх на картках і вкинули до капелюха, а витягати картки мав наймолодший з розбишаків.

Коли почали витягати картки, то перша картка припала якраз Діяволячієви — тому, якому Карліні недавно розбив лице за те, що казав пити за здоровлє Кукуметта і Ріти. Діяволячієви ще протїкала з рани кров, але бачучи, що перша картка випала на його імя, він вибухнув голосним сміхом.

— Пане — сказав він до Кукуметта — перед хвилею Карліні не хотїв пити з моїх рук за твоє здоровлє, отже спробуй, чи випє він тепер з твоїх рук за моє.

Всї думали, що з сього може вийти нова історія, однакож на диво всїх Карліні взяв фляшку, налив і сказавши: „За твоє здоровлє, Діяволячіо" — випив до дна. Після того сів коло вогню кажучи: „Треба повечеряти, бо виголоднїв ся порядно".

— Ось так, ось так! — почали бандити хвалити Карлїнього, обступивши його, — молодець з тебе не який будь!

Не було одного Діяволячія. Тимчасом Карліні їв і пив, немов ніщо не турбувало його души. Така рівнодушність навіть бандитам здала ся дивною.

За хвилю почули ся чиїсь кроки і коли бандити оглянули ся, побачили Діяволячія, що ніс на руках дівчину. Її голова безсило звисала, а розпущене волося сягало до

землї. Лице дївчини було смертельно бліде, а не менше блїдим здавав ся і Діяволячіо. Всім здало ся, що тут стало ся щось незвичайне і хто сидів, так встав на ноги, крім одного Карлїнього. Він вечеряв, не звертаючи на нїщо уваги.

Але доперва тодї, коли Діяволячіо положив дївчину коло вогню, всїм стало зрозуміле все, що стало ся. В лївім боцї грудий дївчини стремів ніж. Всї глянули на Карлїнього — в него за поясом не було ножа.

— Ось тепер я розумію, чому Карлїнї лишав ся з дївчиною — сказав Кукуметто.

Дикі натури вміють оцїнювати розпучливі вчинки. Мабуть нїхто з бандитів на таке не відважив би ся. Кождому з них став зрозумілим в повнім змістї вчинок Карлїнього.

— А тепер — заговорив твердо Карлїнї, держучи руку на пістолетї — хто з вас хоче посперечати ся, що дївчина його, а не моя?

— Нї, вона твоя — відповів коротко Кукуметто.

Після того Карлїнї підняв трупа дївчини і віднїс на бік, куда не доходило світло вогню. Між бандитами настала мовчанка. Подія занадто вразила всїх. Кукуметто назначив сторожів і бандити позавивавши ся в плащі, полягали коло вогню.

Опівночи сторож дав знак дрівоги і всї бандити в однїй хвили позривали ся на ноги. Се йшов батько Ріти, він нїс викуп за дочку.

— Тут маєш триста пястрів — сказав він до Кукуметта — а ти віддай менї мою дитину.

Однакож Кукуметто гроший не приняв, тілько дав рукою знак, щоби старий йшов за ним. Йшли поміж дерева, через які просвічував білим світлом місяць. Вкінци Кукуметто спинив ся і вказав на якісь особи, що немов-то сидїли під деревом.

— Ось там — сказав він — домагай ся своєї дочки від Карлїнього. Він скаже, що з нею стало ся.

Се сказавши, він вернув до гурта.

Старий батько стояв хвильку непорушно — він відчував, що щось страшне висїло над його головою. Доперва аж за хвилю зблизивсь до дерева, де мала бути його дочка. На шелест кроків Карлїнї піднїс голову і старому нараз стало видно зовсім виразно дві особі. Дївчина лежала на земли, а її голова спочивала на колїнах мущини, що сидїв ко-

ло неї. Лице дівчини було бліде, як лице місяця, що світив понад деревами. Батько пізнав зараз свою дочку, а Карліні пізнав старого.

— Я ждав на вас — сказав Карліні.

— Розбишако! — відповів батько дівчини — що ти зробив?!

Справа була ясна, бо ніж доси стремів в грудях Ріти.

— Кукуметто знасилував твою дочку — відповів Карліні -- а я любив твою дочку і вбив її, щоби не стала ся жертвою цілого гурта. Коли-ж я зробив злочин, то готов приняти кару.

Тут Карліні витягнув ніж з грудий Ріти і простягнув його до старого.

— Ні, ти добре зробив — відповів батько, подумавши хвильку — ти добре зробив, отже обійми мене, мій сину!

З сльозами в очах кинув ся Карліні на шию старому. Се може були перші сльози, якими розбійник коли будь плакав.

За хвилю сказав батько:

— Тепер поможи мені поховати мою дочку.

Не чекаючи, Карліні приніс два рискалі і двох людий почали копати гріб під великим дубом, де Ріта мала спочати.

Коли гріб був готовий, перший обняв дочку батько, а за ним Карліні. Після того один взяв її за голову, другий за ноги і положили на вічний спочинок. Положивши її, вони повклякали коло гробу і горячо молили ся.

По молитві почали закидати гріб землею, доки під розлогим дубом не стала могилка, що покривала тіло молодої дівчини.

Коли робота була скінчена, старий батько простягнув руку і сказав:

— Дякую тобі, мій сину. А тепер лиши мене самого.

Карліні хотів щось відповісти, але старий вдруге повторив:

— Я приказую тобі — лиши мене самого.

Карліні послухав. Він відійшов до гурта, завинув ся в плащ і положив ся.

Ще попереднього дня Кукуметто рішив змінити місце побуту, отже ледво починало днїти, як весь табор почав збирати ся до відходу. Однакож не легко було розставати ся з сим місцем Карлїньому і він пішов ще раз до гробу лю-

бої дівчини. Йому не менш хотіло ся знати, що стало ся з старим батьком.

Коло гробу застав Карлїнї нову несподіванку — старий висїв на галузи дуба, що отїняв гріб його дочки.

Дві невинні смерти зворушили до дна душу бандита і він присягнув страшно пімстити ся за обі смерти. Однакож не довело ся йому виконати присяги — за два дні він згинув, коли вийшла перестрілка між бандитами і римськими карабінерами.

Однакож про смерть Карлїнього була між бандитами інтересна балачка. Карлїнї мав ворога з переду, а кулю дістав в плечі. Одно було певне, що Кукуметто знаходив ся в той час десять кроків поза Карлїнїм.

А пізнійше вияснила ся ціла історія. Кукуметто не спускав ока з Карлїнього і коли той пішов ранком на гріб, Кукуметто пішов за ним і чув його присягу. Щоби отже не стати жертвою пімсти, він убив свого противника.

Про Кукуметта оповідають богато дивних історій; не дивно, що від Фонду до Перузи все тремтїло при згадцї його імени. Ті оповіданя чували і про них нераз радо говорили Вампа і Тереса. Її сї історії страшили, однакож Вампу вони чарували.

Час минав і Вампа та Тереса умовились подружитись, коли Вампі буде двайцять, а Гересї девятнайцять лїт. Вони обоє були сиротами і рішали самі одні про себе.

Одного дня, коли пасучи череди, обговорювали пляни своєї будучности, почулось нагло два чи три вистріли і за хвильку з лїса показав ся чоловік, що очевидно втїкав перед погонею.

— Мене переслїдують, сховайте мене — сказав незнакомий підбігши до Вампи.

Вампа був певний, що се мусить бути бандит, але в римських селян є завсїгди співчутє для бандитів і вони в кождій хвили готові їм помагати.

Не кажучи слова, Вампа підбіг до каменя, що закривав невеличку печеру, відхилив його і впустив туди бандита. За хвильку показало ся на конях чотирох карабінерів, а оден з них тягнув бандита за собою. Карабінери підїхали до Вампи і запитали, чи не бачив кого небудь, на що Вампа і Тереса відповіли в оден голос, що нїкого не бачили.

— А важна се особа — почав пояснятн карабінер — сеж сам ватажок.

— Кукуметто? — запитав Вампа дивуючись.

— Так, Кукуметто і за його голову назначено тисячу римських корон. Коли-б ви помогли мені його зловити, то дістанете по пять соток.

Вампа і Тереса глянули на себе. Пятьсот корон, сеж гроші для пастухів. Сеж три тисячі лірів, а така сума їм би тепер дуже придала ся. Однакож співчуте до втікача було сильнійше, ніж принада пяти сот корон.

Карабінери перешукали цілу околицю, а не знайшовши Кукуметти, віддїхали. Тоді Вампа відхилив камінь і Кукуметто вийшов на світ. Він, сидячи в печері, дивив ся через шпару і слухав бесіди карабінера з Вампою. Він вичитав на лицях обоїх своїх спасителїв виразну рішучість, яка йому подобала ся.

Дякуючи він виняв торбинку, повну золотих монет, щоби відплатити ся своїм спасителям, однакож Вампа не приняв нагороди. Лише очи в Тереси на вид золота заяснїли; їй прийшло на гадку, яку то гарну одежу можна купити за сї гроші, кілько всяких прикрас.

Кукуметто своєю натурою був радше чортом в людській подобі, ніж звичайним рабівником. Не диво, що глянувши на Тересу, він зрозумів, що вона належала до незвичайних дочок Еви. Відходячи він обзирав ся кілька разів, немов на те, щоби махнути рукою своїм спасителям.

Минуло кілька днів і про Кукуметта не було чутки. А тут наближав ся час карнавалу. Ґраф де Сан Фелїче оголосив великий масковий баль, на який запросив всїх визначнійших горожан Риму. А що Тереса дуже бажала бачити сей баль, то Люйґі випросив позволене, щоби йому і Тересї вільно було бути між слугами двора підчас балю.

Ґраф устроював баль для своєї дочки Кармелї, яку він дуже любив. Кармеля ростом і віком була ровесницею Тереси, а Тереса дорівнювала Кармелї красою.

Вечером, коли баль зачинав ся, Тереса вбрала ся як найкраще — голову прибрала найгарнійшими прикрасами, які мала; одежа її була така, як носять жінки в Фраскаті. По святочному прибрав ся також Люйґі, як вбирають ся селяне на великі свята.

Свято було величаве. Не тілько, що цїлий двір був

яскраво освічений, але тисячі лямпів порозвішувано також між деревами саду.

Гостий зібрала ся величезна громада. На кождій перехрестній доріжці була орхестра і стояли столи з усякими ласощами. Гурти гостий вибирали собі місця, які кому були більше до вподоби і танцювали.

Кармеля була одягнена в стрій жінок з Соніно. Її шапка була нашита перлами; шпильки в волосю були золоті з діямантами, пояс з турецького шовку, з повишиваними цвітами; спідниця кашмірова; запаска з гіндуського мушліну, а ґузики з дорогих каменів. Одна з її товаришок була одягнена в стрій жінок з Нептуно, а друга в стрій з Ля Річчія.

Крім того Кармели товаришило чотирох молодих мущин, синів найповажнійших і найбогатших родин Риму — товаришили так свобідно, як в жаднім иншім краю Европи. Були вони одягнені як селяне з Альбана, Веллєтрі, Чівіти Кастеляни і Сори. Треба хиба додати, що всі ті жінки і селянські одяги сих богатих женщин були прикрашені золотом і дорогим камінєм.

Кармеля забажала утворити партію до кадріля з самих осіб, що були вбрані в народний стрій і на нещастє недоставало одної женщини. Шукала довкруги, але ніхто з гостий не мав відповідної одежі. Тоді ґраф звернув її увагу на ґрупу селян, що стояли оподалїк і між якими була і Тереса, що приглядалась, оперши ся на рамя Люйґі.

— Чи позволиш, отче, взяти ось тамту дївчину між нас? — запитала Кармеля батька.

— Розумієсь! Сеж час карнавалу — відповів ґраф.

Тут Кармеля звернула ся до молодого чоловіка, який був побіч неї і вказуючи пальцем на ґрупу селян, сказала кілька слів.

Молодий чоловік глянув в сторону, куди вказувала йому рука Кармелї, опісля рухом голови заявив готовість виповнити бажанє, після чого відійшов і попросив Тересу до кадріля, якого провідницею була Кармеля.

Такі запросини були для Тереси несподїванкою. Їй здало ся, що лице її запалало полумям. Вона глянула на Люйґі, який не міг не дати свого призволу. Він пустив її рамя і Тереса, не довіряючи собі, заняла місце в аристократичнім кадрілеви.

На місци буде згадати одну річ — селянська одежа Те-

реси дуже ріжнила ся від рівнож селянської одежі Кармелї і її товаришок. І Тереса се бачила і розуміла і в неї пробудилось ще більше бажане мати такі самі кашміри і вишивки і дорогі камені. Вдача в Тереси була сміла, палка і жартоблива і вона дуже скоро освоїла ся з новим товариством.

Що пережив тепер Люйґі, того не переживав він до сеї хвилї. Люта заздрість оповила його душу і гризла мов червак, його серце. Він слідив за кождим рухом Тереси та її товариша танцю. Коли їх руки дотикали ся, йому робило ся в очах темно, кров в голові шуміла, в ухах дзвонило. Він бачив, як танцюючі говорили між собою і хоч Тереса більше слухала свого товариша, спустивши очи, то Люйґі догадував ся, що сей хвалить Тересу і в него повставала жадоба убийства свого суперника. І Люйґі мимоволї лапав рукою галузь, а другою хватав ручку штилєта, що був в него за поясом. Йому ставало страшно, що Тереса, захопивши ся панським житєм, може його покинути.

Тереса була гарна дївчина, однакож в неї були ще на позір не видні, але сильні прикмети, які захопляли богато більше, ніж звичайна краса й елєґанція. Не диво отже, що підчас танцю очи всїх звертали ся найперше на Тересу. Зовсїм природне, що се зауважила і Кармеля і в неї зродила ся звичайна в таких випадках заздрість. А ще сильнїйшою стала отся заздрість тодї, коли мущина, який танцював з Тересою, відпровадив її на місце, з якого її закликав.

Танцюючи Тереса кілька разів глянула в сторону, де стояв Люйґі. Він був блідий, зворушений, а раз навіть вістре ножа блиснуло її в очи. Не диво, що вернувши до Люйґі, вона дрожала.

Кадріль випав незвичайно добре і ґраф хотів, щоби його повторити. Однїй Кармели він був не по души, однакож під напором других мусїла згодити ся. Однакож коли оден з танцюристів удав ся в сторону, де недавно стояла Тереса, її вже не було. А без неї кадріль був неможливий.

Люйґі сподївав ся чогось подібного і тому вчасти просьбою, а вчасти силою забрав її сейчас на инше місце. Спречати ся було годї, бо з мовчанки Люйґі було найкраще видно, що дїяло ся в його души.

Зрештою й самій Тересї здало ся, начеб вона чим провинила ся і їй належить ся докір. Однакож Люйґі вперто

мовчав, що для Тереси було також много значуче.

Пізно вечером, коли холод спонукав гостий опустити місце забави і ворота городу замикано, Люйґі з Тересою пішли до дому. По дорозї запитав Люйґі:

— Що ти думала про Кармелю, яка танцювала проти тебе?

— Я думала — відповіла Тереса зовсім щиро — що дала би половину житя за такий одяг, в якім вона була вбрана.

— А що говорив з тобою той, з котрим ти танцювала?

— Казав, що коли хочу мати таку одїж, то се від мене залежить. Досить сказати одно слово...

— Се правда! А чи ти дійсно так дуже бажала би такого одягу?

— Так!

— Добре! Ти будеш його мати.

Дивно стало молодій дївчинї і вона глянула на свого обожателя, але його лице було понуре і страшне. Вона хотїла щось говорити, але її слова замерзли на устах.

Не кажучи більше нічого, Люйґі відлучив ся від Тереси і пішов, не оглядаючись. Куди пішов — Тереса не знала.

Тої самої ночи став ся великий випадок, а причиною його був, як догадували ся, недбалий слуга, який не погасив в будинку ґрафа всего світла. В кімнатах, близьких до віддїлу, де мешкала Кармеля, повстав вогонь. Пробудивши ся серед ночи, Кармеля скочила з постелї, обвинула себе чим попало і пробувала втечи дверми, однакож в коритари був вже вогонь. Вернувши тодї до кімнати, почала вона з усеї сили кликати помочи.

Минула ледво хвилинка часу, як у вікнї, що було двайцять стіп від землї, з'явив ся селянин, взяв її на руки і майже надлюдським способом переніс на безпечне місце на траву. Тут Кармеля зомлїла.

Коли прийшла до свідомости, її батько був коло неї. Ціле крило дому згоріло, однакож для ґрафа се була дурниця, коли Кармеля була жива і здорова.

Однакож лишало ся для всїх загадкою, хто вратував житє дївчини. Шукали за ним всюда, питали за ним, однакож його ніхто не бачив. А вже може найбільше жалувала сама Кармеля, що не придивила ся на него.

Страта, яку заподїяв пожар, була для богатого ґрафа

дурницею. Він більше думав про виратуванє Кармелї, яке здалось йому чудесним і яке приписував ласцї Провидїня.

Слїдуючого дня о звичайній для пастухів годинї двоє осіб з'явили ся на краю лїса. Люйґі прибув перший. Він вийшов на стрічу Тересї в піднесенім настрою, зовсїм вдоволений і здавало ся, що зовсїм забув вчерашну подію. На души Тереси були важкі думки, але бачучи, що Люйґі зовсїм спокійний і вдоволений, скоро забула все, що мучило її від вчерашного вечера.

Люйґі взяв її попід руку і попровадив до входу відомої нам вже печери. Тут він зупинив ся. Дївчина зауважила, що перед нею є якась нова, несподївана для неї справа і глянула допитливо на Люйґі.

— Тересо — відозвав ся тепер Люйґі — вчера ти говорила менї, що далаб половину житя за такий одяг, який мала дочка ґрафа.

— Так — потакнула Тереса дивуючись — але така бесїда була нерозумна. До чого таке бажанє?

— Нїчого! Я відповів тобі і сказав, що будеш мати.

— Так, ти сказав — говорила дївчина ще більше дивуючись — але ти говорив, щоби мене задоволити.

— Того замало. Коли я обіцяв, то лише на те, щоби виконати обіцянку. Отже йди до печери й одягай ся.

При тих словах він відхилив камінь і Тереса побачила, чого нїколи не сподївала ся — велике зеркало а побіч него горіло дві свічки. На столї, змайстрованім на борзї, лежав перловий нашийник і шпильки з діямантами, а на кріслї побіч стола був весь потрібний одяг.

Крик втїхи і здивованя почув ся з уст дївчини. Не питаючи, звідки Люйґі все те роздобув, дївчина увійшла до печери. Вслїд за нею Люйґі прихилив камінь і не без причини — він побачив на верху горба між ним і Палєстріною їздця на кони, який на хвильку був спинив ся, начеб розглядаючись, куди йому краще їхати. Проти синього чистого неба цїла фіґура їздця була незвичайно видна.

Побачивши чоловіка, їздець звернув коня і невдовзї був коло Люйґі. Показало ся, що припущенє Люйґі було слушне — чоловік їхав з Палєстріни до Тіволї і зблудив з дороги.

Розпитавши куди їхати, подорожний пустив ся дальше, однакож переїхавши чверть милї, він побачив, що перед

ним знов три дорозі, отже вернув і попросив Люйґі, щоби той провів його аж до певнійшого місця. Не надумуючись Люйґі скинув плащ, взяв рушницю на плече і пішов вперед так скоро, що кроки коня ледво могли з кроками молодого пастуха зрівняти ся.

За десять мінут Люйґі і подорожний спинили ся на місци, де дороги розходили ся. Люйґі простягнув руку, немов володар країни і поважно сказав:

— Отсе ваша дорога, добродію! Тепер ви вже не зблудите.

— А отсе нагорода вам за добре діло — сказав подорожний простягаючи руку, в якій було кілька гроший.

Люйґі глянув на подорожного.

— Щиро дякую — сказав він — але добре діло я роблю тому, що повинен, а не за плату.

Здавало ся, що подорожний зовсім не здивував ся заявою пастуха. Очевидно він розумів дуже добре вдачу селян, які чують себе завсїгди більше самостійними, ніж міщане і в яких є більше почутя морального обовязку і безкорисности, ніж з синів міста.

— Коли так — почав тепер подорожний — то може приймете памятку від мене?

— Се инша справа — відповів Люйґі.

— Добре! Візьміть отже сих два венецькі секвіни і дайте вашій нареченій, вони їй придадуть ся.

— А ви, добродію, прийміть на памятку отсей штилет; краще різьбленої ручки ви не знайдете між Альбаною і Чівітою Кастеляною.

— Я прийму, однакож обовязок лишаєсь на моїй стороні, бо сей штилет варта більше, ніж два секвіни.

— Можливо, що для того, хто продавав би його, але для мене, що сам вирізьбив його, він не варт більше пястра.

— Яке ваше імя? — запитав подорожний.

— Люйґі Вампа — відповів він так твердо, як сказав би: Я Александер, македонський король, а там запитав: — А ваше?

— Мене звуть Синбад Моряк.

Почувши се імя, Франц скрикнув:

— Що? Синбад Моряк?

— Так — повторив оповідач — так назвав себе подорожний.

— А хиба що можна сказати проти такого імени? — зауважив Альберт. — Се дуже гарне імя. Читаючи колись повісти, я дуже захопляв ся особою з сим іменем.

Франц мовчав. Імя Синбада Моряка пригадало йому цілу загадочну історію, яку при нових вражінях був призабув.

— Оповідайте дальше попросив він.

— Вампа поклав два сентіми в кишеню — продовжав оповідач — і поволи пішов дорогою, якою прийшов. Та коли був не більше, як триста кроків від печери, почув крик — крик о поміч. Крик виходив з печери. Люйґі почав бігти, мов коза, приготовляючи по дорозї рушницю, а крик повторяв ся щораз виразнїйше.

Коли Люйґі глянув ще раз перед себе, то побачив чоловіка, що втїкав, несучи в обіймах Тересу. Він перебіг вже три чверти дороги між печерою, а лїсом.

Люйґі змірив простір між собою і втїкаючим — виходило, що рабівник випередив його найменше о двіста кроків, отже догонити його не так легко. Зрештою невідомо, чи в лїсї не має він помічників.

На хвильку став Люйґі, мов вкопаний. Нараз підніс рушницю до плеча, змірив, ведучи хвильку зором за втїкаючим і стрілив. Втїкаючий зупинив ся; ноги під ним подали ся і він повалив ся на землю.

Дївчина сейчас освободила ся і встала на ноги, але мущина вив ся на земли — знак, що куля трафила його в чутливе місце. Тереса, розглянувшись, зачала втїкати, однакож перебігши кілька кроків опустилась на землю і Вампа подумав, що куля ранила також його наречену. Однакож його страх скоро минув, коли показало ся, що се лише страх переміг на хвильку її силу.

Запевнившись, що Тересї не стало ся нїчого, Люйґі підійшов до вмираючого чоловіка і щож? Рабівником його нареченої був якраз той Кукуметто, якому Вампа недавно вратував жите. Та саме в сїй хвили смертельні судороги закінчили жите раненого.

Від дня, коли Вампа вратував жите Кукуметти, рабівником заволоділа нездержна пристрасть і він рішив за всяку цїну здобути Тересу для себе. Від того часу він слїдив за

нею, а тепер, побачивши що Люйґі віддалив ся, спробував виконати намір.

Вампа глядів на помершого зовсім холодно, коли Тереса дрожала цілим тілом і тілько через плече Вампи відважила ся глянути на трупа свого ворога. По хвили Вампа глянув на Тересу і сказав:

— Так і треба! Та ти вбрала ся; треба ж і собі вбрати ся.

Тереса була вбрана від голови до ніг в одежу Кармелї. Колиб так надїхав другий подорожний, він побачив би велику несподіванку — пастушка при череді одягнена в кашмірову спідницю, з перловим нашийником, шпильками з головками з діямантів, сафіровими, шмарагдовими і рубіновими ґузиками.

Вампа вертаючи до печери, забрав з собою і Кукуметта, полишаючи Тересу на дворі.

Минуло чверть години і з печери вийшов Вампа, одягнений в одяг зовсім не гірший від одягу Тереси. Части одягу з червоного й зеленого шовку й оксаміту, золоті ґузики, защіпка з дорогим камінем, а з капелюха звисали найріжнороднїйші стяжки. Крім того мав він два годинники і гарний штилет за ременем.

Крик подиву вирвав ся з уст Тереси. Вампа подобав на особи, які бачимо на образах Леопольда Роберта, або Шнеца. Вампа завважив силу враженя, яке зробив своїм виглядом на Тересу і підсміхаючись сказав:

— А чи тепер ти готова дїлити зо мною долю і недолю?

— Готова без краю — закликала дївчина з захопленем.

— І чи пішла-б ти зо мною, де я пішов би?

— Хочби і на край світа.

— Коли так, то не тратьмо часу і ходїмо. Час для нас дорогий.

Дївчина розуміла, що се поважна хвиля, в якій починаєсь для неї новий шлях житя і не питаючи про нїщо більше, взяла Вампу за руку, готова йти, куди він її поведе. Аджеж він був в сїй хвилї такий гарний, гордий і могучий як цар.

Не задержуючись хвильки вони пішли в напрямі лїса і скоро зникли за пнями дерев. Всї гірські стежки були Вампі добре відомі. Вони йшли майже півтора години, нїм дійшли

до лісової гущавини а звідси висохший гірський потік провадив в глубину гір. З обох сторін хребти гір, а саме корито потока отінене високими ялицями — такий шлях вибрав собі Вампа для здійснення своїх плянів. Окружене було поважне, дике і загадочне, не диво отже, що Тереса йшла мовчки, притиснувши ся боязко до свого провідника.

Мовчав також і Вампа, коли нараз десять кроків перед ними роздав ся клич:

— Стій, а то смерть!

Вампа приняв се зовсім спокійно, коли тимчасом Тереса ще більше стиснула руку свого товариша. Зупинившись Вампа відповів:

— Щож се? Чи до того приходить, що і вовк на вовка буде нападати?

— Хтож ти такий? — запитав сторож.

— Я Люйґі Вампа, пастух ґрафа Сан Феліцинського.

— Чого тобі треба в сих сторонах?

— Хочу поговорити з твоїми товаришами, що перебувають в Рокка Бянка.

— Коли так, то йди за мною — сказав бандит — або ні, коли знаєш дорогу, йди вперед.

Вампа згірдно підсміхнув ся і пустив ся вперед, полишаючи Тересу за собою. Хід його був твердий і певний, як чоловіка, перед яким нема жадної непевности.

По десятьох мінутах ходу бандит приказав стати. Ледво Люйґі і Тереса спинили ся, як бандит закракав три рази, мов ворона, на що хтось відповів рівнож подібним кракане̂м.

— Добре — сказав після того бандит — можете йти дальше.

Місце, зване Рокка Бянка, знаходило ся на самім шпили гори. Був се давний кратер вулькану, який вигас мабуть богато літ перед тим, нім два брати, Ромулюс і Ремус лишили Альбу Льонґу і заснували Рим*).

Коли Люйґі й Тереса вийшли на верх, то побачили перед собою двайцять осіб, самих мущин, бандитів.

---

*) Альба Льонґа — давне місто в Італії, старше, ніж Рим. — Про заснованє Риму каже старинне оповіданє, що його оснував Ромулюс (Ромуль) в 753 році перед Христом. Ромуль мав бути сином бога Марса і дочки Нумітора, короля Альби Льонґи, що звалась Реа Сильвія. Його вигодувала вовчиця, а виховав пастух. Він то опісля оснував Рим, убиваючи при тім свого брата Рема (Ремуса), що легковажив границі новоснованого міста.

— Отсей чоловік хоче з вами говорити — сказав бандит, який прийшов з Вампою.

Наперед вийшов заступник ватажка і запитав:

— Щож ти нам скажеш, молодий чоловіче?

— Скажу — відповів Вампа рішучо — що мені остогидло житє пастуха.

— Еге, розумію! Значить — хочеш приступити до нашого товариства?

Тут почуло ся кілька голосів бандитів, які знали колись Вампу і тепер пізнали його. Вони були раді мати його між собою і витали його, звучи наперед товаришем.

— Одно скажу вам перш всього — почав дальше Вампа — що я хочу чогось більшого, ніж бути вашим товаришем.

— Чогось більшого — здивувались бандити — чогож?

— Хочу бути вашим отаманом.

На таку заяву Вампи все вибухнуло голосним сміхом.

— Що-ж великого ти доси довершив, щоби міг посягати по провідництво між нами? — запитав заступник ватажка.

— Я убив вашого ватажка, Кукуметта і його одіж маю власне на собі. Дальше — я запалив будинок ґрафа Сан Феліцинського, щоби роздобути весільний стрій для моєї нареченої.

Годину пізнійше Вампа був вже ватажком бандитів, на місци Кукуметта.

Тут звернув ся Франц до Альберта і запитав:

— Що-ж ти про все те думаєш, що думаєш про Люйґі Вампу?

— Думаю, що все те байка — відповів Альберт — такого чоловіка ніколи на світі не було.

— А звідки байки повстають? — запитав Пастріні.

— Се довго треба би пояснятп, поважаний добродію — відповів Франц — але я рад би знати, чи той сам добродій Вампа провадить нині своє ремесло кругом Риму?

— Так! І то з такою смілістю, як ніхто перед ним.

— А невжеж поліція не може дати собі з ним ради?

— Розуміє́сь, що не може. На рівнинах він є в порозуміню з пастухами, понад Тибером з рибаками і з контрабандистами на побережах. Шукають за ним в горах, а він тоді перебуває на водах; шукають при берегах, а він на отвертім

морю. Коли хочуть його там догонити, він схозає ся на остров Ґіліо, Ґвануті, або Монте Крісто. Коли-ж почнуть його там шукати, він появить ся в Альбано, Тіволі або ще де инде.

— А як він поводить ся з подорожними?

— Що до того, то його плян дуже простий. Се залежить від віддалі, на кілько годин він дає час для дорученя викупу — вісім, дванайцять, або і цілу добу. Колиж означений час мине, а викупу не доручено, він годину часу ще причинить. По годині-ж, коли викупу і тоді нема, він розторощує голову вистрілом пістоля, або пробє серце штилетом і ціла історія скінчена.

— Щож, Альберте — запитав Франц — чи готов ти ще й тепер оглядати Колізей тими небезпечними дорогами?

— Розумієсь, що готов, коби лише було що оглядати.

Годинник вибив осьму і в дверах появив ся візник.

— Ексцеленціє — сказав він — повіз готовий.

— Отже їдемо до Колїзею — сказав Франц.

— Куда-ж бажають ексцеленції — через Порта дель Пополььо, чи вулицями?

— Вулицями! вулицями! — підхопив слова візника Франц.

— Отжеж я думав, що в тебе є більше відваги — сказав Альберт встаючи і запалюючи циґаро.

Після того оба товариші зійшли на долину і сейчас всїли до повоза.

РОЗДІЛ XXXIV.

Привид.

Франц вибрав таку дорогу, що їдучи до Колїзею не треба буде минати жадних старинних звалищ, а зробив се длятого, щоби уява вже передтим не приготовляла ся до оглядана такої могучої величі і не зменшала сили вражіня.

Вибрана дорога була продовженем Сикстинської Дороги; дальше, лишивши правий кут вулиці, де стоїть Санта Марія Маджоре і в'їхавши на Дорогу Урбана, їдучі опинили ся якраз проти Колїзею.

Ся дорога була для Франца і тим краща, що не займала його уваги і він міг спокійно передумувати історію, яку перед хвилею чув від Пастрінього. Сидячи в кутку він заглубив весь ум в те, що було таке інтересне, однакож занадто фантастичне. Алеж не менше фантастичним, однакож дійсним випадком була його стріча на Монте Крісто з Синбадом Моряком. Про се він тепер думав.

Вампа, розбишаки, їзда Вампи по морю, знакомство з контрабандистами, перебуване двох бандитів на Монте Крісті і відїзд їх на корабли Синбада Моряка, все те очевидно мусїло мати якусь дійсну звязь між собою. Аджеж Синбад згадував щось про Туніс і Палермо, а з сього можна догадуватись, що знакомство загадочного Синбада мусїло бути дуже широке.

Доперва коли перед очима стали могучі мури Колїзею, фантастичні міркованя розвіялись. Понурий великан, в якім отвори при світлї місяця глядїли неначе очи духів, глядїв грізно довкруги.

Коли візник зупинив ся, оба товариші вискочили з повоза; тут же зараз побачили перед собою чічерона, що наче виріс з під землї.

Треба-ж знати, що вже оден чічерон приїхав з ними з готелю, так отже мали їх в сїй хвилї двох. Звичайно в Римі тяжко оминути надміру провідників. Самий Колїзей має їх богато, а здаєсь, що навіть поодинокі його части мають окремих чічеронів.

Франц й Альберт навіть не пробували нового чічерона відпекуватись; се було би остілько труднїйше, що лише чічеронам вільно було відвідувати сї руїни з вогнем в руцї.

Зрештою для Франца се все не було новиною, бо він оглядав сї мури вже десятий раз; незрозуміле було воно лише для Альберта, що вперве відвідував сей віковий памятник Флявія Веспазіяна*).

Полишивши Альберта провідникам, Франц пішов сам

*) Тит Флявій Веспазіян був римським цїсарем від 70 до 79 р. по Христі. За його володїня почато будову Колісею, яку докінчено за Тита.

оден оглядати величаві мури, що пережили віки і бачили чимало страшних подій.

Альберта, який не знав тутешних ходів, повели провідники звичайними шляхами — до Нори Львів, до Кімнати Ґлядіяторів, Ґалерії Цезарів і других місць.

Коли Альберт оглядав все ходячи і слухаючи пояснень чічеронів, то Франц вибрав собі місце при колюмні, де усів і слідив за поворотами свого товариша.

Минуло чверть години, коли нараз на сходах, які були напроти сходів, якими Франц вийшов на гору, почув він стукіт, подібний до того, колиб на долину котив ся кусень каменя. Незвичайного одначе не було тут нічого — аджеж час все таки нищить і вікові мури, і найсильнійші будівлї.

Однакож Францови здало ся рівночасно, начеб камінь упав, потручений чиєюсь ногою, та немов би хтось приближав ся ледво чутним кроком до місця, де Франц сидів. За хвилю виринула з темряви ціла фіґура чоловіка, що сходив в долину. Міг се бути звичайний турист, що як і Франц, не хотячи докучань провідників, на власну руку вибрав ся оглядати будівлю віків.

Незнакомий час від часу з'упиняв ся, начеб прислухував ся до чого, з чого Франц прийшов до висновку, що чоловік прийшов сюди з якоюсь цілею і жде на когось.

Страху у Франца не було, але всеж прокинув ся змисл остороги і Франц відступив поза колюмну так далеко, як тілько було можна.

Ледво Франц з'упинив ся на новім місци, як нараз кусень стелї, під котрою перед хвилею він сидів, завалив ся і крізь отвір показало ся небо, засіяне мерехтячими звіздами. Світло місяця освітило також незнакомого настілько, що можна було бачити докладнійше риси його фіґури. Одягнений був він у великий брунатний плащ, якого одна пола була закинена на рамя так, що закрила долїшну часть лиця. Горішну часть закривала криса великого капелюха. Чоботи мав з блискучої, лякерованої шкіри і штани з чорного сукна. Очевидно мусів сей чоловік належати до висшої кляси суспільности, а може і до аристократії.

Здавало ся, що незнакомий починає нетерпеливити ся, коли нараз почули ся чиїсь нові кроки і за хвильку показав ся чоловік.

— Даруйте ексцеленціє — сказав новоприбувший рим-

ським діялектом*), — що мусіли ви на мене ждати, однакож спізнив ся я дуже мало. Власне перед хвилькою вибила десята година.

— Говорити про спізнене годі — відповів незнакомий тосканським виговором — бо се я прийшов за скоро. Та я знаю, що і спізнене не було би з твоєї вини.

— Приходжу якраз з Палати його Святости. Треба було богато заходу, поки можна було поговорити з Беппом.

— Хтож той Беппо?

— Він занятий у вязниці. Я даю йому річну нагороду, щоби доносив мені, що діє ся в палаті його Святости.

— Отжеж бачу, що ти далекоглядний чоловік.

— Инакше й годі, бо ніхто не знає, що буде завтра. Чоловік може кождої хвилї попасти в сїти, як бідний Пеппіно, а тодї добре мати приязну миш, що перегризе шнури, які чоловіка звязують.

— Про щож ти довідав ся?

— Довідав ся, що в вівторок мають покарати смертю дві особі. Виконане засуду має відбутись о другій годинї, як то буває в Римі завсїгди перед великими торжествами. Оден з засуджених убив священика, котрий його виховав, отже милосердя для него не може бути. Його убють. Другий, се нещасний Пеппіно і йому відрубають голову.

— Річ природна і годї чого иншого сподївати ся. Ти викликав не тілько в папського уряду, але довкруги тілько страху, що вони раді, що раз прийшла їм нагода пімсти.

— Так, тількож Пеппіно зовсїм не належав до мого гурту. Се собі бідний пастух, якого цїла провина хиба в тому, що достарчав нам поживи.

— Се нїщо — се робить його співвиновником всїх твоїх вчинків. А однакож мають над ним згляд — замість убити звичайним ударом по голові, як зробили би певно з тобою, йому відотнуть голову на ґільотинї. Розумієсь, що в такий спосіб вражінє для загалу, що буде се бачити, буде більше ріжнородне, а тут власне ходить також о те, щоби якнайбільше вдоволити видців.

— А однакож я думаю здивувати їх чимсь для них зовсїм несподїваним.

— Мій добрий друже — сказав чоловік в плащи — я

*) Діялект — відміна мови, виговір, нарічіє. В нас можна казати: діялект лемківський, гуцульський і др.

побоюю ся, щоби ти не зробив якоїсь дурниці.

— Не знаю, але я хочу перешкодити в виконаню смерти того, хто попав туди за прислугу для мене. Та инакше й годі! Я показав би себе боягузом, колиб не став в обороні відважного чоловіка, який опинив ся над пропастю.

— Що-ж думаєш зробити?

— Окружити шибеницю моїми найвідважнійшими двайцятьма людьми, які на мій знак рушать до Пеппіна, коли його виведуть на смерть, штилєтами віджєнуть сторожу і заберуть вязня з собою.

— Се виглядає на дуже непевне і небезпечне і менї здає ся, що мій плян кращий, ніж твій.

— Який же ваш плян, ексцеленціє?

— Мій плян просто такий: роздам 10,000 пястрів десятьом особам і ті своїми впливами постарають ся, що виконане засуду відложить ся до слідуючого року, а додаткова тисяча поможе втїчи засудженому з вязниці.

— А чи се вдасть ся?

— Pardieu! — закликав чоловік в плащи по французьки.

— Що ви кажете, ексцеленціє? — запитав другий.

— Кажу, мій добрий друже, що я сам оден при помочи золота зроблю більше, ніж ти і ціла твоя громада може зробити штилєтами, пістолями, чи карабінами. Лиши отже для мене цілу справу і не бій ся.

— Дуже добре! Однакож колиб вам, ексцеленціє, не вдало ся, то ми будемо на поготові.

— Способи остороги не зашкодять, але на мене можеш спустити ся.

— Тількож виконане засуду припадає на позавтра, так отже вам лишає ся всего оден день до роботи.

— Що-ж з того? Хиба день не ділить ся на 24 годин, кожда година на 60 мінут, а кожда мінута на 60 секунд? А в 86,400 секундах можна неодно зробити.

— Тількож як менї знати, чи вам, ексцеленціє, вдав ся ваш плян?

— Дуже легко. До мене належить три низших вікна в каварни Росполї. Коли менї вдасть ся, тодї середне з тих вікон буде заслонене білим адамаском, з червоним хрестом, а оба бічні жовтим.

— Кого-ж ужиєте, щоби доручив рішенє урядникови, який має виконати засуд?

— Пішли одного чоловіка з твойого гурта, перебравши його за покутуючого монаха. В монашій одежі він зможе наблизити ся до урядника і передасть йому приказ, а той вже передасть його катови. Ти-ж зі своєї сторони повідоми Пеппіна про наші заходи, щоби не вмер зі страху, або не стратив свідомости, инакше справа була би труднійшою.

— Я вірю, ексцеленціє — сказав тепер чоловік — що ви певні мого для вас поважаня.

— Я певний сього — відповів чоловік в плащи.

— Добре. Коли-ж виратуєте Пеппіна, то до поважаня дістанете ще мій повний послух.

— Що до сього, то радив би тобі бути обережним, бо я навіть невдовзї можу пригадати тобі твою обіцянку, коли менї буде потрібна твоя поміч і впливи.

— Чи такий день прийде скорше, чи пізнїйше — відповів чоловік — а ви, ексцеленціє, будете мати мене в повній розпорядимости. За вашу менї поміч я зроблю все. Напишіть з другого кінця землї, що вам потрібно і будете певні, що все буде зроблене до точки. А що так буде...

— Тихо! — перервав чоловік в плащи — чути голос.

— Се туристи, що оглядають Колїзей.

— Отже краще, щоби не бачили нас разом. Чічерони, се ніщо, як шпіони і могли би тебе пізнати. Колиб же стало відомим, що між нами істнує близьке знакомство, то моя повага потерпіла би.

— Отже коли плян вдасть ся?...

— Тодї середне вікно в каварни Росполї буде завішене білим адамаском з червоним хрестом.

— А коли не вдасть ся?

— Тодї на всїх трох вікнах буде жовте полотно.

— А що дальше?

— Тодї можеш ужити штилетів, як тобі подобаєсь. Я обіцяю від себе, що буду там між публикою, щоби бачити твій успіх.

— Так отже все рішене. До побаченя, ексцеленціє. Будьте певні за мене так, як я певний за вас, ексцеленціє.

Сказавши се, чоловік пішов по сходах в долину. Оставший же чоловік в плащи ще старанн'йше закрив лице і майже попри Франца почав сходити в иншу сторону.

В тій самій хвили Франц почув голос Альберта, що пішов відгомоном по цілім Колізею. Однакож Франц не відзивав ся і не рушав ся з місця, доки оба незнакомі не відійшли досить далеко. Він не бажав, щоби хтось міг підозрівати його, що він був свідком так важної бесіди.

Десять мінут після того Франц їхав уже до готелю, слухаючи по дорозі учених виводів Альберта про те, що він бачив та до яких висновків він прийшов. Франц слухав мовчки — йому хотіло ся бути самому, щоби добре передумати все те, про що не знав, а навіть не догадував ся Альберт.

Вся увага Франца зібрана була тепер коло двох таємничих осіб, а головно коло одної — коло чоловіка в плащи. Коли чоловік, що з'явив ся пізнійше, був йому зовсім чужим, то голос першого був йому від перших слів майже знакомим. Він чув вже десь сей голос, певний, звінкий. Пригадуючи собі він вернув думками на Монте Крісто і тут загадка була розвязана — чоловік в плащи був для Франца ніхто инший, як сам Синбад Моряк.

Коли-б се була инша нагода, то Франц не втерпів би, щоби не поздоровити знакомого йому добродія, однакож теперішна хвиля для сього не надавала ся. Обережні сходини і довірочність розговору Синбада з незнакомим вказували самі собою, що тут для третої особи, хочби і як близької, не було зовсім місця.

І тому він заховував ся тихо, доки Синбад не віддалив ся, однакож сказав собі, що при иншій стрічі він мусить його поздоровити.

Ніч провів Франц в безсоню. Цілі ланцюхи думок снували ся по його голові. Монте Крісто, таємні палати, Рим, Колізей, знакомства з опришками, обговорювані пляни, все те давало тілько матеріялу молодому чоловікови, що для сну не було зовсім місця. Правда, Францови вдало ся заснути, але вже тоді, коли другі починали вставати, не диво отже, що раз заснувши, він спав довго, не дбаючи, що його товариш встав давно.

Коли Франц не спав, то Альберт спав дуже добре і вставши рано почав приготовляти ся до переведеня слідуючого вечера. Він казав замовити місце в Арґентинськім театрі, а опісля поїхав до міста. Франц того дня не думав

нігде виходити, щоби понаписувати листи, яких відкладати було годі.

О пятій годині Альберт вернув до готелю. Він полагодив в місті всі конечні справи і тепер мав вільний час на що инше.

Вечером виставляли в театрі оперу „Парижанка”, а головними акторами в ній виступали Коселлї, Маріяні і Ля Спек. Поминувши отже вартість самої штуки, то вартним було не менше і те, що в ній виступало трох найкращих італїйських співаків.

Альберт ніколи не любив італійських театрів, що не мали такої вигоди, як театри французькі. А для Альберта, що в усіх театрах любив виступати в найдобірнійшім костюмі, хотіло ся мати театр, де всіх очи могли би на него звертати ся. Мимоходом одначе можна згадати, що тут така французька виставність була злишна, бо французька мода залила була Італію ще перед чотирма місяцями що до найменших подробиць і була нинї мало не буденною.

Виїзджаючи з Парижа, Альберт уявляв собі, що позавертає голови всім італійським ґрафиням. Аджеж він був гарним мущиною, знав всі тонкости поведеня, а надто сам належав до ґрафської родини, яка, що правда, здобула сей титул недавно, однакож се не має великого значіня, чи якась родина має якийсь титул від 1399 чи від 1815-го року.

Треба-ж знати, що Альберт де Морсерф мав річного доходу 50,000 лїрів, отже більше, нїж потрібно, щоби всі на чоловіка звертали очи.

А однакож Альбертови завсїгди здавало ся, що на него звертають замало уваги. Виїзджаючи з Парижа він надіяв ся, що всї молоді ґрафинї завернуть собі ним голову, а однакож його надії не справдили ся анї в Ґенуї, нї в Фльоренції, анї в Неаполи. Послїдна надія була на Рим. Аджеж римському карнавалови не дорівнує жаден на світї — а се-ж час свободи; час, коли і наймудрійший і найповажнійший чоловік забуває строгі правила житя і покланяє ся божкови дурноти.

Карнавал мав почати ся слїдуючого дня, отже треба було полагодити всї справи і приготовитись до відповідного виступу в такім торжестві. Кроком до такого приготованя було також замовлене льожі в найповажнійшім місци театру і придбанє найдобірнїйшого костюму. Льожа, яку

замовив Альберт, була якраз на самім переді, а треба знати, що три передні льожі звуть ся „шляхоцькими".

Пляни в Альберта були широкі. Найперше зверне на себе увагу якоїсь гарної Римлянки, яка відтак запросить його до свого повоза, або на балькон, з якого буде можна оглядати дивацтва карнавалу.

Не диво отже, що штука, яку того вечера грали, обходила Альберта дуже мало. Весь час він був занятий чим иншим. Його очи безнастанно слідили за личками гарних женщин. В сім помагала йому найлучшої якости льорнета.

Однакож сподіваня Альберта були безуспішні. Ні одна женщина не звернула на него належної уваги; кожда була, як здавало ся, занадто занята або ким иншим, або сама собою, своїми власними думками і примхами. Так бодай міг думати Альберт.

В дійсности увагу всїх занимало що инше. Карнавал, тиждень радости без стриму, поки прийде довгий час посту — свідомість всего того настілько запрятувала всїх голови, що за ходом гри зважали дуже мало. Актори входили і виходили, а велика часть гостий або говорила між собою, або передумувала свої думки і тілько в ряди годи якесь сильнїйше місце гри відвертало очи всїх на сцену. Бесіди переривались, саля лунала бурею оплесків, а там знов кождий вертав до своєї власної справи.

При кінци першого акту до льожі, що була доси порожною, увійшла женщина. З нею Франц познакомив ся був ще в Парижи і думав, що вона там і досї живе. І тому побачивши її, Франц зробив несвідомий рух здивованя і сей рух завважив Альберт.

— Чи знаєш ту женщину? — запитав він.

— Знаю. А як вона тобі подобалась?

— Незвичайно гарна! Диви, що за личко! А таке величаве волосє! Та хтож вона — чи Францужанка?

— Ні, Венеціянка.

— Її імя?

— Ґрафиня Ґуічіолї.

— Так, її імя менї вже відоме — закликав Альберт — Говорять, що вона не тілько що гарна, але незвичайно розумна женщина. Вона ж була на послїднім бали в панї Віефорт і я міг з нею познакомити ся, коли-б мав голову на карку!

— А може хочеш, щоби я поміг тобі направити помилку? — запитав Франц.

— Та невжеж ти настілько з нею знакомий, що можеш піти зі мною до її льожі?

— Чому би ні? Я мав честь говорити з нею три, або чотири рази за час знакомства, а того вистарчає, щоби тебе познакомити.

В тій самій хвили ґрафиня побачила Франца і махнула до него рукою, на що Франц відповів чемним поклоном.

— Бачу я тепер — сказав Альберт — що ти близький знакомий гарної ґрафині.

— Милиш ся — відповів Франц холодно — роблячи помилку, яка доводить богатьох Французів до дуже грубих дурниць; ти міряєш звичаї Італії й Еспанії париською мірою. А мусиш знати, що поступає дуже нерозважно той, хто форми фамілїярного відношеня рівнає з особистою близькістю осіб. І тут маєш лише звичайну схожість почувань — нічого більше.

— Отже почувань! Очевидно почувань серця, чи як?

— Зовсім ні, се схожість почувань смаку — відповів Франц поважно.

— А що викликало у вас такі почуваня?

— Відвідини Колїзея, як ось недавні наші з тобою відвідини.

— При світлї місяця?

— Так.

— Самі?

— Майже самі.

— І ви говорили...

— Про мертвих!

— Гарна історія! — засміяв ся Альберт. — Однакож я готов забожитись перед тобою, що колиб менї прийшла нагода говорити при подібних відвідинах з гарною ґрафинею, я говорив би про живих.

— Отже бачу, що зробиш дурницю.

Альберт засміяв ся.

— При найблизшій одначе нагодї мусиш познакомити мене з нею, як обіцяв — сказав він.

— Добре. Як тілько завіса спаде.

— Але-ж ся перша дїя безконечно довга.

— Слухай, слухай, се Коселлї співає. Чудово!

— Справді. Але сам він який?

— А ось Ля Спек. Більше драматизму ніхто не може показати.

— Так воно, але хто чув Зонтаґа, Мілібрана...

— Що-ж?... А однакож Маріяні мусить тобі подобати ся.

— Я ніколи не міг собі уявити, щоби такий товстий, чорнявий мущина співав жіночим голосом.

— Альберте — сказав Франц звернувшись до товариша, який не переставав розглядати льожі — видно, що ти рішив нічого не признавати. Дійсно вдоволити тебе тяжко!

Та прийшов бажаний для Альберта час, що завіса закрила сцену. Не ждучи хвильки Альберт встав, повів пальцями поміж волосє, поправив краватку і з капелюхом в руках ждав, поки Франц збереть ся попровадити його до льожі ґрафині. Тимчасом же Франц встав доперва тоді, коли ґрафиня, ледво видним рухом голови в сторону Франца, запросила його до себе.

Треба було кілька хвиль часу, щоби перейти до льожі ґрафині і за той час Альберт поправив на собі всю одежу, не забувши ні дробинки.

Поруч ґрафині сидів молодий мущина, який зараз встав, як тілько Франц з Альбертом з'явили ся, лишаючи своє місце прибувшим, а сам вибрав собі місце подальше від ґрафині. Сего вимагає італійський звичай; так повинні би рівнож поступити Франц з Альбертом, коли-б ґрафиню відвідав ще хто инший.

Франц познакомив Альберта з ґрафинею, як одного з найвизначнійших людий сего часу, визначного зарівно суспільним становищем, як і способностями. І Франц говорив лише те, що можна було сказати, бо справді в Парижи всі дивили ся на Альберта, як на взір досконалости. Він додав вкінци, що Альберт жалує, що не мав нагоди познакомити ся з ґрафинею в Парижи і рад, що нині для сього має нагоду.

Ґрафиня на все те відповіла похиленем голови в сторону Альберта, а Францови подала руку, як давному знакомому. Опісля попросила Альберта, щоби заняв порожне побіч неї місце, коли Франц вибрав собі місце в дальшім ряді за ними.

Знакомі двом людям місця й особи зближують дуже

скоро і найбільше незнакомих. Подібно стало ся і тут. Згадка Парижа, знакомих місць й осіб зблизили ґрафиню з Альбертом в короткій хвили. Почались розпити й оповіданя. Францови лишалось сидіти без діла і тому взявши льорнету товариша, почав розглядати салю театру.

Не розглядаючи довго, він побачив якраз перед самою льожею незвичайно гарну женщину в грецькім одягу і як було видно з відповідного уладженя одежі, мусіла вона бути для неї її рідною ношею. За нею, але в тіни, сидів мущина; однакож його риси губили ся в сумерку.

І ся женщина так заінтересувала Франца, що він не втерпів, щоби не припинити інтересної бесіди ґрафині з Альбертом і не запитати, хто би згадана женщина могла бути.

— Все, що можу о ній казати — відповіла ґрафиня — то се, що вона в Римі живе довший час. Я бачила її на тім-же місци, де сидить тепер, першого вечера, коли вистави в сім театрі починали ся і від того часу вона не опустила й одної. Деколи приходить з мущиною, а часом лише з чорним слугою.

— А що ви думаете про вигляд її особи?

— О, що до того, то вона справді незвичайно мила жінка. Тут двох думок бути не може.

Франц і ґрафиня усміхнули ся, що означало повну згоду думок, а там ґрафиня знов звернула ся до Альберта, а Франц почав дальше розглядати салю театру.

Невдовзі завіса піднесла ся і почав ся балет*). Був се оден з тих балетів італїйської школи, які можна назвати архитвором. Владжений під талановитою рукою Генрі, сей балет не міг мати нічого більше до бажаня. Було тут тілько принади, смаку і пляновости, що не було особи, яка би на хвилинку лишилась без належного їй діла, або яка би одиноким рухом опізнилась, або не відповіла як слід своїй задачі. Сто і пятьдесять осіб здавались не окремими особами, але частинками складної, гарної машини, що по назначеним наперед правилам виконують належну їм роботу.

Назва балета була „Поліска".

Однакож Франца так заінтересувала незнакома женщина в грецькім одягу, що він зовсім не звертав уваги на ба-

*) Балет — драматична штука, виведена при помочи танців і музики.

лет. Тимчасом же загадочна жінка була захоплена балетом до найвисшої міри.

Та коли на її лици малювалось майже діточе захоплене, то її товариш здавав ся зовсім байдужним, дрімаючим. Протягом балета він ані не здрігнув ся; ані гук труб, ні дзвенькіт цимбалів, ані хінські дзвінки його, здавалось, не вражали. Коли все кругом звеніло і ворушилось, він оден не бачив всего того і не брав в нім участи. Його інтересував инший світ, світ сонних мрій.

Такого бодай можна було догадувати ся.

Вкінци балет закінчив ся серед найгучнійших оплесків захопленої публики.

Через те, що між двома актами опери в італійських театрах бувають балети, павзи між діями бувають дуже короткі. Розуміє ся, що з того користає не тілько публика, але також артисти, які мають досить часу перебрати ся і пристоїти себе до дальшої гри, поки танцюристи чарують гостей формами принадних рухів.

Почалась овертюра*) до другого акту опери. Тепер Франц зауважив, що дрімаючий товариш гарної женщини в грецькім одягу, встав і примістив ся побіч неї. З його приходом вона обернулась, сказала кілька слів, а там віддала всю увагу тому, що ділось на сцені.

Однакож лице того рівнож незвичайного чоловіка лишило ся і дальше в тіни до тої міри, що Франц не міг робити яких будь дальших спостережень.

За хвильку завіса піднесла ся і гра почала ся наново. Се відвернуло увагу Франца від гарної женщини; він почав слідити за тим, що діяло ся на сцені.

Друга часть „Парижанки" починаєсь гарним дуетом, підчас якого Парижанка в часї сну виявляє Аццови свою любов до Уґа. Вражений сим Аццо переходить всї степенї зависти, поки вкінци не прийшов до рішеня, що жінка його зраджує. Тоді він серед божевіля і розпуки будить невірну жінку, каже, що йому відома її провина і грозить їй пімстою.

Се найкращий, найбільше вразливий і страшний дует, який сотворило могуче перо Донізеттого. Франц слухав

*) Овертюра — музична гра, що попереджає щось важнійше; початок.

його тепер уже третий раз, але хоч на музику він не був аж надто вразливий, дует зробив на него глубоке вражінє. Не диво, що при кінци дуета він разом з захопленою публикою підняв ся на ноги, щоби нагородити гру щирими оплесками, коли нараз, серед недокінченого „браво" його голос завмер на устах. Франц побачив, що товариш женщини в грецькім одягу рівнож захопив ся грою до тої міри, що піднявши ся вийшов наперед, так, що лице і ціла стать доси незнакомого стала видною.

І хтож був сей чоловік? Франц в одній хвилині пізнав в нім нікого иншого, як Синбада Моряка з Монте Крісто, або чоловіка, якого бесіду припадково чув посеред мурів Колізею попереднього вечера.

Францови здавало ся, що часть загадки розвязана — загадочний чоловік мусить мешкати в Римі — думав він.

Здивоване несподіванкою виявило ся на лици Франца до тої міри, що се зауважила ґрафиня. Вибухнувши голосним сміхом вона запитала Франца про причину.

— Пані — відповів Франц — недавно я питав вас, чи відома вам ся Альбанка, а тепер запитаю, чи знаєте щобудь про її чоловіка?

— Ні — відповіла ґрафиня — про него не знаю такса мо, як і про неї.

— А хиба-ж ніколи передтим ви його не бачили?

— Що за питанє — щиро французьке! Але хиба не знаєте, що ми, Італійки, дивимо ся лише за мущиною, якого любимо?

— Се правда — відповів Франц.

— Все, що могла би я сказати — говорила дальше ґрафиня, прикладаючи до очий льорнету і звертаючи її до льожі, о яку ходило — є се, що мущина, про котрого питаєте, виглядає так, ніби недавно викопали його з гробу. Він подібний більше на трупа, якому якийсь грабар позволив вийти з гробу, щоби відвідати наш світ, ніж на жиючого чоловіка. Який же він страшно блідий!

— Він завсігди такий блідий, яким ви його тепер бачите — зауважив Франц.

— Отже-ж виходить, що ви його знаєте? — запитала ґрафиня. — Коли знаєте, так ваш обовязок мені сказати.

— Мені здаєсь, що бачив я його передтим. І думаю, що він мене пізнав також.

— Розумію, добре розумію — сказала ґрафиня і стряслась, немов від зимна — що хто раз бачив того чоловіка, не забуде його ніколи.

Так отже було видно, що почуте, яке зродилось в душі Франца, не ограничалось до него одного; зовсім чужа особа, не будучи до того ні троха упередженою, побачивши незнакомого, відчула те саме, що і він.

Коли ґрафиня звернула другий раз льорнетку в сторону інтересного мущини, Франц запитав:

— Що-ж думаете про того чоловіка?

— Думаю, що се ніхто инший, як привид Лорда Рутвена.

Така нова думка ґрафині заінтересувала Франца. Коли щось може заставити чоловіка вірити в опирі, то сей блідий, загадочний чоловік перший міг розбудити таку віру.

— Я мушу розвідатись хто він і що він за оден — сказае Франц встаючи.

— Ні, ні! — задержала його ґрафиня — не лишайте мене! Ви мусите відпровадити мене до дому. Я не позволю вам відійти!

— Чи справді сей чоловік — шепнув Франц — викликав у вас страх?

— Я розкажу вам — відповіла графиня — що є всему тому причиною. Байрон присягав ся, що він вірить в істноване опирів і запевняв мене, що навіть їх бачив. Він описував їх вигляд і сей чоловік нагадує мені зовсім сей опис — чорне, як вуголь, волосє, великі, ясні, блискучі очи, з яких немов палає неземний, дикий вогонь і лице бліде, як лице духа. Зауважте також, що женщина, яка є з ним, рівнож не подібна до звичайних женщин. Вона не тутешна, а з Греції, еретичка і можливо, що розуміесь на маґії, як і він. Тому я прошу, щоби ви не здибали ся з ним бодай сего вечера. Се вже можете зробити завтра, коли він вам надто інтересний.

Франц зачав поясняти, що в него є причини, які спонукують його розвідатись сейчас про інтересного чоловіка, однакож ґрафиня стояла при своїй думці.

— Слухайте — говорила вона — я йду до дому. В мене нині збереть ся гурток знакомих, длятого я і так не можу бути до кінця опери. Чи-ж не згодитесь відпровадити мене до дому?

Не лишало ся для Франца нічого иншого, як згодити ся на жадане ґрафині. З поведеня ґрафині було видно, що се не були звичайні жіночі примхи. Страх ґрафині почав Франц оправдувати за хвилину, коли пригадавши собі все, що знав і чув про сего загадочного чоловіка, зауважив в себе самого немов почутє якогось забобонного страху.

Ґрафиня сейчас опустила театр. Коли всідала до повозу, Франц зауважив, як її рамя дрожало, очевидно зі страху.

Коли прибули до дому, Франц побачив, що нікого з чужих тут не було і ґрафиня зачала виправдувати ся:

— Признаюсь вам, що чую ся нездорова і треба мені спокою. Той незвичайний чоловік зовсім випровадив мене з рівноваги.

Франц почав сміяти ся.

— Добре вам сміяти ся — почала знов ґрафиня — хоч мабуть і вам не до сміху. Та дайте мені одно приреченє.

— Що-ж таке?

— Перше приречіть.

— Коли так, то скажу, що все зроблю, що захочете, крім того, щоби не розвідатись близше про того загадочного чоловіка. В мене є богато причин, яких я тут не згадую а які заставляють мене допитатись, хто він такий, звідки прийшов і куди піде.

— Уперті-ж ви! Звідки він прийшов — не знаю, але куди піде — не штука вгадати: до пекла йому дорога, от що!

— Ні, краще вернїмо до справи, про яку говорили. Що маю вам приречи?

— Приречіть мені, що сейчас вертаєте до готелю, залишаючи на тепер все, що може відносити ся до того страшного чоловіка. Між чоловіком, якого лишаємо і тим, з яким сейчас здибаємо ся, є певна звязь, ось чому я не хочу, щоби ви були посередником між мною і тим чоловіком. Що иншого завтра, тоді робіть, як вам подобає ся. Однакож здаєсь мені, що коли-б ви коли будь привели його близько мене, я вмерла би зі страху. Тепер же добраніч! Вертайте і старайте ся заснути та забути всї немилі згадки сего вечера. Хоч що до мене, то ледво, чи зможу я спати сеї ночи. Добраніч!

Коли Франц прибув до готелю, Альберт вже вернув з театру і перебравшись до спаня ,курив циґаро.

— Мій друже — крикнув він, побачивши Франца — невже ж се справді ти? Аджеж я думав, що ти вернеш не скорше, як рано.

— Альберте — відповів поважно Франц — я рад, що маю нагоду сказати тобі, що ти держиш ся дуже несправедливого погляду що до італійських жінок. А мені здавалоб ся, що твої любовні невдачі повинні би вже раз зробити тебе иншим чоловіком.

— Дивно тобі Франце, але хиба-ж сам чорт зрозумів би тих твоїх жінок? Вони подають тобі руку, вони говорять з тобою шепотом, вони просять, щоби ти товаришив їм до дому. Аджеж коли-б парижанка четверту часть на подібний лад собі позволила, то про ню зараз пішлаби лиха слава.

— Отсе-ж і є, чого ти не можеш зрозуміти. Італійські жінки жиють більше громадським житєм, а не самотою, через те їх поведене мусить бути таке, яким воно є, отже зовсім природне. І так се тут всі розуміють. Крім того ґрафиня була дійсно занепокоєна.

— Занепокоєна? Ха, ха, ха... Ким? Чи тим поважним добродієм, що сидів проти нас з гарною женщиною? А ось, я здибав ся з ними при виході з театру та хоч повісь мене, а не вгадаю, чим він кому може бути страшний? Се-ж гарний мущина, відлично одягнений, сказатиб — після французького смаку, трошка блідий, але-ж ти знаєш, що блідість, се якраз знак висшости.

Послідна увага Альберта викликала усмішку на лици Франца. До блідих належав також Франц і власне тим гордив ся, як великого значіня прикметою.

— Можливо, що за тобою слушність — потакнув Франц — і я рівнож запевнюю, що страх ґрафині не мав жадної розумної основи. Але чи чув ти, можливо, його бесіду?

— Так, чув дещо, але се була новогрецька мова. Я пізнав се по попсованих грецьких словах. Бо ти може і не знаєш, що я в школі належав до перших „Греків".

— Говорив новогрецькою мовою, кажеш?

— Так я думаю.

— Більше і не треба — сказав півголосом до себе Франц — се без сумніву він самий.

— Що ти кажеш? — почав допитуватись Альберт.

— Нічого, нічого! Але бачу, що ти щось тут робиш.

— Несподіванку, друже, хочу зробити.

— Славно! Тілько-ж яку?

— Ти-ж знаєш, що неможливо дістати повоза.

— Чому-ж би не знав?

— Отже в мене є чудова думка.

Тут Франц глянув на Альберта так, немов казав: „В тебе завсігди більше думок, ніж роботи”.

— Бачу, ти не довіряєш — почав Альберт — отжеж знай, що в мене в голові не дурниця.

— Можливо.

— Отже слухай! Чи ти певний, що повоза не дістанемо?

— Майже певний.

— І коний таксамо.

— Так.

— Але звичайний віз можна дістати?

— Мабуть, що можна.

— І пару волів?

— Правдоподібно.

— Отже тепер бачиш, невіре, що коли буде віз і воли, то і діло пійде як слід. Віз треба прибрати зі смаком, а коли до того ми оба одягнемо ся, як неаполітанські женці, то без сумніву звернемо на себе увагу і може навіть зависть усіх. А було би ще краще, колиб ґрафиня прилучила ся до нас в одязї селянки з Пуццолї, або Сорренто. Тодї наша ґрупа зовсім певно викличе загальний подив, тимбільше, що ґрафиня сама собою красавиця.

— Вкінци мушу признати, що думка в тебе, Альберте, справдї ориґінальна — притакнув Франц — на яку ледво чи хто спроміг би ся. За ню мушу тебе похвалити!

— Отже бачиш! Римляни думали, що ми, чужинцї, не діставши повозів, будемо йти пішки за їх повозами, як жебраки позаді походу. Отже тепер побачать, що в нас на все є рада!

— А чи говорив ти вже кому будь про свій плян.

— Нікому, крім нашого господаря. Вернувши з театру я покликав його, все розказав і він запевнив мене, що лекшого нічого не може бути. Я хотів навіть, щоби роги волів позолотити, однакож він пояснив, що на таку операцію треба три днї часу, отже на сей раз мусимо вдоволятись, чим можна.

— Де-ж він тепер?

— Хто?

— Наш господар?

— Вийшов прилагоджувати наш віз. Завтра може бути за пізно.

— Виходить, що він зможе дати нам відповідь нині?

— Він може надійти кождої хвилї.

В тій же хвили двері отворили ся і за порогом показала ся голова Пастрінього.

— Позволите? — запитав він.

— Просимо, просимо! — відповів Франц.

— Отжеж чи знайшли ви бажаний віз з волами? — запитав Альберт.

— Навіть лучше, ніж се — відповів Пастріні з очевидним вдоволенем чоловіка, що вміє виконати як слід поручену йому справу.

— Обережно, пане Пастріні — звернув жартом увагу Альберт — бо лучше деколи є гірше від доброго.

— Сим разом, ваша ексцеленціє, противно і можете цїлу справу на мене лишити — запевнював Пастріні.

— Та все-ж рад би я знати, як справа маєть ся — запитав Франц.

— Мабуть вам, ексцеленціє, відомо — почав пояснити Пастріні — що на сїм поверсї мешкає також ґраф Монте Крісто?

— Менї здаєсь, ми про се не знали — перехопив Альберт.

— Отже ґраф Монте Крісто, довідавши ся про ваш клопіт, дає вам місце в своїм повозї і два місця в його вікнах в Палатї Росполї.

Альберт і Франц глянули оден на другого.

— Тількож чи по вашій думцї ми повинні приняти предложене незнакомого нам чоловіка? — запитав Альберт Пастрінього.

— Що-ж се за чоловік, той ґраф Монте Крісто? — запитав рівночасно Франц.

— Незвичайно поважна особа, хоч і не знаю, чи він Сицилїєць, чи Мальтанець. Однакож про його великий характер нема сумнїву, як про його богацтва, що рівнають ся копальни золота.

— Менї здаєсь — почав Франц півголосом до Альберта

— що коли той ґраф здобув собі такі похвали нашого господаря, то повинен би був звернутись до нас зовсім иншим способом. Він написав би, або...

В тій хвили хтось застукав до дверий.

— Прошу! — закликав Франц і сейчас на порозі з'явив ся слуга в незвичайно елеґантній лїберії*) і подаючи дві картки, сказав:

— Від пана ґрафа де Монте Крісто панови ґрафови Альбертови де Морсерф і панови Францови Епіней. Пан ґраф де Монте Крісто просить позволення відвідати згаданих панів, яко своїх сусїдів і рад довідатись, о котрій годинї можуть його приняти.

— Отже маєш несподїванку — шепнув Альберт Францови.

— Скажи панови ґрафови — звернув ся Франц до слуги, що ми будемо раді самі його відвідати.

Слуга поклонив ся і вийшов.

— Се, що називаєсь вміти гарно вдарити — сказав Альберт. — Ви, пане Пастріні, зовсїм не милили ся. Ґраф Монте Крісто є без сумнїву чоловіком незвичайного вихованя.

— Отже ви приймаете його пропозицію?

— Розуміесь! Однакож признаюсь, що рівнож шкода воза з волами і ґрупи женців. Се зробило би небувале вражінє. І колиб не вікна в Палатї Росполї, то хто знає, чи не лишив би ся я при своїм власнім плянї. — А що ти на се, Франце?

— Я з тобою годжу ся. Лише вікна в Росполї тут рішають.

Згадка про два місця в Палатї Росполї пригадала Францови бесїду, яку він підслухав попередного вечера на руїнах Колїзею, бесїду, в якій чоловік в плащи з'обовязав ся освободити нещасного засудженця. Отже колиб чоловік в плащи був тим самим, якого він бачив вечером в театрі, він би його тепер пізнав.

Френцови тої ночи спало ся і не спало ся. Він рад був найскорше розвязати тайну і чекав ранку майже без сну. Слїдуючий ранок розвіє всякий сумнїв і здогади.

В осьмій годинї Франц був вже на ногах, хоч Альберт,

*) Лїберія — одїж одної краски і форми для служби.

для якого справа не була такою важною, спав ще як найсолодше.

Перше діло для Франца було покликати господаря. Коли Пастріні з'явив ся, Франц запитав:

— Пане Пастріні чи на нині не призначене виконане смертних засудів?

— Так, ваша ексцеленціє — відповів Пастріні — але коли вам ходить о те, щоби роздобути місце в вікні, то ви дуже опізнили ся.

— О, ні, о се мені не ходить. Мені хотіло б ся лише знати, кілько є засудженців, їх імена і рід смерти.

— Сим можу сейчас послужити, бо власне перед хвилею принесено мені опис всего того.

— Та невжеж розносять такі описи?

— Так. Попередного вечера перед виконанем засуду розвішують на всіх рогах вулиць деревляні таблиці з іменами, провиною і родом смерти, якою засудженці мають згинути. Се робить ся на те, щоби вірні вчас заносили свої мольби до Бога з просьбою о щирий жаль для засудженців.

— А чи вам приносять сї оповіщеня окремо також на те, щоби і ви молили ся? — запитав Франц Пастрінього.

— Ох, жартуєте, ексцеленціє. Я з'обовязав чоловіка, котрий розносить оповішеня, щоби доручував їх і мені, як доручує театральні оповістки. Се-ж потрібне, щоби гості, які в мене перебувають, могли вчас про все довідувати ся.

— Така дбалість про гостий заслугує вам, пане Пастріні, велике признане.

— Я виконую лише людський обовязок, виконую по своїм силам.

— Се я бачу, пане Пастріні і будьте певні, що не забуду про вас згадати добрим словом, де би я не пішов. Тимчасом же чи можу бачити ті оповістки?

— Так, в сій хвили. Я одну повісив якраз побіч ваших кімнат.

Сказавши се Пастріні отворив двері, зняв таблицю і передав її Францови, який почав читати на нїй ось що:

Повідомляє ся загал, що в пятницю, 23-го лютого, в перший день карнавалу, на площі дель Пополько, трибунал де ля Рота виконає дві екзекуції*). Оден з засуджених звесь Андрій Рондоля,

*) Екзекуція — виконане засуду. Також примусове стягане державних належностий.

другий Пеппіно, званий також Рокка Пріорі. Перший з них замордував дуже поважного і примірного священика, іменем Дон Цезар Терлінія, з церкви св. Івана Лятеранського. Другий був в спілці з лютим і кровожадним бандитом Люйґі Вампою і з його опришками. Першого убють, другий згине під ґільотиною. Просить ся щирих сердець о молитву для нещасних, щоби Бог позволив їм зрозуміти їх злочин і розбудив в їх серцях щирий жаль за поповнену провину.

В оповістці повторялось якраз те, що Франц передучера чув на руїнах Колізею. Імена засуженців, їх провина і рід кари, все було те саме. Виходить отже, що одним з тих, що передучера бесідували, мусів бути Люйґі Вампа, а другим ніхто инший, як Синбад Моряк.

Та час ішов, доходила девята година й Франц вже хотів будити Альберта, коли той нараз вийшов зі своєї кімнати зовсім зібраний. Справа карнавалу більше інтересувала Альберта, ніж Франц сподівав ся і не давала до пізна спати.

— Тепер, пане Пастріні — звернув ся Франц до господаря — коли ми оба готові, то чи по вашій думці ми могли би сейчас відвідати ґрафа Монте Кріста?

— Се більше, як певне — відповів Пастріні — бо ґраф встає завсїгди дуже рано. Я певний, що він встав вже давно.

— Отже вірите, що ми не поступимо нерозважно, коли його сейчас відвідаємо?

— Цілком ні.

— Коли так, то збирай ся, Альберте.

— Я вже зібраний — відповів Альберт.

— Отже ходімо і подякуймо нашому добродієви за його гостинність.

— Ходімо.

Пастріні пішов попереду на другу сторону широкого коритара і наблизивши ся до дверий, задзвонив. Сейчас показав ся в дверах слуга.

Вклонивши ся, слуга попросив їх до середини. Товариші перейшли через дві кімнаті, прибрані з таким смаком і добірністю, що подібного під дахом сего готелю не можна було надіяти ся. Вкінци спинили ся в гостинній*) з найдобірнійшою обстановою. Долом розстеляв ся дорогий турецький ковер, а кругом стояли наймякші софи з подушками, що так і манили до себе всякого. На стінах було видно обра-

*) Гостинну кімнату звуть з французька — сальон.

зи найвизначнійших малярів, а тяжкі заслони з другої матерії закривали кількоро дверий, що мала ся кімната.

Слуга, що впровадив наших знакомих, увійшов за одну з заслон, а коли отворив двері, почули ся звуки струнного музичного інструменту. Однакож двері сейчас замкнули ся й оба товариші не мали часу вслухати ся в зміст і якість музики.

— Ну, щож думаєш ти про все те — запитав Франц Альберта.

— Я певний — відповів Альберт — що се мусить бути або великий спекулянт еспанськими фондами, або князь, що подорожує інкоґніто**).

— Тихо — звернув увагу Франц — він вже йде!

Ще Франц не докінчив, як двері заскрипіли, заслона розсунула ся і властитель сих кімнат зявив ся перед обома товаришами. Альберт підняв ся в одній хвили, щоби його привитати, однакож Франц був настільки приголомшений появою загадочного ґрафа, що сидів в кріслї, мов би прикований. Аджеж той, що увійшов, був чоловіком, якого слова Франц чув на Колїзею, якого він бачив опісля в театрі і в якого гостив на острові Монте Крісто.

РОЗДІЛ XXXV.

Виконанє смерти.

— Панове — сказав ґраф Монте Крісто увійшовши до кімнати — даруйте, що я перший вас не відвідав. Але не хотїв я непокоїти вас вчасним ранком. Зрештою ви бажали мене відвідати, отже я остав на ваші услуги.

— Велика вам вдяка, пане ґрафе, від мене і Франца — відповів Альберт. — Ви випровадили нас з трудного положеня і без того ми задумували замовляти дуже небувалий повіз.

**) Інкоґніто — під прибраним іменем.

Ґраф зробив рукою рух, запрошуючи двох товаришів сідати і продовжав:

— Вина Пастрінього за се, що скорше не послужив я вам в вашій потребі. Він не згадав мені скорше вашого клопоту, хоч я, будучи сам оден, завсїгди радо знакомлю ся з моїми сусїдами. Та як тілько я довідав ся, що можу вам помогти, я не зволїкав нї хвилини з виконанєм обовязку.

Оба товаришї поклонили ся. Франц до сеї хвилї не сказав і слова — не знав, що казати. З поведеня ґрафа було видно, що він не бажав натякати на знакомство з Францом, лишало ся отже і Францови ждати, поки сам ґраф зверне на сю справу. Крім того хоч Франц був певний, що перед ним той, кого він бачив вчера в театрі, одначе не був певний, чи перед ним той сам, якого він бачив ночею на мурах Колїзею. Найкраще отже було полишити розвязку загадок самому часови, а покищо звернути бесїду на справу хвилї.

— Пане ґрафе — сказав він — ви дали нам місце в повозї і в вікнах Палати Росполї, але чи не моглиб ви порадити нас, звідки ми могли би бачити Народну Площу?

— Ага, чи не мають там виконувати смертної кари?

— Так.

— Заждїть! Вчера я мабуть дав що до сього якісь розпоряджeня і сподїюсь вам помогти.

Тут ґраф простягнув руку і подзвонив три рази, а там звернув ся до Франца:

— Чи ви колибудь думали про ощадне уживанє часу й упрощенє способу кликаня прислуги? Що до мене, то подзвонивши раз я кличу льокая, два — господаря готелю, три — мого камердинера. Так я не трачу нї хвильки часу. Та ось він . . .

До кімнати вступив чоловік літ пятьдесяти, зовсїм подібний до контрабандиста, який провадив Франца до підземної палати.

— Пане Бертуччіо — запитав ґраф — чи ви замовили для мене вікна, що виходять на Народну Площу, як я вчера був вам се поручив?

— Так ек целенціє, але се вже було так пізно, що . . .

— Але менї ходить о саме вікно.

— І ви його маєте. Його був вже винайняв князевич Лобанєв і я мусїв заплатити сто . . .

— Добре, добре, пане Бертучіо; не клопочіть сих добродіїв такими домашними дрібницями. Вікно є і того досить. Прикажіть візникови, щоби був готовий перед дверми, а самі за хвильку підете з нами.

Камердинер поклонив ся і хотів відійти.

— Ні, заждіть! Будь ласка запитати Пастрінього, чи він роздобув оголошене екзекуції.

— Сього не треба — вмішав ся Франц, виймаючи картку паперу — я бачив його і відкопіював.

— Дуже добре! А ви, пане Бертучіо, можете відійти і повідоміть нас, коли сніданок буде готовий. Сї панове, я вірю, зроблять менї приємність і поснїдають разом зо мною.

— Алеж пане ґрафе — сказав Альберт — ми не хочемо надуживати вашої доброти.

— Зовсїм противно; се для мене буде щастєм. А можливо, що колись віддасте менї рівним в Парижи. Пане Бертучіо, накрийте стіл для трох!

Після того ґраф взяв картку з рук Франца і почав читати:

Повідомляє ся загал, що в пятницю, 23-го лютого, в перший день карнавалу, на площі дель Пополько, трубунал де ля Рота виконає дві екзекуції). Оден з засуджених звесь Андрій Рондоля, другий Пеппіно, званий також Рокка Рріорі. Перший з них замордував дуже поважного і примірного священика, іменем Дон Цезар Терлїнія, з церкви св. Івана Лятеранського. Другий був в спілці з лютим і кровожадним бандитом Люїґі Вампою і з його опришками Першого убють, другий згине під ґільотиною...

Перечитавши ґраф сказав:

— Так! Так воно було рішено, однакож думаю, що вчера зайшли деякі зміни.

— Невжеж? — запитав Франц.

— Без сумнїву! Я був вчера вечером в кардинала Роспільосія і там згадувано, що одного з засудженців помилувано.

— Андрія Рондолю? — питав Франц дальше.

— Ні, другого — тут ґраф глянув на папір — Пеппіна, званого Рокка Пріорі. Отже не будете бачити, як чоловік гине під ґільотиною. Однакож все таки побачите „маццолято“ а се також незвичайна кара, коли бачите її вперве, а навіть і в друге. А ґільотиноване річ дуже проста. Маццолято ... ні, не говоріть навіть про европейські способи кари, бо вони або ще в сповитку, або се нїщо, як старинне варварство.

— Можна би подумати — сказав Франц — що ви, пане ґрафе, студіювали ріжні способи мук в ріжних народів.

— Що до сього, то не богато є таких, яких я не бачив.

— І чи вам се справляє вдоволенє?

— З початку відчував я страх, опісля став байдужим, а вкінци муки стали мені інтересними.

— Інтересними? Аджеж те вже саме наводить страх!

— Чому-ж? Смерть належить до перших клопотів житя, чому би отже не було інтересним слідити, як душа і тіло розлучають ся? Як ріжні люди, з ріжними успособленями і звичаями переходять від бутя в небуте? Що до мене, то думаю, що оскілько більше смертий бачить ся, остілько самому легче вмирати; а дальше ще думаю, що хоч смерть може бути мукою, вона не є покутою.

— Даруйте, але мені ваші слова незрозумілі.

— Незрозумілі? Отже слухайте. Припустімо, що хтось нечуваними доси варварськими способами убив вашого батька, матір, жінку. Ваших близьких не стало, але рана в вашім серци лишила ся на літа. Чи-ж може вона загоїти ся від того, що ви візьмете ніж ґільотини і переріжете в однїй хвили шию злочинцеви? Він задав вам мук на літа, а ви йому на хвилинку.

— Се правда — сказав Франц — що людська справедливість може вдоволити нас лише вчасти. Віддаємо кров за кров, от і все, але не можна жадати більше, як вона може нам дати.

— Я дам вам инший примір — сказав ґраф. — Візьміть на увагу, що можуть бути всякі способи злочинів, від яких можете ви терпіти, а загал не звертає на них великої уваги, не думає про них, не мстить ся. А вони можуть вас гірше ранити, ніж полумінь, ніж штилет, ніж паль. А суспільність, яка в однім випадку з таким обуренем тратить злочинця, в богатьох других випадках зовсім байдужа. Хиба-ж не бувають подібні злочини!

— Бувають — відповів Франц — і тому власне істнує хочби такий спосіб помсти, як двобій.

— Двобій — се мила забавка. Хтось забрав вам жінку, збезчестив дочку і ви пробиваєте кулею його мозок, або отвираєте мечем груди — що-ж се? Він влив вам отруї на ціле житє, він відобрав щастє тих, які дістали його від Бога,

щоби ним тішити ся, а ви кличете його на двобій, в якім може вийти побідником злочинець. Ні! Коли-б я хотів мсти ти ся, я поступив би инакше.

— Отже ви не є за двобоєм, ви не йшли би на двобій? — запитав Франц дивуючись.

— Порозумійте мене найперше — відповів ґраф — що я йшов би на двобій за дурницю, за зневажливе слово, за удар. А дальше йшов би тому, що будучи певним за свою зручність, я майже завсїгди вийшов би побідником. Однакож за тревале терпінє, яке менї хтось задав, я віддав би подібним, колиб се було лише можливе: око за око і зуб за зуб, як кажуть орієнталїсти, наші учителї в усїм.

— А однакож — зауважив Франц — ся теорія веде до того, що ви стаєте для себе судією і карателем і тут перестає істнувати власть постійно треваючого закона. Ненависть слїпа; лють заводить людий за далеко; а хто мстить ся, той викликає жадобу пімсти в других.

— Розумієсь, коли хтось убогий, або недосвідчений. Але для всякого найгірше, що могло би його зустріти, се кара, про яку ми недавно говорили. В сїй хвили я навіть жалую, що Пеппінови не відрубають голови, а то ви мали би нагоду переконати ся, як коротко кара треває і чи про ню варта навіть згадувати. А однакож для карнавалу се інтересна тема до балачки. Се привело і нас до клопотів про вікна. На щастє ви, панове, будете мати вікно, з якого побачите все, що буде можна бачити. Та покищо сїдаймо до стола, а то йдуть повідомляти, що снїданок готовий.

В тій хвили отворили ся двері, увійшов слуга і сказав:

— Al suo commodo!

Після того оба товариші встали і перейшли до їдальнї.

При столї Франц час від часу глядів на Альберта, хотячи відшукати вражінє, яке зробили на него виводи ґрафа, однакож не доглядів нїчого певного. Чи Альбертови все було байдуже; чи виводи про двобій були йому до душі — і як взагалї бесїда ґрафа подїлала на Альберта, Франц не міг в сїй хвили додуматись. Альберт їв преспокійно і з таким апетитом, немов від пятьох місяців не знав иншої кухнї, як італїйську, славну тим, що з усїх відомих є найгіршою.

Щож до ґрафа, так він ледво доторкав ся страви, немов би ждав на ще добірнїйшу і дивнїйшу поживу. І мимоволї

пригадав ся Францови перестрах ґрафині в театрі і її тверде переконане, що сей чоловік є опиром. При кінци сніданку Франц глянув на годинник.

— Хиба спішитесь? — запитав ґраф.

— Мусимо полагодити богато конечних справ.

— Щож се за справи?

— Треба нам деякої одежі...

— Сим не клопочіть ся. В мене є приватна кімната на Народній Площі і ви виберете собі костюм, який буде вам до вподоби.

— Чи аж по виконаню засуду?

— Перед, або опісля, як вам до вподоби.

— Перед самою шибеницею?

— Щож... Шибениця, се також часть свята.

— Пане ґрафе — почав тепер Франц — ми не можемо надуживати вашої гостинности. За місце в повозї і вікно в Палаті Росполї будемо дуже вдячні, але що до місця на Народній Площі, то нам приняти його — було би за богато.

— Тількож кажу вам наперед, що стратите нагоду бачити інтересну річ.

— Тоді ви все нам перекажете, а ваше оповідане зробить на мене не менше вражінє, як колиб я сам все бачив. Я нераз в житю рад би бачити виконанє засуду смерти, однакож ніколи на се не рішив ся. А як ти, Альберте?

— Я бачив смерть засудженця — відповів Альберт — однакож се було після цілонічної забави, отже вражіня не відчув я жадного.

— Щож до вас — звернув ся ґраф до Франца — чого не бачили в Парижи, те треба бачити в світі. Аджеж на те люди подорожують, щоби все бачити. Ніяково вам буде, коли хтось запитає: „Як тратять засудженців в Римі?" а ви мусите сказати: „Я не знаю". А говорять, що се має бути великий злочинець, бо убив колом поважного священика, який його по батьківськи виховав. По моїй думці злочинець повинен згинути від иншої зброї, ніж кіл. Дальше-ж — коли-б ви були в Еспанії, чи не хотілиб ви бачити борби биків? Припустімо отже, що перед нами також ніщо инше, як борба биків. Або нагадайте старинних Римлян з їх цирком, де для втіхи народу гинуло триста львів і сто людий. І на все те гляділи очи вісімдесять тисячів глядачів, поважні матери з дочками.

— Чи думаєш отже йти туди, Альберте? — звернув ся Франц до товариша.

— Пійду. Перше мав я твою думку, але слова пана ґрафа все перемінили.

— Отже пійдемо, Альберте. Тількож я бажав би дістати ся на Народну Площу через Ру ді Кур — чи се можливе, пане ґрафе?

— Можливе лише пішки.

— Отже пійду пішки.

— Та чи вам конче треба сею вулицею переходити?

— Так. Хотів би там про щось розвідатись.

— Коли так, то пійдемо разом. Я хочу довідатись також, чи мої прикази виповнено. А повіз буде на нас ждати при вулици Бабуїно.

Тут отворили ся двері і слуга повідомив:

— Ексцеленціє, чоловік в покутній одежі хоче з вами говорити.

— Добре — відповів ґраф — я знаю, хто має бути той добродій. Ви, панове, відійдіть до гостинної, де знайдете на столі славні гаванські циґари. Я прийду за хвилину.

Оба товариші вийшли до гостинної, а ґраф другими дверми до иншої кімнати. Альберт, що був завзятим курцем, підійшов до стола і здивував ся побачивши найкращий рід циґар, які він над усе любив.

— Скажи мені, Альберте — спитав Франц — що ти думаєш про ґрафа Монте Крісто?

Для Альберта таке питанє було троха несподіванкою і він відповів:

— Я думаю . . . я думаю, що він гарний чоловік, що вміє гідно задержати належну йому повагу, богато подорожував, богато читав, є стоїком*) і має незвичайно добрі циґари.

Тілько відповів Альберт. Та Франц і без того знав, що його товариш не любить запускати ся в глубини житя; його увага поза те, що бачить ся на житевій поверхні, не сягає.

— Але чи ти зауважив — питав дальше Франц — одну інтересну річ?

— Що таке?

— Як уважно ґраф глядів на тебе.

*) Стоїк — чоловік, що однаково холодно приймає смуток і радощі.

— На мене?

— Так.

Альберт призадумав ся.

— Річ проста — сказав він по хвили. — Я виїхав з Парижа перед роком і ґраф бачить, що мій одяг не належить до найновійшого крою. Природно отже, що він уважає мене за провінціяла*). Тому ти, Франце, повинен при першій стрічі з ґрафом направити його невластивий погляд.

Франц усміхнув ся. По хвилині увійшов ґраф.

— Тепер я панове, на ваших услугах — сказав він. — Повіз їде одною дорогою до Народної Площі, а ми підемо другою, а коли згодитесь, то через Ру ді Кур. Візьміть отсих циґарів, пане Морсерф.

— Дуже радо! Італійські циґари вже мені надоїли, а сї я вам зверну з подякою, коли завитаєте до Парижа — сказав Альберт.

— Дуже рад сьому, пане Морсерф. В Парижи думаю бути невдовзї і коли дозволите, я вас відвідаю. Але покищо ходїмо. Часу гаїти годї, бо вже пів до першої.

Ґраф й оба товариші зійшли на долину. Тут візник дістав приказ їхати вулицею Бабуїно, а вони самі пійшли в напрямі Еспанської Площі і Фратінської Дороги, отже попри Фіяно і Палату Росполї. Власне о вікна в Росполї ходило Францови і він, заховуючи можливу рівнодушність, запитав ґрафа, котрі його вікна.

— Три послїдні — відповів ґраф таксамо байдужо, не підозріваючи навіть, що Францом руководило щось більше, як звичайна цікавість.

Франц глянув на вікна і побачив, що бічні були заслонені жовтою шовковою матерією, а середне білою з червоним хрестом. Тепер не було сумніву, що чоловіком в плащи в Колїзею був не хто инший, як ґраф. Вікна, як видно, були вже прибрані, однакож деинде приготовання до великого свята доперва робили ся.

Франц, Альберт і ґраф йшли дальше і невдовзї дійшли до Народної Площі. Тут зібрала ся вже велика товпа народу, понад головами якої підносились два видні предмети — обеліск**), на верху якого стояв хрест і який вказував,

*) Провінціял — чоловік з поза більшого міста, або села, що не знає вимог і звичаїв великого міста.

**) Обеліск — високий камінний чотирограний стовп, з остро закінченим верхом.

де якраз середина площі, а перед обеліском було підвисшене, на якім блищав великий ніж мандаї, себто італійської ґільотини. На розі вулиці здибали вони камердинера, що чекав на свого пана.

Вікно, винайняте за немалу ціну, було на другім поверху великої палати, між вулицями Бабуїно і Монте Пінчіо. Воно виходило з малої кімнатки, яка була за спальнею, отже сама собою дуже спокійна. На кріслах в сій кімнатці лежали добірні костюми з білої і голубої сатини.

— Ви лишили мені вибір костюмів — сказав ґраф — отже я вибрав отсі, що сего року будуть найбільше в моді. Крім того вони самі собою практичні, бо не знати на них муки, що сиплеть ся з конфетів.

Франц чув сі слова лише на половину. Його увагу захопляла Народна Площа, прикращена такими страшними інструментами. Се перший раз Франц бачив ґільотину — ґільотину, бо римська „мандая" збудована зовсім на лад французької ґільотини. Великий кривий різак, що ріже вгнутим краєм, спадає з меншої висоти, отсе і вся ріжниця.

В сій хвили на рухомій дошці, на яку кладуть злочинця, сиділи два чоловіки і доїдали перекуску, чекаючи на злочинців. Полуденок складав ся з хліба і ковбаси. Оден з чоловіків підніс дошку, виняв фляшину з вином, напив ся і подав другому.

Сі люди, се були помічники ката. На їх вид Францови виступили зимні краплі поту на чоло.

Обох злочинців переведено попереднього вечера з Нової Вязниці до невеличкої церкви Діви Марії, і тут в малій, відгородженій каплици провели вони ніч, кождий з священиком. Перед загородою стояли два сторожі, яких час від часу змінювано.

По обох боках церковних дверий стояли тепер два ряди карабінерів. Ряди простягались аж до шибениці й окружали її колесом, полишаючи стежку на десять стіп широку, а коло ґільотини стежку широку на сто стіп. Все инше місце поза тим заповняв народ, як здавало ся — самі голови. Богато тримали на руках, або на раменах дітий і так діти могли найкраще все бачити.

Цілий горб Пінчіо був таксамо вкритий людьми і виглядав на величезний театер, заповнений народом. Балькони двох церков були таксамо заповнені людьми. Повно лю-

дий було і на церковних сходах і в кождім заглубленю стіни стояв хтось, немов статуя святого. Слова ґрафа, що найінтереснійший вид дає смерть, були правдиві.

В так поважній хвили можна сподівати ся якнайбільшої тишини, а однакож було зовсім инакше. Кругом було чути крики, веселі вигуки і сміхи. Було видно, що смерть двох злочинців числить ся до радостий карнавалу.

Нагло гамір затих — се двері церкви отворили ся. Вслід за тим показала ся громадка покутників, вбраних від голови до ніг в одежу з грубого полотна, на лици з дірками для очий і кождий з них ніс в руці запалений смолоскип.

За покутниками ступав чоловік величезної будови. Цілою його одежею були полотняні штани, на лівім боці яких висів великий ніж, а на правім рамени ніс тяжку довбню. Груди його були зовсім голі. На ногах мав сандали, привязані до ніг шнурками. Се власне був кат.

За катом йшли оба засуджені на смерть — перший Пеппіно, а дальше Рондоля. В такім порядку мали вони за хвилю згинути. Пеппіно йшов твердим кроком, а Рондолю піддержували два священики. Час від часу засуджені цілували хрест, що до них простягала рука священика.

На вид всего того коліна Франца затремтіли. Він глянув на Альберта — він був білий, як крейда і механічно кинув циґаретку, не докуривши її і до половини. Оден ґраф не відчував, здавало ся, нічого; навіть легкий румянець виступив на його бліде лице. Цілий його вигляд набрав диких рисів тигра, що готовив ся скочити на добичу; в одних лише очах було видно теплу чутливість, якої Франц доси нігде не бачив.

Тимчасом похід з церкви наблизив ся й облича обох засуджених стали видні.

Пеппіно був чоловіком двайцять чотири, або пятьох літ, гарної будови, з обсмаленим на сонци лицем. Голову держав він просто, немов хотів доглянути, на котрій стороні його освободитель.

Рондоля був малий і грубий. З його лиця було видно злочинця, але вік тяжко було означити. Йому могло бути літ трийцять, а могло бути і богато більше. У вязници виросла йому велика борода. Йдучи він опустив голову на груди; ноги під ним згинали ся.

— Мені здавало ся, що ви говорили — звернув ся Франц до ґрафа — що буде лише одна екзекуція.

— Я так говорив — відповів ґраф холодно.

— А отжеж є двох злочинців.

— Так, однакож згине лише оден; другий буде жити ще богато літ.

— Але щоби прощене не прийшло за пізно — зауважив Франц — тут хвиля рішає.

— Ось воно вже і є! — відповів ґраф.

В хвили, коли Пеппіно підійшов до мандаї, з'явив ся позаду народу покутник, пропхав ся через жовнірів і підійшовши до начальника покутників, подав йому папір. Переглянувши письмо, начальник підніс руку до гори і сказав голосно:

— Слава Господеви і також Його Святости! Ось прощене для одного з злочинців!

— Прощене! Прощене! — залунало довкруги.

Сї оклики збудили Рондолю. Він підніс голову і запитав:

— Прощене . . . кому прощене?

— Пеппінови, званому Рокка Пріорі — відповів голова покутників, подаючи папір комендантови карабінерів.

Відповідь зовсім протверезила Рондолю і він почав кричати:

— Для Пеппіна? Чому-ж не для мене? Ми повинні разом гинути. Мені се давно говорили. Ви не маєте права мене одного вбивати! Не маєте! . . .

І він вирвав ся з рук священиків та почав кидати ся, як лютий звір, пробуючи розірвати шнурок, яким його руки були звязані. Бачучи се кат дав знак помічникам і ті почали приборкувати розлюченого до безтями чоловіка.

— Що се з ним? — запитав Франц, не добре розуміючи римський діялект.

— Хиба-ж не бачите? — відповів князь. — Сей чоловік, що має вмерти, лютий, що його спів-нещасливець разом з ним не гине. Він скорше пірвав би його на кусні, ніж позволив би жити, коли йому самому жити не можна. Ох, люди! люди! крокодилі! — закликав ґраф голоснійше — по сім я вас пізнаю! В усіх часах ви однакові!

Довгий час помічники ката бороли ся з Рондолею нім позалили його на землю. Він опирав ся до послїдного, викрикуючи:

— Сей також повинен вмерти! Він мусить вмерти! Я сам вмирати не буду!

— Глядіть, глядіть! — сказав ґраф, вхопивши за руки обох товаришів — глядіть! Се надівсе інтересне. Бачите чоловіка, що піддав ся вповні конечности і йшов до шибениці, як боягуз, щоби тут без опору вмерти. Але чи знаєте, що заставило його таким бути? Заставило те, що хтось другий має разом з ним терпіти і вмерти. Ведіть дві вівці чи два воли до різника і дайте одному знати, що його товариш не згине, а вівця буде блеяти з радости, віл буде рикати, але чоловік — на якого Бог поклав першу і найважнійшу заповідь любви ближнього, якому дав змогу висловляти думки — що він каже, коли бачить, що його ближний не гине разом з ним? Проклинає! Слава чоловікови, архитворови сотворіня! — додав ґраф тоном повним глуму.

Загал, що з початку приглядав ся борбі помічників ката з Рондолею спокійно, став опісля проти Рондолї. Почулись крики:

— Убити його! Убити!

Франц не міг знести такої страшної сцени і відскочив від вікна, але ґраф злапав його за руки і сказав:

— Що ви отсе робите? Чи жалїєте його? Колиб ви почули крик „Скажений пес", ви певно хопили би рушницю і не надумуючись убили би його. А цїла його вина булаби хиба в тім, що його другий скажений пес покусав. А однакож ви жалуєте чоловіка, який не будучи укушений, убив свого добродія і який не могучи тепер ще кого будь убити, хоче, щоби бодай хтобудь згинув разом з ним. Нї, нї! Дивіть ся!

Але казати не було потрібно, бо Франца і без заохоти ґрафа заінтересувало те, що дальше дїялось. Помічники висадили Рондолю на підвисшенє і там, мимо крику і сїпаня, поставили його на колїна.

В тїй хвили кат став коло злочинця і підносячи довбню, дав знак помічникам, щоби відступили на бік. Не встиг Рондоля піднести ся, як тяжка довбня вдарила по лївій стороні його голови. Почув ся глухий, тяжкий звук і чоловік повалив ся лицем до землї, а упавши обернув ся лицем до гори. Кат кинув довбню, виняв ніж і перерізав горло Рондоли. Після того став йому на живіт і підносячись та опускаючись, почав цїлою вагою свого тїла натискати, а за кождим по-

тиском струя крови бризкала з горла Рондолї.

Франц не міг довше встояти на ногах і напів омлїлий спустив ся в крісло; Альберт блїдий, з замкненими очима держав ся рукою віконної заслони; оден ґраф був зовсїм спокійний і дивив ся, немов ангел-меститель, перед себе.

РОЗДІЛ XXXVI.

Карнавал в Римі.

Коли Франц відзискав свідомість, він побачив, що Альберт пє воду, а ґраф надягає новий костюм. Глянувши ненароком в вікно він побачив, що все, що його так прибило, зовсїм зникло. Не було вже анї шибеницї, анї ката, анї злочинця. Лишив ся сам народ, що ворушив ся і гаморив під свіжим вражінєм того, що недавно стало ся.

В тій хвилї роздав ся голос дзвона з Монте Чіторіо — дзвона, яким звіщають лише смерть папи і початок карнавалу.

— Хиба що небудь стало ся? — запитав Франц.

— Нічого — відповів ґраф — лише те, що карнавал почав ся. Отже скоренько одягайтесь.

— В дійсности ся страшна сцена минула, мов сон — згадав ще про недавне Франц.

— Сеж і є сон, нїщо більше! Привид, що так вас вразив.

— Так, що до мене. Але як для злочинця?

— Се сон для него так само. Одно хиба, що він заснув непробудимим сном, а ви пробудили ся. Але хто знає, котрий з вас щасливійший?

— Але Пеппіно — що з ним стало ся?

— Пеппіно розумний хлопець. Почувши себе свобідним він зник з гурта, не кажучи нікому нічого. Але одягайтесь. Пан Морсерф вже майже готовий.

— Невжеж тобі справдї так дуже запахла гульня? — звернув ся Франц до Альберта.

— Сказавши правду — нї! Однакож дуже рад, що бачив

отсю екзекуцію. Слова пана графа аж дуже правдиві, що коли до таких образів привикнеш, то лише вони можуть тебе зворушити.

— З тим додатком — звернув увагу ґраф — що се також найкраща хвиля для зрозуміня характерів. На порозі шибениці спадає маска, яку чоловік носив ціле житє і показує ся правдиве його лице. Так і тут стало ясним, що Рондоля не належав до гарних людий. Однакож час одягати ся, пане Франц.

І Франц почав одягати ся. Він надягнув костюм і на лице заложив маску. Коли зійшли на долину, на них чекав вже повіз, повний конфетів і китиць. За хвилю їх повіз був вже в ряді других повозів.

Народна Площа змінилась тепер до непізнаня. Пересувало ся туда море голов в масках; з усіх сторін, з усіх дверий напливали що раз то нові замасковані люди. З людьми мішали ся повози з такими-ж чудернацькими їздцями — а все кричить, виє, розмахує руками, крутить кулями наповненими мукою, кидає в кого попаде тісточками, конфетами, цвітами, чути прозвиска і зневаги... Ніхто на нікого не зважає, але ніхто і не ображує ся. Все покриває оден сміх.

Для Франца й Альберта все те було, немов пиятика для забутя великого горя. В їх свідомости стояв ще недавний страшний образ, однакож хвиля за хвилею він блїд, аж доки зовсім не зник. Втіха, гамір закрив все. Хтось кинув жменю конфетів в лице Альбертови, посипали ся і другі невинні річи на обох товаришів і в них збудило ся бажанє відплачувати другим в подібний спосіб. І почала ся справжня битва конфетами. Кождий кидав не жаліючи натуги, не дбаючи, що се може бути для когось болюче. З конфетами сиплять ся дотепні, на иншу пору зневажливі прозвиска...

Оден ґраф Монте Крісто був зовсім спокійний. Здавало ся, що весь той гамір його зовсім не зворушував.

Уявімо собі довгу і широку вулицю, обставлену високими каменицями. З усіх вікон повівають тисячі прапорів, звисають килими. Триста тисяч людий глядить з балконів і вікон, кидає конфети на посуваючі ся повози, сипле квітками, а їм в відповідь летять цілі китиці; сотки тисяч людий — мешканці Риму, Італії, Франції і загалом найбогатійші люди цілого світа; все в незвичайних костюмах, в

дивачних масках; всюди крики, свисти, сміх — так виглядає карнавал в Римі.

При повороті в нову вулицю ґраф задержав повіз і сказав:

— Панове, я висідаю, а мій повіз і моя служба на ваші повні услуги. Коли-ж навкучить ся вам їзда, маєте мої вікна.

Се було якраз проти Росполї й око Франца добачило в середнім вікні, прикрашенім червоним хрестом, гарне лице Грекині, яку він бачив з ґрафом в театрі.

— Панове — сказав ґраф висідаючи — коли вам навкучить, щоби другі на вас дивили ся, маєте місце в моїх вікнах, отже дивіть ся на других. Загалом же мій візник, повіз і служба на ваші услуги.

Треба тут додати, що візник ґрафа був одягнений в шкіру медведя а два льокаї, що сиділи на заді, мали зелений одяг і маски малпів і виробляли всякі можливі жарти і збитки до кождого, хто навинув ся.

Франц подякував ґрафови. Щож до Альберта, так той був надто занятий повозом, що власне тоді наблизив ся. Се був віз повний римських селян. Коли повіз ґрафа пустив ся дальше, сказав Альберт:

— Шкода, Франце, що ти не бачив.

— Чого?

— Воза, повного селян.

— А хиба що?

— Гарні женщини!

— Шкода, Альберте, що ти в масці, а то хто знає, чи не познакомив ся б з ними.

— Можливо — сказав Альберт ніби жартом, ніби поважно — та я вірю, що протягом карнавалу буде нагода познакомити ся.

Однакож час минав і не було нагоди виробити знакомства з ніким. Вправді стрічав він віз з гарними селянами кілька разів, однакож на тім і кінчило ся. Оден лише раз вийшло щось, що могло довести до знакомства. Коли наблизив ся віз з селянами, Альберт замірив ся кинути на них вязку цвітів і, чи навмисне, чи нехотячи, струтив собі маску з лиця. В відповідь йому полетіла вязочка фіялок, а хоч і Франц і кождий посторонний глядач міг би думати, що

фіялки були призначені для Франца, Альберт забрав їх, причепив на грудях і повіз посунув ся дальше.

— Бачиш — сказав Франц — се початок історії!

— Ти жартуєш, а я дійсно так думаю і тої китички я не кину — відповів Альберт.

— Алеж чому я мав би жартувати, коли тобою хтось справді заінтересував ся?

Справа набрала ще більшого значіня, коли оба товариші знов стрітили віз з селянами — тепер особа, що кинула була вязочку фіялок, заплескала в долоні, побачивши їх на грудях Альберта.

— Славно! Славно! — сказав Франц — все складає ся як найкраще! Може краще буде, коли тебе лишу самого?

— Ні, не треба — відповів Альберт. — Спішити ся не треба, а коли хтось мною дійсно захопив ся, то ми побачимо його завтра і він дасть мені певніїйший знак.

— Розумний ти, Альберте як Нестор, а хитрий, як Уліссес. Та хто знає, чи не менше хитра і твоя богиня!

Того самого дня товариші не здибали ся більше з возом селян — видно, що незнакома не хотіла того самого дня продовжати початої історії. І хоч оба товариші робили кілька поворотів, воза з селянами вже не було.

Після того оба товариші вернули до Палати Росполї. Ґрафа тут не було, а в двох вікнах сиділи люди, яких ґраф очевидно запросив.

В тій самій хвили роздав ся звук мабуть того дзвона, що заповів карнавал і всі повози зачали зникати.

Почувши голос дзвона, візник не питаючи ні не сказавши слова взагалі, повіз обох товаришів до готелю. Проти гостей вийшов Пастріні.

Перше слово Франца було — запитати про ґрафа. Він висказав жаль, що не поспішили скорше до Росполї, де був ґраф, але Пастріні пояснив, що ґраф взяв инший повіз, який приїхав за ним до Росполї ще о четвертій годині. Крім того ґраф поручив Пастріньому, щоби той дав ключ від його льожі в театрі Арґентина обом товаришам.

Чуючи се, Франц запитав Альберта про його думку, але той мав инші клопоти. Він почав питати Пастрінього, чи не міг би постарати ся для нього о кравця.

— Пощо кравця?

— Щоби до завтра зроби- заум два селянські костюми.

Пастріні покрутив головоілимі

— Даруйте, але мушу ск.— зи, що такого можуть бажати лише Французи. На слідуючий тиждень кравець не пришиє одного ґузика за меншу плату, як корона.

— Виходить — годі?

— Ні, порадити можна, бо костюми є готові. Лишіть се мені. Завтра, коли пробудите ся, побачите цілу купу костюмів для вибору.

— Лиши се нашому господареви — сказав Франц — а ми тимчасом пообідаймо і підемо побачити „Альжирську Італійку”.

Пастріні ще раз запевнив обох товаришів, що все буде після бажаня й оба товариші подали ся на гору до своїх кімнат. Скидаючи костюм Альберт обережно заховав вязочку фіялок — сеж знак симпатії для него.

Коли товариші сиділи при столї, наблизив ся слуга і запитав, в котрій годині має ждати на них повіз. Франц й Альберт глянули на себе, боячи ся надужити доброти ґрафа, але слуга мабуть зрозумів їх думку і сказав:

— Його екселенція ґраф розпорядив рішучо, що повіз має належати до вас цілий день, отже можете уживати його без страху.

Чуючи се, товариші приказали лагодити коні сейчас і, перемінивши одяг, поїхали до театру.

Ледво оба товариші усіли, як увійшла до своєї льожі ґрафиня Ґ. Перший її погляд упав на льожу, в якій вона бачила недавно страшного чоловіка. Та не могла вона тимбільше не чудувати ся, коли побачила там добрих своїх знакомих. Її льорнетка була так пильно на них звернена, що Франц розумів добре її заінтересоване. І як тілько прийшла нагода, оба товариші пішли відвідати ґрафиню. Однакож сим разом ґрафиня посадила Франца побіч себе, а Альбертови довело ся сидіти подальше.

— В вас не було кращої роботи — почала ґрафиня ще, нім Франц міг сісти — як познакомити ся з тим страшним чоловіком. І бачу — ви стали найсердечнійшими товаришами.

— Так далеко ми не заприязнили ся — відповів Франц — і хиба се, що цілий день ми надуживали його щирости.

— Цілий день?

— Так. Рано ми снідали у него; цілий день їздили його повозом, а тепер користуємо ся його льожею.

— Отже ви його знаєте?

— І так і ні.

— Як же се?

— Се довга історія.

— Розкажіть же.

— Алеж вона вас перестрашить.

— Инша причина.

— Пождіть поки дійде до кінця.

— Дуже добре! Я люблю цілі історії. Але скажіть, як ви познакомили ся? Чи хтось познакомив вас з ним!

— Ні, він з нами познакомив ся.

— Коли?

— Тогож вечера, як ми бачили його в театрі.

— Як же се стало ся?

— Дуже просто — через нашого господаря.

— Отже він перебуває в однім готели разом з вами?

— Так, і навіть на однім поверсі.

— Яке ж його імя — ви певно знаєте.

— Ґраф Монте Крісто.

— Що-ж се за імя — чи не родинне?

— Ні, се імя острова, який він набув.

— А чиж він ґраф?

— Так, тосканський.

— Того на тепер досить. Але що він за чоловік сам собою?

— Запитайте пана Морсерфа.

Ґрафиня звернула ся до Альберта з питанєм.

— Щоби бути справедливим — відповів Альберт — мушу сказати, що чоловік з яким може вязати нас десятьлітне приятельство, не міг би зробити для нас більше, як сей зробив. І зробив все так гідно, що се вказує найкраще, що він чоловік з вищих кругів.

— Отже бачу — зауважила ґрафиня сміючись — що мій опир, се лише якийсь міліонер. А чи бачили ви також її?

— Її?

— Грецьку женщину, яку бачили ми вчера.

— Ні! Думаю, що ми чули її гру, але самої не бачили.

— Кажеш не бачили — зауважив Альберт — та хибаж се не вона була в вікнї з білими заслонами?

— Деж було те вікно? — запитала ґрафиня.

— В Палаті Росполї.

— Хиба-ж ґраф має вікно в Росполї?

— Так, має три. А чи ви переїздили туди, панї?

— Розуміє ся.

— Чи ви отже зауважили дві вікнї завішені жовтим, а одно білим адамашком з червоним хрестом? Се його.

— Коли так, то бачу, що він мусить бути набоб*). Чи знаєте кілько ті три вікна коштують?

— Дві, або три сотки римських корон?

— Дві, або три тисячі.

— Невжеж?

— Та хиба сей остров приносить йому такі доходи?

— Зовсім нїчого — анї гроша.

— Пощож він його купив?

— Для примхи.

— Інтересний чоловік!

— Менї видаеть ся трошка односторонний — зауважив Альберт — і можливо є він жертвою впливів лїтератури.

Тут увійшов до льожі ґрафинї новий гість й оба товариші забрали ся.

Другого дня о девятій годинї прийшов Пастрінї з кравцем, який приніс вісім чи десять селянських костюмів. Товариші вибрали два зовсім подібні і казали поначіпляти до капелюхів стяжок. Загалом же костюми були як найбільше пестрі. Франц, побачивши в такім одягу Альберта, зауважив, що якість одежі рішає про зверхну вартість людий. Турки, що в довгих одежах мають такий поважний вигляд, дуже погано виглядають в синих фраках, позащіплюваних під саму бороду і червоних шапочках. Се неначе фляшка вина з червоною на верху печаткою.

Між тим увійшов ґраф Монте Крісто і сказав:

— Панове, хотяй товариство мила річ, однакож повна свобода часом милійша. Я прийшов вам сказати, що нинї і протягом карнавалу я лишаю повіз для вашої розпорядимости. Господар скаже вам, що я маю три, чи чотири по-

*) Набоб — князь, або взагалї великий богач з Індій, або других сторін полудневої части Азії.

вози і тому я можу для вас се зробити. Отже можете уживати його безпечно для втіхи чи для потреби.

Ґраф після того говорив з обома товаришами пів години. А говорив він з таким знанем річи про все, на що би не зійшла бесіда, що здавало ся, нема предмету, який був би для него чужий. Він був знакомий з літературою всіх країв; він інтересував ся пильно хемією. Образи, що їх бачили в його сальоні, свідчили, що ґраф був любителем штуки.

Товариші пригадали собі, що обовязком їх було би запросити ґрафа до себе на снїданок, тількож чим був би їх снїданок супроти його. Він має власних кухарів, а вони? Вони отверто виявили перед ним свою думку і він приняв їх оправдане з повним вирозумінєм і належною оцінкою їх щирости.

Пів до другої оба товариші зійшли на долину. Візник і льокаї понадївали на вчорашний одяг лїберію і се придало їм ще більше дотепу.

Альберт припняв на грудях зівялі фіяльки і як тілько роздав ся голос дзвона, повіз рушив на Вія Вітторія.

При другім повороті наші знакомі зустріли вчерашний селянський віз, однакож вчерашні селянки нині змінили одяг. Та ще чуднїйше, що стало ся ось як: селянки змінили одяг на такий, який мали вчера оба товариші, а Франц з Альбертом мали на собі одяг вчерашних селян.

При новій стрічі свіжі фіялки посипались на повіз двох товаришів. Альберт сейчас припняв свіжі цвіти, а вчорашні взяв в руку і при слідуючій стрічі підніс їх побожно до уст. Се викликало голосну втіху на возї, з якого кидано фіялками.

День був ще веселїйший, нїж попередний. Ґрафа вони бачили в вікнї, однакож при другім повороті його вже не було. А не треба вже богато говорити, що залицяня між Альбертом і гарною селянкою продовжало ся цїлий день.

Повернувши вечером до дому, Франц застав лист з амбасади, в якім повідомляли, що він має честь бути на авдієнції в папи слїдуючого дня. Франц, буваючи в Римі передтим, нїколи не занехував нагоди відвідати того, кого всї уважали наслїдником апостола Петра. До сього спонукувало його і релїґійне почутє і пошана до поважного старця. І че-

рез те Франц, сподіючи ся авдієнції, мало уваги звертав згаданого дня на карнавал. Свідомість, що невдовзі стане перед Григорієм XVI., не покидала його ні на хвилину.

Вернувши другого дня з Ватикану, Франц обминав вулиці, де житє карнавалу кипіло найсильнійше. Він виніс звідти святі думки і почуваня, яких не хотів сквернити безтямними радощами.

За двайцять мінут була шеста година, коли увійшов Альберт, палаючи втїхою. Його богиня знов одягнула селянський одяг і минаючи його, піднесла маску. Була вона гарна-прегарна.

Коли Франц висказав з сеї нагоди свої желаня, Альберт приняв їх з почутем чоловіка, якому щось слушно належить ся.

Оповідаючи ,Альберт підчеркнув, що він певний, що його богиня належить до аристократії і що він рішив до неї слїдуючого дня написати.

Однакож Францови здало ся, що його товариш мав би йому щось більше сказати, однакож не може відважити ся. І він сказав про свій здогад Альбертови.

Не отягаючи ся довго Альберт признав ся, що в него є до Франца важна просьба — він рад би, щоби Франц полишив повіз для него одного протягом слїдуючого дня. Та хотяй мрії Альберта видали ся йому надто дитячими, він згодив ся з бажанем товариша, кажучи, що він і так перемучений і рад приглядати ся забаві з вікна Росполї.

Слїдуючого дня бачив Франц, як Альберт переїздив кілька разів сюди і туди. Він держав в руках велику китицю, обведену білими камеліями. Ту саму китицю бачив опісля Франц в руках женщини, в рожевім сатиновім одягу.

Вечером Альберт був наче пяний від великого щастя. Він вірив, що загадочна женщина дасть йому бажану відповідь. Щоби не ставати на перешкоді товаришеви, Франц сказав, що слїдуючого дня зовсїм з мешканя не виходить. Він занадто перемучений, а крім того понаписує листи та перегляне часописи.

Слїдуючого вечера бажаня Альберта справдили ся. Він увійшов з піднесеним голосом і зложеною карткою паперу і сказав:

— А бачиш, я не помилив ся!

— Маєш відповідь? — запитав Франц.

— Читай! — сказав Альберт таким тоном, якого можна догадуватись і подав товаришеви лист. Франц взяв і почав читати:

В вівторок вечером о семій годині висядь з повоза проти Віа деі Понтефічі і йди за римським селянином, що візьме від тебе твій смолоскип. Колиж опиниш ся на першім ступни коло церкви св. Йоакима, причепи до рукава стяжку, щоби тебе можна пізнати. До того-ж часу мене не побачиш.

Певність і Мовчанка.

— Щож ти думаєш? — запитав Альберт.

— Думаю, що все добре складає ся.

— І мені так здаєть ся. Мабуть ти, Франце, підеш сам на баль до Брачіяна.

Власне минувшого ранку оба товариші дістали запрошенє від визначного римського банкира.

— Уважай, Альберте — звернув Франц увагу товаришеви — що коли твоя невідома належить до висшої кляси, вона також повинна там бути.

— Се справи не зміняє.

— А ти читав лист, Альберте?

— Читав!

— А чи знеш, яке неповне образованє мають женщини середної кляси в Італії?

— Знаю.

— Отже перечитай лист ще раз й уважай, чи знайдеш закид в вислові, або ортографії.

Закиду справді знайти не було можна.

— Ти справді для щастя народив ся — сказав Франц, віддаючи лист.

— Можеш жартувати — відповів Альберт — але я справді щасливий.

— Тобі щастє, а мені клопіт. Бачу, що не лише до Брачіяна треба йти самому, але і до Фльоренції можу вертати без тебе.

— Можливо. Коли моя невідома така приязна, як гарна — говорив дальше Альберт — я поживу в Римі найменше шість місяців. Мені Рим дуже подобав ся, мене дуже інтересують старинні памятки.

— Се і гарно! Ще дві, або три такі пригоди, а певно станеш членом академії.

Без сумніву Альберт був би почав бесіду про академію, тількож в тій самій хвили повідомили, що обід готовий.

Альберт же при всїх любовних клопотах не тратив зовсїм апетиту, отже подав ся сейчас з Францом до обіду, відложивши бесїду на пізнїйше.

По обідї зайшов до них ґраф Монте Крісто. Вони не бачили його послїднї два днї. Пастрінї говорив, що якась справа покликала ґрафа до Чівіта Веккія. Звідтам він перед годиною повернув.

Ґраф виглядав тепер незвичайно добре. Чи він в сїй хвили більше панував над собою, ніж звичайно, чи може причинили ся до сего посторонні причини, але він був таким, як усї люди.

Для Франца він був що раз то більше загадкою. Аджеж він мусїв бути певним, що Франц його пізнав, однакож він не натякнув одним словом, що він його денебудь бачив. Та хоч Француз рад був бодай півголосом натякнути на їхнє попереднє знакомство, однакож бояв ся, щоби не вразити сим чоловіка, який виявив йому і його товаришеви тілько прислуг.

Ґраф довідав ся, що обом товаришам не вдало ся роздобути місця в Арґентинськім театрі, отже саме тепер він приніс їм ключ від своєї льожі. Таку причину можна було виісновувати з його відвідин.

Обом товаришам було ніяково принимати ще раз таку незаслужену жертву і вони се заявили ґрафови однакож він сказав, що його льожа і так була би порожна, бо він буде тодї в иншім театрі. І се вспокоїло заклопотаних.

Франц потроха призвичаїв ся до блїдого лиця ґрафа, яке його було незвичайно вразило перший раз. Риси його лиця були чудово гарні, коби не та блїдість. Справжнїй герой писань Байрона! Кілько разів він бачив ґрафа, йому завсїгди пригадував ся Манфред.

Бо і справдї чоло ґрафа мало на собі таємничу рису, яка вказувала, що з ґрафом безнастанно живе велика, але гірка думка. Погляд його очий проникав в душу, а горішна губа виявляла погорду і надавала словам прикмету вражати ум слухача невиясненою силою.

Ґраф не був уже молодим. Йому могло бути бодай сорок лїт, однакож він вмів опановувати молодші натури, з якими здибав ся. Здавало ся, що він мав силу зачаровувати. Альберт був зовсїм під впливом ґрафа, а вчасти був і Франц, хоч той, знаючи ґрафа близше, привязував до ґрафа купу

загадок і наче би якусь обережність. Він думав кілька разів, що приїзд ґрафа до Парижа наробив би великого розголосу, а однакож він сам, Франц, не хотів би в той саме час бути в Парижи.

Вечер перейшов обом товаришам, як переходять усї вечері в італїйських театрах — на знакомленях та відвідинах знакомих. Ґрафиня Ґ. хотіла почати бесїду про особу ґрафа, однакож Франц почав про новійшу історію. Він, наперекір протестам свого товариша, оповів сього вечера ґрафини про історію, що навязувала ся між Альбертом і загадочною красавицею.

Та ось уже і вівторок, послїдний і найголоснїйший день карнавалу. В той день театри отвирають ся о десятій годинї з ранку, а вечером починаєсь уже піст.

Послїдного дня беруть участь в забавах карнавалу навіть ті, яким для цїлого карнавалу не вистарчало гроший, або яким инші справи не позволяли на повну участь.

Оба товариші не висїдали того дня з повозу від другої до пятої години по полудни. Цїлий сей час повіз посував ся між рухливим морем, що складало ся з повозів перемішаних тїсно з піхотинцями, яким очевидно не вистарчало на те, щоби їхати в повозї. І справдї дивувати ся треба, що підчас таких карнавалових походів не буває майже нїколи нещасних випадків, або сварок, без яких не обходить ся звичайно деинде.

Щоби звертати на себе увагу, Альберт надів пестрий костюм і причепив до рамени цїлу вязку рожевих стяжок; Франц був в селянськім одязї.

З поступом дня рух на вулицях збільшав ся. Не було анї на хідниках, нї на повозах, нї у вікнах руки, яка би не ворушилась, язика, який би мовчав. Людське житє перемінило ся в бурю з громами вигуків, з градом ласощів, цвітів, яєць, помаранч і китиць.

О третій годинї вистріли штучних огнів дали знак, що перегони мають починати ся. Перегони належать до важних видовищ кінця карнавалу.

На знак вистрілу вулицї почали опорожнятись. Повози завернули в бічнї вулицї, а піший народ відступив під самі стїни будинків. І все те стало ся без виразного приказу, без вмішаня ся полїцїї — силою самого карнавалового звичаю. За хвилину почув ся брязкіт і тупіт і вулицею переле-

тіло пятнайцять карабінерів на конях, в поперечний ряд уставлених.

За другим вистрілом почались перегони. Товпа з трох соток тисяч людий зустріла криком шість чи сім коний, що летіли вулицею мов вихор. За хвилину почулись три гармatні вистріли в замку звіщаючі, що в перегонах кінь, зазначений числом „3”, перегнав усїх. Після того почав ся знов рух і поїзди поплили мов ріка.

Рух почав ся знов. Між товпою з'явили ся крамарі, що продавали „мокколї”, або „мокколетті”, себто свічки найріжнороднійшої величини. При вогнях свічок карнавал закінчуєть ся.

Церемінїя з свічками основує ся на двох обовязках: 1) дбати, щоби власна свічка горіла, 2) старати ся погасити чужі свічки.

Цілий сей обряд дуже нагадує людське житє. Бог дає чоловікови житє одним способом, а чоловік має тисячі способів для знищеня житя — розуміє сь при помочи чорта. Свічка засвічуєсь, коли зближимо її до вогню, але хто почислить способи, якими свічки гасять? — великі міхи, сильні віяла і ще богато других способів. За иншими також Альберт з Францом і собі потрібні свічки роздобули.

Як тільки стемніло ся і почув ся оклик „мокколї”, сейчас зявило ся серед товпи кілька вогників, а за хвилю пятьдесять тисяч вогників запалало кругом, а з ними захвилювало море людського житя. Десятки тисяч осіб заворушились — гасити свічки другим, світити загашені. Хто подібного на власні очи не бачив, той не може уявити собі того роду видовища.

Оба товариші були на Віа деї Понтіфічі. Альберт що хвиля глядів на годинник, а коли дійшла сема година, вискочив з повоза і подав ся в напрямі церкви св. Джіякома.

Франц бачив що сходи церкви були вкриті людьми, які гасили і видирали свічки одні в других. Він бачив дальше, як туда вступив Альберт і як замаскована женщина вихопила свічку з рук Альберта. Видно було, що Альберт не ставив опору і навіть пійшов поруч женщини, а за хвилю зник з очей Францови.

Нараз почув ся голос дзвона, який дає знак, що карнавалови кінець і вслїд за тим погасли нараз всї свічки, немов за подувом сильного вітру. Кругом лишила ся непро-

глядна тьма. Замовкли людські голоси і лише чути було торохтіне повозів, що вертали до дому. В кількох вікнах блимало кілька вогників.

Карнавал скінчив ся.

РОЗДІЛ XXXVII.

Катакомби св. Себастіяна*).

Франц ніколи в своїм житю не досвідчив такого вражіня, як в сім наглім переході від радости до суму. Здавало ся, що весь веселий світ перемінив ся нараз в темний гріб. Навіть місяця на небі не було видно і вулиці здавали ся темними підземними тунелями.

До вечері сідав Франц того вечера сам оден, що звернуло увагу Пастрінього. На його запит Франц відповів, що Альберта кудась запрошено. Загалом же Францови не хотілось входити в балачку після того, чого досвідчив перед хвилею.

Франц сподівав ся, що Альберт верне в одинайцятій, отже постановив на нього ждати. Коли однакож Альберт не вернув, Франц зібрав ся і вийшов, сказавши Пастріньому, що йде до Брачіянів.

Родина Брачіянів належить до найповажнійших в Римі і про їх величаві гостини знала Европа. Не диво, що наші товариші привезли з собою листи для познакомленя їх з Брачіянами, а як лише Франц з'явив ся в їх домі, то перше питане було про Альберта. Франц відповів, що відлучив ся від нього на Віа Мачелльо і більше він його не бачив.

— Отже він доси не вернув? — запитав князь.

— Ні — відповів Франц — хоч ждав я на нього до одинайцятої години.

— А куда-б же він пійшов?

---

*) Катакомби — підземні печери, в яких християне перших віків сходили ся потайки на богослуженя.

— Не знаю, але здаєсь мені, що хтось його покликав з собою.

— Погано! — сказав твердо князь. — Ся ніч належить власне до поганих і краще би тепер нікуди не волочити ся. Чиж не так? — звернув ся він до ґрафині Ґ., що з'явила ся саме в сій хвилї в товаристві брата князя.

— А я думаю — відповіла ґрафиня — що се найкраща ніч і кождий з тут зібраних буде жалувати, що скоро минула.

— Найкраща, се правда — сказав ґраф сміючись — найкраща для тут зібраних. Але я маю на гадцї тих, що лишили ся на вулицях Риму.

— На вулицях Риму? Хтож се такий?

— Наш товариш, Альберт де Морсерф — відповів Франц — він відлучив ся від мене о семій годинї і доси не вернув.

— І хиба не знаєте, де він є?

— Зовсїм не знаю.

— А чи має він збрую?

— Зовсїм нї.

— От і ви, що знаєте Рим краще, ніж він, не повинні були пустити його самого.

— Не пустити, як тих коний, що пустили ся в перегони. Зрештою, що з ним може стати ся?

— Годї сказати. Ніч темна, а Тибер*) близько Вія Мачелльо.

Францови стало моторошно, коли почув однакому думку князя і ґрафинї.

— Я заявив в готели, куда йду — сказав він — і коли Альберт верне, мене повідомлять.

В тім підійшов до Франца слуга і сказав:

— Ваша ексцеленціє, пан Пастріні прислав вістку, що на вас жде чоловік з листом від пана Морсерфа.

— Невжеж?

— Дійсно так!

— Хтож се той чоловік?

— Не знаю.

— Чомуж не приніс листа сюди?

— Післанець не сказав.

— Деж післанець?

*) Тибер — ріка, над якою лежить Рим.

— Він відійшов сейчас, як лише передав вістку.

— Йдіть сейчас! — почала налягати ґрафиня на Франца — не відкладайте! Може щось погане з ним стало ся.

— Йду сейчас.

— А чи вернете, щоби нас звістити?

— Так, коли буде можна, однакож впевнити годі.

— Поступайте ж розсудно.

— За се будьте певні.

Сказавши се Франц відійшов. Не ждучи на повіз він пійшов пішки і за десять мінут був уже коло готелю. Наближаючись він зустрів чоловіка серед вулиції і почав догадувати ся, що се післанець від Альберта. Коли Франц звернув ся до незнакомого, той запитав:

— Чи вам, ексцеленціє, від мене чогось потрібно?

— Чи не ви той, що маєте лист від пана Альберта де Морсерф?

— А чи ви перебуваєте в готели пана Пастрінього?

— Так.

— Чи ви є товаришем пана Морсерфа?

— Так.

— Ваше імя, ескцеленціє...

— Барон Франц д'Епіней.

— Власне для вас є в мене лист.

— Чи пождете на відповідь?

— Того ваш товариш сподієть ся.

— Коли так, то прошу на гору.

— Волю радше тут ждати — відповів незнакомий з усмішкою.

— Чому?

— Перечитайте лист, ексцеленціє, а побачите.

— А чи тут я вас застану?

— Зовсім певно.

Франц вступив на сходи і тут якраз зустрів ся з Пастрінім.

— Отжеж! — сказав Пастріні.

— Отже що? — запитав Франц.

— Чи бачили ви чоловіка, що хоче з вами говорити?

— Так, він передав мені лист. Прошу засвітіть в моїй кімнаті.

Франц бачив, що Пастріні заклопотаний і як тілько

опинив ся в своїй кімнаті, почав читати лист, в якім було написано:

Дорогий Товаришу. — Як лише одержиш сей лист, добудь мою мошонку з столика, в якій знайдеш кредитовий лист. Колиб сума не вистарчала, додай своїх. Після того вдай ся до Торльонія, візьми чотири тисячі пястрів і передай їх листоношеви. Треба конче, щоби я мав гроші сейчас. Більше не кажу, спускаючись вповні на тебе. — Твій товариш

Альберт де Морсерф.

П. С. Тепер вірю в італійських бандитів.

Понизше було написано по італійськи:

Se alle sei della mattina le quattro milla piastre non sono nelle mie mani, alle sette il Conte Alberto avra cessate di vivere*). — LUIGI VAMPA.

Тепер Франц зрозумів, чому післанець лишив ся на вулици. В чиїх руках знаходив ся його товариш, було зовсім ясно.

Добувши мошонку Франц побачив, що Альберт з шістьох тисяч розпустив уже три тисячі. Сам же Франц прибув до Риму ледво на кілька днів і взяв з собою зовсім невеличку суму гроший; його гроші остали ся в Фльоренції. Треба отже було сім, або вісім сот пястрів, щоби мати суму чотирох тисяч. Деж сих грошей так скоро роздобути? Удати ся хиба до п. Торльонія...

Однак в тій же хвилї блиснула в його голові инша думка — він пригадав собі ґрафа Монте Кріста. Треба було покликати Пастрінього, але той не ждучи на поклик, сам прийшов.

— Чи ґраф є тут? — запитав поспішно Франц.

— Так, саме тепер вернув.

— Спить уже?

— Думаю, що нї.

— Отже будь ласка вдатись до него і повідомити, що я сейчас хотїв би його бачити.

Пастріні опустив сейчас кімнату, а вернувши за хвилину сказав, що ґраф жде.

Слуга запровадив Франца до кабінету ґрафа. Побачивши Франца ґраф спитав:

— Що за нещастє привело вас о сїй пізнїй годинї до мене? Буду рад, коли повечеряєте зі мною.

*) Коли до шестої рано не одержу 4000 пястрів, тодї п. Морсерф о семій вже не буде жити.

— Мене привела сюди дуже важна справа — відповів Франц.

— Важна справа! Що-ж се?

— Чи ми тут самі?

— Так.

Після того Франц передав ґрафови лист від Альберта. Перечитавши лист, ґраф сказав:

— Отсе так! Бачу!

— Чи бачите дописку?

— Бачу.

— Щож ви про се думаєте?

— А чи гроші у вас є?

— Недостає вісім сот пястрів.

Ґраф підійшов до столика, відомкнув і витягнув скринку повну золота і ставлячи перед Франца, сказав:

— Вам не треба до кого иншого вдавати ся.

— Я отсе до вас, пане ґрафе, першого зайшов.

— Дуже гарно! Тепер беріть, кілько вам треба.

— А се конечне, щоби гроші доручити Вампі?

— Судіть з дописки.

— А може би — почав Франц — у вас, пане ґрафе, знайшлась порада, щоби сю справу в простійший спосіб полагодити?

— Якже так?

— Колиб ми оба вдали ся до Вампи, я певний, що він пустив би Альберта на волю.

— Питанє, який вплив я міг би мати на бандитів?

— А чи ви не зробили йому прислуги, якої він не повинен забути?

— Якої?

— Чиж не ви вратували Пеппіна?

— Отсе так — сказав ґраф — хтож вам се сказав?

— Менше з тим! Я знаю.

Ґраф зморщив брови і мовчав хвилину, а там знов почав:

— Колиб же я хотів Вампу бачити, чи товаришили б ви мені?

— Так, коли моя присутність не мішала би справі.

— Добре. Ніч гарна, і перейти ся на передмісте Риму можна.

— А чи брати з собою збрую?

— Пощо?

— Може гроші?

— Не треба. Де-ж чоловік, що приніс лист?

— На вулици.

— Чекає на відповідь?

— Так.

— Мушу розвідатись, куди йдемо. Я покличу його сюди.

— Се не можливе; він не прийде.

— Може до вашої кімнати, однакож до мене зайде.

Ґраф підійшов до вікна і свиснув незвичайним способом. Незнакомий вийшов на середину вулиці.

— Прошу сюди! — сказав ґраф тоном, яким приказує ся слугам.

В тій майже хвилині почулись на сходах кроки і перед дверми кабінету став чоловік.

— Ах, се ти, Пеппіно — сказав ґраф, але Пеппіно в відповідь упав на коліна і поцілував руку ґрафа.

— Отже ти ще не забув, що я вратував тобі житє, хоч минув вже цілий тиждень.

— Я, ексцеленціє, до віку не забуду.

— До віку! Довгий час, але важне, що ти в се віриш. Встань же і відповідай!

Пеппіно глянув на Франца.

— Ти при їх ексцеленції можеш говорити, се оден з моїх товаришів. — А звернувшись до Франца по французьки, сказав: — Се потрібне, щоби він мав довіре.

— Можете при мені говорити — потакнув Франц — я приятель пана ґрафа.

— Добре — сказав Пеппіно — я готов на все відповідати.

— Як пан Альберт Морсерф попав ся в руки?

— Повіз Француза переїздив кілька разів попри поїзд, в якім була Тереса.

— Тереса?

— Так! Француз кинув їй китицю, а Тереса за дозволом капітана кинула свою.

— Так невжеж Вампа був разом на возі? — запитав Франц.

— Був перебраний за візника.

— Отжеж? — запитав ґраф.

— Тоді Француз зняв маску, а Тереса за призволом зробила те саме. Француз хотів з нею бачитись і побачив ся — розумієсь не з335 Тересою, а з Беппом.

— Отже дівчина, що забрала від него свічку...

— Се пятнайцять-літний хлопець. Він повів за собою богатьох.

— І чи Беппо випровадив його за мур? — запитав ґраф.

— Так! На Віа Мачелльо чекав повіз.. Туда Беппо запросив Француза кажучи, що поїдуть разом до свого мешканя за Римом. Коли переїхали в безпечне місце, Беппо добув пістолет і тоді допервa Француз зрозумів, в чиїх він руках. Однакож він кинув ся на Беппа, але в тій же хвили прискочило чотирох наших хлопців і ті запровадили Француза до Вампи і Тереси, які чекали на него в катакомбах св. Себастіяна.

— Мені здаєть ся, що се дуже гарна історія — звернув ся ґраф до Франца. — Як вам здаєть ся?

— Я сказав би те саме, колиб не ходило тут о Альберта.

— Дійсно колиб ви не повідомили мене, то міг би ваш товариш дорого заплатити, однакож тепер лихо минуло.

— Чи отже підемо?

— Розуміє ся. Альберт в дуже гарнім місци. Чи ви знаєте катакомби св. Себастіяна?

— Їх я не бачив, хоч збирав ся бачити.

— Отже тепер краща нагода, ніж коли. Чи є у вас повіз?

— Ні.

— Нічого! В мене повіз готовий днем і нічю.

— Готовий завсігди?

— Так. Я дуже вибагливий. Нема хвилї в день, або в ночи, коли не прийшла би потреба їхати куди небудь.

Тут ґраф подзвонив і покликав слугу:

— Кажи приготовити повіз — сказав він — повибирай пістолети з сїдал, однакож візника не буди; Алї поїде.

За хвильку повіз був перед дверми. Ґраф глянув на годинник, було пів до дванайцятої.

— Ми могли би виїхати і в пятій — сказав він. — Однакож шкода, щоби ваш товариш не спав добре між невірними. Так ви їдете зо мною?

— Зовсім певно.

— Коли так, то ходімо!

Франц, ґраф і Пеппіно зійшли на долину. На повозі сидів Алї, в якім Франц пізнав нїмого слугу з Монте Крісто. Франц і ґраф посідали разом, а Пеппіно сів поруч Алї.

Коло брами св. Себастіяна воротар спинив повіз, однакож ґраф показав позволенє від ґубернатора Риму, яким позволяє ся ґрафови в усякім часї дня і ночі вїздити і виїздити з міста і воротар, діставши в додатку люїдора, отворив браму.

Дальше поїхали історичною Аппійською Дорогою. Коли минали старинні мури, то Францови здало ся кілька разів, що начеб вартовий визирав тут то там, однакож на непомітний знак Пеппіна зникав.

Повіз зупинив ся коло цирку Каракалї і ґраф з Францом висїли з повозу.

— Будемо там за десять мінут — сказав ґраф.

Ґраф взяв Пеппіна на бік, сказав йому щось потихо і той відійшов. Пять мінут пізнїйше сказав ґраф: — Ходімо!

Перейшовши около сто кроків Франц побачив двох людий, що між собою говорили і звернув ся до ґрафа:

— Чекати нам тут, чи йти?

— Ходімо — відповів ґраф — Пеппіно повідомив про нас кого треба.

Одним з двох був власне Пеппіно, а другий нічний сторож. Коли Франц з ґрафом підійшли, бандит засалютував перед ними.

— Ваша ексцеленціє — сказав до ґрафа Пеппіно — коли хочете йти за мною, то вхід до катакомб зовсім недалечко.

— Йду! — відповів ґраф.

За хвилинку всї прийшли до вузкого отвору за купою корчів. Отвір був посеред купи каменїв і туди чоловік ледво міг перейти.

Пеппіно увійшов перший. Отвір, що при входї був такий вузкий і мало видний, дальше значно розширяв ся. Зупинившись, Пеппіно засвітив смолоскип й оглянув ся, чи ґраф з Францом йдуть за ним. Вони обережно поступали — вперед ґраф, а за ним Франц.

Стежка сходила небогато в долину, а отвір хоч і був

ширший, ніж при вході, всеж двом людям побіч йти було годі. Таксамо годі було як слід випростуватись.

Коли перейшли півтораста кроків, почув ся голос сторожа, що крикнув: — Хто йде? І при світлі смолоскипа заблищав карабін, звернений до поступаючих.

— Приятель! — відповів Пеппіно і підійшовши до сторожа, шепнув йому кілька слів, після чого сторож засалютував і дав знак, що всі можуть йти дальше.

Поминувши сторожа наші знакомі прийшли до сходів, що провадили в глубину і мали двайцять ступнів. Коли зійшли по них, то побачили, що опинили ся на місци, з якого розходить ся пять доріг. В стінах побачили вони повидовбувані комірки для хороненя померших, отже знак, що вони находили ся у властивих катакомбах.

В віддаленім заглубленю, якого обему годі було означити, видно було відблиск якогось світла.

— Чи раді-б ви побачити бандитів на спочинку? — запитав ґраф, поклавши йому руку на рамени.

— Розуміє́сь! — відповів Франц.

— Ходіть отже зі мною. Пеппіно, загаси смолоскип!

Коли Пеппіно загасив смолоскип, відблеск в глубині підземеля став виразнійший. За хвилину наші знакомі опинили ся в просторій кімнаті, якої стіни мали рівнож заглубленя.

На самій середині сеї кімнати були чотири камені, що колись служити за жертівник. На них ще і тепер стояв хрест. Лямпа, що стояла на підставі стовпа, блимала блідим полумям й освічувала таємну підземну будівлю.

Оперши ся ліктем до стовпа сидів чоловік і, як було видно, вся його увага потонула в змісті книжки, яку держав в руці. Чоловіком тим був власне провідник бандитів, Вампа.

Кругом близше і дальше спали бандити — спали одягнені і кождий з крісом в руках. Було їх двайцять, або дещо більше. Ще дальше можна було бачити чоловіка, що був очевидно на сторожі і походжував в одну то другу сторону. В підземній темряві він виглядав як тінь.

Франц з ґрафом глядїли хвилыку на сю сцену, а там ґраф давши знак Францови, щоби не рушав ся з місця, поступив вперед і спинив ся майже перед самим Вампою. Нараз роздав ся голос сторожа:

— Хто йде?

В тійже хвилї Вампа зірвав ся на ноги, витягаючи рівночасно пістолет з за пояса. Разом з Вампою зірвала ся на ноги цїла громада бандитів і двайцять рушниць звернуло ся до ґрафа.

Було однакож видно, що для ґрафа не було се несподїванкою. Він заговорив зовсїм спокійно, звертаючись до провідника бандитів:

— Отже бачу, мій дорогий Вампо, що стрічаєш товариша дуже величаво.

— Збрую на долину! — Роздав ся вслїд за тим приказ Вампи, який звернувшись сейчас до ґрафа, продовжав: — Даруйте, пане ґрафе, але я зовсїм не надїяв ся вас в сїй порі, отже не пізнав.

— Так товаришу — почав знов ґраф — бачу, що ти забуваєш не тілько лице, але і нашу угоду.

— Яку-ж угоду я забув, ваша ексцеленціє? — запитав Вампа дивуючись.

— А хиба не рішено, що не тілько до мене самого, але і до всїх моїх товаришів ти повинен відносити ся дружно?

— Так чим же я тут провинив ся? — спитав здивований ватажок.

— Чим . . . А хиба молодий ґраф Альберт де Морсерф не в твоїх нинї руках? А сеж мій приятель. Він мешкає разом зо мною в готели, він їздив в моїм повозї, а ти нинї назначив за него викуп, неначе за звичайного чоловіка.

Чуючи таке Вампа звернув ся до своєї громади:

— Ось як воно? Чому-ж ви менї сього не сказали і привели до того, що наче-б я злегковажив приречене тому, хто має в своїх руках житє нас усїх? І коли-б я нинї знав, що хтось з вас зробив свідомо те, що стало ся, так сам привитав би його кулею.

— Отже бачите — звернув ся тепер ґраф до Франца, що стояв доси в тїни — я казав, що тут одно непорозуміне.

— А хиба-ж тут є ще хтось? — запитав Вампа неспокійно.

— Так! Я прийшов з особою, до якої твій лист був післаний і її я хочу переконати, що Люїґі Вампа не легковажить даного слова. Підойдїть сюди, ексцеленціє, а самі почуєте, що се була помилка.

Франца стрів Вампа, підійшовши йому на стрічу і сказав:

— Витайте між нами, ексцеленціє! Ви вже чули нашу бесіду з паном ґрафом, а тепер хиба додам, що найбільший окуп не спонукав би мене до злегковаженя врочисто даного слова.

Оглянувши ся кругом, Франц спитав, де перебуває його полонений товариш, на що зауважив ґраф:

— Я вірю, що йому нічого злого не стало ся.

— Вязень є ось там — почав тепер пояснювати Вампа, вказуючи на місце, де видно було сторожа — і я вже йду повідомити його, що він свобідний.

В слід за Вампою подав ся і ґраф з Францом.

— Що вязень робить? — запитав Вампа сторожа.

— Не знаю. Від чотирох годин не чути, щоби рухав ся.

Вампа поступив кілька кроків в глубину, відомкнув двері і нараз показалась кімната, освічена лямпою. І при її світлї було видно, що Альберт спить твердим сном, завинувшись в плащ, який йому очевидно тут дали.

— Отже не зле йому тут живеть ся — зауважив ніби жартом ґраф.

Вампа підійшов до Альберта, торкнув його легенько і сказав:

— Ваша ексцеленціє, будь ласка встати.

Альберт ворухнув ся, отворив очи і сказав:

— Ах, се ви добродію. Та краще, колиб були не переривали менї гарних снів — опісля глянув на годинник і бачучи, що доперва пів до другої, додав: — Хиба-ж се час для вставаня?

— Я прийшов вам, ексцеленціє, сказати, що ви свобідні.

— Так, так, але на будуче памятайте слова Наполеона: Не будіть мене, коли нема нічого злого. Я був би докінчив гарний сон і був би вам опісля вдячний ціле житє. Та невжеж викуп доручено?

— Ні, ваша ексцеленціє.

— То якжеж я став свобідним?

— За вами вставив ся хтось, кому я ні в чім не можу відмовляти.

— Прийшов сюди?

— Так, сюди.

— Інтересна історія! — Альберт глянув в сторону і по-

бачив Франца. — Так се ти Франце прийшов аж сюди визволяти мене — сказав Альберт.

— Ні, не я, а наш сусід, ґраф Монте Крісто — відповів Франц.

— Наш великодушний сусід! До віку мушу вам бути вдячний, пане ґрафе — звернув ся він до ґрафа — за ті добродійства, що ми від вас одержали. Перше повіз, а тепер отсе.

На лици Вампи показав ся вираз здивованя. Йому на віку не доводило ся ще бачити так холодного чоловіка в подібнім випадку.

— Альберте — заговорив дальше Франц — коли поспішиш, то ще можеш бути на бали. Аджеж там ждуть.

— Маєш слушність Франце! — А звернувшись до Вампи Альберт запитав: — Чи треба ще виповнити якісь формальности?

— Жадних, пане. Ви зовсім вільні — відповів Вампа.

— Коли так, то бажаю вам найщасливійшого житя! Ходімо, панове!

Після того всї чотири опустили кімнату і подали ся вперед. Переходячи попри бандитів Франц зауважав, що всї вони держали капелюхи в руках, очевидно на знак пошани перед ґрафом.

— Пеппіно, подай смолоскип — звернув ся Вампа до бандита.

— Пошо? — запитав ґраф.

— Я сам проведу вас, бо се найбільша честь, яку можу вам зробити.

Прощаючись при дверах з ґрафом, Вампа сказав:

— Пане ґрафе, позвольте менї повторити ще раз, що говорив я передше. Не моя вина, що таке стало ся. Але вірю, що більше подібне не станеть ся. — А звернувшись до обох товаришів, Вампа сказав: — Панове, колиб при нагодї вам захотїло ся колибудь відвідати мене, де би се не було, я привитаю вас дуже радо.

З дверий вийшов на світ перший ґраф, за ним Альберт, а Франц задержав ся на хвилину.

— Чи ваша ексцеленціє маєте щось запитати? — запитав Вампа.

— Так — відповів Франц. — Я рад знати, що за книжку ви читали, коли ми увійшли?

— „Записки Цезара"*), се, що найбільше мене інтересує.

— Отже йдеш? — запитав Альберт з за дверий.

— Йду, ось я.

Та ледво три знакомі хотіли віддалитись, як Альберт звернув ся до Вампи:

— Чи позволите мені, добродію? — і запалив циґаро до смолоскипу бандита. — А тепер — звернув ся він до ґрафа — колиб можна поспішити так, щоби можна бути ще на бали в Брачіянів. Мені хочеть ся там бути.

Повіз стояв там, де його полишили. Ґраф сказав щось до Алї по арабськи і конї полетїли мов вихор.

Була якраз друга година, коли оба товариші вступили до салї забав.

Їх поворот був для всїх несподїванкою, однакож бачучи обох товаришів зовсїм спокійними, нїхто не задавав собі дальших питань.

Замішавши ся між гурт, Альберт підступив зараз до ґрафинї.

— Панї — сказав він — вчера ви обіцяли танцювати зі мною, а нинї я спізнив ся, однакож не по власній причинї. Товариш мій може вас про се запевнити.

В тій хвилї почала музика грати вальца й Альберт з ґрафинею замішали ся між танцюючих.

РОЗДІЛ XXXVIII.

Стріча.

Слїдуючого ранку Альберт з Францом зайшов до ґрафа, щоби йому ще раз подякувати.

— Ви останете на віки в моїй памяти, пане ґрафе — сказав Альберт — як великий мій добродій, якому я нїколи не зможу вповні віддячити ся.

— Мій дорогий сусїдо — відповів ґраф — ви прибільшуєте ваші з'обовязаня. Моя прислуга заощадила вам яких

*) Юлій Цезар (100—44 перед Христом), римський цїсар, полишив записки про ґалїйські війни.

двайцять лірів і то все. Але я зі своеї сторони мушу подивляти вашу байдужість в такім незвичайнім положеню.

— Так, пане ґрафе, але пощо клопотати ся тим, чого змінити не маємо сили? Зрештою треба було показати тим бандитам, що з усіх народів одні Французи навіть перед лицем смерти вміють жартувати. Однакож се не вяже ся з моїми з'обовязанями. Я прийшов сказати, пане ґрафе, що і я і моя родина не словом, а ділом буде завсігди вдячна. Батько мій, хоч еспанського походженя, має великі впливи як на французькім, так на мадрицькім дворі і тому зможе завсігди бути на ваші услуги.

— Пане Морсерф — відповів ґраф — ваші слова я приймаю так щиро, як щиро ви їх висловлюєте. Однакож я позволю собі попросити вас о щось більше.

— Щож такого?

— Для мене Париж зовсім чужий; я його ніколи не бачив

— Невжеж? — здивував ся Альберт — дожили ви такого віку і не бачили Парижа?

— Не бачив. Се може бути для мене заслуженим докором, і тепер власне я хочу його бачити. Дуже можливо, що був би я бачив його вже давно, колиб мав когось, що познакомив би мене з тим величавим містом.

— Такого чоловіка, як ви, пане ґрафе?

— Так. Того, що я можу йти в перегони з Аґвадом, або Ротшільдом ще не вистарчає. До Парижа я не йшов би шукати зиску і се вчасти мене здержувало. Однакож тепер, пане Морсерф, ви познакомите мене з тим світом, якого я не знаю зовсім.

— З великою посвятою все для вас зроблю — відповів Альберт — бо і само Провидінє веде мене до того. Власне нині одержав я лист від батька, яким кличе мене до Парижа. Батько повідомляє, що ходить о мою звязь з одною з найпередовійших родин — а ти Франце не смій ся — з родиною, що стоїть в осередку самого цвіту париської суспільности.

— Звязь через супруже? — запитав Франц сміючись.

— Розуміє́сь. Отже коли вернеш до дому, то застанеш мене може і батьком. І хиба буде мені се не до лиця? Та в усякім разі я ще раз заявляю вам, пане ґрафе, свої найдальше йдучі з'обовязаня — тілом і душею.

— І так я принимаю, та радію, що мої давні мрії вкінци здійснять ся.

Коли ґраф говорив, Франц слідив пильно за виразом лиця ґрафа, хотячи відгадати, які саме пляни можуть вязати ся з їздою ґрафа до Парижа. Однакож зазирнути в душу ґрафа було годі.

— Так, пане ґрафе; але скажіть, чи ви справді приїдете до Парижа, або може се одно з тих хвилевих гарних бажань, на яких кождий з нас будує ті золоті палати, що за подувом вітру зникають?

— Я рішив, запевняю вас, мій друже — відповів ґраф — і поїду. Туди кличе мене бажанє побачити Париж і також зовсїм окрема важна справа.

— Колиж думаєте туди їхати?

— А коли ви там будете, мій друже?

— Думаю, що буду за два, або три тижні, себто як найскорше.

— Отже мене можете ждати за три місяцї. Хочу лишити подостатком часу на всї трудности і перешкоди.

— Отже за три місяцї зможу вас гостити в своїм домі?

— Та чи можна означити точно день і годину? — звернув ся ґраф до Альберта — бо я упереджаю вас, що я буваю незвичайно точний.

— Се, що і я люблю! — закликав Альберт — люблю до точки.

— Нехай отже так і буде — відозвав ся ґраф, простягаючи руку до календара, що висїв на стінї. Нинї маємо 25-го лютого — а глянувши на годинник граф продовжав — саме тепер точно пів до одинайцятої. Приречіть отже, що не забудете, що маєте мене ждати 21-го мая о пів до одинайцятої перед полуднем.

— Знаменито! — закликав Альберт — і снїданок буде ждати.

— Деж ви мешкаєте?

— Число 27, вулиця Гелдера.

— А чи знайдеть ся там відділ для самотного? Вірю, що моя присутність не спричинить нїкому невигоди.

— Я мешкаю в батьковім готели, однакож маю також павільон на боцї, зовсїм окремий від головного будинку.

— Добре — сказав ґраф, записуючи собі число і день і годину, коли Альберт буде на него ждати. — Будьте зов-

сім спокійні. Вказівка вашого годинника не може бути точнійша, ніж я.

— А чи можу ще бачити вас перед відїздом?

— Се буде залежне від обставин. Коли виїзджаєте?

— Завтра рано о пятій годині.

— В такім разї мушу вас нинї попращати. Я мушу їхати до Неаполю і верну аж в неділю рано. А чи і ви пане барон — звернув ся він до Франца — відїзджаєте завтра?

— Так.

— До Франції?

— Ні, до Венеції. Я лишаюсь в Італії на рік, або два.

— Отже в Парижи не стрінемо ся?

— Думаю, що не буду мати чести.

— Коли отже розходимо ся — сказав ґраф, подаючи руку на пращанє — так позвольте побажати вам щасливої і милої подорожи.

Се був перший раз, що рука Франца діткнула ся руки того загадочного чоловіка. Рука ґрафа була холодна, немов мерця і від того холоду Франц мусів задрожати.

— Отже, пане ґрафе — почав ще допитувати ся Альберт — маю вас зовсім певно ждати в означенім часї?

— Так! Моє слово завсїгди дуже точне.

Після того оба товариші опустили мешканє ґрафа.

— Що з тобою — запитав Альберт Франца, коли вернули до своїх кімнат — ти, бачить ся, більше замислений, як звичайно?

— Признаю ся тобі Альберте — відповів Франц — що менї дуже хотїлоб ся відкрити заслону з історії житя сього дивного чоловіка. І сама його подорож до Парижа викликає в мене чимало питань.

— Ні, Франце, в тебе є хиба безосновне упередженє до ґрафа. Я не бачу тут нїчого незвичайного.

— Може.

— Послухай ще Франце, що я тобі скажу — менї здаєсь, що ти відносив ся до ґрафа весь час дуже холодно. А його ж поведенє супроти нас було таке великодушне. Хибаж в тебе є щобудь проти ґрафа?

— Можливо.

— Може ти стрічав ся з ним вже давнїйше?

— Так.

— А де?

— Приречи, що не перекажеш нікому й одного слова з того, що можу тобі сказати.

— Прирікаю.

— На свою честь?

— Так, на свою честь!

— Того досить. Слухай тепер.

Тепер Франц оповів свому товаришеви історію про подорож на остров Монте Крісто, де застав громаду бандитів, а між ними двох Корсиканців. Він змалював якнайточнійше гостину в підземних палатах ґрафа — страви, гашиш, статуї, сон і дійсність, по якій не лишило ся нічого, крім одного одинокого яхту, що плив до Порто Веккіо. Опісля оповів про підслухану розмову ґрафа з Вампою на мурах Колізею, коли ґраф з'обовязав ся освободити Пеппіна, а що найточнійше виконав. Ціле-ж оповідане закінчив вчерашним вечером, коли удав ся до ґрафа зі справою увільненя Альберта.

Альберт слухав оповіданя з найглубшою увагою. Коли-ж Франц скінчив, Альберт сказав:

— Щож в цілій тій історії такого, що тобі воно не подобаєсь? Ґраф любить подорожувати, а що належить до богатих, отже має власний яхт. Ти загости до Портсмавту, або Савтгемптсну, а побачиш там чимало яхтів, що є власністю богатих Анґлійців. А щоби мати де вигідно спочити; щоби вічно не затроюватись ось такою поживою, як ми тепер; щоби для спочинку мати краще щось, ніж ось ми тут, він прилагодив собі відповідне мешкане на Монте Крісто. А щоби тосканський уряд не робив йому клопоту, він купив остров на власність і прозвав себе його іменем. Зрештою нагадай, кілько між знакомими тобі людьми є таких, що мають імена взяті від місцевостий, або посілостий, властителями яких вони не були ніколи.

— Все добре — відповів Франц — але як ти поясниш те, що між залогою його яхту були також корсиканські бандити?

— Дуже просто. Ти сам гаразд знаєш, що корсиканські бандити, се не злочинці, або злодії, але звичайні втікачі перед пімстою ворога, або перед чим другим подібним і тому товариство з ними не наносить нікому ганьби. Що до мене, то тобі врочисто заявляю, що колиб довело

ся мені бути на Корсиці, я старав би ся відвідати бандитів Колюмба, колиб се лише було можливе.

— А однакож мусиш признати, що такі люди, як Вампа і його гурт, се нішо инше, як рабівники, яким ходить о добичу. Як ти поясниш звязь ґрафа з такими людьми? — сказав Франц.

— Товаришу — відповів Альберт — я завдячую ґрафови в великій мірі щасливе увільнене з рук бандитів, отже з моеї сторони було би і негарно і непотрібно дошукуватись початків всего того. Длятого колиб тут і була якась неправильність, я повинен її виправдати. Правда, небезпека моя не була така велика, головне — ґраф заощадив мені чотири тисячі пястрів, що на француські гроші було би 24,000 лірів, але всеж . . .

— Не без слушности все те говориш ти, Альберте, але для мене все таки лишаєсь ряд питань, от хочби — з якого краю походить ґраф? яка його мова? з якого жерела пливе його майно? які пригоди пережив він в молодшім віку — ті пригоди, що витиснули на його лици і души такі загадочні, холодні риси? І я на твоїм місци таких питань не легковажив би.

— Товаришу — звернув ся тепер більше допитливо Альберт до Франца — коли ти довідав ся, що зі мною склало ся, ти мабуть пійшов до ґрафа і сказав: Пане ґрафе, мій товариш в небезпеці, поможіть! Чи не так?

— Так.

— Отжеж бачиш. І ґраф зовсім не питав: Хто сей твій товариш? звідки походить його імя і його майно? де він родив ся? до котрого краю він належить? Чи питав він про все те?

— Розуміється, що не питав.

— Не питав. Він лише прийшов і визволив мене, а за те все попросив в мене того, що може попросити звичайний італійський, або російський ґраф — познакомити його з Парижем. Чогож більше тут хотіти?

І що не говорити, а слушність сим разом була вповні по стороні Альберта. І се власне мусів признати також Франц.

— Твої виводи — сказав він — не дадуть ся заперечити, однакож для мене ґраф лишаєсь таки дивним чоловіком.

— Дивним? Бачиш — він філянтроп і дуже можливо,

що в Парижи він буде старатись дістати нагороду Монтиона. Коли-б же я міг йому в тім помогти, то ще краще. Ось як! Та... чи нема в нас инших важних справ під сю хвилю? Ось хочби з'їсти перекуску, а там в послїдне зайти до церкви св. Петра.

І з предложенєм Альберта Франц вповнї згодив ся.

Слїдуючого полудня товаришї попращали ся — Альберт виїхав до Парижа, а Франц до Венеції.

Від'їзджаючи Альберт постановив ще раз пригадати графови його з'обовязанє, отже просив Пастрінього, щоби передав ґрафови картку, на якій під іменем Альберта було написано:

27 ч., вулиця Гелдера,
Мая 21-го, пів до 11-ої перед полуднем.

РОЗДІЛ XXXIX.

Гостї.

В домі, при вулиці Гелдера, куди Альберт запросив ґрафа Монте Кріста, від вчасного ранку 21-го мая йшли завзяті приготовання. Аджеж того дня мав прибути сюди незвичайний гість.

Сам Альберт мешкав в крилї дому, в розї обширного подвіря і якраз против будинку для прислуги. Лише двоє вікон з мешканя Альберта виходили на вулицю; три виходили на подвірє, а двоє до саду.

Між подвірем і садом стояв старого стилю будинок, де мешкав старий ґраф Морсерф. Кругом же цїлої посїлости йшов мур, на якому в означенїй віддалї стояли вази з цвітами, а по серединї його була велика, золочена брама для вїзду. Побіч мешканя сторожа були невеличкі ворітця, для тих, що входили пішки.

Мешканє для Альберта вибрала для нього мати. Їй хотїло ся мати його завсїгди на очах, хоч з другої сторони вона не хотїла ограничати свободи сина.

З двох вікон Альберт міг бачити, що діялось на вулици і коли хотів, міг вийти иншими дверцятами, на які ніхто не звертав уваги. Були вони полишені, зарослі бурянами, однакож добре намащені завіси і замок свідчили, що туди крадьком дехто переходив, щоби оминути бистре око сторожа.

При кінци вузкого і тихого коритаря, що переходив попри згаданий перехід, був передпокій, на право від подвіря була їдальня, а на ліво від саду мала гостинна.

На першім поверсі, крім двох подібних кімнат, була ще трета і все те обнимало гостинну, спальню і кабінет.

Кабінет першого поверху лучив ся зі спальнею і через закриті двері був звідси вихід на сходи. Видно, що хтось не забував бути осторожним.

Над першим же поверхом була велика кімната, в якій містили ся всякі можливі диващтва Альберта.

Висіли на стінах сеї кімнати ловецькі труби, флєти, ціла орхестра, бо Альберт протягом якогось часу захопив ся був музикою. Дальше були тут всякі малярські прибори, бо Альберт після музики захопив ся був також малярством. Побіч того рукавиці до боксованя, шаблї, ріжнородні палиції, знак, що Альберт не відстав ні на крок від того, що було в тих часах в моді між молодими паничами.

Крім згаданих річий були тут старі куфри з часів Франца I-го, повні хінської порцеляни, японських начинь; дальше старинні фотелї, на яких міг колись сидіти Генрик IV., Людвик XIII, Рішелїє, або хто з подібних. На фотелях були покривала, привезені мабуть з Персії, або Калькути і яких ціни не догадував ся сам Альберт.

На найвиднїйшім місци кімнати стояв фортепян з фабрики Рілєра і Бляншета.

Кругом на стінах, над дверми, і на стели висіли мечі, ножі, штилєти, булави, та всяка инша зброя, прикрашена золотом та камінем; дальше ріжнородні випхані птахи, що розпростертими крилами наче зривались до лету.

Однакож на приняте ґрафа Альберт обрав собі долїшну гостинну, де чекав на нього в раннім одягу.

Тут на столї, застеленім широким настільником, стояли в фаянсових начинях ріжні роди тютюну — почавши від жовтого петербурського, аж до чорного сінайського, мариляньского і порторікського.

Побіч тютюну в скриночках лежали циґари — Парус, Реґалія, Гаванна і Манілля.

Вкінци в отвореній шафі був цілий склад німецьких люльок, з бурштиновими цибухами, коралевими та золотими прикрасами, що чекали на смак, або вибагливість курця.

Чверть до девятої увійшов льокай з 15-літним хлопцем послугачем, який говорив лише по анґлійськи. Се була вся прислуга Морсерфа. Крім того і кухар і стрілець ґрафа був на услуги Альберта.

Льокай приніс звій часописей і вязку листів. Часописи положив він на столі, листи подав Альбертови.

З між листів Альберт вибрав два, заадресовані найкращим письмом, отворив й уважно перечитав.

— Звідки ті листи? — запитав він.

— Оден з почти, другий приніс післанець від пані Данґлярової.

— Кажи отже заявити пані Данґляр, що приймаю місце в її льожі... чекай... потім поїдеш до Розалії і скажеш, що приїду до неї на вечеру. Візми також для неї шість фляшок вина — кипрського і маляґського, а також бочечку остендських устриць. Устриці візьми в Бореля і не забудь сказати, що се для мене.

— А в котрій годині маю заставляти стіл?

— Котра тепер?

— Три чверти на десяту.

— Заставиш пів до одинайцятої. Може Дебрей пійде до бюра. Зрештою пів до 11-ої, се час призначений на приняте ґрафа. Вправді на його обіцянку не богато числю, однакож точним можна бути. Тількож — не знаєш, чи пані ґрафиня вже встала?

— Коли позволите, пійду запитаю.

— Добре. Попроси також о одну пивницю з напитками, бо моя не надто заосмотрена. Скажи також, що відвідаю її о третій годині і прошу о дозвіл представити їй одного зі своїх знакомих.

Льокай пійшов, а Альберт почав переглядати часописи. Переглянув кілька, заглянув до оголошень пахощів, перечитав пораду для охорони зубів. В тій хвили льокай повідомив його, що пан Лукіян Дебрей прибув.

За хвилину увійшов до гостинної молодий, високий, білявий чоловік, з синими очима, вузкими, холодними устами

Він увійшов без усміху, не говорячи ні слова, з пів урядовою міною.

— Добрий день, Лукіяне — заговорив Альберт — алеж ти перестрашив мене своєю точністю. Тебе я сподівав ся найпізнійше, а ти прибув десять мінут до десятої, хоч умовлений час був пів до одинайцятої. Невже міністерство валить ся?

— Ні, мій друже — відповів Дебрей, сідаючи на дивані — що до сього, то будь спокійний. Ми завсігди хитаємо ся, але ніколи не падаємо. Я навіть вірю, що стоїмо не зле і справи півострова скріплять наше становище найбільше.

— А так, то правда. От хочби виганяє Дон Карльоса*) з Еспанії.

— Ні, друже, ми його лише перепровадимо до другої границї Франції і предложимо йому королївську гостину в Бурже?

— Так і нема чого жалувати. Аджеж Бурже, се столиця Кароля VII. Що, ти про се не знав? Аджеж вчера знав про се вже цїлий Париж, а передвчера цїлу сю справу підносили на біржі, і Данґляр граючи на звижку, виграв вже міліон. Не знаю лише, в який спосіб він одержує вісти рівночасно з нами.

— Він зискав міліон, а ти нове відзначенє, як бачу по тій синій стяжці в петельці.

— Прислали менї звізду Кароля III. — відповів недбало Дебрей.

— Так пощож вдаєш байдужого, коли на ділї мусиш бути сим вдоволений?

— Дійсно так і є. Звізда гарно відбиває на чорнім, позащіплюванім фраку.

— Се надає тобі вигляд князя Валії, або князя Райхштату.

— Через те власне ти бачиш мене так вчасно.

— Значить — хочеш похвалити ся доброю новиною.

— Не конче. Бачиш, минувшої ночи я не спав, бо написав 25 листів, а до дому вернув досвітком. Однакож голова так боліла, шо заснути не міг, отже встав, сїв на коня і

*) Дон Карльос — про якого тут йде бесїда, се брат Фердинанда VII короля еспанського. Він по смерти брата старавсь відсунути дочку брата Ізабелю і сам стати королем; його підпомагала сильна партія і борба тягнула ся літами. Вкінци Дон Карльос зрік ся престола в користь свого сина (1785-1885).

поіхав. Нараз почув великий голод і пригадав, що в тебе нині гостина, отже і прибув. Тепер давай їсти, а по їді чогось для забутя клопотів.

— Слушне домаганє, товаришу і мій обовязок, як господаря дому, його вдоволити — сказав Альберт, дзвонячи на льокая. — Добре! ось і ти... Принеси склянку вина і тісточок... А покищо глянь друже на отсі циґари — очевидно се контрабанда. Намов міністра, щоби позволив подібні продавати, вмісто отих капустяних, що лише затроюють чоловіка.

— Дарма! Колиб їх можна легко діставати, то всякий уважав би їх безвартними. Зрештою ся справа не належить до міністра внутрішних справ, але до міністра фінансів. Вдай ся до пана Гумана, Відділ несталих доходів, коритар А, ч. 56.

— Ну, ти справді дивуєш мене своїми відомостями. Бери-ж циґаро!

— Ох, дорогий мій друже — сказав Лукіян, запалюючи циґаро до рожевої свічки в золотім свічнику і лягаючи на софу — який ти щасливий, що не маєш нічого до роботи! Але ти і не знаєш, який ти щасливий.

— А що би ти робив, підпоро пануючих — сказав Альберт жартуючи — колиб не було в тебе жадної роботи? А нині—як приватний секретар міністра, маєш в руках всі европейські відомости, борониш королів, а ще більше королеві, єднаєш партії, даєш напрям виборам. Аджеж ти з своєї канцелярії при помочи пера і телеґрафу розпоряджаєш більшою частию світа, ніж Наполеон на полю битви мечем і побідами. Крім того приходить тобі 25,000 лірів річно, крім пенсії; маєш коня, за якого Шато-Рено давав тобі 400 люїдорів, колиб було тобі захотіло ся продати; маєш кравця, який тебе завсігди вдоволяє; маєш Оперу, Джокі-Клюб і Театр Ріжнородностий і ще мало тобі вдоволеня? Ну, але може я тебе задоволю.

— Як?

— Познакомлю тебе з кимсь.

— З мущиною чи женщиною?

— З мущиною.

— Ох, богато я їх і без того знаю.

— Але не знаєш того, з котрим я хочу тебе познакомити.

— Звідки-ж він тут взяв ся — з кінця світа?

— Може і з дальше.

— Чудасія! Невжеж він принесе для нас і снїданок з собою?

— Зажди, снїданок готовить ся. Справдї ти такий голодний?

— Отже признаюсь тобі, як на сповіди, що голодний. Вчера я обідав у Вієфорта, а в правників обід завсїгди дуже убогий. Здає ся, немов би їх гризла совість — чи ти коли се зауважив?

— Ну, брате, судиш ти чужі обіди, але скажи, які обіди дають мінїстри?

— Так, так, але бачиш — ми порядних людий на обіди не просимо. Колиб не треба деколи приняти тих, які помагають нам і голосують за нами, то ми нїколи вдома не обідали-б. Бачиш?

— Бачу. А ти покищо випий ще одну склянку вина та закуси.

— Дуже радо. Твоє еспанське вино знамените. Отже бачиш, що оплатило ся завести спокій в тім краю.

— Певно, але Дон Карльос?

— Дон Карльос буде пити Бордо. А за десять лїт оженимо його сина з молодою королевою.

— Тодї дістанеш новий ордер заслуги, коли будеш ще в мінїстерстві.

— Як бачу, Альберте, то хочеш сего ранку нагодувати мене лише одним пахучим димом

— Хочби і так — після такої їжі жолудок дуже добре травить... але мабуть Бошамп вже перед порогом. В його товаристві час скорше мине. Будете говорити...

— Про що?

— Про часописи.

— Мій друже — обізвав ся тепер Лукіян тоном погорди — хиба-ж я коли читаю часописи?

— Тим краще буде йти вам бесїда.

— Пан Бошамп! — доніс льокай.

— Просимо, просимо! — сказав Альберт встаючи на стрічу новому гостеви — ось бачиш, що Дебрей на тебе вже чекає. Саме тепер говорив менї, що ненавидить твоїх часописей, хоч їх і не читає.

— Тому то і слушність за ним, бо я таксамо критикую його, не знаючи що він робить.

— Ах, ти се вже знаєш — сказав Лукіян, подаючи Бошампови руку.

— А хиба-ж?

— Щож про все те в світі говорять?

— В котрім світі? Аджеж ми маємо світів чимало, сего року Божого 1838.

— В критично-політичнім світі, в якім ти є одним в передовиків.

— Кажуть, що воно дуже гарно, що ти сієш богато червоного, щоби вродило ся сине.

— Говори, говори! — сказав Лукіян. — Чому ти Бошампе не належиш до нашої партії, а з твоїм таланом ти протягом трох-чотирох літ зробив би щастє.

— А я власне рад пійти за твоєю радою, друже, але на одно чекаю — щоби попасти на таке міністерство, що потреває бодай шість місяців. А тепер до тебе, Альберте: чи чекати мені на сніданок, чи обід, бо в мене не весь час вільний.

— В мене сьогодня сніданок. Я чекаю ще на дві особі; прийдуть — і ми зараз сідаємо до стола.

— Щож се за особи? — запитав Бошамп.

— Аристократ і дипльомат.

— Отже розумію. На аристократа мусимо чекати дві годині, а на дипльомата три. Прийду на закуску. Лиши мені суниць, кави і циґар.

— Ні, Бошампе. Колиб тим аристократом мав бути Монморенсі*), а дипльоматом Меттерніх**), то ми снідалиб в одинайцятій. Тимчасом же йди слідом Дебрея — пий та закусуй.

— Нехай буде і по твому, отже лишаюсь.

— Се те саме, що з Дебреєм. Мені здаєсь, що коли міністерство в клопоті, то противна сторона повинна тішити ся.

— О, ти не знаєш, що мені грозить. В день маю слухати бесіди пана Данґляра, а вечером в його жінки чекає нас траґедія...

*) Anne de Duc Montmorency, маршалок, згинув в борбі з Гуґенотами (1492—1567).

**) Меттерніх — визначний австрійський дипльомат (1773—1859).

— Мій товаришу — вмішав ся Альберт, звертаючись до Бошампа — еспанські справи вже полагоджені, а в Парижи йдуть балачки про моє супруже з панною Евгенією Данґляр. Отже з моєї сторони було би несовісно слухати такої бесіди про чоловіка, який може колись сказати мені: „Пане ґрафе, я даю два міліони моїй дочці”.

— Дай, Альберте, спокій — сказав Бошамп до Альберта — з тої історії нічого не вийде. Король зробив його бароном, може дати титул піра, але шляхтичем його не зробить. А ґраф Морсерф за великий аристократ, щоби за два міліони з такими вязати ся. Ти можеш побрати ся з дочкою марґрафа.

— Але два міліони, се також великий титул.

— Се сума вложена в театр, або зелізницю в ботанічнім городі.

— Не слухай його — сказав недбало Дебрей — ти, Альберте, жени ся. Ти жениш ся і здобуваєш доступ до мішка з грішми, а чи той мішок сякий, чи такий, се маловажне; важне те, що в мішку.

— І мабуть за тобою слушність, Лукіяне — сказав Альберт

— Розуміє ся! Кождий міністер є шляхтичем, а властиво може ним бути.

— Не говори того, Дебрею — зауважив Бошамп — бо ось надходить Шато-Рено, а той, щоби припинити твої мудрованя, прошиє тебе мечем свого великого предка, Рено де Монтобана.

— Але чести не здобув би на такім, як я.

Тут увійшов льокай і повідомив:

— Пан Шато-Рено! Пан Максиміліян Морель!

— Тепер дочекаємось сніданку, Альберте — сказав Бошамп — бо ти говорив якраз про дві особи.

— Морель, хто се Морель? — сказав сам до себе Альберт — але тут же перед Альбертом став Шато-Рено, чоловік гарний, трийцяти літ, аристократ від голови до ніг, і сказав· „Дозволь, дорогий мій Альберте, познакомити тебе з паном Максиміліяном Морелем, капітаном спаґісів і моїм товаришем та спасителем. А крім того пізнаєш сам цінні прикмети його особи.

Максиміліяна Мореля ми вже мали нагоду стрічати, хоч серед зовсім инших відносин. Був се нині гарний мущина,

в напів азийськім військовім строю з проникливими очима, широкими грудьми, чорними вусами — син старого Мореля.

— Добродїю — сказав Альберт, витаючи незнакомого доси гостя — пан барон Шато-Рено зробив менї велику втїху, познакомивши мене з вами; ви його товариш, будьте отже і нашим товаришем.

— Дуже добре — говорив дальше Шато-Рено — і я бажаю, щоби в конечности ти зазнав від него прислуги, як я зазнав.

— А будь ласка розказати, що він такого зробив?

— Нїчого гідного згадки — відповів Морель — пан барон прибільшує.

— Нїчого гідного згадки, немов то житє не гідне згадки? — почав знов Шато-Рено — се вже була би за висока фільозофія. Се може для тих, що кождої хвилї виставляють житє на небезпеку, але я, що виставив на небезпеку житє оден раз і то припадково...

— Отже з усего розумію, що пан Морель вратував вам житє.

— Точно так.

— При якій же нагодї? — запитав Бошамп.

— Бошампе, мій добрий друже, чи звісно тобі, що я голодний, як нїколи в житю — сказав Дебрей — не починай отже якихсь довгих історій.

— А хибаж до стола і так не можна сїдати? Шато-Рено може розказувати при снїданку.

— Панове — почав тепер Альберт — маємо тепер лише чверть по десятій, а я сподїю ся ще когось.

— Ага, правда! Нема ще дипльомата — зауважив Дебрей.

— Чи він дипльомат, чи хто, того не знаю — відповів Альберт — але знаю, що коли я поручив йому важну справу, то він з неї так вивязав ся, що колиб я був королем, то признав би йому всї почести, які лише можливі.

— Добре. Коли отже до стола ще не сїдаємо — сказав Дебрей — напий ся вина й оповідай.

— Ви знаєте, панове, що менї було захотїло ся виїхати до Африки — почав Шато-Рено.

— Се шлях, яким ходили твої предки — зауважив Альберт

— Але сумніваю ся, чи твоєю цілею було висвободжене гробу Спасителя, як се було цілею твоїх предків — сказав Бошамп.

— Добре кажеш, Бошампе — відповів молодий аристократ — бо вибрав ся я туда, щоб вистріляти кілька куль по аматорськи. До двобою я чую відразу від того часу, як два свідки примусили мене прострілити руку найлучшому товаришеви, Францови Епіней, якого всі знаєте.

— Ага, се правда, що ти ходив на двобій! За щож се? — запитав Дебрей.

— А нехай чорти мене візьмуть, чи я памятаю! Пригадуєсь лише, що дістав я нові пістолї і хотів випробувати на Арабах свої спосібности. Отже вдав ся я до Орану, дальше до Константина і то саме в часї, коли відступали від облоги. Треба було і менї відступати. Дві добі зносив я дощ і зимно по геройськи, але третого дня кінь мій згинув — згинув від зимна. Бачите привик до тепла, до печі в стайни, а прийшов холод і не видержав.

— Ось чому ти рад купити мого коня — підхопив Дебрей — ти думаєш, що він витревалїйший.

— Милиш ся, бо я присягнув, що до Африки не верну вже нїколи.

— Добре тебе тоді навчило, правда? — засміяв ся Бошамп.

— Заперечати не буду, Бошампе. Памятаю, що відступав я пішки, як нараз шістьох Арабів обскочило мене. Двох положив я трупом подвійною рушницею, двох пістолями, а дальше не було вже сили, бо мене вхопили позіставші два Араби. Оден з них вхопив мене за волосє (тому я стрижу волосє так низко; хто знає, що може трафити ся), а другий підніс вже ятаґан. Аж нараз сей добродій прийшов менї в помін — він убив одного вистрілом, а другого шаблею, отже спас моє житє. Коли розбогатїю, скажу зробити в память сеї події статую Судьби.

— Так, се було 5-го мая — потакнув Морель усміхнувшись — саме в річницю події, коли мій батько був чудним способом вратований. Сей день я святкую завсїгди якимсь небувалим вчинком.

— Геройським, добродїю! — сказав Шато-Рено — а я був для сього вибранцем. Та не лише се, панове. Вирвавши мене з під шаблї, він вратував мене від зимна, бо відсту-

пив менї свій плащ; дальше від голоду, та як? Се для вас загадка!

— Подїлив ся з тобою послїдним куском хлїба...

— Не вгадуєте! Він подїлив ся власним конем, якого ми їли з великим апетитом. О, була се велика річ!

— Що, той кінь? — запитав Альберт сміючись.

— Нї, посвята! Запитай Дебрея, чи посвятив би він свого англїйського коня для незнакомого?

— Для чужинця нї, але для приятеля може — відповів Дебрей.

— Я прочув, що станеш моїм приятелем, пане бароне — сказав Морель — однакож і сам день вимагав від мене посвяти. Я хотів подякувати Провидїню за щастє, яким воно обдарувало в нещастю мою родину.

— Історія, про яку пан Морель натякає, справдї незвичайна — звернув увагу всїх Шато-Рено — і він певно колись вам все подрібно оповість. Однакож нинї перед нами инша справа — підкріпити тїло — не духа. В котрій снїданок, Альберте?

— Пів до одинайцятої.

— Точно? — запитав Дебрей, дивлячись на годинник.

— О позвольте відтягнути на пять мінут, бо я також чекаю спасителя.

— Чийого спасителя?

— Розуміє ся, що мого! Чи думаєте, що і я не міг мати подібної пригоди? А дальше — чи лише Араби вміють здіймати з карку голови? Пригадую вам панове, що ми можемо мати нинї між собою двох великих спасителїв.

— Що-ж ми зробимо — сказав жартом Дебрей — коли в нас лише одна нагорода Монтиона?

— Дамо її тому, хто нїчим на ню не заслужив — відповів Бошамп — бо Академія завсїгди виходить в такий спосіб з трудного становища.

— Звідки-ж він, що за оден? — запитав Дебрей. — Ти вже щось згадував, але так неясно, що треба тебе ще раз питати.

— Звідки? Та я і сам не знаю. Коли перед трома місяцями я його запрошував, він перебував в Римі. А після того хто знає де він перебуває.

— А чи віриш, що він прийде на означену мінуту?

— Хочу вірити, бо знаю його точність.

— Добре. Крім того маєш на пять мінут дозвіл.

— Ще краще. Тимчасом я оповім вам дещо про мого гостя.

— Зажди Альберте — перервав бесіду Бошамп — чи се може бути матеріялом для часописи.

— Розумієсь! І то незвичайним матеріялом.

— Добре-ж, починай! Бачу, що нині вже тут лишаю ся, отже треба і се використати.

— Я був підчас карнавалу в Римі . . . ,

— Знаємо — сказав Бошамп.

— Але не знаєте, що мене були забрали бандити.

— Де в нинїшних часах взялиб ся там бандити! — заперечив Дебрей.

— А на перекір же тобі вони є і то страшні, або радше інтересні . . .

— Признай ся, Альберте — перервав Дебрей — що кухар твій спізнив ся, отже ти хочеш нагодувати нас байками.

— А сї байки, мій друже, се свята правда від початку до кінця. Бандити були мене дійсно забрали і запровадили до підземелля, що звуть катакомбами св. Себастіяна.

— Я знаю — сказав Шато-Рено — я мало не набрав ся там пропасниції.

— А я набрав ся. Менї сказали, що я вязень, доки не заплачу чотири тисячі римських корон, або около 24,000 лірів. На нещасте я мав около пятнайцять сот, бо моя подорож кінчила ся. Я написав тодї до Франца — і колиб тут був, сам сказав би — я написав, щоби він прийшов з чотирма тисячами, колиб же нї, так десять мінут по шестій я вже буду між мучениками. А Вампа, бо так зветь ся ватажок, дуже точний.

— І Франц прибув з чотирма тисячами корон? — запитав Шато-Рено. — Видно, що тобі чи Францови легко постарати ся о чотири тисячі.

— Зовсім нї! Франц прийшов лише в товаристві того добродія, якого чекаємо.

— Невжеж він великан, Геракль?

— Зовсім нї; се чоловік мого росту.

— Але знаменито узброєний?

— Не мав з собою анї шпильки.

— Але заплатив за тебе?

— Ні! Він сказав ватажкови дві слові і я став на волї.

— А може й виправдувались, що тебе злапали?

— Дійсно так було.

— Хто-ж він такий? Якийсь другий Аріосто?

— Зовсїм ні! Він собі звичайний ґраф Монте Крісто.

— Такого ґрафа нема! — зауважив Дебрей.

— І я думаю, що нема — сказав Шато-Рено так поважно, ніби він знав найподрібнїйше всю европейську аристократію — тай чи чував хто з вас про такого ґрафа?

— Можливо, що він походить з святої землї і його предки були властителями Кальварії.

— Думаю, що поможу вам в здогадах — вмішав ся Максимілїян. — Монте Крісто, се невеличкий остров на Середземнім морю і я чував про него богато.

— Увага зовсїм слушна — чоловік, про якого говоримо, є властителем сього острова. Він купив його і набув титул ґрафа десь з Тосканії.

— Отже виходить, що він богач.

— Я в се вірю.

— Але се побачить ся.

— Не конче, Дебрею.

— Я не розумію.

— А чи ти читав казки Тисяч Одної Ночи?

— Що за питанє!

— А чи думаєш, що чоловік вже й убогий, коли зерна його пшениці не є дорогим камінем. Ти глядиш на него, як на бідного рибака, аж нараз він отвирає перед тобою якусь загадочну печеру, де зібрані незмірні богацтва Індій.

— Що-ж дальше?

— Бачиш, ґраф Монте Крісто належить якраз до таких рибаків. Він навіть називає себе Синбад Моряк і має печеру переповнену золотом.

— А чи ти, Альберте, бачив ту печеру? — запитав Бошамп.

— Ні, але Франц бачив. Однакож про се ґрафови анї слова, розумієте? Йому завязали очи і запровадили в підземну палату, де услугували німі і красавиці, яким подібних ми не бачили. Однакож що до женщин, то він не певний, бо вони увійшли, аж коли він покушав гашишу. Можливо навіть, що він тодї статуї брав за жінок.

Дехто з слухачів при сих словах так глянув на Альберта, ніби питав: „Чи ти, небоже стратив розум, чи нас з розуму зводиш?"

— Я також чув щось подібне від старого моряка, Пенельона — зауважив Морель.

— Сеж і гарно — закликав Альберт — що пан Морель приходить мені на підмогу. Але вам, одевидно, не до смаку, що знаходить ся нитка до мого лябіринту?

— Альберте — почав Дебрей — твоє оповідане дуже неправдоподібне.

— Але се ще не доказ, що такий ґраф Монте Крісто не може істнувати!

— Певно, що може.

— Отже бачите! І може мати загадочні підземні палати, чорну прислугу, про яку я згадував і дівчину Грекиню.

— А чи ти її сам бачив?

— І бачив і чув. Бачив в театрі, а чув, коли снідав в ґрафа

— То твій незвичайний чоловік також їсть?

— Так, але так мало, що можна би також сказати, що не їсть.

— А може він опир?

— Те саме казала вже про него ґрафиня Г.

— Незвичайна історія!

— Отже я уявляю собі його фіґуру — сказав Дебрей. — Грізний погляд, зїниця ока розширяєсь, або звужуєсь по бажаню; чоло високе, борода чорна, острі білі зуби, а понад усе те відповідне поведене .

— Дуже влучно! — кликнув Альберт — ти описав його що до точки. Мене нераз дрож переймала від його присутности. Тямлю, як дивлячись на екзекуцію, я був близький омлїня, а він в тім самім часї широко розводив ся над ріжними способами мук, немов для нього все те забавка.

— А може він водив тебе до Колїзею і там висисав твою кров? — зажартував Бошамп.

— Може примусив тебе підписати цироґраф*) і ти віддав йому свою душу, як біблїйний Ісав право первородства свому братови?

— Та всеж таки твій ґраф мусить бути і милим чолові-

---

*) Цироґраф — документ, який, після деяких вірувань, підписує чортови чоловік, віддаючи йому свою душу.

ком — сказав Бошамп — особливо коли відорветь ся на хвилю від своїх італійських бандитів.

— Алеж італійські бандити не істнують — перехопив Дебрей.

— Таксамо нема опирів — сказав Бошамп.

— І Монте Крісто нема! Бачиш Альберте, вже пів до одинайцятої! — звернув ся Дебрей до Альберта.

— Признай ся, Альберте, що тобі все те снило ся і сідаймо до снїданку — сказав Дебрей.

Але ще не втих звук дзвінка годинника, як увійшов льокай звіщаючи:

— Його ексцеленція ґраф Монте Крісто!

Мов би дрож перебігла по всіх при сих словах. Кождому здало ся, що те, в що доси не хотіли вірити, вони зараз побачать. І все прийшло так несподївано, бо нїхто не чув повоза, щоби спиняв ся перед дверми, не чув людського ходу. Нараз двері отворили ся...

Ґраф Монте Крісто увійшов певною ходою. Одяг на нїм був дуже звичайний, однакож найбільший елеґант не знайшов би в нїм догани. Видно, що кожда частина одягу вийшла з вмілих рук. Але що найбільше всіх вразило, то се, що вигляд ґрафа вповні годив ся з описом Дебрея. Ґрафови могло бути сорок років.

Ґраф поступив на середину кімнати і підійшов до Альберта, що поспішно простягнув до нього руку.

— Точність, се прикмета королїв, як говорив оден з ваших монархів — сказав ґраф — але що залежить від доброї волї пануючого, те не залежить від волї подорожуючого. Однакож ви мусите простити, що я о дві чи три секунді спізнив ся. Тяжко переїхати пятьсот миль без якоїбудь перешкоди, а вже головно у Франції.

— Пане ґрафе — почав Альберт — повідомив я о вашім приїздї кількох своїх товаришів, отже коли вони тут зібрали ся, нехай буде менї вільно познакомити вас з ними. Се ґраф Шато-Рено, між предками якого було дванайцять пірів і котрого прадїди були членами королївської ради; пан Лукіян Дебрей, приватний секретар мінїстра внутрішних справ; пан Бошамп, грізний журналїст, однакож про него в Італії ви не чули, бо вступ його часописі там заборонений; і пан Максимілїян Морель, капітан спагісів.

Ґраф здоровив ся дуже ввічливо, хоч і холодно — по

англійськи, однакож при знакомленю з Морелем граф поступив крок наперед, причім румянець показав ся на його лици і він сказав:

— Так ви, добродію, носите уніформ нових французьких побідників; се гарний уніформ.

Ніхто не міг би відгадати, чому голос ґрафа при сказаних словах дрожав й око блиснуло живим вогнем.

— Чи ви, пане ґрафе, ніколи не бачили наших Африканців? — запитав Альберт.

— Ніколи! — відповів ґраф, запанувавши вповні над собою.

— А під тим уніформом беть ся серце одного з найвідважніїйших в цілій армії.

— Що се ви, пане Морсерф! — перебив бесіду Морель.

— Даруйте, пане капітане, але мовчати не буду. Се що про вас сьогодня я чув, заставляє мене просити у вас дозволу представити вас, як свого приятеля.

— Так, у вас шляхотне серце? — заговорив ґраф — отже се ще краще!

Такий несподіваний вислів ґрафа звернув увагу всіх, а перше всього увагу Мореля. Однакож тон бесіди ґрафа був такий звучний, що не можна було образити ся.

— Що се він розуміє? — сказав шепотом Бошамп до Шато-Рена.

— В дійсности — відповів Шато-Рено, що розумів ся також на аристократизмі душі — Альберт говорив правду. А що думаєте ви, пане Морель?

— Він гарний чоловік, хоч увага про мене була дивна.

— Панове — заявив тепер Альберт — мене повідомляють, що сніданок готовий. Отже, великий наш гостю, дозвольте попросити вас до їдальні.

Всї присутні перейшли мовчки до другої кімнати і заняли місця при столї.

— Панове — сказав ґраф сїдаючи — признаю ся вам, що я чужий в вашім світї, бо отсе перший раз в житю довело ся менї бути в Парижи. І се власне нехай буде виправданєм для мене, колиб моє поведенє не відповідало вповнї вимогам тутешних звичаїв. Ваші звичаї менї мало відомі, бо доси я жив звичаями Сходу, що з париськими в неодному розходять ся. Отже прошу виправданя, коли побачите в

мене щось занадто турецьке, італійське, або арабське. А тепер, панове, забираймо ся до снїданку.

— Як певним почуває він себе в своїй бесїдї — звернув пошепки увагу Бошамп свому сусїдови — він справдї великий чоловік!

— Великий чоловік свого краю — додав Дебрей.

— Великий чоловік в кождім краю, пане Дебрей — сказав Шато-Рено.

РОЗДІЛ XL.

Снїданок.

Треба зауважити, що ґраф в їдї був дуже поміркований. Се завважив Альберт і висказав думку в голос, що він побоюєсь, що париський спосіб житя може невдоволити ґрафа.

— Наш дорогий пане ґрафе — сказав він — побоюють, що кухня на вулици Гелдер не так подобаєсь вам, як на Еспанській площі. Я повинен був поговорити з вами про се і постаратись о страву, яка відповідалаб вашому смакови.

— Товаришу — відповів ґраф сміючись — колиб ви мене близше знали, ви про се і не думали би. Я подорожуючи їв по черзї: в Неаполю „макаронї”, в Медіолянї „поленту”, в Валенції „альля подріда”, в Константинополи „піляв”, в Індіях „каррік”, в Хінах „ластівячі гнїзда”. Для такого, як я, світового чоловіка, нема якоїсь одної кухнї. Я готов їсти всюди все, однакож небогато, а нинї власне, коли посуджуєте мене о поміркованість, в мене найкращий апетит, а се тому, що від вчорашного ранку не їв нічого.

— Як, від вчорашного ранку? — закликали всї нараз. — Ви не їли нічого двайцять і чотири години?

— Не їв, мої панове — відповів ґраф — треба було звернути трошки з дороги, щоби про дещо розвідатись в околицї Німсу і через те спізнив ся.

— А хиба в повозї не можна було їсти? — запитав Альберт.

— Нї, я звичайно сплю, коли змучений і не маю відваги чимбудь інтересувати ся, або коли голодний, а не думаю їсти.

— А хиба ви можете спати, коли вам подобаєсь? — запитав Морель.

— Майже так.

— Очевидно маєте спосіб на се?

— Так, непомильний спосіб.

— Се мало би неоцінену вартість для нас в Африцї, де часто недостає поживи, а ще більше питя.

— Так — зауважив ґраф — але шкода, що мій спосіб хоч такий знаменитий для мене, що жию виїмковим житєм, був би дуже небезпечним, колиб його приложити до армії, бо могла би не пробудити ся, колиб того було найбільше потрібно.

— А чи можемо запитати, що се за спосіб? — вмішав ся Дебрей.

— О, певно — відповів ґраф — з тим я не крию ся. Є се мішанина окремого роду найзнаменитшого опіюму, який я привіз з Кантону, щоби бути певним за його чистість, і найкрасшого гашишу, який лише росте на Сходї — між Тигром й Евфратом*). Сї два складники я мішаю в рівній мірі і роблю з них піґулки. Десять мінут по ужитю они починають дїлати. Запитайте барона Франца Епінея, він свого часу пробував їх смаку.

— Так, так — притакнув Альберт — про се він менї щось нагадував.

— Але — запитав тепер Бошамп, що як журналїст, був надто недовірчивий — чи ви завсїгди маєте сю річ при собі?

— Завсїгди.

— А чи не було би се за великою смілїстю з нашої сторони, колиб попросили показати нам сї дорогоцїнні піґулки?

— Зовсїм нї — відповів ґраф.

Після того добув з кишенї дорогоцїнну пушку, зроблену з одного куска смарагду, з золотою накривкою; колиж

*) Тигр і Евфрат — ріки в Мезопотамії; Кантон — провінція Хіи

сю накривку відкрутив, то показалось кілька галочок, величини гороху. Були вони зеленяві і мали острий, щипливий запах. Всіх галочок було пять, або шість, хоч пушочка могла змістити около дванайцять.

Пушочка пійшла по руках; однакож всім більше ходило о чудовий смарагд, ніж о те, що в нім містило ся.

— А хто приготовляє їх для вас, чи ваш кухар? — запитав знов Бошамп.

— О, ні пане — відповів Монте Крісто — я не спустив би ся з так важною річию на того, хто не знає їй ціни і взагалі на тім не розуміє ся. Сам я не злий хемік і сам їх приготовляю.

— Се величавий смарагд і найбільший, який мені доводило ся бачити — зауважив Шато-Рено — хоч і моя мати має незвичайні родинні дорогоцінности.

— В мене було таких три — сказав ґраф — і з тих оден дав я султанови і він прикрасив ним свою шаблю. Другий дав Його Святости Папі і він вложив його в свою тіяру проти иншого майже так само великого, але гіршої якости, який подарував Наполеон його попередникови, Пієви VII., третий я задержав для себе і казав вижолобати пушку. Правда, се обнизило його вартість, але зате став він догіднійшим для потреби, для якої його призначено.

Всі дивили ся на Монте Кріста дивуючись. Він говорив так просто, звичайно, що про правду його слів годі було сумнівати ся. Одно хиба можна було допускати — що се бесіда божевільного, однакож дорогоцінний смарагд сам собою свідчив найкраще, що все, що чують, мусить бути правдою.

— А щож ті два пануючі дали вам в заміну за такі дорогоцінні дарунки? — запитав Дебрей.

— Султан освободив одну женщину — відповів ґраф — а папа дарував житє одному чоловікови. Так отже раз в житю я був такий могучий, немов стояв на ступнях престола пануючих.

— А невжеж тим чоловіком був Пеппіно? — запитав Альберт.

— Можливо — відповів ґраф сміючись.

— Пане ґрафе, ви не маєте понятя, який я радий, коли слухаю ваших слів — почав знов Альберт. — Я вже представляв вас моїм товаришам, як чарівника з Тисяч і Одної

Ночи, як ворожбита Середних Віків, однакож Парижане так привикли до всяких фантазій, що не можуть повірити в найпевнійшу правду, коли вона виходить поза рамці їхнього буденного житя. Для приміру — ось Дебрей, що читає і Бошамп, що друкує кождого тижня, що когось з Джокей клюбу обрабовано на вулици; що чотири особі замордовано на вулици Сент Дені, або на передмістю Ст. Жермен; що зловлено десять, пятнайцять, або двайцять злодіїв в лазни, чи деинде а жаден з них не вірить, що в Римській Кампанії, в Понтийських болотах, чи деинде, можуть істнувати бандити. І тому я буду дуже вдячний, коли ви самі, пане ґрафе, скажете їм, що я дійсно був попав в руки бандитів і колиб ви мною були не поклопотали ся, я нині міг би спати в катакомбах св. Себастіяна, а не гостити їх в своїм домі.

— Але ж ви, добродію, дали слово, що о тій справі не будете більше згадувати! — пригадав Монте Крісто.

— Се мабуть не я, але хтось другий — відповів Альберт — якому ви могли зробити подібну прислугу, а кого ви забули. Длятого прошу — оповідайте, а нам не тілько, що старе пригадаєть ся, але також познакомите нас зі справами нам доси невідомими.

— Мені здаєсь — зауважив ґраф сміючись, що вам відомо про цілу справу більше, ніж мені самому, бо ви-ж дали до неї причину.

— Отже приречіть мені, пане ґрафе, що коли я оповім, що знаю, ви оповісте, чого я не знаю.

— Добре! Оповідайте.

Альберт почав:

— Було таке, що протягом трох днів карнавалу здавалось мені, що на мене надто задивляєть ся особа в масці, яку я брав за селянку. Тимчасом опісля виявило ся, що то був молодий бандит, літ 18 або 19, без заросту на лици і ніжний, як дівчина. Коли хотів я зложити поцілунок на його устах, він приложив мені до голови револьвер і при помочи сімох чи вісьмох людий запровадив мене до катакомб св. Себастіяна. Тут застав я ватажка бандитів, чоловіка освіченого, що читав Коментарі Цезара. Він припинив читанє, щоби мене повідомити, що коли перед шестою слідуючого ранку не доручу йому чотири тисячі пястрів, чверть по шестій мушу попращатись з житєм. Лист що до

сеї справи має Франц і на нім є власноручний підпис Люйґі Вампи. Отсе все, що я знаю. Але не знаю я того, яким способом здобули ви, пане ґрафе, тілько сили над тими бандитами, які рідко з ким числять ся. Для мене з Францом було се великою загадкою.

— А однакож нема нічого простійшого, ніж се — відповів ґраф. Славного Вампу я пізнав перед більше, як десять роками. Тоді він був ще молодим хлопцем, пастухом і коли він показав мені дорогу, я за се дав йому кілька золотих гроший; він же зі своєї сторони подарував мені штилет у власноручній гарній оправі. Ви сей штилет могли бачити в моїй збірці зброї. По літах Вампа або забув обовязок приязни, встановлений сею заміною, або мене не пізнав, досить того, що хотів мене зловити в руки. Однакож сталось наоборот — се я зловив його з дванайцятьма його товаришами. Я міг отже віддати їх всіх в руки властий, в яких в подібних випадках справа дуже коротка, однакож сього я не зробив. Я пустив всіх на волю.

— Очевидно, коли прирекли, що більше не будуть грішити — зауважив Бошамп — та видно, як додержують приреченя.

— Ні, пане — відповів ґраф — на простім застереженю — що мусять числитись зі мною і з моїми товаришами. Вам може бути се дивне, однакож я не клопочусь загалом тим, який не клопочесь мною, а коли навіть і клопочесь, то лише на те, щоби мені шкодити.

— Славно! Славно! — закликав Шато-Рено — ви перший чоловік, що має повну відвагу проповідувати чисте самолюбство. Славно! Славно!

— Се бодай щиро — зауважив Морель — однакож я певний, що пан ґраф не жалує, що раз відступив від загального правила.

— Як же я відступив від правила? — запитав ґраф, дивлячись на Мореля так, що тому видавалось тяжким видержати сей погляд.

— Мені здаєсь, що даючи поміч панови Морсерфови, якого ви не знали близше, ви зробили добро ближньому і суспільности.

— Якої він є найгарнійшою прикрасою — підхопив Бошамп. випиваючи порційку шампана.

— Пане ґрафе, ви милитесь — почав Альберт — ви,

якого я уважаю за найспосібнійшого мислителя, якого я коли знав. Сеж ясне і без доказів, що ви не є самолюбом, але добродієм. Ви звете себе Орієнтальцем, Левантинцем, Мальтійцем, Гіндусом, Хінцем; а ваше родинне імя є Монте Крісто, а хрестне імя Синбад Моряк. А однакож першого дня, як ваша нога стала в Парижи, ви сповняєте великий вчинок або радше прогріх односторонного Парижанина, або яснійше — привязуєте до себе гріхи, яких не маєте і закриваєте чесноти, які в вас є.

— Мій дорогий друже — відповів ґраф — я не бачу в моїм вчинку найменшої заслуги. Ви не були для мене чужинцем, бо ми були знакомі. Я відступив вам дві кімнати; я просив вас на снїданок; я дав вам до уживаня оден зі своїх повозів; ми оглядали разом карнавал; ми оглядали екзекуцію з вікна на Народній Площі, коли ви чули ся такими зворушеними. Нехай отже скажуть сї панове — міг я лишити свого гостя в руках огидних бандитів, як ви їх звете? Крім того в мене була думка, що ви впровадите мене до париських сальонів, коли я до Франції приїду. Ви тоді до сего може і не привязували ваги, але, як бачите, в сій хвилї, для мене се стало дійсністю.

— А однакож я побоюють — почав знов Альберт — що Франція вам, що привикли до світа з пригодами, не дасть вдоволеня. В нас нема пустинь, нема печер, а злодії хоч і є, та вони боягузи — їм страшно найзвичайнійшого поліцая. Одно хиба мене тїшить, що я віддаю себе вповнї на ваші услуги. Однакож, що правда, з вашим богацтвом і таланом вас і так всюда радо привитають. Я можу сповняти для вас, пане ґрафе, хиба данї менї порученя. Не знаю, чи до вподоби і вигоди вам мій отсей куток. в якім, що правда, нема і не буде більше нїкого, крім хиба, можливо, присутности женщини. Ми мусимо постарати ся для вас о відповідне мешкане.

— Ну, незвичайне застережене — сказав ґраф. — Пригадую, що вже в Римі ви нагадували щось про супруже. Отже можу побажати вам щастя.

— Покищо цїла справа лише в плянї — пояснив Альберт.

— Але хиба той, хто про плян говорить, розуміє певність? — запитав Дебрей.

— Ні — відповів Альберт — батько рішучо за тим, і я

сподіюсь, що невдовзі представлю вам, коли не мою жінку, то болай мою суджену, панну Евгенію Данґляр.

— Евгенію Данґляр? — спитав ґраф. — Чи отже її батько не є барон Данґляр?

— Так, барон — відповів Альберт — барон зовсім недавний.

— Се нічого — зауважив ґраф — коли він прислугою державі здобув собі сей титул.

— О, великою прислугою — додав Бошамп глумливо. — Він вистарав ся о позичку шістьох міліонів для Кароля X в 1829 р., а той зробив його бароном і членом Почетного Леґіону і тому він носить стяжку не в кишени, як міг би хтось думати, але в петельці фрака.

— Досить Бошампе — звернув сміючись Альберт — се ти сховай для себе, а передомною ти повинен щадити будучого мого тестя. А ви пане ґрафе — звернув ся він до Монте Кріста — так вимовили його імя, ніби він вам знакомий.

— Ні, покищо я з ним не знакомий — відповів ґраф — однакож невдовзі мабуть познакомимо ся. Я маю в нього отворений кредит через банковий дім Ришарда і Блявнта з Льондону, Арштайна й Ескелеса з Відня, та Томсона і Френча з Риму.

Вимовляючи послідну назву, ґраф глянув на Мореля. Очевидно він хотів бачити, чи ся назва зверне увагу Максиміліяна і не помилив ся. — Морель задрожав, ніби через його тіло перейшла електрична струя.

— Томсон-Френч — повторив він — чи ви знаєте сю фірму, пане?

— Так, се мої банкирі в християнськім світі — відповів ґраф спокійно. — Чи може мій вплив на них придав би ся вам в потребі?

— Ох, так, пане ґрафе, ви поможете мені вияснити справу, якої доси виснити не було способу. Згадана фірма зробила моїй родині велику прислугу, однакож, не знати чому, завсїгди заперечує свій великодушний вчинок.

— Дуже радо поможу вам в усім, що буде потрібне — відповів ґраф кланяючись.

— Панове — сказав тепер Альберт — через пана Данґляра ми відійшли від справи. Ми зачепили були справу,

де було би найвідповіднійше мешкане для нашого дорогого гостя? Подумайте про се панове!

— На передмістю Ст. Жермен — відповів Шато-Рено — там можна знайти гарну палатку з садом і подвірєм.

— Ти, бачу знаєш лише своє глухе передмістє — звернув увагу Дебрей. — Вам, пане ґрафе, найкраще мешкати на Шосе д'Анте — се дійсний осередок Парижа!

— Найкраще на Бульварі Опери — сказав Бошамп — там може пан ґраф казати винести собі подушки з срібної матерії на бальокон першого поверху і звідси, покурюючи, бачити житє цілого Парижа.

— А яка в тебе думка, Морелю? — звернув ся Шато-Рено до Максиміліяна — чи в тебе нема окремої на се ради?

— Думка в мене є — відповів Максиміліян — однакож хотів я найперше почути ваші ради та бачити, що пан ґраф скаже. Тепер же, коли він не сказав нічого, я предложив би йому мешкане в гарній палатці, стилю Помпадур, яку моя сестра винаймила перед роком при вулици Меслей.

— Отже ви маєте тут сестру? — запитав ґраф.

— Так пане, дуже добру сестру.

— Віддану?

— Майже девять літ.

— А чи щаслива вона?

— Щаслива, як лише людина щасливою бути може. Віддалась за чоловіка, який неопускав нас тоді, коли на нас спало лихо — Емануїл Ербо його імя. (Тут Монте Крісто неспостережено всміхнув ся). Там я живу тепер і готов разом з моїм шваґром бути на услуги пана ґрафа.

— Позвольте на часок — перебив Альберт, нїм Монте Крісто мав час дати відповідь — ви беріть справу обережно. Менї здаєсь, що ви хочете замкнути подорожного, Синбада Моряка, в родинний кут; чоловіка, що приїхав оглянути Париж, хочете зробити патріярхом.

— Зовсім нї, товаришу — відповів Морель — моїй сестрі ледво двайцять пять літ, шваґрови трийцять. Вони, молоді, веселі і щасливі. Дотогож я розумію, що пан ґраф мавби окреме своє мешкане і бачив би їх хиба тоді, колиб сам того забажав.

— Дуже, дуже дякую — заговорив тепер ґраф — і я вдоволю ся, коли представите мене вашій сестрі і її чоло-

вікови. Однакож жадного з предложень прийняти не можу просто тому, що я о мешкане вже постарав ся.

— Невжеж думаєте, пане ґрафе, мешкати в якім нуднім готели? — запитав здивований Альберт.

— А хиба менї і в Римі було погано? — запитав ґраф сміючись.

— Даруйте! Ви видали там 50,000 пястрів на прибранє мешканя, однакож припускаю, що не схочете видавати подібної суми кождого дня.

— Се не було би для мене перешкодою — сказав ґраф — однакож я рішив мати власний дім; я отже припоручив свому довіреному слузї такий дім вибрати і прибрати. Думаю, що в сїй хвилї все вже готове.

— Так ви маєте слугу, який знає Париж? — запитав Бошамп.

— Нї, се перший раз він прибув до Парижа. Дотогож се чорний і не може говорити.

— О, так, се Алї! — закликав Альберт на загальнє здивованє.

— Так! Се сам Алї, мій нїмий Нубієць, якого ви бачили, думаю, в Римі.

— Бачив в Римі, пригадую його дуже добре. Але як ви могли заставляти Нубійця купувати дім, або нїмому поручати умебльованє? Він же-ж все зробить на виворіть.

— Ви милите ся добродію — сказав ґраф — бо я певний, що він вибрав все до мого бажаня. Він знає мій смак, мої забаганки, мої потреби. Він був тут цїлий тиждень і все оглянув до подробиць. Він вже знав, що я приїду сегодня о десятій рано, від девятої чекав на мене при рогатцї на Фонтенебльо і передав менї отсї папери. Тут сказано, де я мешкаю.

І ґраф подав папір Альбертови.

— Се справдї небувалий випадок! — закликав Бошамп.

— По княжому! — сказав Шато-Рено.

— Так ви ще не знаєте вашого дому? — запитав Дебрей.

— Нї! Я казав вам, що не хотїв спізнити ся. Я одягнув ся в повозї і висїв ось тут перед домом.

Всї присутнї зглянули ся. Вони не знали, чи се, що чують, не є комедією, однакож ґраф говорив так просто і

звичайно, що на підозріне не було зовсім місця. Зрештою пощо мав би неправду говорити?

— Отже нам, панове — сказав Бошамп — лишаєсь небогато на віддане прислуги панови ґрафови. Я, як журналіст, обзнакомлю його з усіми театрами.

— Дуже дякую — відповів ґраф — але я вже маю замовлене місце в кождім театрі. Се мій управитель вже полагодив.

— Невжеж також Нубієць? — запитав Дебрей.

— Ні, се ваш земляк, коли Корсиканця можна так звати. Ви, пане Морсерф, його знаєте.

— Чи се той Бертучіо, що вибрав такі гарні вікна для оглядання?

— Так, ви бачили його, коли я мав честь вас в себе приняти. Він в житю бував вояком, також контрабандистом, словом — усім. Припускаю, що мав до діла і з поліцією, коли приміром — порізав когось ножем.

— Отже вибрали такого непевного чоловіка на слугу — сказав Дебрей. — На яку суму він кождого року вас обрабовує?

— О, я певний, що не більше, як хто другий — відповів ґраф. — Він відповідний для моїх цілий, не знає неможливостий, через те його держу.

— Тепер же — звернув жартом увагу Шато-Рено — коли в вас гарно уряджений дім на Елізейських Полях, гарна прислуга, так хиба одного вам потрібно — любої жінки.

На лици Альберта показалась усмішка — він пригадав собі Грекиню, яку бачив в театрі в Римі.

— Я маю щось краще — сказав ґраф — в мене є невільниця. Ви дістаєте жінок з Водевілю, з Опери, а я купив в Константинополи. Правда, коштує мене богато, однакож не маю за ню страху.

— Ви забуваєте, пане ґрафе — сказав Дебрей — що ми є Франками з імени і з природи, як говорив король Кароль; через те від хвилї, як ваша невільниця вступила на нашу землю, вона є свобідна.

— Хто її се скаже?

— Хто перший її побачить, може їй се сказати.

— Вона говорить лише по грецьки.

— Хиба, що так.

— Але чи зможемо її бодай побачити? — запитав

Бошамп — а може тримаєте евнухів побіч німих.

— Зовсім ні, східного звичаю так далеко не посуваю. Кождий, хто нині зі мною, може лишити мене кождої хвилї, а колиб лишив, то більше не потребує анї мене, анї нікого другого. І власне через те ніхто з них мене не лишає.

Коли така балачка провадила ся, зібрані перейшли від звичайного снїданку до напитків і циґарів.

— Отсе вже пів до третої — сказав Дебрей встаючи — твій гість, Альберте захоплюючий, онакож нема товариства, якого вкінци не мусимо лишати. Тепер треба побачити міністра — сказав Дебрей, відійшовши з Альбертом на бік — розказати йому все, а ми невдовзї щось більше про него розвідаємо ся.

— Дай спокій — звернув увагу Альберт — найхитрійшим се не вдає ся.

— Нїчого! Ми на полїцію видаємо три міліони, а на сю справу мусить знайти ся 50,000.

— Добре, а чи скажеш менї, коли довідаєш ся?

— Розуміє ся.

Тут почали всї збирати ся до відходу. Морель подав ґрафови карточку з числом дому своєї сестри, яку ґраф обіцяв відвідати і за хвилю Альберт лишив ся сам з Монте Крістом.

РОЗДІЛ XLI.

Стріча.

Альберт остав сам з ґрафом Монте Крісто.

— Пане ґрафе — сказав він — позвольте менї зачати своє чічеронство*) з того, що покажу вам взірець кавалєрського мешканя. Ви, призвичаєні до палат в Італії, можете найти розривку в обрахованю, скільки квадратових стіп потребує на житє в Парижи молодий і не найгірше заосмотрений чоловік. Коли будемо переходити з одної

*) Чічероне називає ся в Італїйців провідник, що показує подорожному види в невідомім йому містї. Чічеронство — провідництво.

кімнати в другу, я буду отвирати вікна, щоб було чим дихати.

Монте Крісто бачив вже кімнату до снідань і сальон на головній підлозі. Альберт запровадив його насамперед до своєї студії, яка була його улюбленою кімнатою. Монте Крісто вмів гідно оцінити все, що Альберт зібрав там: старі кабінети, японську порцеляну, орієнтальні матерії, венецьке шкло, збрую з усіх частий світа — все те не було для него чуже і на перший погляд ока він відгадував їх вік, походжене і виріб. Морсерф сподівав ся бути провідником, тимчасом ґраф зачав давати йому виклади археольоґії, мінеральоґії та історії природи.

Вони зійшли на низший поверх. Альберт запровадив свого гостя до сальону. Сальон був заповнений творами модерних артистів. Там були краєвиди Дюпре, арабські їздці Делякруа, акварелї Болянжера, малюнки цвітів Діяса, начерки Декампа, пастелї Жирода і Мілєра, — одним словом все, що теперішня штука може дати в заміну за штуку минувших століть.

Альберт сподівав ся тепер мати щось нового до показаня подорожному. Та на своє велике здиванє сей, навіть не шукаючи за підписами, з яких деякі були тільки в ініціялах, відразу називав по імени автора кождого образа з такою певністю, що видно було, що він їх основно студіював.

Із сальона перейшли до спальні. Се був взірець смаку і елєґанції. Самітний портрет з підписом „Леопольд Роберт" красував ся у вирізьблених і позолочених рамцях. Сей портрет прикував до себе відразу увагу Монте Крісто; він зробив три скорі кроки в його напрямі і спинив ся перед ним. Се був портрет молодої жінки в віці 26 літ, чорнявої з ясними очима під довгими бровами. Вона була убрана в мальовничий костюм каталянських рибацьких жінок. Дивила ся на море і її тінь зарисовувала ся на синім океані і небосклоні. Світло було таке слабе в кімнаті, що Альберт не завважав блїдости, яка появила ся на лици ґрафа, ані не завважив, як його груди і плечі нервово задрожали. Хвильку панувала мовчанка, коли Монте Крісто уважно приглядав ся образови.

— Маєте ось тут дуже гарну любку, віконте —

сказав ґраф зовсім спокійним голосом — а сей костюм, без сумніву балевий костюм, дуже їй до лиця.

— О, пане! — відповів Альберт. — Я ніколи не простив би вам сеї похибки, якби ви бачили ще инший образ побіч сего. Ви не знаєте моєї матери. Її ви тут бачите. Вона в такий спосіб дала намалювати свій портрет шість або вісім літ тому. Ґрафиня казала намалювати сей портрет, коли ґрафа не було дома. Вона, без сумніву, хотіла зробити йому сим милу несподіванку і мене дуже дивувало, що мій батько не сподобав собі сего образу. Навіть вартість сего образа, а ви бачите, що се є один з найліпших творів Леопольда Роберта, не перемогла його неохоти до него. Між нами говорячи, мій батько є один з найпильнїйших людий Люксембурґу, але як аматор штуки він не відзначає ся. Инша річ з моєю матїрю. Вона досить добре вміє малювати, а нехотячи розстати ся з так добрим образом, вона подарувала його менї а я повісив його тут, де він не так впадає батькови в очи. А батьків портрет, намальований Ґросом, зараз покажу вам. Вибачайте, що говорю про родинні справи, але я вважав за відповідне згадати про сей образ, бо буду мати честь представити вас ґрафови, а не хотїв би, щоби ви згадували йому про сей образ. Взагалї сей образ має якийсь лихий вплив на моїх родичів. Моя мати нїколи тут не зайде, щоб не глянула на него, а як подивить ся на него, то зараз плаче. Ся незгода між моїми родичами є одинока, яка між ними є, хоча вони подружені вже більше, чим двайцять літ.

Монте Крісто глянув уважно на Альберта, немов би хотїв переконати ся, чи його слова не мають якого укритого значіня, однакож се було очевидне, що молодець говорив їх з простоти свого серця.

— А тепер — сказав Альберт — коли ви вже бачили всї мої скарби, позвольте, щоби я жертвував їх вам, хоч як вони є безвартні. Будьте, як у власнім домі. А щоби ви ще більше чули ся дома, прошу зайти зі мною до мешканя ґрафа Морсерфа, якому я ще з Риму описав услугу, яку ви менї зробили. Я також написав йому, що ви обіцяли до мене загостити. І я можу сказати, що так ґраф, як і ґрафиня, сердечно бажають особисто вам подякувати. Я припускаю, що Синбад Моряк бачив вже не мало родинних сцен і вони не роблять на него вражіня. Однакож прошу

приняти се як вступ до париського житя, — житя чемности, гостин і представлювань.

Монте Крісто уклонив ся, не відповідаючи. Він приняв запросини без ентузіязму і без жалю, як одно з товариських правил, що становлять обовязок добре вихованої людини. Альберт покликав слугу і сказав йому, щоби дав знати ґрафови і ґрафині Морсерф, що прибув ґраф Монте Крісто. Сам пішов враз з ґрафом за слугою. Коли прийшли до передпокою, побачив ґраф Монте Крісто над дверми богато прикрашений щит. З прикрас і з того, як він гармонізував з иншими предметами, видно було, що властитель приписував йому велике значіне. Монте Крісто спинив ся і зачав приглядати ся щитови.

— Се мабуть ваш родинний герб? — спитав він. — Вибачайте, що питаю, бо на гербах не розумію ся добре. Я, знаєте, ґраф недавного витвору, сфабрикований в Тосканії при помочі команди св. Стефана і я бувби о се не старав ся, якби мені не сказали, що при подорожованю се дуже придає ся. Воно добре мати на стінах своєї карити якісь рисунки, що освободжувалиб вас від перешукуваня на граници. Вибачте, що ставлю вам таке питане.

— О, се нічо — відповів Морсерф з хлопячою щирістю. — Ви добре вгадали. Се є наш герб, тобто мойого батька і як бачите, він є злучений з иншим, з гербом моєї матери. По матери я Еспанець. Однакож Морсерфи є французька родина і як я чув, то одна з найстарших на полудни Франції.

— Так, сей герб доказує се — відповів Монте Крісто. — Майже всі узброєні паломники, які удавали ся до Святої Землї, брали собі за герб або хрест на знак своєї цїли, або перелетні птиці на знак довгої подорожі, яку вони сподївали ся перебути на крилах віри. З гербу видно, що один з ваших предків брав участь у виправі до св. Землї; якби се було навіть за св. Людвика, то се значилоб, що ваша родина сягає до тринайцятого столїтя, а се є немала давнина.

— Се можливе — сказав Морсерф. — Мій батько має в своїй студії ґенеальоґічне дерево, що скаже вам про те все. Я тим богато не займаю ся, хоч під нинїшним народним правительством дуже інтересують ся такими річами.

— Ваше правительство зробило би добре, якби вибирало з минувшини дещо ліпше, чим ті річи, які я завважив на ваших памятниках, а які зовсім не мають ніякого геральдичного значіня. Щодо вас, вісконте, то ви щасливійші, чим правительство, бо ваш герб є дійсно гарний і говорить до уяви. Так, ви рівночасно з Провансу і з Еспанії; се поясняє мені чорняве личко благородної Каталянки на образі.

Ніхто був би не доглянув іронії, яку ґраф сховав за тими словами, позірно вимовленими з найбільшою чемністю. Морсерф подякував йому з усміхом і отворив двері низше гербу. Се були двері в сальон. На найвиднійшім місци сальону був инший портрет. На нім був представлений чоловік 35 до 38 літ, в уніформі ґенерала, з подвійними еполетами з золота і срібла, що вказували на високу ранґу, зі стяжкою Гонорового Леґіону на шиї, а на грудях з правого боку з хрестом високого офіцера ордену Спасителя і з лївого боку з великим хрестом Карла III. Се свідчило, що особа на образї служила у війнах Греції і Еспанії або що вона виконувала важні дипльоматичні місії в тих краях.

Монте Крісто приглядав ся сему портретови з неменшою увагою, чим портретови ґрафині Морсерф перед хвилею, коли отворили ся другі двері і він побачив себе в присутности самого ґрафа Морсерфа. Се був чоловік в віці 40 або 45 літ, однакож виглядав на пятьдесять. Його чорний вус і брови дивно відбивали від майже зовсім білого волося, втятого коротко на військовий лад. Він був убраний по цивільному. Увійшов поважним кроком та з признакою поспіху. Монте Крісто не зробив проти него ані одного кроку. Виглядало, неначеб його ноги примерзли до землї, коли його очи впялили ся в лице ґрафа Морсерфа.

— Тату — обізвав ся молодий Морсерф. — Маю честь представити вам ґрафа Монте Крісто, благородного приятеля, якого я мав щастє стрітити в критичну хвилю, про яку я вже вам говорив.

— Витаю вас як найсердечнійше — сказав ґраф Морсерф, поздоровляючи Монте Кріста з усміхом. — Ви зробили сему домови, спасаючи його наслїдника, прислугу, за яку будете мати вічну вдячність.

Кажучи сї слова, ґраф Морсерф вказав на крісло, а

сам сів в друге якраз проти вікна. Монте Крісто сів також, стараючись, аби укрити своє лице в тіни великої аксамітової куртини. Звідтам зачав відчитувати на поораніім зморщками лици ґрафа цілу історію його таємних мук.

— Пані ґрафиня — сказав Морсерф — вбирала ся, коли повідомлено її про прихід гостя. Вона буде в сальоні за десять мінут.

— Се є для мене велика честь — відповів Монте Крісто, — що я в першім дни свого побуту в Парижи стрітив ся з чоловіком, якого прикмети відповідають його славі і для якого судьба була преціньсправедлива. Чи не приготовляє ся вона ще дарувати вам паличку маршалка десь на рівнинах Мітіджі або в горах Атлясу?

Морсерф почервонів злегка і сказав:

— О, я лишив військову службу. Мене зроблено ґрафом при реставрації*) і я служив в першій кампанії під маршалком Бурмонтом. Тому я міг сподівати ся висшої ранґи і хто знає, що булоб стало ся, якби на престолі була остала старша галузь. Однакож липнева революція, як видить ся, була досить славна, щоби позволити собі бути невдячною і такою вона була для всякої служби, що не виводила свого початку з часів цісарства. Я зложив свою резиґнацію. Хто здобув собі еполети на полі битви, то не знає як маневрувати, щоби не посовгнути ся на слизькій підлозі сальону. Я повісив свою шаблю і кинув ся в політику. Я посвятив ся промислови. Я студіюю корисні штуки. Через двайцять літ, в яких я був у військовій службі, я нераз хотів се робити, але не мав часу.

— Се є думки, що дають вашій нації висшість над иншими — сказав Монте Крісто. Чоловік високого уродженя, властитель великого майна і ви згодили ся здобувати собі значінє, як простий жовнір, степень за степенем — се незвичайна річ. Відтак стаєте ґенералом, ґрафом у Франції, командантом Гонорового Леґіону і годите ся зачинати все на новім поли без ніякої иншої надії і иншого бажаня понад те, щоби колись стати ужиточним своїм ближнім — се дійсно є гідне похвали, се незрівнане.

Альберт дивив ся і слухав зачудуваний. Він не був

*) Реставрацією називає ся привернення королівства у Франції після революції.

призвичаєний до того, щоб Монте Крісто попадав в одушевлене.

— На жаль — говорив дальше Монте Крісто, мабуть тому, аби зігнати хмарку, що нависла на чолї Морсерфа — в Італії ми так не робимо. Ми часом ціле своє житє тратимо на тій самій неужиточности.

— Алеж, пане — сказав ґраф Морсерф — для чоловіка ваших здібностей Італія не є відповідним краєм. Франція отвирає свої рамена, аби вас приняти. Відозвіть ся на її зов. Франція може не буде невдячною для цілого світа; вона не обходить ся добре зі своїми дітьми, але чужинців завсїгди радо витає.

— О, тату! — сказав Альберт з усмішкою. — Се ясна річ, що ви не знаєте ґрафа Монте Кріста. Він погорджує всіми почестями і вдоволяє ся тільки тими, які виписані на його паспорті.

— Се найсправедливійша замітка — завважив Монте Крісто — яку я коли чув про себе.

— Ви мали свободу вибирати собі карієру — замітив, зітхаючи, ґраф Морсерф — і ви вибрали дорогу встелену цвітами.

— Дійсно так, мій пане — відповів Монте Крісто з усмішкою, якої ніякий маляр не може ніколи намалювати, а фізіольоґ не може аналїзувати.

— Якби я не бояв ся, що змучу вас — сказав ґенерал, очевидно очарований манерами незнакомого ґрафа — то взявби вас до парляменту; там нині буде дебата, яка повиннаб бути дуже інтересна для тих, що ще не знають наших модерних сенаторів.

— Буду в найвисшій мірі вдячний, пане, як колись иншим разом відновите свою пропозицію, однакож я вже втішив ся надією, що буду представлений ґрафинї і тому буду чекати.

— А ось моя мама! — крикнув молодий вісконт.

Монте Крісто скоро обернув ся і побачив паню Морсерф при входї до сальону в дверях напроти тих, котрими увійшов її муж. Вона була блїда і немов остовпіла. Коли Монте Крісто обернув ся, її рука, яка з якоїсь невідомої причини спочивала на одвірку, опала в долину. Видно було, що вона там стояла вже пару хвиль і чула послїдні

слова гостя. Сей встав і вклонив ся ґрафині, яка відклонила ся йому, не говорячи.

— О, пані — ви мабуть не чуєте ся добре. Чи се горячо в кімнаті поділало на вас?

— Мамо, ви хорі? — кликнув Альберт і кинув ся до Маркиди.

Вона подякувала обом усміхом.

— Ні — відповіла — я тільки зворушена, побачивши перший раз чоловіка, що якби не він, то тут булиби сльози і сум. Пане — говорила дальше, йдучи вперед з маєстатом королевої. — Я завдячую вам житє мого сина і за те я благословлю вас. А тепер дякую за приємність, яку ви мені зробили, коли даєте мені нагоду подякувати вам так само, як я поблагословила вас, — з глубини моєї душі.

Ґраф вклонив ся знов, але ще низше, чим попереднього разу; він був навіть блідійший, чим Маркида.

— Пані — сказав він — пан ґраф і ви занадто богато відплачуєте ся мені за простий вчинок. Спасти людину, ощадити болю батькови і матері — се не так добрий вчинок, як обовязок людяности.

На сї слова, вимовлені з найбільшою щиріостю і чемністю відповіла ґрафиня Морсерф:

— Се велике щастє для мого сина, пане, що він найшов такого приятеля, і я дякую Богови, що Він так зробив, аби так стало ся.

І Маркида піднесла свої гарні очи до гори з таким захоплюючим виразом вдячности, що ґрафови здавало ся, немов у них є сльози. Ґраф Морсерф приступив до неї.

— Пані — сказав. — Я вже виправдав ся перед паном ґрафом за те, що лишаю його і прошу, щоби ти також його перепросила. Засїданє почало ся о другій, а се вже третя і я ще маю говорити.

— Так йди, а я вже буду старати ся, аби наш гість забув твою неприсутність — відповіла ґрафиня в тім самім тоні глубокого чувства. — Пане ґрафе — сказала звернувши ся до гостя — зробіть нам таку честь, щоб остати решту дня з нами.

— Вірте мені, пані, що я в найвисшій мірі вдячний за вашу ласку, однакож я приїхав до самих ваших дверий нині рано в своїй подорожній кареті. Як я тут устроєний в Парижи, сего я ще сам не знаю, майже не знаю, де ме-

шкаю — се дрібниця, я признаю, але вона мене трошки непокоїть.

— То бодай будемо мати сю приємність иншим разом — говорила ґрафиня. — Приобіцяйте нам.

Монте Крісто вклонив ся не відповідаючи, але сей рух можна було приняти за згоду.

— Я не буду вас задержувати, пане — сказала ґрафиня. — Не хочу, щоби наша вдячність стала недискретною, або докучливою.

— Мій дорогий ґрафе — сказав Альберт — я буду старати ся відплатитись вам за вашу чемність в Римі і віддам своє купе до вашої розпорядимости, поки ви найдете час заосмотрити ся в карити.

— Тисяча подяк за вашу ласку, віконте — відповів Монте Крісто — але я сподію ся що Бертучіо відповідно провів чотири і пів годин, які я йому дав, і що карита якогось сорта вже чекає на мене під дверми.

Альберт був призвичаєний до поступованя ґрафа. Він знав, що в него не було неможливого. Його не здивувалоб нічо, що ґраф мігби зробити, але хотячи побачити на власні очи, як виконують розпорядженя ґрафа, він вийшов з ним до дверий.

Монте Крісто не завів ся. Скоро тільки він вийшов до сіний, там чекав на него той сам слуга, який приніс ґрафову картку в Римі до молодих паничів, а перед порогом чекала його нова карита.

— Пане — сказав ґраф до Альберта. — Не буду просити вас, аби ви товаришили мені до дому, бо можу вам показати тільки мешкане прибране на борзї. Прошу менї дати один день часу. Тодї я вже не заведу вас своєю гостинністю.

— Ґрафе, як ви жадаєте в мене дня, то я вже знаю, чого сподївати ся. Те, що я побачу, не буде домом, тільки палатою. Вам без сумнїву помагають якісь духи.

— Знаменито! — відповів ґраф. — Розголосїть се, а воно буде для мене богато значити між жінками.

Кажучи се, він вскочив в кариту, двері замкнули ся і карита рушила, однакож не так занадто скоро, щоб Монте Крісто не міг добачити, як поволеньки порушила ся фіранка у вікнї кімнати, в якій він лишив паню Морсерф.

Коли Альберт вернув до своєї матери, найшов її в бу-

доарі, як лежала у великім аксамітом покритім кріслї. Цїла кімната була притемнена так, що заледви можна було розріжнювати в нїй предмети. Альберт не міг бачити лиця своєї матері, яке вона в додатку прикрила тонким серпанком. В кімнатї чути було острий запах соли до нюханя. Тому він занепокоєний запитав:

— Мамо, чи вам було недобре, коли я вийшов?

— Нї, нї, Альберте. Се ті цвіти видають такий острий запах, коли хтось до них не є призвичаєний.

— В такім разї вам треба вийти звідси — сказав Альберт. — Ви були дуже блїді, поки прийшли до сеї кімнати.

— Я була блїда?

— Так. Ся блїдість є вам дуже до лиця, але вона помимо сего налякала і мене і батька.

— Чи батько казав тобі що про те?

— Нї, але він сам зробив вам про се замітку.

— Так, памятаю.

Увійшов слуга, покликаний дзвінком Альберта.

— Забери сї цвіти до передпокою або до убиральнї — сказав віснонт. — Від них ґрафинї зробило ся недобре.

Льокай послухав розказу. Повстала довга павза, підчас якої відбувало ся виношенє цвітів. Коли слуги забрали послїднї цвіти, ґрафиня спитала:

— Що се за імя Монте Крісто? Чи се родинне імя, чи імя посїлости, чи тільки простий титул?

— Я думаю, що се тільки титул. Ґраф купив остров в Тосканськім архіпеляґу. Поза тим він не має претенсії до шляхоцтва і називає себе припадковим ґрафом, хоча загальна опінїя в Римі є, що він є дуже визначним чоловіком.

— Його манери є чудові — замітила ґрафиня — бодай на скільки я могла завважити в протягу тих кількох мінут, коли його бачила.

— Вони є досконалі, мамо; такі досконалі, що перевисшають все, що я замічав серед першорядної аристократії трох найгордїйших аристократій Европи, — анґлїйської, еспанської і нїмецької.

Ґрафиня думала хвильку. Відтак з маленьким ваганем спитала:

— Питаю тебе як мати. Ти бачив Монте Кріста в його домі Ти скоро спостерігаєш, знаєш богато світа, ти маєш як на свій вік богато такту. Чи думаєш ти, що ґраф є тим, на що виглядає?

— А на щож він виглядає?

— Ти сам сказав, на дуже визначного чоловіка.

— Я-ж кажу вам, що за такого його вважають.

— Але яка є твоя думка?

— Мушу сказати, що я не дійшов до двердої думки про него, але я думаю, що він Мальтанець.

— Я не питаю про його походжене, але що він є.

— О, що він є. Се зовсім инша річ. Я бачив так богато дивних річий в злуці з ним, що як хочете, аби я дійсно сказав, що думаю, то скажу, що я гляджу на него, як на одного з Байронових героїв, на яких лиха доля поклала своє пятно — якийсь Манфред, Ляра, або Вернер, одним словом, один з останків якоїсь старинної родини, який позбавлений її наслідства, здобув майно силою свого авантурничого ґенія, а се поставило його понад закони людства.

— Ти кажеш...

— Я кажу, що Монте Крісто є остров серед Середного Моря без мешканців і ґарнізону, приміщене для контрабандистів всіх націй і піратів з під кождого прапора. Хто знає, чи ті промисловці не платять свому февдальному панови якоїсь оплати за його заступництво.

— Се можливе — сказала ґрафиня до себе.

— Але се нічо — говорив дальше молодий чоловік. — Контрабандист, чи ні, то мусите, мамо, признати, як бачили його, що ґраф Монте Крісто є замітний чоловік і він буде мати величанський успіх в сальонах Парижа. Він таки нині рано почав свій вступ в товариство, впроваджуючи в здивоване кождого з нас присутних, не виключаючи навіть Шато-Рено.

— А який, думаєш, є вік ґрафа? — спитала Маркида, очевидно привязуючи велике значіне до сего питаня.

— Трийцять пять або трийцять шість, мамо.

— Такий молодий? Се неможливе! — сказала Маркида, відповідаючи рівночасно на те, що сказав Альберт, і на свої власні думки.

— А однакож се правда. Три або чотири рази він сказав до мене і то без найменшої застанови: В такім віці я мав пять літ, в такім десять, в иншім дванайцять. Зацїкавлений я порівнював дати і ніколи не приловив його на неточности. Вік сего незвичайного чоловіка, оскілько я міг впевнитись в тому, є около трийцять пять літ. Зрештою по-

думайте мамо, яке його його око живе, яке чорне його волосє, його лице, хоч бліде, є свобідне від зморщок. Він не тільки сильний, але й молодий.

Ґрафиня похилила голову, неначе під тягаром гірких думок, а відтак, здрігаючись, спитала:

— І чи сей чоловік показував приязнь для тебе, Альберте?

— Я склонний думати, що так.

— А — він — тобі — подобає ся?

— Розуміє ся. Він мені подобає ся помимо того, що Франц д'Епіней старає ся мене переконати, що він вернув з другого світа.

Ґрафиня задрожала.

— Альберте — сказав вона голосом, який дрожав зі зворушеня. — Я завсїгди остерігала тебе, аби ти мав ся на осторозї перед новими знакомими. Тепер ти вже мущина і можеш дати менї раду. Однакож, Альберте, я повторяю: будь осторожний.

— Алеж, дорога мамо. Аби ваша рада могла бути практичною, я мушу знати наперед, перед чим маю бути осторожний. Ґраф нїколи не грає. Він пє тільки чисту воду, закрашену дрібкою шері. А богатир він такий, що не може, як не хоче насміяти ся з мене, згадувати менї, щоб я позичив йому гроші. Отже чого я маю стеречи ся?

— Твоя правда — сказала ґрафиня. — Мої побоюваня є пусті, головно коли вони звернені проти чоловіка, який спас твоє житє. Як приняв його твій батько, Альберте? Се є конечне, щоби ми були більше, чим милі, супроти ґрафа. Твій батько є часом занятий другими думками, він гризе ся своїми справами і він може, не думаючи про се...

— Нїчо не може бути краще, чим поведінка мого батька — сказав Альберт. — Він був навіть дуже гарно успособлений через два або три компліменти, які ґраф дуже зручно сказав йому, немовби знав його через трийцять літ. І вони розійшли ся як найкращі приятелї. Батько навіть хотїв взяти його до палати, аби послухав бесїдників

Ґрафиня не відповіла. Вона попала в задуму і примкнула очи. Син стояв перед нею і глядів на ню з тою синівською любовю, яка буває часто в дїтий, яких мати є ще молода і хороша. Побачивши за хвилю, що її очи примкнули ся і вона зачала глубше віддихати, він подумав, що вона заснула, отже на пальцях вийшов з кімнати, замикаючи

осторожно за собою двері.

— Замітний чоловік — говорив до себе Альберт. — Я відразу говорив, що він викличе тут сензацію. Моя мати так сильно звернула на него увагу.

РОЗДІЛ XLII.

Бертучіо.

Тимчасом ґраф прибув до свого дому. На се треба було ледво шість мінут часу, однакож в сім часї може двайцятка молодих людий звертала очи на чужинця і його повіз; дехто з них наганяв свої конї з усіх сил, щоби побачити зблизька чоловіка, який міг заплатити за самі конї десять тисяч лїрів чистим золотом.

Дім ґрафа, який Алї для нього вибрав на мешканє підчас перебуваня в містї ґрафа, знаходив ся по правій сторонї, коли входить ся на Елїзейські Поля. Перед ним ріс гурток дерев і корчів, що заслонювали в великій мірі перед дому. Побіч них видно було дві доріжки — одна по правій, друга по лївій сторонї, що сходили ся коло зелїзної брами, за якою стояв будинок.

Ще візник не кликнув був на сторожа, як зелїзна брама почала порушуватись на сильних завісах. Пригадати-б хиба, що ґраф, кудаб він на світї не повернув ся, не потребував нїщо ждати — все завсїгди чекало на нього з услугами.

Ледво повіз минув браму, як вона зараз зачинила ся. За хвилинку повіз зупинив ся перед лївою частию величавого ґанку. Коло повозу сейчас з'явило ся двох людий, а одним з них був знакомий нам Алї. На його лици видно було радість, що побачив свого добродїя. Другий чоловік поважно поклонив ся і поміг висїсти ґрафови з повозу.

— Дякую, пане Бертучіо — сказав ґраф вступаючи на сходи — а що з нотарем?

— Він в гостинній, ексцеленціє — відповів Бертучіо.

— А чи візитові картки готові? — питав дальше ґраф.

— Так, ваша ексцеленціє — відповів запитаний — готові. Я сам поручив їх викінчене найспосібнійшому літографови і він зробив плиту в моїй присутности. Першу картку, яка вийшла, доручено рівнож баронови Данґлярози, як було поручено, решта лежить на поличці в спальни.

— Добре. Котра-ж тепер година?

— Четверта.

Монте Крісто віддав капелюх і палицю льокаєви Французови і пішов до гостинної, куди Бертучіо вказував йому дорогу.

— Сі мармури в передній кімнаті надто прості — зауважив ґраф — невдовзі їх треба буде замінити иншими.

Бертучіо на знак, що все буде по бажаню ґрафа, похилив поважно голову.

Щож до нотаря, то був се добродушний чоловік, що зі звичайного урядника став провінційним нотарем.

— Чи ви добродію є нотарем і маєте уповажнене продавати дім, який я хочу купити? — запитав Монте Крісто.

— Так, пане ґрафе — відповів нотар.

— Чи контракт купна готовий?

— Так.

— Чи маєте його з собою?

— Ось він.

— Дуже добре. А де саме знаходить ся той дім, що купую? — запитав ґраф немов байдужо, а питанє його могло відноситись в оден час і до Бертучія і до нотара.

Нотар глянув на ґрафа здивовано.

— То хиба вам, пане ґрафе, невідомо, де сей дім положений?

— Зовсім невідомо — відповів ґраф.

— Зовсім його не знаєте?

— Зовсім не міг його знати. Сего ранку доперва прибув я сюди з Кадису, а передтим в Парижи не був я ніколи. Се перший раз моя нога у Франції.

— Ось воно як! Дім, про який йде річ, знаходить ся при вулици Отейль — відповів нотар.

При сій відповіди Бертучіо наче поблїд.

— Де саме буде Отейль? — запитав Монте Крісто.

— Два кроки звідси — відповів нотар — зараз за „Пассі”, прегарне положенє, в самім осередку Бульонського ліска.

— Отже так близько? — сказав ґраф. — Я розумів, що се дім далеко поза містом. А се так близько. Чому ви, пане Бертучіо вибрали сей дім?

— Аджеж мені так було поручено — відповів Бертучіо — позвольте вам, пане ґраф, пригадати, як...

— Ах, справді! Тепер пригадую — відповів ґраф. — Се вийшло маленьке непорозумінє з моєї сторони — я читав оголошенє в часописи і мене збаламутила назва.

— Тепер, ваша ексцеленціє зовсім не пізно плян змінити — сказав підбадьорений Бертучіо — я можу знайти кращий дім...

— О, ні, пане Бертучіо — відповів ґраф — коли його вже маю, то не хочу з ним розставати ся.

— І моя думка, пане ґрафе така — вмішав ся поспішно нотар — що набута посїлість незвичайно вартна — гарне жерело, поважні дерева, вигідне мешканє, хоч що правда — довший час опущене. А ще дальше — хатне владженє... річи хоч і старі, але власне через те і вартні. За такими нинї всюди попитують. А ви, пане ґрафе, певна річ, будете сї річи не менше цінити.

— А чи вигідне се мешканє?

— Більше, ніж вигідне, воно величаве — відповів нотар.

— Отже все добре! Прошу тепер о контракт купна.

Нотар подав папір, а ґраф ледво кинувши оком на папір, підписав, де було потрібно.

— А тепер, пане Бертучіо — сказав ґраф — прошу принести пятьдесять пять тисяч лїрів сему добродієви.

Бертучіо вийшов з кімнати і за хвилю вернув з пачкою банкнотів, які передав нотареви. Нотар, взявши грорі, перечислив їх, як чоловік, що не звик давати посвідки, доки сума точно не провірена.

— Чи є ще які форми до виповненя? — запитав ґраф.

— Ні, пане ґрафе, все скінчене.

— А чи маєте для мене ключі від дому?

— Ключі в руках сторожа дому. Ось тут приказ для нього, щоби впровадив пана ґрафа в посїданє набутої власности.

— Дуже добре — сказав ґраф і дав нотареви рукою знак, з якого можна було розуміти: „Більше тебе менї не треба, можеш отже забрати ся”.

— Ще одно, пане ґрафе — звернув ся нотар до Монте Крicта. — Тут зайшла помилка. Ви мали заплатити всего пятьдесять, а тут є пятьдесять і пять тисяч.

— А винагорода за ваш труд?

— Все те є вже в пятьдесятьох тисячах — відповів нотар

— Але хиба ви не прийшли сюди з Отейль?

— Так, прийшов!

— Отже за страту часу вам рівнож належить ся винагорода — сказав ґраф і дав рукою знак, що нотар може відійти. І нотар вийшов з кімнати кланяючись низенько. Ніколи в житю не мав він подібного покупця.

— Вийди за ним — сказав ґраф до Бертучія і той вийшов.

Лишившись сам з собою, ґраф виняв з кишені книжочку, добув від неї ключик, який носив на шиї і відомкнувши, добув картку і порівнав її з контрактом купна, що лежав перед ним. Він щось пригадував.

— Отейль... вулиця Фонтейн, ч. 28 — сказав він до себе. — Се те саме. Однакож за годину все буду знати. — Тут він подзвонив і кликнув: Бертучіо! і за хвильку Бертучіо стояв вже перед ґрафом.

— Пане Бертучіо — сказав ґраф — чи не говорили ви мені колись про свою подорож по Франції?

— Так, я подорожував по деяких її сторонах, ваша ексцеленціє.

— А чи знана вам околиця Парижа?

— Ні, ваша ексцеленціє.

— Ну, маленька невигода, бо я хочу відвідати набутий дім, а ви по дорозї моглиб дати менї деякі поясненя.

— Я мав би їхати до Отейль? — запитав Бертучіо дивуючись і його лице неможливо оживилось.

— Що тут дивного? — Зауважив ґраф. — Коли я буду там жити, то і ви там будете, як оден з моєї прислуги.

Бертучіо спустив покірно голову перед всемогучим поглядом свого пана і стояв хвильку зовсім непорушно.

— Що з вами — повторив ґраф — я-ж казав, що хочу їхати, отже треба, щоби повіз був готовий.

В однїй хвилї Бертучіо був вже за дверми і по хвилї чути було його клич: „Готові конї для їх ексцеленції!"

Тимчасом ґраф написав кілька коротких листів і вла-

єне заліплював послідну коверту, коли увійшов Бертучіо.

— Коні готові, ваша ексцеленціє — сказав він.

— Добре. Бери капелюх і рукавиці.

— Чи я маю з вами також їхати? — запитав Бертучіо недовіряючи.

— Розумієсь. Ти мусиш про все подбати, бо я там буду мешкати.

По сїм вийшов ґраф, а за ним Бертучіо. Коли ґраф всїв у повозку, Бертучіо примістив ся на переднім сїдалї і повіз рушив з місця.

РОЗДІЛ XLIII.

Дім на Отейль.

Монте Крісто завважив, що коли вони сходили по сходах в долину, Бертучіо перехрестив ся на корсиканський лад, себто зробив великим пальцем знак хреста на лици, а коли сїз на повозї, відмовив тихенько якусь молитву.

Може хтось, бачучи таке, застановляв би ся пильнїйше над таким поведенєм чоловіка, але Монте Крісто надто добре знав людську вдачу і брав се за явище зовсїм звичайне. Се свідчило лише, що в чоловіка був страх до чогось чи упереджене.

Минуло двайцять мінут і повіз Монте Кріста був вже на вулици Отейль.

— Прикажіть стати на Фонтейн, ч. 28 — сказав Монте Крісто до Бертучія.

Бертучієви, що до згаданого місця був упереджений, стало ще більше моторошно, однакож треба було приказ виповнити і він, вихилившись з вікна, кликнув до візника:

— Вулиця Фонтейн, число двайцять вісїм!

Число 28 знаходило ся на кінци села, що було зараз за межою міста.

Коли повіз наближав ся до дому, зазначеного числом 28, була вже ніч, однакож на хмарах було видно ще слабий відблиск сонця і се надавало цїлому окруженю вигляду незвичайно величавого і живого образу.

Вкінци повіз спинив ся і льокай зіскочивши, отворив дверці повозу.

— Чому-ж ви не висїдаєте, пане Бертучіо — сказав ґраф бачучи, що Бертучіо наче отягаєть ся. — Що думаєте про сей чудовий вечір?

Бертучіо при сих словах вискочив і подав руку висїдаючому ґрафови, щоби йому помогти висїсти.

— Застукайте до дверий і повідоміть про мій приїзд — сказав ґраф висївши.

Бертучіо застукав і за хвильку показав ся в дверях сторож.

— Що таке? — запитав він, стаючи на поріг.

— Се ваш новий пан, добрий чоловіче — сказав Бертучіо і подав письмо нотаря.

— То хиба сей дім вже проданий — запитав сторож і сей пан буде тут мешкати?

— Так, мій друже — заговорив тепер ґраф — і буду старати ся, щоби ви не мали причини жалувати за старим паном.

— Ох, пане — відповів сторож — причини до жалю було би дуже мало, бо він навідував ся сюди дуже рідко. Буде тому мабуть пять років, як він тут був, а що дім продав се також зробив розумно, бо він не приносив йому жадної користи.

— А як звав ся ваш старий пан? — запитав ґраф.

— Маркіз де Сен Меран. Думаю, що він зовсїм не відобрав тих грошей, які дав за сей дім.

— Маркіз де Сен Меран — наче призадумав ся ґраф — се імя менї наче відоме.

— Се старий вже чоловік — почав пояснювати сторож — великий приклонник Бурбонів. Його одинока дочка віддала ся за пана Віефорта, що був королївським прокуратором в Німе, а пізнїйше в Версалю.

Монте Крісто глянув на Бертучія, а той був білїйший ніж стїна, о яку він стоячи опер ся.

— А чи тая-ж дочка не умерла? — допитував ся ґраф. — Начеб то я десь про се чув.

— Так пане, двайцять вже лїт, як не стало її між живими. Від того часу ми не бачили її батька мабуть і три рази.

— Добре, добре. Тепер прошу дати менї світла.

— Чи і я маю йти з вами, пане?

— Ні, не конче. Бертучіо візьме світло.

При тих словах Монте Крісто вложив дві золоті монети в руку сторожа, що викликало чимало слів подяки новому панови.

— Ах, пане — сказав він, вийшовши за хвилину — всюди перешукав та дарма, не можу знайти ні кавальчика свічки.

— Принесіть лямпу з повоза, пане Бертучіо — сказав ґраф — і покажіть мені кімнати.

Бертучіо сповнив волю ґрафа, але якось дуже неохочо, немов боров ся сам з собою.

Оглянули долїшну часть дому — простору, але порожну. Слїдуючий поверх складав ся з сальону, купальні і двох спалень. З одної спальні був вихід на сходи, що виходили до городу.

— Се приватні і дуже потрібні сходи — зауважив ґраф — йдіть вперед, а побачимо, куди вони виходять.

— Ті сходи провадять до городу, пане ґрафе — сказав Бертучіо.

— Звідкиж ви се знаєте?

— Так менії здаєть ся.

— Можливо, але переконаймо ся.

Бертучіо зітхнув, але пійшов вперед. Сходи дійсно вели до городу.

При дверах, якими виходило ся на двір, Бертучіо спинив ся. Здавало ся, що він не думає ступати дальше.

— Шо стало ся? — почав допитувати ся ґраф.

— Я не можу йти дальше, ваша ексцеленціє — почав дрожачим голосом Бертучіо і поставив лїхтар на земли.

— Чому-ж — почав допитувати ся ґраф — яка сьому причина?

— Причина — почав без звязи Бертучіо — причина . . . на Отейль доми . . . а що ваша ексцеленціє хотіли дому, та конче на Отейль, а вдодатку на Фонтейн вулиция і ще якраз число дому 28. Ох, чому я вам всего не сказав? Я певний, що ви мене сюди не брали би. Я думав, що се инший дім, а тут . . . тут поповнено душегубство.

— От який з вас чоловік! — почав Монте Крісто — Корсиканець, отже не диво, що повно в вас загадок та забобонів. Але чого властиво бояти ся, коли я йду з вами? Беріть лїхтар і ходімо!

Бертучіо не сперечав ся. Коли вийшли до городу, з хмар наче почав визирати місяць, однакож знов заховав ся. Бертучіо почав звертати на ліво.

— Ні, ні, пане Бертучіо — чому ходити стежками, коли осьтам така ґарна мурава. Ходімо туди!

Бертучіо обтер піт з чола і пійшов, не переставав одначе немов нехотячи звертати в ліву сторону.

Коли наблизили ся до гуртка дерев, Монте Крісто спинив ся. Тут уже Бертучіо не міг видержати і почав:

— Пане, втікайте з сего місця, се місце страшне, се те саме місце...

— Яке місце?

— Де він згинув.

— Опамятайте ся — почав вговорювати ґраф — нічого незвичайного тут нема. Звичайний город, досить запущений, але ґарний.

— А я прошу вас лишити се місце...

— Се вже мабуть тобі, мій добрий Бертучіо, в голові помішало ся. Коли не запануєш над собою, скажу замкнути тебе до дому божевільних.

— Ні, пане, не те... воно дійсне лихо...

— Бертучіо — почав дальше Монте Крісто — ти, як Корсиканець, вічно думаєш про випадки пімсти, про крпіваві історії. В Італії се все приймаєсь за річ звичайну, але у Франції душегубство належить до справ важких. Такими справами занимають ся тут жандарми, судії і кати.

Однакож Бертучіо не міг себе опанувати. Його обняв страх до тої міри, що вираз його лиця міг ще й других перестрашити.

— Видно, що священик Бусоні не сказав мені всеї правди — говорив дальше ґраф — коли по повороті з Франції 1829 прислав мені вас з листом, в якім вичисляв ваші добрі прикмети. Треба отже до него написати і розпитати про згадуване душегубство. Длятого власне кажу, що доки я у Франції, доти не хотілоб ся мені мати до діла з тутешними судами через когоб се не було.

Бертучія се троха прохолодило.

— Не робіть сього, мій добродію — почав він благаючо. — Я завсігди служив вірно і був добрим, кілько міг.

— Я се лише пригадую і додам, що спокійна совість не має чого бояти ся, де би се не було...

— Тількож, пане ґрафе, — чи священик Бусоні, перед яким я сповідав ся в вязници, згадував про мій вчинок, який лежить на моїй совісти?

— Так, згадував, дуже загально, радше натякав, однакож запевняв, що з тебе буде дуже добрий помічник. Я догадував ся, що ти колись міг щось вкрасти — от і все!

— Ох, пане! — зітхнув Бертучіо важко.

— А може пімстив ся на кім і убив когось за родинну кривду, як у вас Корсиканців водить ся.

— Так, пане, так — почав дальше Бертучіо, впавши на коліна — се була лише пімста, нїщо більше.

— Тепер я розумію, однакож чому ти боїш ся якраз сього місця?

— Чому, ось чому, ваша ексцеленціє — бо в сїм власне домі сеї пімсти довершено.

— Що! В моїм домі?

— Так, пане, але дім не був тодї ваш.

— Не мій, се правда, але чий же? Маркіза Сен Мерана! І ти пімсту виконав на маркізї...

— Нї, пане, зовсїм на кому иншому.

— Дивний склад відносин — почав ґраф мов до себе — що ви мусїли зайти до дому, з яким вяжеть ся ваша болюча історія.

— Се призначенє, пане ґрафе, нїщо, як призначенє. Ви купили якраз той дім, де я поповнив душегубство; ви йдете до города тими сходами, якими він тодї йшов; ви спинили ся на місци, де він впав від удару; а два ступні звідси є ґріб, в якім він похований. Тому се не може бути звичайний випадок, се суд Провидїня.

— І я згоджу ся з тим, що Провидїнє привело нас сюди. Я годжу ся з тим, чого люди хочуть. Однакож радби я знати щобудь близше про цїлу сю історію.

— Однакож я оповів її лише раз при сповіди, пане ґрафе — сказав Бертучіо — бо про такі річи лише в сповідальници говорить ся.

— Так, так, однакож не бажаю, щоби мої слуги бояли ся сего городу. Се зрештою може стати приводом до судової тяганини. Щож до цїлої історії — не надто цїкавлюсь нею, однакож не маєте в мене більше місця, пане Бертучіо.

— Ох, пане — закликав Бертучіо, чуючи таке рішенє ґрафа — коли до того йде, так я оповім все. Вас я не лишу, хиба пійшов би на шибеницю.

— Се вже инша справа — сказав ґраф — однакож ставлю вам услівє: коли оповідати, то нічого не закриваючи.

— Що все скажу, пане ґрафе, клену ся своїм спасенєм, однакож прошу — ходімо звідси. Він стояв в отсім місци і дивлячись на вас, немов його бачу. Страшно! Одягнені в сім плащи ви пригадуєте мені пана Віефорта.

— Що?! — спитав ґраф здрігнувшись. — Чи се був Віефорт?

— А хиба-ж вашій ексцеленції він знаний? — запитав Бертучіо.

— Давнїйший королївський прокуратор в Німе — відказав ґраф.

— Так.

— Що оженив ся з дочкою маркіза Сен-Мерана? — продовжав ґраф.

— Той сам.

— Про нього кажуть, що був незвичайно характерним чоловіком і справедливим судією.

— Так! Однакож сей чоловік...

— Що таке?

— Був поганець.

— А хиба-ж се можливе?

— Я се знаю, ваша ексцеленціє — впевняв Вертучіо ґрафа.

— А чи є для потвердженя сього які доводи? — питав ґраф.

— Я мав доводи.

— А невжеж нинї їх нема?

— Нема, однакож зміг би відшукати.

— Невжеж? Вкінци цїла історія починає мене інтересувати.

Сказавши се, ґраф підійшов до лавки, щоби сїсти, а за ним обережно поступав Бертучіо, збираючи очевидно свої думки.

РОЗДІЛ XLIV.

Вендета*).

— Від чого маю починати історію — запитав Бертучіо, ставши коло Монте Кріста.

— Мені все одно — відповів ґраф — бо історія мені зовсім невідома.

— Я думав, що священик Бусоні оповів все вашій ексцеленції.

— Дещо натякав, однакож від того часу минуло сім, або вісім літ і я все позабував.

— Чи можу отже оповідати все без страху і чи се вас не змучить.

— Зовсім ні. І так інтересних вістий в часописах нема.

— Історія починаєсь 1815 року — почав Бертучіо.

— Так, 1815 рік, се не вчорашний день — перебив ґраф.

— Не вчорашний — притакнув Бертучіо — однакож я тямлю все так подрібно, немов воно вчера стало ся. Я мав брата, старшого брата, що був на цїсарській службі; він був поручником в полку, що складав ся з самих Корсиканців.

І сей брат був одиноким моїм товаришем. Ми сиротами остали ся, я мав тоді пять літ, він вісімнайцять. І він виховував мене, мов рідного сина, а в 1814 роцї він оженив ся. Коли цїсар вернув із засланя, з Ельби ,мій брат сейчас вступив до армії, був ранений під Ватерльо і відступив з армією поза Льоару.

— Се історія Сто Днів, пане Бертучіо, і про ню вже писало ся — звернув увагу ґраф.

— Даруйте, ексцеленціє — сказав Бертучіо — однакож сї подробиці потрібні і ви обіцяли терпеливо слухати.

— Добре, прошу оповідати дальше.

— Було, що одного дня ми одержали лист. Ми тоді

*) Вендета, або вендетта — кровава пімста за кривду, яку зробив хтось родині, або племени. Така пімста була звичаєм головно на островах Корсиці, Сардинії і Сицилії. Вчасти уряд се припинив, однакож випадки кровавої пімсти ще і нині повтаряють ся.

жили в селі Роліяно. Лист був від брата. Він казав, що армія розходить ся і він верне до дому через Шатору і Німе та просив, щоби, коли зможу, лишити йому гроший в Німе, зложивши їх в знакомого властителя гостинниці. Ми провадили з ним деякі інтереси.

— Невже-ж контрабанду? — запитав ґраф.

— Що-ж, ексцеленціє! Якось треба жити — відповів Бертучіо.

— Розуміє́сь. Що-ж дальше?

— Я брата любив дуже щиро, отже рішив не передавати гроший, але особисто їх йому доручити. В мене-ж була тисяча лірів. Я лишив 500 братовій, а з рештою вибрав ся до Німе.

— Чи ми наближаємо ся до властивої історії? — запитав Монте Крісто.

— Так ексцеленціє. Я говорю лише про те, що конче для історії потрібне. Тоді власне були в полудневій Франції відомі погроми. Два чи три розбишаки — Трестайльон, Труфем і Ґраффан явно вбивали кождого, кого підозрівали о бонапартизм. Вашій ексцеленції мабуть відомі сї погроми.

— Дуже мало. Я був тодї далеко від Франції.

— Отже воно так було, що коли я вступив до Німе, я бродив в крові, беручи се зовсїм точно, як говорю. На кождім кроці бачив я трупи помордованих і банди убійників, де повернув ся. І мене обняв страх — не так за мене, бо для нас контрабандистів се був поплатний час, але за брата, бо-ж він вертав з армії, і певна річ в уніформі. Отже, я удав ся до властителя гостинні — та мої побоюваня вже справдили ся. Брат мій прибув до міста попередної днини і перед дверми згаданої гостинниці його замордовано. І я почав розвідувати ся, хто саме убив його, однакож довідатись було годї, бо всї бояли ся імя убійника виявити. Тодї пригадав я собі славну французьку справедливість, яка, як говорили, не знає жадного страху, і пійшов я до королївського прокуратора.

— А чи тим прокуратором був Віефорт? — запитав Монте Крісто недбало.

— Так, ваша ексцеленціє — відповів Бертучіо — його ревність поставила його на таке становище і він перший доніс урядови про відїзд Наполеона з Ельби.

— Отже ви пійшли до нього?

— Так. Я сказав йому: пане, вчера мого брата замордовано на вулицях Німе. Я не знаю, хто його убив, але ваш обовязок убійника вишукати. Ви тут голова справедливости, а обовязком справедливости є пімстити ся за кривду тих, яких не могла від кривди охоронити.

— Чим же був твій брат? — запитав мене тоді Вієфорт.

— Поручником в корсиканськім баталіоні — кажу йому.

— Отже вояком рабівника? — каже він.

— Він був вояком французької армії — кажу.

— Коли так — каже він тоді — тоді нічого й говорити — він мечем воював і від меча згинув.

— Ви милитесь пане — кажу йому тоді — він згинув від штилета.

— Чого-ж ти властиво від мене хочеш? — питає він мене

— Я вже вам сказав — говорю йому — хочу пімсти за смерть брата.

— Пімсти на кім?

— На його убійниках.

— А звідки-ж мені знати, хто вони?

— Прикажіть їх відшукати.

— Але-ж твій брат почав сварку і згинув у двобою. Всі ті старі вояки допускають ся авантур, на які позволяло ся за Наполеона, але не дозволяєть ся тепер. Нарід з полудневих сторін ненавидить жовнірів і нелад.

— Пане — почав я знов — не для себе прошу я вашої помочі, бо я сам можу на убійниках пімстити ся, але мій бідний брат має жінку, і колиб зі мною стало ся яке лихо, вона згине з голоду. Прошу вистарайте для неї пенсію.

— Кожда революція має свої катастрофи — відповів він мені тоді — і твій брат став її жертвою. Се принагідне лихо й уряд не має тут жадних обовязків. Колиб почислити злочини, які поповнили прихильники цісаря, тоді твій брат і так бувби певно на смерть засуджений. І тому се, що стало ся, се природна подія, виконана законом сили.

— Як же так — крикнув я тоді — ви судії можете подібно говорити?

— Всі Корсиканці, як видно, подуріли — каже мені тоді

Вієфорт — і їм здаєть ся, що їх земляк і дальше є цїсарем Франції. А такий час давно минув. Треба було менї се говорити перед двома місяцями, а тепер за пізно. Отже забирай ся, а нї, я змушу тебе забрати ся!

Я глянув тодї на нього пильно, щоби запевнитись, чи дальші благання можуть зворушити його душу, однакож се був камінний чоловік. Я тодї наблизив ся до нього і сказав тихим голосом:

— Добре! Коли ви знаєте Корсиканців, то мусите знати, що вони завсїгди вміють додержати слова. Ви думаєте, що се було справедливо убити мого брата, який був бонапартистом і лише тому що ви рояліст! Але коли брати на подібну міру, то знайте, що я бонапартист таксамо, отже заявляю вам рішучо, що убю вас. Від сеї хвилї проголошую вам вендету, отже хоронїть себе оскілько можете, бо при слїдуючій стрічі ви згинете!

Так я йому сказав і нїм він мав час отямитись, я отворив двері і зник.

— Ну, справдї гарна річ! — сказав Монте Крісто. — У вас такий невинний вигляд, хто би отже сподївав ся такої рішучости та ще і перед королївським прокуратором! Але чи він розумів значінє слова „вендета"?

— Так, розумів дуже добре. Від того часу перестав виходити одинцем, почав замикати ся в дома і приказав шукати за мною по всїх усюдах. На щастє я вмів так ховати ся, що знайти мене не вдало ся. Се власне збільшило його страх і він не хотїв довше в Німе мешкати і постарав ся, що його перенесено до Версалю.

Однакож, як вашій ексцеленції відомо, коли Корсиканець присягнув пімсту, в него віддаль не істнує. І тому хоч його повіз мчав дуже скоро, я пішки опізнив ся за ним не богато більше, як пів дня.

Однакож в мене на думцї було не тілько се, щоби його вбити — до сього в мене була тисяча нагод — але я хотїв так убити, щоби себе не виявити, або хочби не дати ся арештувати. Про себе я не дбав тепер зовсїм, бо весь мій клопіт відносив ся до братової, якій я з'обовязав ся помагати.

І так слїдив я за Вієфортом цїлї три місяцї. Три місяцї він не вийшов з дому так, щоби за ним не слїдило моє око. Аж одного разу я довідав ся, що він обминувши мене, удав ся до Отейль.

За ним я удав ся туди сейчас і побачив, як він вступав до того дому, в якім ми перед хвилею були. Лиш він не вїзджав головною брамою, що виходить на вулицю, але приїхав верхом чи повозом до гостинниці, а звідтам прийшов ворітцями, які ось там видно.

Монте Крісто зробив знак головою, що бачить ворітця, на які Бертучіо вказував.

— В Версалю не мав я що більше робити, отже перебраз ся до Отейль, де розвідав ся про все, що треба. І се місце для мого заміру надавало ся незвичайно. Дім належав, як сторож вже говорив, до пана Сен Мерана, який був тестем Вієфорта. Сен Меран жив в Версалю, отже сего дому не потребував зовсім. Говорили навіть, що мав його винаймити якійсь вдові, яку звали баронесою.

Одного вечера я заглянув через мур до городу і побачив молоду женщину і мені прийшло на думку, що вона чекає на Вієфорта. Колиж наблизила ся настілько, що я міг бачити виразнійше її лице, показало ся, що могла мати вісімнайцять до девятнайцять літ і була дуже гарна. А що одягнена була в нестягнену мушлїнову одіж і нїщо не закривало її фіґури, я розумів, що вона невдовзї має стати матїрю.

Невдовзї двері отворили ся і до городу вступив мущина. Жінка поспішила до нього. Вони привитались дуже горячо і пійшли до дому.

Чоловіком, якого я бачив, був власне Вієфорт. І я був певний, що коли він схоче вийти, то мусить переходити цілий город.

— А чи знали ви коли небудь імя тої жінки? — запитав ґраф.

— Нї, ексцеленціє, про се не мав я нї часу, нї нагоди розвідатись.

— Щож дальше?

— Згаданого вечера — оповідав дальше Бертучіо — я міг Вієфорта вбити, однакож замало був обзнакомлений з положенєм місця. Я думав, що можу не вбити його за одним замахом, він наробить крику і менї не вдасть ся втічи. Треба було отже відложити все до слїдуючої нагоди, а покищо я найняв собі кімнату в сусіднім домі, з якої було видно через стїну до городу.

Три дні по тім, коло семої години вечером, я побачив слугу, що відїхав верхом в сторону Севру. Я висновував, що він їде до Версалю і не помилив ся.

По кількох годинах слуга вернув ся, а десять мінут пізнійше ворітцями до городу увійшов чоловік, окутаний в плащ і замкнув пильно дверці за собою. Я сейчас зійшов на долину. А хоч я не бачив лиця чоловіка, то моє серце запевнило мене, що се був Віефорт.

Я перейшов вулицю і зупинив ся коло муру. Тут власне був вкопаний в землю паль, на якого ставши, я міг через мур бачити. Виняв я тут штилет, оглянув його вістре і за хвилину був вже за муром.

Ставши в городі, я побіг сейчас до ворітець. Ключ в замку стремів, хоч ворітця були замкнені. Втікати отже було добре. Я розглянув ся по городі — був се чотирокутник, в середині якого була гарна мурава, а в кутах городу росли великі дерева, корчі та цвіти. Щоби отже дістатись від будинку до ворітцят, треба було переходити коло гуртка таких дерев.

Було се з кінцем вересня. Вітер був сильний, а місяць зза чорних хмар ледво деколи кидав тільки світла, що при нім можна було бачити досить добре на отвертім місци, однакож в тіни дерев та корчів можна було добре заховати ся.

І я заховав ся якраз коло стежки, якою Віефорт повинен був переходити. Та коли я ждав, мені здало ся, що до мене доходить голос стогону. А знаєте, або радше скажу не знаєте, ексцеленціє, що коли чоловік лагодить ся виконати убійство, то йому вчуваєть ся таке.

Минуло дві години і стогін вчував ся мені весь час. Прийшла північ, годинник вдарив дванайцять разів. І тоді власне я побачив через вікно світло на сходах, якими ми тепер зійшли.

За хвилинку отворили ся двері і чоловік в плащи появив ся на порозі. Приходила страшна хвиля, однакож я так довго до неї приготовляв ся, що чув себе досить добре. Я виняв ніж і готовив ся до удару.

Чоловік в плащи наближав ся до мене і я побачив в його руках якусь збрую. І мені стало страшно — не борби з ним, але невдачі. Однакож коли він був від мене ледво кілька кроків, я побачив, що се не збруя, але рискаль.

Мені стало дивно, пощо йому рискаля, коли він нараз спинив ся, виняв з під плаща скринку, положив на траві і почав копати яму.

Цікавість і ненависть захопили мене в сій хвилї настільки, що я стояв непорушно і ждав, що буде дальше. Скринька, що могла бути дві стопі довга, а вісім цалїв глубока, була для мене надто підозрілою, але я не рушив ся, доки він не вложив скринку в яму і не прикрив її землею.

Саме тоді, коли він почав придоптувати слїди своєї роботи, я прискочив до нього і втопив ніж в його груди, кажучи:

— Ось я, Джіованні Бертучіо! Твоя смерть, се смерть мого брата. За нього прийшла на тебе отся пімста і то скорше, ніж я надіяв ся!

Не знаю, чи чув він мої слова, але мабуть не чув. Він упав без крику, а кров з рани бризнула менї на лице.

За хвилину я виняв скриночку з землї, засипав яму і рискаль кинув за мур, вийшов дверцятами з городу замикаючи вихід і беручи ключ з собою.

— Отже виходить, що се було мале убійство звязане з рабунком — сказав ґраф.

— Нї, ваша ексцеленціє — відповів Бертучіо — се була пімста злучена з винагородженєм.

— А якою сумою?

— Се не були гроші.

— Ага! Мабуть справа йде о дитину.

— Так, ексцеленціє! Я поспішив до ріки, усів на березї і отворив скринку. В дорогім полотнї була обвита новонароджена дитина і посиніле лице та руки вказували, що згинула вона від удушеня.

Я пошукав — вона була ще тепла і менї навіть здало ся, що я чую слабий рух серця в грудях дитини. А що я був помічником в шпитали в Бастії, я знав, як ратувати удушених, отже почав ратувати. Наслїдок був такий, що за чверть години я почув слїди віддиху, а вслїд за тим почув ся слабий дитячий крик. І подумав я тодї:

— Бог не проклине мене! Я убив одного поганого чоловіка, однакож в тім самім часї Бог позволив менї вратувати невинне житє на місце убитого.

— Щож ви зробили з дитиною? — запитав Монте Крісто. — Для чоловіка, що втїкає, се за великий клопіт.

— Розумієсь, що за великий, ексцеленціє, і я зовсім не думав брати дитини з собою. Я знав, що в Парижи є шпиталь, де принимають полишених дітий, отже заніс дитину туди і заявив, що знайшов її на дорозі. Скринка піддержувала мою заяву, а дороге окрите дитини казало здогадуватись, що се дитина богатого дому. Мушу ще згадати, що нім пійшов я до шпиталю, я роздер полотно на двоє і одну половину задержав в себе. На полотнї було дві букві й одна з них лишила ся на моїй половинї.

Два тижнї по тім я вже був в Ролїяно і сказав Асунтї:

— Успокій ся! Брат згинув, однакож не без пімсти.

Коли дальше я оповів про дитину, вона сказала:

— Джіованні, ти повинен був дитину з собою забрати і ми були би заступили їй родичів, назвавши її Бенедетто, За те благословене боже було би з нами.

В відповідь на те я дав їй половину полотна, яким можна би виказатись тодї, колиб ми стали богатїйшими і хотїли дитину до себе забрати.

— А які букви були на полотнї? — запитав Монте Крісто.

— Були Г й Н, а над ними баронський вінець.

— Бачу отже, що ви розумієтесь на геральдиці*). Де ви студіювали геральдику?

— Студіював у вас на службі, ексцеленціє. Тут всего можна навчити ся.

— Щож дальше? Менї хочеть ся довідатись ще про дві річи.

— Які ексцеленціє?

— Що стало ся з тим малим хлопчиком, з дитиною. Бо ви мабуть згадували, що се хлопець.

— Нї, ексцеленціє, я не пригадую, чи се вам говорив.
— Може менї здавало ся.

— Може, ексцеленціє, але се власне був хлопець. Якаж друга річ, ексцеленціє?

— Друга, се злочин, о який вас оскаржували тодї, коли ви сидячи в вязници просили, щоби покликали до вас сповідника, а ним був Бусоні.

— Се знов довга історія, ексцеленціє.

— Нїчого! Ви знаєте, що я сплю взагалї небогато, а ви мабуть таксамо.

*) Геральдика — наука про шляхотські відзнаки.

Бертучіо вклонив ся легенько притакуючи і почав дальшу історію.

— Вчасти щоби забути минуле, а вчасти щоби братовій помогти, я взяв ся знов до контрабанди, яка тепер через загальний нелад ще краще поплачувалась. Сторожа на полудневім побережу була дуже слаба.

Від часу, як брат мій згинув, я в Німе не був ніколи, та і не було чого, бо знакомий властитель гостинниці сам забрав ся звідтам й оснував гостинницю на дорозї, що провадить з Беллеґард до Бокер. Тут ми з ним здибали ся. Зрештою ми мали богато місць, де перевожені річи можна було лишати і перед жандармами ховати ся. Контрабанда поплачуєсь для підприємчивого і хитрого чоловіка.

Що до мене, то я мав більше причин бояти ся за себе, ніж хто другий, бо колиб попав ся в руки, тодї допитують ся про минувшину, а за мною було щось більше, як перепроваджуванє горівки, або циґар. І тому я завсїгди був готовий скорше згинути, ніж віддати ся в руки і се дозволяло менї нераз довершувати майже чудес. Страх о житє неоден раз спиняє людий від великих вчинків. Хто про житє не дбає, той стоїть висше других людий; хто раз рішив не дбати про своє житє, той чує, що його сила в десятеро збільшила ся і що його горизонт значно розширив ся.

— Се фільозофія, пане Бертучіо — сказав ґраф — видно, що ви в житю з усїм мали до дїла. І воно дуже гарно, однакож на фільозофію пізна пора. Від себе однакож мушу додати, що ваша фільозофія вірна наскрізь. Сама чиста правда в нїй криєть ся.

І Бертучіо оповідав дальше:

— Мої подорожі ставали що раз дальші і поплатнїйші. Асунта дбала про дім і ми почали потрошка богатїти.

Коли одного дня я вибирав ся в дорогу, вона сказала менї: „Коли вернеш, я дам тобі несподїванку”, однакож я не допитував ся, що в неї на гадцї. Так я і відїхав.

Я подорожував шість тижнів. Ми були в Люкцї за оливою, в Ліворнї за матерією і все нам поплатило ся якнайкраще.

Коли я вернув до дому, я побачив колиску, а в нїй дитину семи, або вісьми місяців. І мене се незвичайно втїшило. Відколи я убив Вієфорта, одиноким сумом було для

мене то, що я не забрав з собою дитини. Саме убійство було мені нічим.

Я розумію все і без питаня — се мусіла бути дитина, яку я вернув до житя. Пізнійше Асунта оповіла мені як поїхала вона до Парижа, показала кусень полотна і постаралась, щоби дитину віддали їй в шпитали. Признаю ся, пане ґрафе, що коли я побачив те бідне немовлятко, як воно спало у колисці, мої очи зайшли сльозами.

— О, Асунто — сказав я — ти знаменита жінка і Бог буде тебе благословити.

Та Бог зробив з сеї дитини тільки знаряд кари. Ніколи лиха натура не показала ся так скоро, як в сеї дитини, хоч се не було з причини недбалого вихованя. Се був прегарний хлопець з великими синими очима, що дуже пасували до білости його лиця. Його ясне волосє надавало лицеви незвичайний вираз живучости, але в усміху проявляла ся завсїгди злоба. І хлопець, вже як немовля, проявляв злобу. Певна річ, що Асунта забогато йому вибачала.

Асунта ходила нераз до міста шість миль, щоби купити хлопцеви найсвіжійших овочів і найсмачнійших лакітків, але він волїв красти каштани з сусїдського саду або сушені яблока з його сушарнї. Бенедетто мав тодї якраз шість років, коли сусїд наш Васіліо поскаржив ся, що в него пропав люїдор. А в нас на Корсиці є звичай не замикати жадних сховків, бо злодіїв в нас нема. Ми думали, що сусїд помилив ся в численю, однакож він стояв при своїм.

Того самого дня хлопця не було коло дому цїлий день, а коли вечером вернув, то привів з собою малпу, яку, як казав, знайшов в лїсї привязану до дерева. Почав я допитувати ся, та дарма. Я злостив ся, він сміяв ся. Я почав грозити бійкою, а він відступив два кроки і каже: Бити ти мене не смієш, бо ти не мій батько.

І ми нїколи не довідались, хто відкрив йому тайну. Ми самі сю справу старанно перед ним закривали. Але така відповідь хлопця вповні виявила цїлу його вдачу. Я просто остовпів і руки опали, мов безсильні.

Було видно, що хлопець розумів свою побіду наді мною і став ще більше впертим. Примхам його не було міри, а знов Асунта не вміла, чи не мала відваги його забаганкам перечити.

Коли я був в Роліяні, то все було добре, але як тілько мене не стало, хлопець ставав господарем і все йшло виворотом.

Тямлю, що не було йому більше, як одинайцять років, як він добрав собі 18, або 20 літних хлопців за товаришів і то найгірші характери на Корсиці — таких, що їх вже кілька разів треба було тягнути перед суд.

Десь тоді якраз важна справа примушувала мене виїхати з Корсики на довший час. Почав я думати і надумав, що ще найкраще буде, коли хлопця візьму з собою. Я сподівав ся, що діяльне житє контрабандистів і строга корабельна карність будуть мати добродійний вплив на душу не зовсім ще зіпсутого хлопця. І почав я малювати яскравими красками таку подорож, щоби захопити його уяву та все було без успіху — а йому було тоді дванайцять років. Вислухавши мене, він засміяв ся і сказав:

— Треба не мати розуму, щоби міняти моє нинішне житє за таке, як ви мені оповідаєте. Вас пече в день сонце, а ночию докучає мороз, ви мусите остерігати ся перед властями, а можете й дістати кулю в плечі, а мені жиєть ся зовсім добре. Мама Асунта дає мені гроші, роботи не маю і чого більше мені треба.

Се сказавши він побіг до товаришів і почав здалека показувати на мене пальцем, як на дурня.

— Люба дитина! — муркнув Монте Крісто, а Бертучіо оповідав дальше.

Ох, колиб він був моєю дитиною, або моїм свояком, я бувби навів його на дорогу, але тут не мав відваги бити того хлопця, якого батька я убив давно. Свідомість обовязку була за слаба супроти такого почутя.

Бенедетто був хлопець спосібний. Коли було захоче, то за день навчить ся більше, як инший за тиждень. Він вмів добре читати, писати і рахувати, — отже надумав я, щоб його дати за писарчука на корабель. Колиб він опинив ся на кораблі, під наглядом капітана, його дальша доля залежала би від його одного.

Так думаючи, я вибрав ся в дорогу. Ми мали доручити набір в Ліоні. Був се рік 1829, для контрабандистів дуже тяжкий. Неспокійні часи минали і через те митовий уряд подвоїв свою сторожу.

Наша виправа добре почала ся. Наше судно прибуло

до берега без перешкоди, замішавшись між инші судна, а вечером почали ми виладовувати товар і відвозити до міста при помочи коршмарів, що належали до нашої спілки.

Однакож не все йшло так щасливо, як почало ся. Чи ми в недобрий час почали, чи нас зраджено, того не знаю, досить, що одного дня ранком, около пятої години надбіг хлопець і доніс нам, що бачив відділ митових урядників, які до нас наближали ся. Подібні патролї не були для нас новиною, однакож ся теперішна, як оповідав хлопець, поступала надто обережно.

Ратуватись було вже за пізно і вони нас окружили. Не надумуючись довго, я скочив у воду і поплив в напрямі каналу, що тягнесь від Бокер до Ейґе-Морт, і за час дістав ся до каналу без перешкоди. А про властителя гостинниції, що осїв при дорозї до Бокер, я вже згадував.

— Так — сказав Монте Крісто — добре його памятаю. Він був вашим спільником.

— Так, ексцеленціє! Сім, чи вісім років назад він занимав ся кравецтвом, а що кравецтво йому цїлком не поплачувалось, він продав кравецький варстат якомусь марсилїйському кравцеви, а сам взяв ся до иншого інтересу з надією, що зробить на тім лучше житє. Розуміє́сь, що ми з новим господарем зараз таксамо познакомились і якраз тепер я удав ся до нього за допомогою.

— Як же він звав ся? — спитав Монте Крісто, удаючи заінтересованого сею справою.

— Ґаспар Кадерус; його жінка походила з села Карконти і таким іменем ми її називали. Вона завсїгди хорувала. Йому було коло 45 лїт і він нераз ставав в пригодї своєю відвагою.

— Колиж саме все те діялось? — запитав ґраф.

— Се було в 1829 роцї, ексцеленціє.

— В котрім місяци?

— В червни.

— На початку, чи при кінци?

— Якраз 3-го червня ранком,

— Ага — сказав Монте Крісто — ранком 3-го червня 1829 року. Що-ж дальше?

— Я удав ся до Кадеруса, як я вже говорив. А що ми ніколи не заходили до його дому дверми від сторони ву-

лиці, отже і тепер я переліз через пліт і заховав ся між корчами. Не знаючи, чи Кадерус в хаті не має вже кого иншого, я зайшов до шопи, що була при хаті. Від хати вона була відгороджена лише стіною, в якій були дірки, через які можна було бачити, чи можна було дати знати господареви про свою присутність. Тепер моїм заміром було, дати про себе знати, попоїсти троха, а що заводило ся на дощ, отже се дало би мені нагоду піти і довідатись, що з нашим судном діеть ся. Таке я думав. Та зробив я дуже розумно, що зайшов вперед до шопи, бо власне побачив я, що Кадерус увійшов до хати з незнакомим.

Я ждав терпеливо, бо не мав що другого робити. Слухати я не дуже слухав — такі несподіванки стрічав я часто.

Чоловік, що увійшов з Кадерусом, був не з сих сторін; се очевидно був купець, оден з тих, що торгуючи дорогоцінностями в Бокер, протягом ярмарку заробляють добрі гроші.

Коли опісля Кадерус за хвильку вийшов до другої кімнати, я чув, як він сказав: „Слухай, Карконто, священик нас не ошукав; діяман правдивий!" Почув ся оклик радости, дальше скрипіт сходів.

— Що ти сказав? — запитала жінка.

— Кажу, що діямант правдивий і передовий з ювілерів обіцяв мені за нього 50,000 лірів. Щоби одначе запевнитись, чи се наша корогоцінність, він хоче, щоби ти від себе оповіла йому, яким способом діямант до нас дістав ся.

Коли Карконта увійшла до кімнати, де був ювілер, той оглянув кімнату ще раз і дивно йому стало, що серед такого убожества опинив ся діямант, який міг бути власністю князя.

— Оповіджте мені, будь ласка, цілу історію отсего діяманта — сказав ювілер до Карконти, бажаючи очевидно використати се, що Кадеруса не було на той час в кімнаті. Він рад був вислухати кождого з'окрема, щоби порівнавши переконатись, чи оповіданя обох годять ся.

— Ох — почала Карконта — се такий дарунок з неба, якого ми ніколи не надіяли ся. В 1814 або 1815 році мій чоловік мав доброго товариша, моряка, що звав ся Едмонд Данте. Кадерус опісля був про нього зовсім забув, однакож він не забув Кадеруса і коли вмирав, то лишив для нього отсей діямант.

— Але де він його дістав? — запитав ювілер — невжеж він мав його перед увязненем?

— Ні — відповіла Карконта — але здаєть ся, що в арешті він познакомив ся з якимсь богатим Анґлійцем, що там також сидів. Коли Анґлієць заслаб, Данте доглядав його, як брата і за те тойже Анґлієць, виходячи на волю, подарував сей камінчик Дантови. Однакож нещасний Данте опісля сам вмер, а вмираючи лишив його нам, передавши через свого сповідника, який був в нас сего ранку.

— Та сама історія — муркнув ювілер — хоч неправдоподібна, але здаєсь правдива. Лише нема в нас покищо згоди що до ціни.

— Як нема згоди? — запитав Кадерус, що саме тепер увійшов. — Я розумів, що згода стала на ціні, яку я предложив.

— Так воно і є — сказав ювілер — я від себе давав сорок тисяч.

— Сорок тисяч! — скрикнула Карконта — за таку ціну ми його не дамо. Священик, що доручив нам його, казав, що він варта пятьдесять тисяч.

— Якже він звав ся?

Бусоні — відповіла Карконта — він не тутешний.

— Думаю, що Італієць, з сусідної Мантуї — відповів ювілер і додав: — А прошу покажіть діямант ще раз. При першім огляданю не завсїгди можна відгадати вартість дорогого каменя.

Кадерус виняв з кишені зелену скриночку, отворив і подав камінчик ювілерови. Камінчик був величини ліскового горіха. Від його полиску очи Карконти заблисли жадобою

— А що ви самі думаєте про цілу ту історію? — запитав Монте Крісто Бертучія. — Чи ви їй вірите?

— Так, ексцеленціє. Я завсїгди глядів на Кадеруса, як на чесного чоловіка і не вірю, щоби він набув таку річ душегубством, або крадіжю.

— Се свідчить, що в вас благороднійше серце, ніж досвід, пане Бертучіо. А чи знали ви Данта, про якого вони говорили.

— Ні, ексцеленціє, я чув про нього лише два рази — раз через стіну в Кадеруса, а другий раз від священика Бусонього в вязниці в Німе.

— Щож дальше?

— Дальше ювілєр взяв діямант, виняв з кишені маленьку вагу, зважив і сказав:

— Дам вам сорок пять тисяч, ні гроша більше. Камінь якраз тілько варта і таку власне суму приніс я з собою.

— Се не велика трудність — сказав Кадерус — я можу пійти з вами за пятьма тисячами.

— Ні — відповів ювілєр — більше він не варта. Я жалую, що і тілько предложив, бо тепер я доглянув, що камінчик має слій. Тому понад 45,000 більше дати не можу.

— І я не можу — сказав Кадерус — хтось дасть більше.

— Може і дасть — зауважив ювілєр — однакож з ним може пійти тяжше, ніж зі мною. Бачите убогі люди діямантами не торгують і хтось може повідомити власти про цілу сю історію. Треба буде тоді шукати за Бусонім. Вас можуть арештувати, а діямант заберуть до часу, поки ціла справа не вияснить ся. Треба буде сидіти місяцями, а діямант можуть підробити, заміняти за такий, що буде варта три ліри. Так діямант, що варта 50 або і 55 тисяч, пропаде. А я вірю, що ви оповіли правду про набутє діяманту.

Кадерус з жінкою переглянули ся.

— Ні — сказав Кадерус рішучо — пять тисяч для нас великі гроші.

— Як хочете — почав знов ювілєр — але я приніс з собою гроші і то чистим золотом.

І він виняв з кишені жменю червінців і висипав на стіл. Крім того виняв ще і вязочку банкнотів.

Було видно, що в думках Кадеруса йшла борба. Йому самому не хотіло ся вірити, що малий камінчик варта таку суму, яку він на столі бачив. І він звернув ся до жінки.

— Щож ти про все те думаєш?

— Я годжу ся і за таку суму — сказала вона і очевидно додала тихцем: — Колиб ні, то він може донести на нас властям, а тоді... А Бусонього хто знає де шукати?

— Отже добре — звернув ся Кадерус до ювілєра, давайте 45,000, однакож крім того моя жінка хоче золотого ланцюшка, а я пару срібних защіпок.

Ювілєр виняв з кишені плоску скринку, в якій були окази подібних річий.

— Ось вибирайте — сказав він.

І жінка вибрала ланцюшок, що був варт може пять люїдорів, а чоловік защіпки, варті може пятнайцять лірів.

— Думаю, тепер будете вдоволені — докинув ювілер.

— Священик казав, що діямант варт пятьдесять тисяч лірів — муркнув Кадерус.

— Ну, що ви за люди — сказав ювілер — сорок пять тисяч, сеж маеток, який я рад би мати, а ви невдоволені.

— А деж ті сорок пять тисяч? — запитав Кадерус.

— Ось тут, добродію — відповів ювілер і вичислив пятнайцять тисяч золотом, а трийцять тисяч банкнотами.

— Ні, пождіть, нехай засвічу лямпу — сказала Карконта — а то темно і можна помилити ся.

Справді вже ставало темно і надходила буря. Чути було сильні громи, однакож ювілер і господарі дому так були заняті торгом, що мабуть їх не чули. Мене самого так захопив блеск купки золота і вязка банкнотів, що не міг рушити ся з місця.

Кадерус перечислив гроші два рази і подав жінці. Вона також числила більше разів.

— Щож, є всі гроші? — запитав ювілер по хвили.

— Так — відповів Кадерус. — Жінко, знайди мішочок гроші зложити. Подай також калитку.

Карконта пішла до шафи і виняла замащену калитку, на якій були якісь букви. Принесла також мішочок. Банкноти вложив Кадерус в мошонку, а золото в торбинку, в якій було кілька срібних монет, які творили мабуть ціле майно Кадерусів.

— А тепер був би я рад, щоби ви з нами повечеряли — сказав Кадерус ювілерови.

— Ні, дякую — відповів ювілер — ніч надходить, а мені треба бути в Бокер. Жінка мене вже сподіє ся.

Він виняв годинник і скрикнув:

— Ось як пізно! Невдовзі буде девята і перед північчю годі бути в дома. Отже добраніч, мої дорогі. Колиб священик Бусоні ще завитав, не забудьте мене.

— Алеж слідуючого тижня ви з Бокер виїзджаете, бо ярмарок кінчить ся — зробив увагу Кадерус.

— Се річи не зміняє — відповів ювілер. — Напишіть до мене до Парижа, до М. Йоганнеса, в Королівській Палаті, Ґалерія дорогих каменів, ч. 45. Я приїду, щоби його бачити.

В тій самій хвилї почув ся страшний удар грому і світло блискавки затьмило майже зовсім світло лямпи.

— Ох — сказав Кадерус — ви і не думайте в такій хвилї виходити.

— Що до громів то я зовсім не бою ся — відповів ювілєр

— А рабівників — зауважила Карконта — їх підчас ярмарку всюди повно.

— О, що до рабівників — відповів ювілєр — то для них я ось що маю! — і при тих словах виняв два наладовані пістолї. — Се пси, що гавкають і разом кусають. Се було би для двох перших, які відважилиб ся подумати про діямант, який маю при собі.

Кадерус і Карконта переглянулись, немов в них була своя окрема страшна думка.

— Коли так, то щасливої подорожи! — сказав Кадерус.

— Дякую! — відповів ювілєр.

Ювілєр взяв палицю, що стояла коло шафи і пустив ся на двір. Та в хвили, коли отворив двері, повіяв вітер так сильно, що лямпа мало не згасла.

— О, се дуже гарна погода! — сказав він — а ще як для двох лїґ дороги.

— Лишайтесь на ніч тут! — почав налягати Кадерус.

— Лишайтесь! лишайтесь! — повтаряла також Карконта.

— Ні, мушу спати в Бокер — сказав ювілєр виходячи — отже добраніч вам ще раз!

Кадерус поволи підійшов за ювілєром до дверий.

— Не бачу ні землї, ні неба — почув ся голос зза порога. — Куди отже менї звертати, на право, чи ліво?

— На право — сказав Кадерус — а зблудити не можна, бо дорога з обох сторін обсаджена деревами.

— Добре, добре! Дякую! — донесло ся вже з темряви.

— Замкни двері — сказала Карконта — воно не добре отвирати двері, коли гремить.

— Еге, головно тодї, коли в дома є гроші, правда? — немов зажартував Кадерус, замикаючи двері на ключ.

Замкнувши двері Кадерус виняв з шафи гроші й обоє почали ще раз їх перечислювати. Я ще ніколи не бачив та-

кого лакомства, яке тоді малювалось на лицях сих двох людий. Жінка просто стала крайно поганою. Вона і так не була гарна, а тепер вже зовсім стала на чарівницю похожа. Очи її світили ся, як розжарені вуглї.

— Слухай но — почала вона хрипливим голосом — чи ти хотїв, щоби сей ювілєр в нас ночував?

— Так, хотїв — відповів Кадерус здрігнувшись — адже ж ніч така погана.

— А я думала, що ти мав иншу цїль — говорила дальше Карконта.

— Жінко, жінко — звернув ся Кадерус до Карконти — чому в тебе такі гадки? А коли вони в тебе є, то чому не держиш їх для себе?

— Ну, щож — відповіла Карконта — ти не мущина!

— Що під сим розуміти? — запитав Кадерус.

— А розуміти те, що колиб ти був мущина, ти його звідси не випустив би — сказала Карконта.

— Жінко!

— ...або не дав би йому до Бокер дістати ся.

— Жінко!

— Дорога обходить кругом, а попри канал дорога коротша.

— Жінко, ти ображаєш праведного Бога! Ось, чуєш!

В тій самій хвили блискавка освітила все довкруги і сильний гуркіт грому роздав ся над будинком, немов осторога перед злочином.

— Ісусе! — сказав Кадерус хрестячись.

В тій самій хвили почув ся стукіт до дверий. Кадерус з жінкою немов настрашились, глянувши на себе.

— Хто там! — запитав Кадерус збираючи гроші зі стола.

— Се я! — почулось зза дверий.

— Хто саме?

— Я, ювілєр.

— Бачиш, а ти казав, що я Бога ображую — сказала Карконта — а Бог його знов до нас приводить.

Кадерус не видержав і сїв в крісло. Бачучи се Карконта сама підійшла до дверий і отворила.

— Але ж се негода! — сказав ювілєр вступаючи — я думав, що до Бокер вже нїколи не верну. Просили ви мене

ночувати, отже тепер приймаю запросини.

Кадерус сказав щось невиразне й обтер піт, що виступив був на чоло. А Карконта замкнула двері за ювілєром на два спусти.

РОЗДІЛ XLV.

Кровавий дощ.

Вернувши до мешканя, ювілєр, оглянув все дуже пильно, хоч і непомітно, однакож підозріня мабуть не завважив. Кадерус тримав в руках гроші, а Карконта весело говорила.

— Бачу, що ви не були певні, чи сума є ціла, коли ще раз рахуєте — сказав ювілєр.

— О, ні — відповів Кадерус — причина зовсім инша. Ми стали богачами так несподівано, що год, нам в се повірити; доперва коли маємо наше щастє перед очима можемо бути певні, що се не сон.

Ювілєр засміяв ся.

— А чи маєте в себе ще яких инших гостий? — запитав він.

— Ні, ми подорожних не передержуємо — відповів Кадерус — бо місто так близько, що в нас ніхто не спиняє ся.

— Отже бою ся, щоби вам не докучити.

— Ні, зовсїм ні — почала запевняти Карконта — про таке і не думайте.

— Але де ви мене примістите?

— В кімнаті на горі.

— Можливо, що се ваша кімната.

— Нічого! В нас є постіль також в сусїдній кімнатї.

Кадерус слухав бесіди жінки з широко отвореними очима.

Карконта запалила в печі і ювілєр почав сушити на собі одежу. Дальше вона поставила на столї останки нез'їдженого обіду та чотири свіжі яйця. Тимчасом же Ка-

дерус заховав гроші до шафи і почав проходжувати ся по хаті, замислений і понурий.

— Ось, вже вечера готова — сказала Карконта, ставлячи фляшку з вином — будь ласка сідати.

— Так отже і ви сїдаєте разом зі мною? — запитав ювілер.

— Нї, я зовсїм неголодний — відповів Кадерус, а Карконта додала:

— Ми вечеряли досить пізно.

— Отже виходить, що вечеряти я буду сам оден.

— Ох, ми будемо раді, що зможемо вам послужити — почала говорити Карконта, так солодко, як не говорила нїколи перед тими, від яких за услугу дїставала гроші.

Кадерус час від часу споглядав на жінку досить значучо. А дощ лив і громи гремїли без перестанку.

— От яка погана година — говорила Карконта. — А ви конче до дому вибиратись.

— Погана — потакнув ювілер. — Колиб однакож невдовзї троха припинилось, я до дому вибираюсь.

— Про се і не думайте — вмішав ся Кадерус — се така злива, що буде до ранку тревати.

— Не можна завидувати тим, що тепер в дорозї — замітив ювілер і сївши, почав вечеряти.

Коли ювілер скінчив вечеру, Кадерус підійшов до дверий і отвираючи замітив, що буря вже переходить, однакож в тій самій хвили люнув дощ на ново і в двері повіяв вітер такою силою, що лямпа згасла. Кадерус замкнув двері, а Карконта сейчас засвітила свічку. По хвили сказала вона:

— Ви змучені, а постїль для вас готова.

Ювілер чекав хвилю, але очевидно бачучи, що на дворі не краще, як було, сказав господарам добранїч і пішов на гору. Він перейшов менї понад головою і, я чув, як дошки скрипіли за кождим його кроком. Карконта дивилась дико вслїд за ним, Кадерус же в той бік і не глянув.

Всї ті дрібні випадки, про які я доси оповів, були для мене неймовірними. Але тепер все кінчило ся. Дотогож і я почув ся змученим і пригадало ся менї, що як тілько дощ припинить ся, треба буде вибирати ся в дорогу.

Я глянув ще раз крізь дїрки в стїнї, але не зауважив нїчого інтересного. Кадерус сидїв до мене плечима, взяв-

шись руками за голову, Карконта сиділа проти нього. Мовчали обоє.

Минула довша хвиля, як Карконта протягнула руку і діткнула ся голови Кадеруса. Губи в неї заворушились, однакож слів я не чув. Бути може, що говорила дуже тихо, а можливо, що будучи на половину сплячим, я вже не міг чути. За хвилину я вже спав.

Як довго я спав, не знаю, пробудив мене вистріл з пістоля і страшний крик. Після того почув ся непевний хід і щось сильно гримнуло на сходи.

Серед всего того я не прийшов ще до повної свідомости, як почув ся знов смертельний стогін і се мене зовсім отверезило. Я підніс ся на лікоть, розглянув ся, але кругом була ніч. Нараз здало ся мені, що дощ почав протікати через стелю, бо краплї води почали падати менї на чоло.

За хвилю ніякого голосу не стало чути, лише було чиїсь кроки, що ходив понад мною. За хвилю той хтось почав сходити по сходах і зійшовши, засвітив свічку. Я побачив, що се був Кадерус. Його сорочка була змочена кровю і на лици була кров.

Він вийшов на гору ще раз і за хвильку вернув з шкіряною скриночкою в руці. Отворивши її він запевнив ся, що діямант в ній є, однакож здавало ся, що не знав, де його сховати. Він сховав в одну, потім переложив в другу кишеню, однакож і звідси виняв, вложив в хустинку і обвязав собі голову, як обвязують в тих сторонах мущини. Опісля позвязував дещо у вязку і отворивши двері, зник в темряві ночи.

Тепер все стало мені ясне. І мені стало ніяково за себе самого через те, що я міг перешкодити злочинови, колиб був сподївав ся. І мені здалось, що немов я чую глухий стогін умираючого чоловіка. Не чекаючи довго я відорвав кілька дилїв з стіни і за хвилину був в кімнаті. Тут взяв я полишену свічку і побіг на гору.

Не добігши однакож до верху я наткнув ся на людське тіло, що лежало поперек сходів. Се було тіло Карконти. Стріл, який я чув, був мабуть до неї звернений. Горло було розірване і з рани та з рота текла потоком кров.

Бачучи, що жадна поміч їй вже не придасть ся, я переступив і пійшов до кімнати, де спав ювілєр. Тут застав

я ще більший нелад. Все було поперевертане. Знак, що тут перед хвилею провадила ся борба о житє і смерть. Ювілер лежав під стіною, в грудях були три великі рани, а в четвертій стремів ніж, з якого на верху було видно лише ручку.

Тут я наткнув ся на пістоль, що наладований лежав на долї. Мабуть порох був замок, отже не придав ся до оборони.

Коли я наблизив ся до ювілера, він ще жив і навіть отворив очи і вдивляв ся в мене хвилинку. Здавалось навіть, що ворушить губами, наче би хотів говорити. Однакож все те тревало хвилинку, а прийшла друга хвиля — він вже не жив.

Побачивши себе на місци такого страшного злочину, я немов стратив свідомість і контролю над собою. Що дальше робити? І вже не розсудок, а страх примусив мене тікати з сього страшного місця. Зрештою моя поміч і так не була вже нікому потрібна.

Однакож не судило ся втічи. Ледво я зійшов на долину, як опинив ся в руках кількох митових урядників і двох чи трох жандармів. Боронити ся не було як. Я хотів щось говорити, однакож не міг видати з грудий голосу. Тямлю, як хтось почав показувати на менї щось і коли я глянув, то побачив, що на менї була кров — кров Карконти, що капала на мене, а яку я уважав краплями дощу.

Немов ненароком вказав я на пролом в стінї, на що хтось з урядників сказав: „Що він хоче сказати?" — на що инший відповів: „Він показує, що сим проломом влїз до середини".

Я зрозумів, що вони взяли мене за злочинця і вириваючись почав: „Се не я вбив, се не я", однакож жандарм сказав, прикладаючи карабін до грудий:

— Анї не здрігни ся, инакше згинеш на місци!

— Алеж я невинен — сказав я.

— Се ти скажеш судіям в Німе, а покищо мусиш йти з нами не опираючись.

Менї здаєсь, що коли я втік з корабля, хтось йшов слїдом за мною. Він очевидно думаючи, що я ніч перебуду в гостинници, покликав инших, які прибули якраз тодї, коли поповнено злочин, при якому застали мене одного. Тепер

я зрозумів цілу трудність свого положеня. Я міг надіяти ся лише на те, що буде можна відшукати Бусонього, який передав Кадерусови діямант, коли взагалі ціла історія з Бусонім не була видумана. Була ще й така можливість, що Кадеруса зловлять; він признаєсь до злочину і тоді я стану свобідний. Колиб однакож ні одно, ні друге не стало ся, тоді для мене не було би пощади.

З того часу минули два місяці і ані Бусонього не найдено, ані Кадеруса не відпитано. Зближала ся судова сесія, яка мала розбирати мою справу. Памятаю однакож, що 8-го вересня — отже 3 місяці і 5 днів по випадку — прибув священик Бусоні заявивши, що оден з вязнів хоче його бачити. Він довідав ся про все в Марсилії і не відкладаючи виїхав до Німе.

Можете легко представити собі, з якою радістю я витав його. Я оповів йому все, що видів і чув. Я був трохи заклопотаний, коли оповідав про діямант, та на найбільше моє здивоване, він потвердив се оповідане до найменших подробиць. Ще більше здивувало мене те, що він очевидно в цілости повірив у все, що я сказав. Його добре серце притягнуло мене до него. Бачучи, що він познакомлений зі звичаями мого краю, і вважаючи, що прощене за одинокий злочин, якого я допустив ся, прийде з подвійною силою із уст таких щирих і ласкавих, я просив його, щоби він мене висповідав. І в сповіди я оповів цілу подію на Отейль з найменшими подробицями.

Що я зробив через порив свого серця, мало такі самі наслідки, як би се було наслідком найліпшого вирахованя. Те, що я добровільно признав ся до душегубства на Отейль, доказало о. Бусоні, що я не доконав душегубства, за яке мене оскаржувано. Пращаючи мене, він сказав мені, щоби я не тратив духа, а він зробить все, що в його силї, аби переконати судіїв про мою невинність.

Докази, що благородний о. Бусоні помагає мені, показали ся скоро. Житє в тюрмі мені постепенно влекшувано. Відтак сказали мені, що мій процес відложено до слідуючої сесії суду. А тимчасом Боже Провидінє так зробило, що зловлено Кадеруса, якого найдено в якімсь далекім краю і припроваджено назад до Франції. Він признав ся до всего, кажучи, що жінка придумала і заставила його до ви-

конаня злочину. За те засудили його на досмертну вязницю, а мене сейчас випустили на волю.

— І мабуть тоді ти прийшов до мене з листом від о. Бусонього? — спитав Монте Крісто.

— Так, ваша ексцеленціє. Сей добрий священик заінтересував ся мною. Одного разу він сказав до мене: „Твій спосіб житя, як контрабандиста, доведе тебе колись до руїни, як ти його не покинеш. Як вийдеш з тюрми, то послухай мене і вибери собі щось більше безпечне і поважне." „Якже я маю — спитав я його — удержувати себе і свою бідну братову?" На те він сказав: „Одна особа, для якої я є сповідником, а яка мене дуже поважає, віднесла ся недавно до мене з просьбою, щоби я найшов їй довіреного слугу. Чи приймеш сю роботу? Як хочеш, то дам тобі лист з припорученем до того приятеля, що про него говорю." „О, добродію мій — сказав я — я буду вам по вік вдячний." „Так присягни, що ніколи не буду мати потреби жалувати того, що я тебе припоручив". І я підніс руку, аби зложити присягу. Але добрий о. Бусоні сказав: „Не треба. Я знаю Корсиканців і я їх люблю. Для мене їх слово вистарчає. На, візьми се!" Він сів і написав скоренько кілька стрічок, які я приніс до вашої ексцеленції. В такий спосіб я став у вас на службу і я тепер прошу сказати мені, чи ваша ексцеленція мав коли причину до невдоволеня з мене?

— Ні, Бертучіо. Ти завсїгди був вірний, чесний і примірний. Одна твоя хиба, що ти немав до мене подостатком довіря.

— О, ексцеленціє, що ви кажете?

— Кажу се: як то є, що в тебе є братова і син-приймак, а ти менї ніколи про них навіть не згадав?

— Дійсно! Але я ще маю оповісти про найсумнїйші хвилї мого житя. Я був рад по виходї з тюрми як найскорше побачити свою дорогу братову і потїшити її. І я не тратив часу, повертаючи на Корсику. Та коли я прибув до Ролїяно, я найшов її хату в жалобі. Там стало ся щось таке страшне, що сусїди памятають і говорять про се до нинї.

За моєю порадою, моя бідна братова перестала догоджувати Бенедеттови, який вічно домагав ся в неї гроший, коли сподївав ся, що в неї є бодай один су. Одного дня

рано він знов зажадав в неї гроший, а коли не дістав нічого, загрозив їй, що чекає її щось страшного, і зник на цілий день. Щира Асунта, що любила його, як рідну дитину, плакала цілий день за ним. Прийшов вечір. Вона ще чекала на него.

Як вибила одинайцята година, Бенедетто вернув з двома своїми звичайними товаришами. Бідна Асунта встала, аби обняти Бенедетта, але в ту хвилю кинули ся на неї ті три драби і оден з них — мені страшно подумати, що ним міг бути той чортівський син — крикнув: „Візьмім її на тортури, тоді вона скаже, де лежать гроші."

На лихо, найблизший наш сусід Васілїо був в Бастії, а дома була тільки його жінка, тому ніхто инший не міг чути, ні бачити, що діялося з Асунтою. Два товариші Бенедетта держали бідну Асунту, а вона думала, що то жарти, не хотіла вірити, що вони хочуть зробити їй кривду, і усміхала ся до них. Третий драб тимчасом забарикадував двері і вікна, а відтак взяв ся допитувати Асунту. Не могучи витягнути з неї, де є гроші, зачали прикладати їй розжарене вугле до ніг.

Асунта боронила ся і серед того запалила ся на нїй одїж. Вони мусїли пустити її, аби самим не попечи ся. Вкрита полуміню, Асунта кинула ся до дверий; вони були замкнені. Вона кинула ся до вікон; ті були забарикадовані.

Сусідка чула її крик; відтак той крик притих, чути було тільки стогнанє. Слїдуючого ранку жінка Васілїя зібрала ся на відвагу і вийшла на двір, але двері нашої хати застала замкнені. Покликала поліцію і коли поліція отворила хату, то найшли Асунту, що ще дихала, хоч була страшенно попечена. Кожда шуфляда в хаті була отворена і все, що мало яку вартість, було вкрадене.

Бенедетто більше не показав ся в Ролїяно і від того часу я анї не бачив його, анї не чув нїчо про него.

Се було вже після тих страшних подій, коли я зголосив ся у вашої ексцеленції. А говорити тоді про Бенедетта не було змислу, бо всякий слід за ним затер ся, а моя братова вже не жила.

— Що-ж ти думав про сю подію? — спитав Монте Крісто.

— Що се була кара за мій злочин — відповів Бертучіо. — О, ті Віефорти є прокляте кодло!

— Вірю — шепнув ґраф мелянхолійно.

— Отже тепер — говорив дальше Бертучіо — ваша ексцеленція може вже розуміє, чому се місце, на якім я побачив себе другий раз, сей огород, на якім я вбив чоловіка, наводять на мене жах. Коротко сказавши, я не є певний, чи ось тут перед мною, перед моїми ногами не лежить Віефорт в гробі, який викопав для своєї дитини.

— Все є можливе — сказав Монте Крісто, встаючи з лавки, на якій сиділи, а відтак додав тихо: — Можливо навіть, що королівський прокуратор не згинув. Священик Бусоні зробив добре, що післав тебе до мене. І ти добре зробив, що оповів мені сю історію, бо се не дасть мені в будучности прийти до недоброї думки про тебе. А що до Бенедетта, який задав таку брехню свому іменеви, чи робив ти які стараня, аби найти, де він подів ся і що з ним стало ся?

— Ніколи! Якби я був довідав ся, де він є, то замісць йти до него, я бувби втікав, як від лихого. Я ніколи не чув, щоби хтось згадав його імя. Сподію ся, що він не жиє.

— Не сподій ся, Бертучіо, — сказав ґраф. — Лихі не вмирають так скоро. Бог опікуєть ся ними, щоби уживати їх, як знаряд кари за гріхи.

— Нехай так буде — відповів Бертучіо. — Я тільки молю Бога, щоби я його більше не побачив. А тепер, пане ґрафе — додав з покірним поклоном — вже знаєте; ви тепер мені судія на земли, як всемогучий Бог на небі. Чи не маєте для мене слова потїхи?

— Мій добрий друже, я можу тобі тільки те сказати, що сказавби тобі о. Бусоні. Чоловік, якого ти вбив, Віефорт, заслужив собі на кару, яку дістав з твоїх рук. Се була справедлива відплата за лихо, яке вдіяв тобі а може й за инші подібні злочини. Бенедетто, як ще живе, стане знарядом якоїсь Божої кари, а відтак в свою чергу буде покараний. А що відносить ся до тебе самого, я бачу тільки одно, в чім ти дійсно провинив ся. Спитай себе, чому ти, вирятувавши дитину живцем з гробу, не вернув її матери. Тут був злочин, Бертучіо.

— Правда, пане; тут я поступив недобре, але я був на те занадто боягуз. Моїм першим обовязком було, коли я привернув дитину до житя, віднести її до матери. Та, щоби

се зробити, я мусівби був поробити уважні і основні допити, а се мабуть булоб допровадило до того, що мене булиб зловили. А я не хотів вмерти, раз з уваги на братову, а по друге з гордости врodженої у наших серцях, яка каже нам виходити без шкоди по доконаню пімсти. Зрештою й природна любов до житя заставила мене уникати небезпеки для мого власного житя. О, я не такий, як мій покійний брат.

Бертучіо схоронив своє лице в долонях, говорячи сї слова, а Монте Крісто впялив в него довгий, загадочний погляд. По хвилї мовчанки, яка була ще більше значучою в виду часу і місця де се було, ґраф сказав голосом, зовсім незвичайним для него:

— Щоби належито скінчити сю розмову, яка буде в нас послїдною про сю подію, повторю тобі пару слів, які я сам чув з уст о. Бусоні: „На всї лиха є два лїкарства — час і мовчанка...” Тепер, пане Бертучіо, лиши мене самого на кілька хвилин в сїм городї. Те, що викликує в тебе прикрі спомини, як в учасника сеї страшної сцени, дає менї майже приємність і збільшує вартість сеї землї. Дерева, які бачиш, є тільки тому приємні, що дають тїнь, а сама тїнь є тільки тодї приємна, як заповняє ся її споминами та привидами. Я ось купив огород, думаючи, що купую тільки кусник землї, окружений муром. Тимчасом сей кусник землї показує ся заповненим духами, про яких не було згадки в контрактї. А я люблю духів. Я нїколи не чув, щоби хтось сказав, що померші зробили стільки лиха через протяг шести тисяч лїт, скільки живі роблять за протяг одного дня. Йди до хати, Бертучіо, і спи в спокою. Як в пору твоєї смерти твій сповідник не буде для тебе такий вирозумілий, як о. Бусоні, то пішли за мною, як я ще буду між живими, а я найду слова, що успокоять твою душу, поки вона вирушить в подорож, яку називаємо словом Вічність.

Бертучіо покірно поклонив ся і відійшов, тяжко зітхаючи. Коли він вже зник з очей, Монте Крісто зробив три кроки наперед і сказав до себе:

— Тут під сим деревом був викопаний гріб для дитини. Там є малі дверцята, що отвирають ся до огорода. На тім розї є тайні сходи до спальнї.

Обійшовши огород ще раз, ґраф увійшов назад до до-

му і вернув до карити. Бертучіо, який завважив задуму на лици свого пана, заняв мовчки сиджене біля фірмана. Карита покотила ся скоро в напрямі Парижа.

Того самого вечера, вернувши до свого мешканя на Елізейських Полях, ґраф Монте Крісто обійшов цілий будинок з міною такого, що вже давно є познакомлений з кождим кутом і рогом. Він не зробив ані одної похибки щодо дверий, коритара, або сходів, які мали запровадити його до кімнати ,яку хотів оглянути. Алі товаришив йому підчас сего нічного обходу. Давши розпорядженя Бертучієви в справі поправок і змін, які бажав в домі, ґраф поглянув на свій годинник і сказав до услужного Нубійця:

— Вже пів до одинайцятої. Ганя незадовго приїде. Чи французькі служниці повідомлені?

Алі простягнув руку до кімнат призначених для хорошої Грекині, які були так відокремлені, що якби закрити двері стінним обитєм, то можна би обійти цілий дім і не підозрівати, що є ще десь сальон і дві кімнати заняті. Алі, показавши на кімнати, почислив три на пальцях своєї лівої руки, а відтак, поклавши руку під голову, замкнув очи і удавав, що спить.

— Розумію — сказав Монте Крісто. — Ти хочеш сказати, що три служниці чекають у спальні.

— Так — дав знак головою Алі.

— Пані буде змучена нині вечер — говорив дальше Монте Крісто — і певно схоче піти спати, скоро тільки приїде. Хочу, щоби французькі служниці не мучили її питанями, тільки щоби зробили свій обовязок і йшли спати. Вважай також, щоб грецькі служниці не говорили з тутешними.

Алі вклонив ся. В ту саму хвилю дали ся чути голоси, взиваючі сторожа. Отворила ся брама, через ню вкотила ся карита на подвіре і спинила ся коло сходів дому. Ґраф вийшов і спинив ся при втворених вже дверях карити. Тут подав руку молодій женщині цілком завиненій в плащ з зелені і золота. Вона піднесла простягнену до неї руку, до своїх уст і поцілувала її з любовою та пошаною. Кілька слів упало між ними в звучній мові, якою розмовляли боги Гомера. Відтак Алі пішов наперед, несучи в руці воскову свічку, а за ним пішла женщина, якою була та сама Грекиня, що товаришила Монте Крістови в Італії, до приготова-

них для неї кімнат. Монте Крісто тимчасом пішов до павільону, зарезервованого для него. В годину пізнійше кожде світло в домі було згашене і можна було думати, що всї в нім вже спали.

РОЗДІЛ XLVI.

Необмежений кредит.

Около другої години слїдуючого дня перед мешканем Монте Кріста спинила ся карита, до якої була запряжена пара прегарних анґлїйських коний. На дверях карити був вимальований герб барона. З тих дверий виглянув чоловік убраний в синїй кафтан з такимиж самими ґузиками, в білу камізельку, поверх якої висів грубезний золотий ланцюх, і в темні штани. Чоловік мав чорне волосе, яке спадало над його брови так низько, що викликало сумнїв, чи воно не штучне, тимбільше, що його чорність зовсїм не відповідала глубоким зморщкам на лици. Одним словом був се чоловік, що мав очевидно звиж 50 літ, але бажав виглядати на сорок. Він виглянув з дверий карити і сказав льокаєви, щоби розвідав, чи в тім домі мешкає ґраф Монте Крісто та чи він є дома.

Чекаючи на сї інформації, чоловік в кариті оглядав дім, огород довкола него і лїберію слуг, що ходили коло дому. Його увага була так пильна, що доходила до імпертиненції Погляд чоловіка був розумний, хоч видно в нїм було більше хитрости, чим освіти; великі вистаючі кости лиця, плиткість його чола, велика потилиця позаду великих, неформемних ух — все те складало ся, щоби в очах фізіоґнома надавати лицю майже відражаючий вигляд. Та прегарні конї, великий діямант, який він носив на труди і червона стяжка простягнена з одної дїрки ґузика до другої в його кафтанї мусїли скрізь здобувати для него повагу.

Льокай, виконуючи розказ, постукав у вікно сторожа дому і спитав:

— Чи не живе тут ґраф Монте Крісто?

— Так, його ексцеленція живе тут — відповів сторож — але — і він глянув допитливо на Алї. Сей заперечуючо потряс головою.

— Що таке? — спитав льокай.

— Його ексцеленція не приймає нинї гостий.

— То візьми картку мого пана — барона Данґляра! Не забудь дати картку ґрафови і сказати, що їдучи до палати, мій пан звернув з дороги, щоби мати честь відвідати його.

— Я не говорю до його ексцеленції — відповів сторож. — Льокай занесе картку.

Льокай вернув до карити.

— Ну? — спитав Данґляр.

Льокай, прибитий замітками, які почув при дверах, оповів, що говорив зі сторожем.

— Ага — сказав барон — то сей пан є якийсь князь, котрого треба називати ексцеленцією і до котрого може доступити тільки льокай. Та се дрібниця. Він має кредитовий лист до мене і я мушу побачити його, коли він буде потребувати гроший.

І простягнувши ся в каритї, Данґляр крикнув до свого фірмана голосом, який можна було чути через дорогу:

— До палати послів!

Через фіранки свого павільону Монте Крісто, перестережений завчасу, видїв барона і при помочи знаменитої льорнети оглянув його не менше уважно, чим Данґляр оглядав дім, огород і лїберію.

— Сей чоловік має рішучо гидке лице — сказав ґраф з відразою, замикаючи льорнету у скринку зі слоневої кости. — Як се може бути, що всї не відвертають ся з обридженем на вид сего плиткого, уступаючого взад, наче в гадини, чола, криглої яструбячої голови і гачиковатого носа? Алї! — крикнув він, дзвонячи рівночасно в дзвінок. Алї появив ся. — Приклич Бертучія!

Сейчас увійшов до кімнати Бертучіо.

— Ваша ексцеленція бажали мене бачити?

— Так — відповів ґраф. — Ти певно бачив конї, які пару хвиль тому стояли перед дверми?

— Так, ваша ексцеленціє. Я завважив їх задля надзвичайної краси.

— Якже то стало ся — сказав Монте Крісто з невдоволенем — що коли я бажав, аби ти купив для мене найкращу пару коний, яку можна найти в Парижи, то тут ще є пара таких гарних коний, як у мене, і вони не є у моїй стайні?

На вид невдоволеня на лици ґрафа враз з його сердитими словами, Алї, який увійшов за Бертучієм і прислухував ся розмові, зблїд і опустив голову в долину.

Ґраф завважив се і обізвав ся до него по арабськи:

— Се не твоя провина, мій добрий Алї. Ти не подавав себе за знатока анґлїйських коний.

Се ґраф сказав так ласкаво, що нїхто не міґби повірити, що він може говорити з таким чутем.

Лице Алї прояснило ся.

— Позвольте, ваша ексцеленціє, запевнити себе — заговорив Бертучіо — що конї, про які говорите, не були тодї на продаж.

Монте Крісто здвигнув плечима.

— Менї так видить ся, пане інтенданте — сказав він — що ви ще того не навчили ся, що все може бути продане тому, який хоче заплатити жадану цїну.

— Пан ґраф мабуть не знають, що пан Данґляр дав шїснайцять тисяч лїрів за свої конї?

— Так щож з того? Було дати йому трийцять два тисячі; банкир нїколи не промине нагоди подвоїти свій капітал.

— Чи ваша ексцеленція не жартують?

Монте Крісто поглянув на свого слугу, немов здивований його питанем.

— Я маю нинї вечер бути в гостинї — відповів він. — Я бажаю, щоби сї конї з зовсїм новою упряжею були при дверах, запряжені в мою карету.

Бертучіо вклонив ся і пустив ся відходити, але в дверях спинив ся і спитав:

— В котрій годинї мають ексцеленція намір виїхати в гостину?

— О пятій годинї — відповів ґраф.

— Прошу вибаченя, ваша ексцеленціє — замітив слуга — за звернене уваги, що тепер вже друга година.

— Знаю се — була цїла відповідь Монте Кріста. Від-

так, обернувши ся до Алї, він сказав: — Виведи всї конї з моїх стаєн перед вікна панї, аби вона вибрала ті, які волїє для своєї карити. Спитай її також, чи вона не бажає, аби я з нею обідав; в таким разї обід буде в її кімнатах. Тепер відійди і скажи мому льокаєви, щоби сюди зайшов.

Заледви Алї вийшов, льокай був вже в кімнатї.

— Батестен — сказав ґраф — ти був вже рік у мене на службі. Се є час, який я звичайно даю на те, аби осудити про добрі і злі сторони моїх слуг. Ти мене зовсїм вдоволяєш.

Батестен низько вклонив ся, а ґраф продовжав:

— Тепер менї остає довідати ся, чи я також тебе вдоволяю?

— О, пане ґрафе — закликав Батестен радісно.

— Почекай, поки я скінчу говорити. Ти дістаєш тут за свої услуги пятнайцятьсот лїрів річно — се більше, чим неодин бравий підофіцер, який постійно наражує своє житє за свій край. Ти маєш їду, яку хотїлиб мати многі урядники, що працюють десять раз тяжше від тебе. Хоч ти сам слуга, ти маєш других слуг, що наглядають за твоєю білизною і твоїм одїнем. Побіч своєї платнї пятнайцятьсот лїрів на рік ти ще крадеш в мене других пятнайцятьсот лїрів на закупні річий для моєї тоалети.

— О, ваша ексцеленціє!

— Я не нарікаю, Батестен; се є умірковата сума. Помимо сего, я хочу, щоби ти се закинув. Ти нїгде не найдеш такого місця, яке добра доля дала тобі. Я не надуживаю своїх слуг. Я нїколи не кляну. Я не злощу ся. Я завсїгди прощаю похибки, але не прощаю недбалости та забудькуватости. Мої розпорядженя є звичайно короткі, але ясні і точні. Я волїю повторити їх два, або навіть три рази, чим мають бути зле зрозумілими. Я є досить богатий, щоби довідати ся про все, що хочу знати і я тобі кажу, що я дуже цікавий. Отже коли довідаю ся, що ти говорив про мене прихильно, або неприхильно, робив замітки про мої вчинки, або слїдив за моєю поведїнкою, то мусиш забрати ся від мене сейчас. Я нїколи не перестерігаю моїх слуг більше чим один раз. Перестерігаю тебе. Тепер йди геть!

Батестен вклонив ся і пустив ся до дверий.

— Я забув сказати тобі — додав ґраф, що я кождого року відкладаю відповідну суму для кождого слуги в моїм домі. Ті, яких я приневолений нагнати, тратять право до сих гроший, а їх пайка долучує ся до фонду, що призбирує ся для тих слуг, що остають в мене, і поміж них вони будуть розділені по моїй смерти. Ти був у мене в службі один рік, твоє майно зачало призбирувати ся. Роби дальше.

Ся промова зробила на Батестена вражінє, яке можуть представити собі тільки ті, що студіювали характер та диспозицію французьких слуг.

— Впевняю вашу ексцеленцію — сказав він — що я буду старати ся заслужити бодай на вашу похвалу в кождій справі; я візьму собі Алія за взірець.

— Ні, не роби сего — відповів ґраф найхолоднійшим тоном. — Алї має богато похибок змішаних з найзнаменитшими прикметами. Ти не роби з него приміру, бо Алї є виїмок. Він не дістає платнї, він не є слуга. Він мій раб, мій пес. Якби він схибив в своїх обовязках, я не прожену його, тільки вбю.

Батестен зробив великі очи.

— Не віриш? — спитав Монте Крісто. І зараз покликав Алїя та повторив йому арабською мовою те, що говорив Батестенови по французьки. Мурин усміхнув ся на знак згоди зі словами свого пана, відтак укляк на одно колїно і з пошаною поцїлував руку ґрафа. Се потверджене лекції, яку Батестен тільки одержав, впровадило його в повне остовпінє. Тодї ґраф дав йому рукою знак, аби відійшов а Алієви казав пійти за собою до студії, де розмовляли довгий час. В пятій годинї ґраф задзвонив три рази своїм дзвінком. (Коли потрібно було Алїя, він дзвонив раз; два дзвоненя кликали Батестена, а три Бертучія). Увійшов Бертучіо.

— Мої конї! — сказав Монте Крісто.

— Запряжені до карити, ваша ексцеленціє. Чи пан ґраф бажає, щоби я їхав з ним?

— Нї, тільки фірман, Алї і Батестен.

Ґраф зійшов до дверий своєї палати і побачив кариту, до якої були впряжені ті саміські конї, які рано так йому були сподобали ся при кариті Данґляра. Переходячи попри них, він сказав:

— Вони справді незвичайно гарні і ти добре зробив, що купив їх, хоч трохи з тим запізнив ся.

— Дійсно, ваша ексцеленціє, я мав велику трудність, поки купив їх, хоч вони коштують велику суму гроший.

— Чи сума, яку ти за них заплатив, робить вже їх поганійшими? — спитав ґраф, здвигаючи плечима.

— Ні, коли ваша ексцеленція вдоволені, то все є так, як я тільки міг хотіти. Куди пан ґраф бажає поїхати?

— До мешканя пана барона Данґляра, на вулиці де ля Шосе д'Антен.

Ся розмова провадила ся, коли вони стояли на терасі, з якої треба було сходити по сходах до карити. Коли Бертучіо відходив, ґраф завернув його ще раз:

— Маю для тебе ще одно припорученє, Бертучіо. Я хочу купити реальність над морським берегом в Нормандії — на примір між Гавром і Бульонь. Даю тобі досить простору. Буде абсолютно потрібно, щоби місце, яке вибереш, мало малий залив, річку або пристань, до якої моглоб причалювати моє човно і ставати на якорі. Воно потребує 15 стіп глубини і має бути постійно на поготівлї рушити в подорож, в день чи в ночи, коли я дам сиґнал. Пороби точні допити за таким місцем. Коли найдеш відповідне місце, оглянь його і коли переконаєш ся, що воно має всї пожадані прикмети, то купи його сейчас на своє власне імя. Моє човно мусить бути тепер вже в дорозї до Фекам, чи не так?

— Так, ваша ексцеленціє. Я бачив, як воно відплило на море того самого вечера, коли ми виїздили з Марсилії.

— А яхт?

— Було приказано, щоби оставав в Мартіґ.

— Добре! Я хотівби, щоби ти від часу до часу писав до капітанів обох кораблїв, щоби вони були завсїгди на поготівлю.

— А пароход? Чи немаєте, ваша ексцеленціє, яких розпоряджень в справі парохода?

— Він в Шальон, чи не так?

— Так.

— Такі самі розпорядженя, як і щодо вітрильних кораблїв

— Розумію.

— Коли купиш реальність, якої я хочу, я хотівби, що-

би що десять ліґ (миль) на дорозі на північ і на полудне були уставлені поготівля коней для зміни.

— Ваша ексцеленція може вповні на мене звірити ся.

Ґраф усміхнув ся на знак одобреня, зійшов по сходах в долину і вскочив в карету, а коні куплені таким дорогим коштом потягнули її з неправдоподібною скорістю вперед і спинили ся аж перед мешканем банкира.

Данґляр був якраз занятий в ту хвилю, як голова одної зелізничої спілки. Однакож збори були вже майже скінчені, коли оповіщено імя гостя. Коли Данґляр почув імя ґрафа, він встав і звертаючи ся до своїх товаришів, сказав:

— Панове, мушу просити у вас вибаченя, що так вас покидаю, однакож прошу представити собі, що фірма Томсон і Френч з Риму післала до мене якогось ґрафа Монте Крісто та отворила для него у мене необмежений кредит. Се найсмішнійша річ, яку я коли находив в протягу своїх трансакцій з закордоном і можете зрозуміти, що я дуже сим зацікавлений. Я поклопотав ся нині рано, аби відвідати мнимого ґрафа. Якби він був правдивий ґраф, то не міг би бути такий богатий. Та мене не допущено, щоби його побачити. Як вам се виглядає? Чи не є се забавка в якогось короля, або чи не подає се якась гарна жінка себе за пана Монте Кріста? Зрештою дім, положений на Елїзейських полях, як поінформовано мене, належить до него і виглядає зовсім прилично. Але необмежений кредит — тут Данґляр злобно усміхнув ся, — заставляє банкира, який має з тим до діла, бути дуже вибагливим. Однакож я спішу ся побачити сего чоловіка. Я думаю, що то якийсь жарт. Але вони там мабуть не знають, з ким мають до діла. Той найлїпше сміє ся, хто на кінци сміє ся.

Виголосивши сю бучну промову, барон лишив своїх гостий та відійшов до сальону, викінченого на біло і золото. Сей сальон мав велику повагу на Шосе д'Антен. Барон казав припровадити гостя у сей сальон, сподіючи ся, що вид дорогоцінного урядженя сальону запре дух в грудях гостя. Тимчасом він застав ґрафа, як той стояв, оглядаючи байдужо копії малюнків Альбана і Фаторе, які банкирови продано замісць дійсних образів, а які зовсім не були в гармонії з яркими позолоченями, що вкривали стелю. Ґраф обернув ся, коли почув, що Данґляр входить в кімнату. Легким склоненем голови Данґляр показав госте-

ви крісло, вкрите білою сатиною з золотими обвідками. Ґраф усів на крісло.

— Припускаю, що маю честь говорити з паном Монте Крісто.

Ґраф вклонив ся.

— А я говорю до барона Данґляра, кавалера Почетного Леґіону і члена палати послів — сказав він повторяючи всї титули, які найшов на картцї барона.

Данґляр відчув іронїю в словах свого гостя. Він на хвильку стиснув губи, якби хотїв здавити злість, поки знов заговорить. Відтак, звертаючи ся до свого гостя, сказав:

— Сподїю ся, що вибачите менї за те, що не ужив вашого титулу, коли перший раз до вас обізвав ся. Однакож ви знаєте, що ми жиємо тепер в демократичній державі і що я сам є представником народних свобід.

— І представляєте їх в сей спосіб — замітив Монте Крісто — що не покидаєте звичаю називати себе бароном, але за те вважаєте за відповідне пропускати титули других людий, коли до них говорите.

— Я справдї — сказав Данґляр з силуваною байдужністю — не привязую нїякої вартости до сих пустих титулів, однакож факт є, що мене зроблено бароном а також кавалєрем Почетного Леґіону задля услуг, які я віддав урядови, та...

— Ви закинули свої титули після приміру який дали вам панове Монморенсі та Ляфаєт. Дїйсно, ви не могли вибрати кращих примірів до наслїдуваня.

— Та — відповів Данґляр заклопотаний — я не хотїв сказати, що я цїлком відкинув свої титули. Приміром зі своїми слугами — так я думаю, що я повинен заховати своє достоїнство після всїх зверхних форм.

— Так, ви для слуг „монсеньє”, для журналїстів „монсіє”, а для виборцїв „горожанин”. Се ріжницї дуже відповідні для конституційної держави. Я розумію вас дуже добре.

Данґляр закусив губу. Він побачив, що не дорівнає Монте Крістови в арґументацїї такого рода, отже поспішив ся звернути розмову на предмет, з яким був більше свій.

— Пане ґрафе — заговорив кланяючись — я дістав лист від фірми Томсон і Френч з Риму.

— Дуже мене се тїшить, пане бароне — називаю вас

в такий самий спосіб, як ваші слуги. Погана навичка, набута в краях, де баронів не находить ся просто тому, що їх вже більше не витворюють. Та що відносить ся до листа, то дуже менї мило довідати ся, що він дійшов до вас Се увільняє мене від конечности представляти себе, а се завсїгди така неприємна річ. Отже, кажете, що ви дістали лист?

— Так — відповів Данґляр — але признаю ся, що не зовсїм добре його розумію.

— Справдї?

— І з тої причини я мав честь навідувати ся до вас, щоби вас просити, аби ви менї вияснили частину того листа

— Зробіть се тепер, пане; я є тут і я приготований вам послужити.

— Ну — сказав Данґляр — в листї — мабуть маю його коло себе — тут він пошукав по своїх кишенях — так, ось він є! Ну, сей лист дає для пана ґрафа Монте Кріста необмежений кредит в нашім банку.

— Щож там є, що вимагає вияснення такого простого факту, коли можу спитати, пане бароне?

— Нїчо, пане, крім слова „необмежений".

— Якто, хибаж се не французьке слово? Ви знаєте, той лист писали Анґлійцї.

— О, щодо укладу листа то нема нїчо до говореня, але трохи відмінно є щодо стійности.

Ґраф прибрав міну і тон найбільшої простодушности.

— Невжеж се можливо — спитав він — що Томсона і Френча не вважають за безпечних і гідних довіря банкирів? Що за невигода. Я маю там немале майно в їх руках.

— Томсон і Френч, як банкирі, мають що найкрасшу славу — відповів Данґляр з майже злорадним усміхом, — і я не говорив про їх стійність; я говорив тільки про слово „необмежений". В справах фінансових воно таке неясне...

— Тобто не обмежене, чи не так? — спитав Монте Крісто.

— Точно так — відповів Данґляр. — А що є неясне, є сумнївне, а як якийсь мудрець сказав, „де є сумнїв, там є небезпека"!

— Се значить — завважив Монте Крісто — що хоч Томсон і Френч можуть зробити дурний крок, то пан ба-

рон Данґляр не є розположений йти за їх примірєм.

— Якто, пане ґрафе?

— Просто так: банковий дім Томсон і Спілка не кладуть границь своїм зобовязаням, але дім пана Данґляра має свої границі. Пан Данґляр дійсно є такий мудрий, як той мудрець, котрого слова він щойно пригадував.

— Пане! — крикнув банкир, витягаючись гордовито. — Про суму мого капіталу і розміри та стійність моїх зобовязань ще ніколи не було сумнівів.

— То виглядає сказав Монте Крісто холоднокровно — що для мене першого лишило ся висловити свій сумнів.

— Яким правом?

— Правом пояснень, яких ви вимагали, а які зраджують, що ви непевні себе.

Данґляр вкусив ся за губу. Се вже був другий раз, що сей чоловік поборов його і то тим разом на його власнім поли. Його глумлива чемність була силувана і граничила з імпертиненцією. Натомісць Монте Крісто усміхав ся з найбільшою свободою в світі і коли хотів, проявляв деякі признаки простодушности, а се виходило на ліпше для него.

— Ну — зачав Данґляр наново по хвилї мовчанки — я буду старати ся бути зрозумілим, просячи вас поінформувати мене, яку суму ви маєте намір вибрати в мене.

— По правдї — відповів Монте Крісто, не бажаючи втратити анї цаля ґрунту, який здобув в боротьбі з Данґляром — причина, чому я бажав „необмеженого" кредиту, була якраз та, що я сам не знав, якої суми грошей я зможу хотїти.

Банкир подумав, що прийшла хвиля, аби він вже наконець показав свою висшість. Простягнувши ся назад в своїм кріслї, він сказав зароґантською міною доробкевича:

— Я прошу вас не вагати ся в висловлюваню своїх бажань. Тодї будете переконані, що засоби дому Данґляра, хочби як були обмежені, вистарчуть ще на покрите найвисших домагань; якби ви навіть жадали міліон...

— Перепрашаю — перервав Монте Крісто.

— Я сказав міліон — повторив Данґляр бундючно.

— Та що я міг би зробити з міліоном? — сказав Монте Крісто. — На милість Божу! Пане, якби я хотів тільки міліон, то я не задававби собі клопоту з шуканем кредиту

на таку дрібницю. Міліон! Я завсігди ношу міліон в своїй калитці, або шуфляді своєї убиральні.

І з тими словами Монте Крісто витягнув зі своєї кишені скринку зі своїми візитівками та витягнув з неї два перекази до міністерства фінансів, кождий з них на пятьсот тисяч лірів, платні оказателеви.

Потрібно було роздавити, а не тільки вколоти такого чоловіка, як Данґляр. Удар бука мав успіх. Банкир задрожав і в голові йому закрутило ся. Він дивив ся на Монте Кріста, немов остовпілий, витріщивши на него страшенно очи.

— Ну, пане — сказав Монте Крісто — признайте ся чесно, що немаєте досить довіря до дому Томсона і Френча. Се зовсім звичайна річ. Я се предвидів і хоч я зовсім не фінансїст, то поробив деякі кроки осторожности. Ось є ще два такі самі листи, як той, що був заадресований до вас, один від фірми Арштайна і Ескелеса з Відня до барона Ротшільда, другий від Берінґа з Лондону до п. Ляфіта. Ви, пане, потребуете сказати тільки одно слово, а я заощаджу вам всякої прикрости і предложу свій кредитовий лист в одній з тих двох других фірм.

Се добило Данґляра. Він був покорений. Він отворив, видимо дрожачи, лист з Австрії і лист з Лондону, які ґраф рівнодушно подав йому, і ствердив автентичність підписів, оглянувши їх з увагою, яка булаб образливою для Монте Кріста, якби не видно було заклопотаня самого банкира.

— О, пане! Тут є три підписи, що мають вартість многих міліонів — сказав Данґляр, встаючи, аби віддати честь силї золота, втїленій в чоловіка перед ним. — Три необмежені кредити у трох банкових фірмах! Вибачте, пане ґрафе. Я хоч вже не недовіряю, то не можу не бути здивованим.

— О, фірма така, як ваша, не може так скоро бути здивована — сказав Монте Крісто в найчемнїйший спосіб. — Отже будете могли прислати менї дещо гроший, чи не так?

— Говоріть, пане ґрафе; я до ваших услуг.

— Так коли — сказав Монте Крісто — ми вже взаїмно себе розуміємо — бо думаю, що так воно є? (При тих словах Данґляр згідливо вклонив ся). Чи ви певні, що немаєте вже більше сумніву, або підозріння в своїй думцї?

— О, пане ґрафе! — закликав Данґляр — я ніколи немав

— Так, так! Ви тільки хотіли мати переконанє, що не ризикуєте, нічо більше. Отже коли ми тепер прийшли вже до такого порозуміня, що поховали всяке недовірє і підозрінє, то можемо установити на перший рік, скажім, круглу суму — шість міліонів!

— Шість міліонів! — повторив з переляком Данґляр. — Певно, певно, коли тільки бажаєте.

— Відтак, коли буду потребувати більше — говорив дальше Монте Крісто спокійним, байдужним голосом — то розуміє ся, удам ся до вас. Однакож мій теперішній намір є не оставати у Франції довше, чим оден рік, а в протягу того року я заледви чи перевисшу суму, яку я згадав. Однакож будемо бачити. На початок прошу прислати мені завтра пятьсот тисяч лірів. Я буду дома до полудня, а якби я там не був, то лишу квіт у свого шафара.

— Гроші, яких бажаєте, будуть у вашім домі на десяту годину завтра рано, пане ґрафе — сказав Данґляр. — Як бажалиб ви їх, в золоті, сріблї, чи в банкнотах?

— Половину в золоті, а другу половину в банкнотах, коли ласка — сказав ґраф, встаючи з крісла.

— Мушу признати ся вам, пане ґрафе — сказав Данґляр — що я доси уявляв собі, що я знаю про всї великі богацтва Европи, а тимчасом про ваше я зовсім нїчого не знав, хоч воно виглядає на дуже поважне. Чи воно недавне?

— Нї, пане — відповів Монте Крісто — навпаки воно є дуже старинне. Се був рід скарбу, якого не вільно було рухати через якийсь протяг часу, підчас якого складаний процент потроїв капітал. Хвиля, настановлена тестатором на передане тих богацтв, зайшла тільки недавно і я уживаю їх тільки через кілька послїдних літ. Тому се є зовсїм природне, що ви не знаєте про се. Однакож в скорім часї ви будете лучше поінформовані про мене і моє майно.

Говорячи сї послїдні слова, ґраф усміхнув ся тим страшним усміхом, що завсїгди лякав Франца д'Епіней.

— Зі своїм смаком і засобами на заспокоєнє його — говорив Данґляр — ви здобудете блеск, який лишить нас бідних міліонерів зовсїм в тіни. Коли не милю ся, ви любуєте ся в малюнках; так бодай здогадую ся з того, з якою

увагою ви приглядали ся на мої образи, коли я увійшов в сей сальон. Як позволите мені, я буду рад показати вам свою ґалерію образів, зложену переважно з творів старих малярів, гарантованих. Я не можу стерпіти модерної школи малярства.

— Маєте повну рацію бути проти них. Вони мають одну загальну хибу — не мали ще часу стати старими.

— Або може позволите мені показати вам кілька гарних статуй Торвальдзена, Бартольоні і Канови? Все заграничні артисти. Як бачите, я думаю дуже рівнодушно про наших французьких різьбарів.

— Маєте право, пане, бути несправедливими для них, — вони-ж ваші родимці.

— Однакож те все можна краще відложити, поки ми ліпше познакомимо ся. Тимчасом я ограничу ся, як ваша згода, на те, що представлю вас пані бароновій Данґляр. Вибачте за мою нетерпеливість, пане ґрафе, однакож особа вашого богацтва і впливу не може мати за богато уваги.

Монте Крісто вклонив ся на знак, що приймає запропоновану честь, і фінансїст сейчас задзвонив в маленький дзвінок, в відповідь на що увійшов слуга в яскравій лібереї.

— Чи пані баронова дома? — спитав Данґляр.

— Так, пане бароне — відповів слуга.

— І сама?

— Ні, пане бароне, пані має гостий.

— Чи маєте щось проти того, щоби стрітити якунебудь особу, що може бути з панею, чи бажаєте заховати строге інкоґніто.

— Ні, зовсім ні — відповів Монте Крісто з усмішкою — я не хочу для себе такого права.

— А хто є з панею? Пан Дебрей? — — спитав Данґляр з міною добродушности, яка викликала усмішку на лици Монте Кріста, познакомленого з тайнами домашного житя банкира.

— Так, пане бароне — відповів слуга — пан Дебрей є з панею.

Данґляр звернувшись до Монте Кріста сказав:

— Пан Лукіян Дебрей є наш старий друг; він є секретарем міністра внутрішних справ. Щодо моєї жінки, то му-

шу сказати вам, що вона понизила ся, виходячи за мене, бо вона належить до одної з найстарших родин у Франції. Її дівоче імя було Де Севієр а її перший муж був полковник маркіз Де Нарґон.

— Я ще не мав чести пізнати паню Данґляр, але вже стрічав пана Лукіяна Дебрея.

— О, так? — здивував ся Данґляр. — А деж се було?

— У домі пана Де Морсерфа.

— О, то ви познакомлені з молодим віскontом, чи не так?

— Ми були немало разом підчас карнавалу в Римі.

— Правда, правда! — сказав Данґляр. — Чи не чув я, як він говорив про дивну пригоду з бандитами, або злодіями, що були укриті в руїнах, і що він чудом виратував ся? Я призабув се, але він забавляв мою жінку і дочку, оповідаючи їм про сю пригоду по своїм повороті з Італії.

— Пані баронова чекає, щоби вас приняти, панове — сказав слуга, що ходив спитати про волю своєї пані.

— За вашим дозволом — сказав Данґляр кланяючись — я піду вперед, щоби показати дорогу.

— Але-ж прошу — відповів Монте Крісто — я буду йти за вами.

РОЗДІЛ XLVII.

Шпаковаті коні.

Йдучи за бароном, ґраф перейшов через ряд кімнат, яких головною прикметою була криклива виставність. Так дійшов до будуару пані Данґляр, малої вісім-кутної кімнати, обвішаної рожевою сатиною, покритою білим індійським мушліном. Крісла в тій кімнаті були старинного виробу, над дверми були понамальовувані образи вівчарів та вівчарок, а по обох боках хороших шість медаліонів нарисованих крейдкою, що дуже гармонізувало з цілим урядженем кімнати, одинокої в цілім обширнім будинку, що була уряджена з видимим смаком.

Данґляр дивив ся з найбільшою погордою на просту

елеґантність кімнати своєї жінки, до якої, мимоволі кажучи, жінка звичайно не допускала його, хиба що він міг оправдати свою появу тим, що припроваджував якогось гостя, милійшого від себе самого. Тому то в дійсности не Данґляр припроваджував гостя, тільки гість Данґляра, а жінка приймала Данґляра більше або менше ласкаво, відповідно до того, оскільки їй гість подобав ся.

Пані баронова не була вже молода, але ще задержала сліди краси. Коли Данґляр увійшов, вона сиділа коло фортепяну, а Лукіян Дебрей, стоячи коло малого столика, перекидав картки альбому. Поки ґраф прибув, Лукіян найшов час і нагоду оповісти бароновій много подробиць про него.

Монте Крісто, як відомо, зробив велике вражінє на всіх що були згромаджені на снїданю в Альберта Морсерфа, Се вражінє не було ще затерте в памяти Лукіяна. Тому цікавість пані Данґляр, подразнена подробицями, які давнійше оповідав Альберт, і доповнена новими подробицями, які оповів Лукіян, була піднесена до найвисшого степеня. З тої причини вона привитала Данґляра дуже милою усмішкою. Ґраф на свій уклін удостоїв ся формального, але ласкавого відклоненя. Ґраф і Лукіян привитали себе поглядом, з якого було видно, що пізнають себе.

— Бароново — почав Данґляр — позвольте менї представити вам ґрафа Монте Крісто, якого дуже горячо припоручають менї мої кореспонденти з Риму. Потребую згадати тільки один факт, що заставить всїх пань з Парижа шукати знакомства з ним — він приїхав до Парижа з наміром бути тут один рік і пропустити в тім часї шість мілїонів! Се виглядає дуже сильно на оповіщенє балїв, обідів і партій, на яких, сподїю ся, пан ґраф буде за нас памятати, бо може числити на те, що й ми будемо за него памятати на всяких забавах, які будемо давати.

Не зважаючи на вражаючу шорсткість і підхлїбність в словах свого мужа, пані Данґляр не могла не глянути з очевидним заінтересованєм на чоловіка здібного пропустити шість мілїонів в протягу дванайцяти місяцїв.

— Ви коли приїхали? — спитала його.

— Вчера рано, пані.

— І як звичайно, приїхали з якогось скрайного кінця світа? Вибачте менї, але я чула, що такий ваш звичай.

— Ні, пані. Сего разу я прибув тільки з Кадізу.

— Ви вибрали самий найгірший час на свою першу гостину в Парижі. Париж є страшним місцем в літі. Балї, партії, забави — вже проминули, італійська опера поїхала до Лондону, французька опера є скрізь, тільки не в Парижи. Одинокі розривки, які нам лишили ся, се маловажні перегони на Марсовім Поли і в Саторі. Чи маєте намір поставити які свої конї на ті перегони, пане ґрафе?

— Я, панї, буду робити те, що другі люди роблять в Парижі, скоро добра доля позволить менї найти когось, хто поінформує мене про французькі звичаї.

— Чи любите конї, пане ґрафе?

— Я провів часть свого житя на Сходї, панї, а ви певно знаете, що мешканцї тих країв цінять тільки дві річи — досконалість своїх коний і красоту своїх жінок.

— О, пане ґрафе — сказала баронова — се було би трохи краще, якби ви були поставили жінок на першім місци.

— От і бачите, панї, як правдиво я говорив, коли сказав, що менї потрібно опікуна, який познакомив би мене з французькими звичаями.

На ту хвилю увійшла до будуару улюблена служниця панї Данґляр. Підійшовши до неї, вона сказала їй шепотом кілька слів. Панї Данґляр зблїдла, а відтак сказала:

— Я не вірю, се неможливо!

— Я впевняю вас, панї, що так є, як я сказала — відповіла дївчина.

Звернувши ся нетерпеливо до свого мужа, панї Данґляр спитала:

— Чи се правда?

— Що чи правда, панї — обізвав ся Данґляр, очевидно заклопотаний.

— Що моя покоївка менї говорить.

— Але що вона говорить?

— Що коли мій фірман пішов приготовляти для мене карету, то побачив, що конї забрано зі стайнї без його відома. Я хотїла би знати, що се має значити?

— Будьте ласкаві, панї, послухати мене.

— О, я послухаю вас, пане, бо я цікава знати, що ви менї скажете. Сї два пани мають рішити між нами, однакож я вперед скажу їм, в чім річ. Панове, — говорила бароно-

ва — між десятьма кіньми в стайні барона Данґляра є два, що належать виключно до мене — пара найкращих і найскорших коний, які можна найти в Парижи. Вам, пане Дебрей, я не потребую дальше описувати, бо ви добре знаєте пару моїх чудових шпаковатих коней. Отже заледви я тільки приобіцяла пані Віефорт позичити свою карету на проїздку по Бульонськім Ліску, аж ось сї два коні пропали. Без сумніву, пан Данґляр продав їх, злакомивши ся на пустих пару тисяч лірів!

— Пані — відповів Данґляр — коні не були для вас достаточно спокійні; їм не було ще чотири роки і я через них непокоїв ся задля вас.

— Нісенїтниця! — відрізала баронова. — Ви дуже добре знаєте, що я мала через послідний місяць на службі найлучшого фірмана в Парижі — хиба що ви продали його враз з кіньми?

— Моя дорога, я куплю другу пару таких самих, навіть кращих, як можливо, — тільки успокійте ся.

Баронова здвигнула плечима з міною безграничної погорди, а її муж, удаючи, що не завважив того, обернув ся до Монте Кріста і сказав:

— Слово даю, пане ґрафе, що я дуже жалую, що не знав, що ви хочете поселити ся в Парижи.

— А то чому? — спитав ґраф.

— Бо я хотів би був подарувати вам сі коні. Я й так майже дав їх за дармо, однакож, як я сказав, я хотів їх позбути ся. Вони відповідні тільки для молодого чоловіка.

— Пане — сказав ґраф. — Я вам дякую. Однакож нині рано я купив знамениту пару коний до карити — зовсім добрі і не надто дорогі. Ось там вони. Ходіть до вікна, пане Дебрей, я думаю, що ви знавець коний, скажіть свою думку про них.

Коли Дебрей йшов до вікна, Данґляр приступив до своєї жінки.

— Я не міг тобі сказати перед другими — сказав він шепотом — яка була причина, чому я продав коні. Мені нині запропоновано за них величезну ціну. Якийсь божевільний, дурак, намагаючи ся зруйнувати себе як найскорше можливо, вислав до мене свого шафара, аби купити їх за всяку ціну і в дійсности я зискав шіснайцять тисячів лірів на перепродажі. Ну, не диви ся так злісно, то я дам то-

бі з тих гроший чотири тисячі лірів і зроби з ними, що схочеш, а Евгенія дістане дві тисячі.

Пані Данґляр не відзивала ся, тільки гляділа на свого мужа з необмеженою погордою.

— О, що я виджу? — закликав нагло Дебрей.

— Де? — спитала баронова.

— Ні, я не милю ся. Се ваші коні! Ті самі коні, про які говоримо, запряжені до карити ґрафа!

— Мої шпаковаті коні? — крикнула баронова, скочивши до вікна. — Се дійсно вони!

Данґляр остовпів.

— Не може бути! — сказав Монте Крісто з добре уданим здивованем.

Пані Данґляр шепнула кілька слів в ухо Дебрея, а сей приступив до Монте Кріста і сказав:

— Баронова хоче знати, скільки ви заплатили її мужеви за сі коні.

— Я майже не знаю, — відповів ґраф. — Се була маленька несподіванка, яку приготовив для мене мій шафар. Я думаю, що вони коштують около трийцять тисяч лірів.

Дебрей переповів відповідь ґрафа бароновій. Данґляр виглядав так пригноблено і збентежено, що Монте Крісто прибрав міну пожалуваня супроти него.

— Бачите — сказав — які жінки невдячні. Ваша ласкава увага і стараня о безпеку баронової через продажу тих небезпечних коний, як видно, не робить на неї найменшого враження. Ось як воно; жінка нераз через саму впертість воліє те, що є для неї небезпечне. Я думаю, дорогий бароне, що найліпший і найлекший спосіб є лишати свободу їх примхам, нехай собі роблять, що хочуть. А коли стане ся нещастє, то бодай не мають на кого нарікати, тільки на себе самих.

Данґляр не відповідав. Він був занятий, представляючи собі надходячу сцену між ним і бароновою, якої захмарене чоло і лютий погляд заповідали бурю. Дебрей, який завважив надходячі хмари і не бажав бути свідком вибуху злости пані Данґляр, пригадав собі нагло, що мав з кимсь побачити ся і відійшов. Монте Крісто рівнож попращав ся і вийшов, не бажаючи своїм довшим оставанєм знищити те, що сподівав ся осягнути.

— Знаменито! — говорив до себе Монте Крісто, йдучи

до своєї карити. — Все пішло після мого бажаня. Домашній спокій сеї родини є від тепер в моїх руках. А тепер ще оден майстерний крок, через який здобуду серце так чоловіка, як і жінки — чудово! А все таки — додав — серед всего того мене ще не представлено панні Евгенії Данґляр, а я радби з нею познакомити ся. Та нічого, се прийде пізнійше. Я є на місци і маю досить часу перед собою.

З такими думками ґраф увійшов до своєї карити і вернув до дому.

За дві годині пізнійше пані Данґляр одержала від ґрафа дуже милий лист, в якім він просив її взяти назад свої улюблені шпаковаті коні і впевняв, що не може стерпіти думки, що його перший виступ в Парижи є коштом розчарованя хорошої женщини. Коні відіслав назад разом з упряжею, яка на них була, але на середині розети, що була на голові кождого коня, був на розказ ґрафа поміщений діямант.

До Данґляра Монте Крісто написав також, просячи його о вибачене за примхуватий дарунок примхуватого міліонера.

Вечером Монте Крісто виїхав з Парижа до Отейль в товаристві Алї. Слїдуючого дня около третьої години один удар в дзвінок прикликав Алї перед лице ґрафа.

— Алї — сказав ґраф, коли Мурин увійшов до кімнати — ти нераз говорив менї про свою зручність в киданю ляссом.

Алї випростував ся гордо і дав головою знак потакуваня.

— Дуже добре. Чи можеш спинити вола своїм ляссом?

Алї потакнув.

— Або тигра?

Алї склонив голову на знак згоди.

— А льва?

Алї зробив рух, неначеб кидав лляссо а відтак зробив звук, неначеб щось дусило ся.

— Розумію — сказав Монте Крісто. — Бажаєш сказати менї, що ти ловив львів.

Алї триюмфуючи усміхнув ся.

— А чи думаєш, що ти міг би спинити двоє сполоханих коний?

Мурин усміхнув ся.

— То добре — сказав Монте Крісто. — Незадовго попри нас буде їхати карита, до якої будуть запряжені два шпаковаті коні, які були вчера у мене. Наражаючи своє житє, ти маєш спинити сї коні перед моїми дверми.

Алї зійшов на вулицю і назначив пряму лїнію на хіднику при входї до дому. Відтак вернув і показав лїнію ґрафови. Ґраф поплескав його по плечах — звичайний спосіб похвали для Алї — а сей задоволений і врадуваний задачею, яка була йому призначена, вийшов гордо на вулицю до виставочого каменя, що творив ріг вулицї і дому і усївши на сей камінь, зачав курити свою люльку.

Коли одначе надійшла пята година і ґраф зачав кождої хвилї визирати карити, в його рухах зачала пробивати ся більше, чим звичайна нетерпеливість і неспокій. Він став у вікнї, з якого було добре видно вулицю, і зачав наслухувати, а від часу до часу кидав неспокійним оком на Алї, але правильність, з якою чорний випускав клуби диму, показувала, що він не дрімав.

Несподївано дав ся чути стукіт скоро надїзджаючих коліс і сейчас появила ся карита, яку тягнуло пара диких, сполоханих коний, якби за ними гнав сам чорт, підчас коли переляканий фірман даремно старав ся їх спинити.

В каритї сидїла молода жінка і дитина, що мала може сїм, або вісім літ. Переляк, здавало ся, позбавив їх навіть сили видати який оклик. Вони були сильно стиснені в своїх обнятях, немовби були рішені не дати себе розірвати навіть самій смерти. Карита тріщала і тарахкала, перелїтаючи через камінє і якби перед нею найшла ся найменша перешкода, вона мусїлаб сейчас перевернути ся. Та карита їхала самою серединою вулицї. Її стрічали оклики переляку людий з обох боків вулицї.

Толї Алї поставив свою люльку, витягнув ляссо з кишенї і кинув його так зручно, що зловив переднї ноги найблизшого коня, спутавши їх потрійно. Поки ляссо стиснуло ся на ногах коня, Алї потягнув ся за ним кілька кроків по земли, але остаточно кінь впав на дишель і зломив його, а се спинило й другого коня. Користуючи з нагоди, фірман скочив з карити, але тимчасом Алї вже прискочив до стоячого коня, зловив його за ніздря і так їх стиснув, що переляканий звірина з болю упала на землю біля свого товариша.

Все те забрало не більше часу, чим потрібно на опис цілої події. Однакож ся коротка хвилька вистарчала на те, аби з дому, перед яким се стало ся, вибіг чоловік з кількома слугами. Коли фірман отворив двері карити, сей чоловік поміг зсісти пані, яка конвульсійно ловила ся одною рукою подушок, а другою тиснула до себе свого маленького товариша, який стратив свідомість всього, що коло него діяло ся. Монте Крісто заніс обох до сальону і положив їх на софі.

— Успокійте ся, пані — сказав — вся небезпека проминула

Жінка на сї слова піднесла очи і поглядом більше виразистим, чим могли бути всякі благаня, показала на дитину, яка ще була непритомна.

— Розумію, пані, ваш переляк — сказав ґраф, оглядаючи уважно дитину — однакож впевняю вас, що нема найменшої причини до побоювань. Дитинї зовсїм нїчо не стало ся. Його непритомність є тільки наслїдком переляку, який сейчас промине.

— Чи ви певні, що не говорите так лише тому, аби успокоїти мої побоюваня? Гляньте, який він блїдий! Моя дитино! Мій Едварде! Обізви ся до своєї матери. О, пане, пішлїть по доктора! Віддам своє майно тому, хто верне менї мого сина!

Монте Крісто дав схвильованій матері знак, щоби була тихо, відтак отворив скринку, що стояла недалеко, витягнув склянну рурку з плином, що виглядав на кров і вилляв крапельку того плину на губи дитини. Заледви капля упала, як хлопець, все ще блїдий, якби був з мармуру, отворив очи і здивовано оглянув ся кругом себе. На вид сего радість матери дійшла майже до божевілля.

— Де я є? — закликала вона — і кому маю бути вдячна за таке щасливе закінчене моєї пригоди?

— Панї — відповів ґраф — ви є під дахом когось, хто вважає себе найщасливійшим, що міг спасти вас від продовженя ваших мук.

— Моя злощасна цікавість спричинила се — говорила дальше панї. — Увесь Париж співав похвали гарним коням панї Данґляр і я була на стільки дурна, що схотїла їх попробувати.

— Чи се можливе — спитав ґраф з добре уданим зди-

вованєм — що сї конї належуть до панї баронової?

— Так, пане; хиба ви її знаєте?

— Панї Данґляр? Маю честь знати її, а моя радість ізза виратуваня вас з небезпеки, що вам грозила, є подвійна з причини, що я був мимовільною і неупляновною причиною вашої небезпеки. Я вчера купив сї конї від барона, коли одначе баронова очевидно жалїла, що малаб розстати ся з ними, я позволив собі відіслати їх назад з просьбою, щоби вона зробила менї ласку, приймаючи їх з моїх рук.

— О, то ви ґраф Монте Крісто, про котрого Герміна говорила менї так богато.

— Так, панї — відповів ґраф.

— А я — панї Гельоїза Віефорт.

Ґраф уклонив ся з міною особи, що чує імя перший раз.

— Як вдячний буде вам пан Віефорт за сю вашу добрість. Як вдячно він признає, що тільки вам він має завдячувати, що його жінка і дитина ще жиють! Зовсїм певно, що якби не поміч вашого неустрашимого слуги, то ся дорога дитина і я булиб згинули.

— В дійсности по менї ще мороз йде, коли подумаю про вашу небезпеку.

— О, я сподію ся, що позволите менї як слїд відплатити ся тому чоловікови за його самовідречену відвагу.

— Прошу вас, панї — відповів Монте Крісто — не псувати мого Алї анї надто великими похвалами, анї нагородами. Я не хочу, щоби він набув звичай ожидати нагороди за всяку дрібну услугу, яку зробить. Він є мій раб і спасаючи ваше житє, він тільки виконував свій обовязок супроти мене.

— Алеж він ризикував своїм житєм! — відповіла панї Віефорт, на яку авторітетна поведїнка ґрафа зробила велике вражінє.

— Його житє, панї, не належить до него; воно моє за те, що я сам спас його від смерти.

Панї Віефорт замовкла; вона застановила ся над сею дивною особистістю, що відразу зробила на ню таке сильне вражінє. Підчас сеї мовчанки Монте Крісто приглядав ся на лице і вигляд хлопця, якого вона держала в своїх руках.

Хлопець був малий як на свій вік і неприродно блідий. Маса простого темного волося спадала на його вистаюче чоло, не піддаючись всім намаганям зачесати його або закучерявити. Воно додавало житя його очам, повним хитрости і діточої злоби. Його уста були великі, а губи, які ще не відзискали своєї краски, незвичайно тонкі. Одним словом погляд сеї дитини належав радше до дванайцять або чотирнайцять-літного хлопця, чим до дитини.

Першим його рухом було відштовхнути від себе руки матери, що обіймала його, і побігчи до скринки, з якої граф виняв рурку з еліксіром. Відтак, не питаючи в нікого дозволу, з цілою самоволею зіпсованої дитини, непризвичаєної здержувати свої забаганки, зачав витягати корки з фляшок.

— Не руш нічого, мій молодий друже — сказав ґраф поквапно. — Деякі з тих плинів є небезпечні не тільки для смаку, але навіть для нюху.

Пані Вієфорт дуже зблідла і вхопивши свого сина за руку, потягнула його до себе. Однакож, успокоївши ся, що він вже безпечний, кинула короткий, але невдоволений погляд на скринку. Та в сю хвилю увійшов Алї. На його вид пані Вієфорт врадувала ся і притискаючи ще дитину до себе, сказала:

— Едварде, бачиш сего доброго чоловіка? Він показав велику відвагу і рішучість, бо наразив своє власне житє, аби спинити сполошені коні, що втікали з нами і булиб певно розбили карету з нами на кусники. Подякуй йому, дитинко, бо якби він був не прийшов нам на поміч, то ні ти, ні я не булиб вже жили тепер.

Та хлопець віддув губи, відвернув з погордою голову і сказав:

— Е, він такий поганий!

Ґраф приглядав ся сему з внутрішним вдоволенєм і усміхнув ся на думку, що та дитина так гарно заповідає здійснити частину його надій. Пані Вієфорт тимчасом скартала свого синка з такою умірковуністю, що певно булаб невдоволила Жана Жака Русо*).

— Ся пані — сказав ґраф до Алї в арабській мові — бажає, щоби її син подякувв тобі за те, що ти спас їх

*) Жан Жак Русо — славний французький фільозоф і педагоґ.

жите, але хлопець не хоче, бо каже, що ти дуже поганий!

Алї обернув своє розумне лице до хлопця, на якого глядїв через хвильку без нїякого видимого схвильованя, однакож досвідчене око Монте Кріста завважило по спазматичнім дрожаню його ніздрів, як сильно вколола його невдячна замітка хлопця.

Панї Віефорт встала, збираючи ся до відходу і спитала:

— Чи позволите менї спитати, чи ви тут завсїгди мешкаєте?

— Нї, панї — відповів Монте Крісто. Се є мале мешканє, яке я купив зовсім недавно. Моє мешканє є під числом 30 на проулку Елїзейських Піль. Однакож, як бачу, ви вже прийшли до себе з перестраху і без сумнїву бажаєте вертати до дому. Вгадуючи наперед ваше бажанє, я захотїв, щоби ті самі конї, якими ви приїхали, були запряжені в одну з моїх карит і Алї, про котрого ти думаєш, що він такий поганий — сказав усміхаючи ся до хлопця — буде мати честь завезти вас до дому, підчас коли ваш фірман остане тут, аби наглянути за конечними направками коло вашої карити. Скоро тільки се важне дїло буде зроблене, я запряжу в сю карету пару своїх коний і відвезу її прямо до панї Данґляр.

— Але я бою ся вертати тими страшними кіньми, — сказала панї Віефорт.

— Побачите, панї, що в руках Алї вони будуть такі лагідні і послушні, як ягнята — впевняв Монте Крісто.

Алї дав дійсно доказ сего, бо зближивши ся до звірят, яких поставлено на ноги з немалим трудом, він натер їх чола і ніздря губкою, вмоченою в запашний оцет, і вони зараз зачали голосно віддихати а по їх тїлах перебігли немов судороги, що тревали пару секунд. Відтак, не звертаючи уваги на голосну товпу, що зібрала ся коло поломаної карити, Алї спокійно впряг успокоєні конї до карити ґрафа, взяв віжки в руки, всїв на сидженє і на найбільше здивованє тих, що були свідками непогамованости і скорости коний, був навіть приневолений ужити делїкатно батога, поки рушив конї з місця. І навіть тодї все, що він міг видобути з ославлених шпаковатих коний, які тепер змінили ся на тупі, повільні звірята, був повільний троп, такий повільний, що панї Віефорт забрало звиж дві годи-

ни, поки вернула до свого мешканя у Фобурґ Ст. Оноре. Прибувши до дому, вона написала слідуючий лист до пані Данґляр:

Дорога Герміно! — Я тільки що виратувала ся з найбільшої небезпеки і я своє житє завдячую тому самому ґрафови Монте Крісто, про якого ми говорили вчера і якого я не сподівала ся нині бачити. Пригадую собі, як немилосерно я сміяла ся з того, що вважала за пересолені похвали для него, однакож тепер маю достаточну причину признати, що твій ентузіястичний опис того дивного чоловіка навіть не дає йому подостатком справедливости. Однакож я мушу оповісти тобі свою пригоду більше зрозуміло. Отже мусиш знати, моя дорога приятелько, що коли я заїхала твоїми кіньми до Ранляґ, вони кинули ся наперед, як скажені і пігнали вперед з такою скорістю, що я була певна, що розібють мене і мого бідного Едварда на кусники о перший предмет, який буде на їх дорозї. Нараз якийсь дивно виглядаючий чоловік, Араб або Мурин, в кождім разї чорний з якоїсь чужої нації, на сиґнал від ґрафа, в якого він служить, нагло зловив і спинив сполошені конї, наражаючи ся на те, що вони могли його самого розбити на смерть, і певна річ, що він тільки чудом уйшов смерти. Тодї ґраф прибіг до нас і заніс нас до свого дому, де дав якийсь чудесний лік мому бідному Едвардови (який зі страху був цілком втратив притомність) і сейчас привернув його тим до житя. Коли ми вже трохи прийшли до себе, він відіслав нас до дому у своїй власній каритї.

Ваша карита буде звернена Вам завтра. Я побоюю ся, що не зможете уживати своїх коний через кілька днів; вони виглядають на цілком одурілих, немов би збили ся з пантелику через те, що сей чорний слуга поборов їх. Однакож ґраф припоручив менї запевнити Вас, що два-три днї відпочинку з подостатком ячменю, як одинокої поживи через той час, приверне їх назад до того самого цвитучого — я сказалаб страшного — стану, в якім були вчера.

Не можу Тобі занадто дякувати за проїздку нинї, та не можу й винувати Тебе за те, що Твої конї не заховували ся, як слїд; зрештою вони зробили менї приємність навязати знакомство з ґрафом Монте Крісто. А ся знаменита особистість, лишаючи на боцї мілїони в його розпорядимости, представляє менї таке інтересне питане, що я думаю студіювати його, не зважаючи на ніякі перешкоди, хочби прийшло ся навіть їхати ще раз Твоїми кіньми.

Едвард пережив пригоду з незвичайною відвагою. Він анї разу не крикнув, тільки упав без притомности в мої руки; так само не впала з його очий анї одна сльоза, коли вже було по всїм. Ти певно ще скажеш, що я засліплена матерною любовю, але я Тобі кажу, що зелїзна душа перебуває в тім малім, так слабім і делікатнім тїлї.

Валентина пересилає найщирійший привіт твоїй дорогій Евгенїї, а я остаю з найбільшою любовю для неї і для Тебе.

Твоя все найщирійша

Гельоїза Віефорт.

P. S. — Придумай якийсь спосіб, щоби я могла стрітити ґрафа Монте Кріста в Твоїм домі. Я мушу ще раз його побачити. Я якраз заставила п. Вієфорта, щоби зробив йому візиту і сподію ся, що він верне візиту.

Про нічо инше не говорило ся в Парижі цілий вечір, як про пригоду в Отейль. Альберт оповідав про ню своїй матери; Шато-Рено оповідав її в Джокей-Клюбі; Дебрей оповідав її обширно в сальонах міністра; навіть Бошамп удїлив в своїм журналї двайцять стрічок на опис відваги і услужности ґрафа, що піднесло його до геройства в очах всїх жіночих членів французької аристократії. Многі особи лишили свої імена в мешканю панї Вієфорт, плянуючи відновити візиту у відповідну хвилю, аби з її власних уст почути всї подробиці її романтичної пригоди.

І як Гельоїза заповідала, п. Вієфорт убрав на себе чорний фрак та пару білих рукавичок, приказав слугам, що услугують коло карити, убрати свою повну лїберію і поїхав до мешканя ґрафа на приулку Елїзейських Піль.

РОЗДІЛ XLVIII.

Ідеольоґія.

Якби ґраф Монте Крісто був жив довгий час серед висшого товариства в Парижи, то був би вповнї оцїнював значінє кроку, який зробив пан Вієфорт. Він стояв добре на королївськім дворі без уваги на те, чи пануючий король був зі старшої, чи з молодшої лїнії і чи уряд був доктрінерський, лїберальний, чи консервативний. Його шанували всї, як звичайно шанує ся розумних людий, що нїколи в полїтицї не зробили похибки. Ненавиділи його многі, але за те боронили його другі, хоч властиво нїхто його не любив.

Пан Вієфорт займав високе місце в судівництві і старанно удержував свою гідність. Його сальон, відроджений через молоду жінку і дочку з першого подружа, яка заледви мала вісімнайцять лїт, належав ще до тих добре удержуваних париських сальонів, де пошана до старих зви-

чаїв і заховуванє строгої етикети пильно удержували ся.

Пан Вієфорт був майже дипльомат. Його взаємини зі старим двором, про який він завсїгди говорив з гідністю і повагою, виробляли йому повагу у новім дворі. А знав він так богато, що його не тільки уважно слухали, але часом і питали о раду. Може сего би й не було, якби можна було його усунути, але він як февдальний барон, жив в кріпости, якої нїхто не міг здобути. Сею кріпостю було його становище королївського прокуратора, яке він чудово вмів для себе використовувати.

Звичайно п. Вієфорт мало кого приймав і мало кого відвідував. Його жінка виручувала його. Для своїх приятелїв п. Вієфорт був сильним оборонцем, для своїх ворогів завзятим ворогом; для тих, що не були нї одним, нї другим, він був людською статуєю закона. Горда міна, непорушне лице, позір, що прошибав кождого на скрізь — оттак виглядав чоловік, для якого чотири революції збудували педастал, на якім він тепер стояв.

Вієфорт мав славу найменше цікавого і найбільше нудного чоловіка у Франції. Кождого року він давав баль, на якім являв ся тільки на чверть години, тоб то 45 мінут менше, чим король дає себе оглянути на своїх балях. Нїколи його нїхто не видів у театрах, на концертах, або в инших публичних місцях. Часом, але рідко коли, він грав в віста, але тодї треба було вважати, яких вибрати партнерів, гідних його — якогось амбасадора, архиепископа, князя, президента, або вдовицю-княгиню.

Такий був чоловік, якого карита задержала ся перед дверми ґрафа Монте Крісто. Льокай оповістив п. Вієфорта якраз в хвилю, коли ґраф, схиливши ся над великим столом, зазначував собі на мапі дорогу з Петербурга до Китаю.

Королївський прокуратор увійшов таким самим поважним і виміряним кроком, яким мав звичай входити до судової салї. Се був той самий чоловік, а радше викінчене того самого чоловіка, якого ми вже перед тим бачили, як заступника прокуратора в Марсилії. Природа, поступаючи після своїх правил, не змінила нїчо з того, що для него призначила. Із стрункого він став худим, з блїдого жовтим, його глубоко уміщені очи стали запалими, золоті окуляри, що охоронювали його очи, виглядали на частину

його лиця. Цілий його одяг був чорний, крім білої краватки, а похоронний вигляд уріжноріднювала тільки тонка стрічка червоної стяжки, яка проходила майже незамітно через дірку від ґузика і виглядала наче знак крови, потягнений олівцем.

Монте Крісто, хоч панував над собою, приглядав ся з нетаєною цікавістю Віефортови, а сей, недовірчивий з природи, був тимбільше розположений бачити в благороднім чужинци, як вже називали Монте Кріста, лицаря промислу, що прийшов попробувати нового ґрунту, або якогось злочинця, що вийшов поза приписані границі, а не князя римської держави, або султана з Тисяч і Одної Ночи.

— Пане — сказав Віефорт голосом, який прибирають судії, коли говорять свої промови. — Пане, велика услуга, яку ви вчера зробили моїй жінці і синови, наложили на мене обовязок зложити вам подяку, тому позвольте виконати сей обовязок та виразити вам всю мою вдячність.

— Пане — відповів ґраф з ледовим холодом. — Я дуже рад, що був середником вратованя сина для його матери, бо кажуть, що материнське чутє є найсвятійше зі всіх. Я також рад, що щастє, яке мені трафило ся, дало вам, пане, спромогу виконати обовязок, якого виконанє становить без сумніву велику честь, бо як чую то п. Віефорт не є дуже марнотравний з ласкою, якою мене наділяє і яка, хоч скільки її ціню, не дорівнює вдоволеню, яке я в душі відчуваю.

Віефорт, здивований сею відповідю, якої зовсім не сподівав ся, здрігнув ся, неначеб його хто несподівано вдарив. Він заклопотано оглянув ся за чимсь, від чого можнаби відновити розмову, яка немов розбила ся на кусники. Побачив мапу, яку оглядав Монте Крісто перед його приходом, і сказав:

— Як бачу, то ви, пане, маєте замилуванє до ґеоґрафії. Се дуже цікава наука, головно для вас, про якого чую, що ви бачили стільки ріжних країв, скільки їх зазначено на сїй мапі.

— Так, пане, — відповів ґраф. — Я старав ся робити на людській расі те, що ви кождого дня робите на одиницях — психольоґічну студію. Я вірив, що далеко лекше зійти з цілости до частини, чим з частини дійти до цілости. Се є альґебраїчна аксіома, котра каже нам від звісного

доходити до незвісного, а не від незвісного до звісного. Однакож сідайте, пане, прошу вас.

Монте Крісто показав на крісло, яке королївський прокуратор був приневолений потягнути наперед сам, підчас коли ґраф тільки усїв в те, на котрім клячав в хвилю, як Віефорт увійшов. Ґраф був обернений до свого гостя боком; його плечі були звернені до вікна, а лікоть був спертий на мапу, що стала хвилевим предметом розмови.

— О, ви фільозофуєте — відповів Віефорт, по хвилї мовчанки, підчас якої набирав віддиху, як борець, що несподївано стрічає сильного противника. — А я, пане, якби нема нїчо иншого до роботи, як ви, то шукав би якогось цікавійшого занятя.

— По правдї, пане — була відповідь Монте Кріста — чоловік є тільки поганою гусеницею, як студіювати його соняшним мікроскопом. Але ви кажете, що я не маю нїчого иншого до роботи. А позвольте спитати вас, пане, чи ви маєте що до роботи? Ви думаєте, що маєте щось до роботи? Або говорячи простійше, чи думаєте, що те, що ви робите, заслугує на те, аби можна було сказати, що воно щось варта?

Здивоване Віефорта подвоїло ся після сего другого удару заданого йому так сильно тим дивним противником. Се був перший раз в житю, що він почув таке питанє. Королївський прокуратор мусів приневолити себе до відповіди.

— Пане — сказав він — ви є чужинець і я думаю, що ви самі говорите, що часть свого житя ви провели у східних краях; тому ви не здаєте собі справи з того, як людська справедливість така поспішна у варварських краях, поступає у нас розважно і обмірковано.

— О, так, так, пане. Я се дуже добре знаю, бо я спеціяльно займав ся справедливістю усїх країв. Я залюбки порівнував кримінальну процедуру усїх держав з природною справедливістю, і мушу сказати, пане, що закон примітивних народів — тоб то закон відплати — я ще найчастійше находив згідним з Божим законом.

— Як би, пане, приняти сей закон — сказав королївський прокуратор — то се зробило би наші кодекси значно простійшими і в тім випадку суди, як се ви справедливо замітили, не мали би богато до роботи.

— Може до сего ще з часом прийде — замітив Монте Крісто. — Ви знаєте, що людські винаходи поступають від штучних до простих і простість є завсігди досконалістю.

— Але тимчасом — говорив прокуратор — наші закони є в повній силї зі всіми своїми суперечностями, що походять з ґалїйських звичаїв, римських прав і франконських навичок, а знанє їх, як згодите ся зі мною, годї набути без довшої працї. Потрібно довго вчити ся, аби се знанє набути, а коли його набуде ся, треба великої сили ума, аби те знанє вдержати.

— Зовсїм годжу ся з вами, пане; однакож все те, що навіть ви знаєте про французькі закони, я знаю не тільки про французькі закони, але й про закони всїх народів. Анґлїйські, турецькі, японські, індійські закони є так само менї звісні, як французькі і тому я казав правду, коли сказав, що в порівнаню з тим, що я зробив, ви дуже мало маєте до роботи, а в порівнаню з тим, чого я навчив ся, ви ще маєте богато вчити ся.

— Та по щож ви того всього вчили ся? — спитав здивований Віефорт.

Монте Крісто усміхнув ся.

— Як бачу, пане — сказав — то ви навпаки славі, яку здобули, як незвичайний чоловік, дивите ся на все з матеріяльного, або вульґарного боку, тобто з найвузшої точки погляду, яку можливо людському умови обняти.

— Пане, прошу вияснити — сказав Віефорт щораз більше здивований — я в дійсности — не розумію — вас — як слїд.

— Я кажу, пане, що впявивши очи тільки на громадську орґанїзацію народів, ви бачите тільки спружини машини а не звертаєте уваги на найвисшого Ремісника, що заставляє їх до руху. Я кажу, що ви не признаєте перед собою і довкола себе нїкого крім тих людий, що їм підписали папери мінїстри або король, а людий, яких Бог поставив понад сих осібняків з титулами, понад мінїстрів і королїв, даючи їм до виконаня висші задачі, а не становище до заповненя, тих людей ви своїм вузким поглядом не бачите. Оттак падає людська неміч. Товія взяв ангела, що вернув йому зір, за звичайного молодого чоловіка. Народи брали Аттилю, що мав їх знищити, за побідника, по-

дібного до инших побідників. Обом потрібно було доперва виявити своє післанництво, щоби їх пізнали і признали. Перший мусів сказати: „Я — ангел Божий", а другий сказав: „Я Божий молот!" і аж тоді пізнали їх.

— В такім разі — відповів Віефорт, думаючи, що говорить до божевільного, або до якогось містика — ви вважаєте себе за одно з тих надзвичайних єств, які ви згадали.

— А чомуж би ні? — спитав Монте Крісто холоднокровно.

— Прошу вибаченя — сказав тоді Віефорт, вже зовсім збитий з ніг. — Прошу вибаченя, що я не був свідомий того, що маю стрітити особу, якої знане і розумінє так далеко перевисшає звичайне знанє і розумінє людий. Се не є звичайна річ для нас находити панів, як ви, що посідають величезне майно, так бодай про вас оповідають — і я прошу завважити, що я не допитую ся, тільки повторяю — се не є звичайна річ, як кажу, для таких упривілейованих і богатих людий тратити свій час на передумуваню та фільозофічних міркованях, що є в найліпшім разі відповідні на те, аби потішати ними тих, що їх доля позбавила добрих річий сего світа.

— Невжеж, пане — настоював ґраф — ви осягнули високе становище, на якім ви є, не стрічаючи надзвичайних єств? Ви ніколи не вживаєте своїх очий, які мусіли набути стільки досвіду і певности, щоби на перший погляд ока вгадати, який чоловік прийшов перед вас? Чи не повинен судія бути не тільки найлучшим адміністратором закона, не тільки зручним виконавцем своєї професії, але й тим, що вглядає в серце, тим що відшукує в души золото, яке завсїгди має більше або менше домішок?

— Пане — крикнув Віефорт — слово даю, що ви мене збиваєте з ніг. Я ніколи не чув, щоби хто так говорив.

— Бо ви вічно окружені колесом загальних відносин і ніколи не сміли піднести свої крила у сї висші сфери, які Бог залюднив невидимими, або виїмковими єствами.

— Отже ви, пане, приймаєте, що сї сфери істнують і що сї виїмкові та невидимі для нас єства бувають поміж нами?

— А чому-ж вони мали-б не бувати поміж нами? Чи можете бачити воздух, яким віддихаєте і без якого не моглиб істнувати ні хвильки?

— То значить, що ми не видимо тих єств, що ви про них говорите?

— О, видимо. Ми видимо їх, коли лише Бог ласкавий дозволити їм приняти матеріяльну форму. Ви дотикаєте ся їх, стикаєте ся з ними, говорите до них і вони вам відповідають.

— А! — сказав Віефорт усміхаючись. — Признаю ся, що я радби мати пересторогу, коли одно з таких єств є коло мене.

— Ваше бажане здійснило ся, пане, бо я вже перестеріг вас тепер і ще раз перестерігаю.

— Так ви є одним з тих єств?

— Так, пане, і я вірю, що доси ще ніхто не був в такім положеню, як я. Доміниї королів є обмежені горами або ріками, або иншими звичаями, чи мовою. Моє королівство є обмежене тільки світом, бо я ні Італїєць, ні Француз, ні Індієць, ні Американець, ані Еспанець. Я космополіт*). Ніякий край не може сказати, що я в нім вродив ся; один Бог тільки знає, в якім краю я умру. Я приймаю всї звичаї, говорю всїми мовами. Ви вірите, що я Француз, бо я говорю по французськи з такою самою легкістю і чистотою, як ви. Алї, мій раб, вірить, що я Араб. Бертучіо, мій шафар, вірить, що я Римлянин. Гайде, моя рабиня, думає, що я Грек. Тому можете зрозуміти, що не будучи приналежним до ніякої держави, не жадаючи охорони від ніякого правительства, не признаючи нікого в світї за свого брата, я не стримую ся через ніякий скрупул, що стримує сильних, мене не спинює ніяка перепона, що паралїжує слабих. Маю тільки двох противників—не скажу побідників, бо при впертости поборюю навіть їх — а вони є час і простір. Є ще третий і найстрашнїйший, а се мій стан, як смертельного єства. Се одиноке може спинити мене у моїй карієрі, перед тим, поки я осягну свою назначену ціль. Все проче я взяв на рахубу. Що люди називають примхами судьби, а саме: руїну, зміну, відносини, я все те предвидів, і колиб що з них мене стрітило, воно мене не поборе. Поки не умру, я буду все тим, чим я є, і тому я говорю річи, яких ви ніколи не чули навіть з уст королів, бо королї потребують вас, а инші люди боять ся вас. Бо хто такий в гро-

*) Космополїт — горожанин цїлого світа.

малї так незручно зорґанїзованій, як наша, не говорить собі в душі: „Може менї колись прийдеть ся мати щось до дїла з королївським прокуратором”?

— Однакож ви не можете сего говорити, пане, бо з хвилею, як ви стали мешканцем Франції, ви природно підпадаєте під закони Франції.

— Знаю се, пане — відповів Монте Крісто. — Однакож коли я їду до якого краю, я зачинаю студіювати всїми можливими способами людий, яких менї треба буде знати і бояти ся, поки не пізнаю їх так, що нераз знаю їх лучше, чим вони самі себе знають. З того виходить, що королївський прокуратор, з яким менї прийдеть ся мати до дїла, мусить чути ся більше заклопотаним, чим я, без уваги на те, хтоб він не був.

— Се значить — зауважав Віефорт, вагаючись — що як людська природа є слаба, то після вашого віруваня кожда людина має за собою якусь — похибку.

— Похибку, або злочин — пояснив недбало Монте Крісто.

— А ви один між людьми, яких не признаєте за своїх братів — бо так ви сказали — замітив Віефорт, голосом, що трохи дрожав — ви один є досконалий.

— Нї, не досконалий — відповів Монте Крісто — тільки незбагнутий, от і все. Однакож перейдім на що иншого, як се вам не припадає до вподоби. Я не є більше занепокоєний вашою справедливістю, чим ви моїм другим виджененем.

— Нї, зовсїм нї — сказав Віефорт, переляканий, щоби не виглядало, що він уступає зі свого ґрунту. — Нї, своєю блискучою і незрівнаною мовою ви піднесли мене понад звичайну уровінь. Ми вже не балакаємо, ми розправляємо. Однакож ви знаєте, що теольоґи у своїх колеґіяльних кріслах а фільозофи у своїх диспутах нераз говорять собі терпкі річи Припустім на хвильку, що ми дискусуємо про соціяльну теольоґію і теольоґічну фільозофію. Я скажу вам, хоч як се шорстко виглядає: „Мій брате, ти забогато маєш гордости; ти можеш бути понад иншими, але над тобою є Бог”.

— Понад всїми нами — поправив Монте Крісто таким тоном і з таким натиском, що Віефорт мимоволї задрожав. — Я маю свою гордість супроти людий — вужі є завзяті

і готові піднести ся проти всякого, хто переходить попри них. Однакож я відкладаю свою гордість перед Богом, який взяв мене з нічого, щоби зробити мене тим, чим я є.

— В такім разі, пане ґрафе, я подивляю вас — сказав Віефорт, уживаючи по раз перший в сій дивній розмові аристократичну формулу супроти незвісної особистости, яку до того часу називав тільки паном. — Так, і я вам кажу, що коли ви є дійсно сильні, дійсно висші, дійсно святі — себто незбагнуті, що як кажете є майже те саме, то будьте арогантні, бо се є характеристика висшости. Однакож ви без сумніву маєте якісь бажаня.

— Я мав одно, пане.

— Що-ж се було?

— Як се кождому чоловікови раз в житю лучаєть ся, мене також сатана взяв одного разу на найвисшу гору світа; звідтам він показав мені всі царства світа, і як колись казав Ісусови Христови, так і мені тоді сказав: „Дитино землї, що хотів би ти дістати за те, щоби ти мені поклонив ся?" Я думав довго, бо довгий час пекла мене амбіція, і тоді відповів: „Слухай! Я завсїгди чув про Провидїнє, однакож я не бачив його, анї нічого, що нагадувалоб його, або що моглоб мене переконати, що воно істнує. Отже я сам хотів би бути Провидінєм, бо відчуваю, що найкращою, найблагороднїйшою, найвисшою річею в світї є — відплачувати ся і карати". Сатана склонив свою голову і забурчав невдоволено: „Ти милиш ся. Провидїнє істнує, тільки ти його не бачив, бо дитина Божа є так само невидима, як і її родитель. Ти не бачив нічого, що нагадувалоб Провидїнє, бо воно робить таємно, воно ходить укритими дорогами. Все, що я можу для тебе зробити, то зробити тебе одним зі знарядів того Провидїня". І ми добили торгу. Я може й стратив свою душу, але що то значить? Якби я мав ще раз нагоду се зробити, я зробив би те ще раз.

Віефорт глянув на Монте Крісто з найвисшим здивованєм.

— Пане ґрафе — спитав — чи маєте ви яких свояків?

— Нї, пане, я сам на світї.

— Тим гірше.

— Чому? — спитав Монте Крісто.

— Бо тоді ви може мусїлиб бути свідком видовища, обчисленого на те, аби покорити вашу гордість. Ви каже-

те, що не боїте ся нічого, тільки смерти.

— Я не сказав, що я її бою ся; я лише сказав, що вона одна може мене спинити.

— А старість?

— Моя ціль буде осягнена, поки я постарію ся.

— А божевілє?

— Я вже був майже божевільним.

— Пане — говорив дальше Віефорт. — Є ще щось, чого треба бояти ся, крім смерти, старости і божевіля. Наприклад апоплексія, сей удар блискавиці, що ударить, але не знищить тебе, а помимо сего опісля все вже є скінчене. Ти ще остаєш собою, як і тепер, а однакож ти вже не є собою — ти вже тільки маса без руху. І се в людській мові називаєть ся апоплексією. Зайдіть, пане ґрафе, як ваша ласка, до мого мешканя і будемо продовжувати свою розмову котрого небудь дня, коли схочете побачити противника, який зможе вас зрозуміти і який рад вас збивати, а тоді я покажу вам свого батька, пана Ноартіє де Віефорта, одного з найгорячійших Якобінів французької революції*), тоб то чоловіка незвичайної відваги, яку піддержував сильний темперамент. Сей чоловік може й не бачив, як ви, усіх королівств світа, але помагав повалити одно з найсильнійших між ними. Сей чоловік, так само, як ви, уважав себе за одного з висланників не Бога, тільки Найвисшого Єства, не Провидіня, тільки судьби. Тимчасом, мій пане, пропукнене кровної посудини у його мозку знищило все те — не в протягу дня, ні не в протягу години, тільки в протягу секунди. Пан Ноартіє, який попереднього вечера був старим Якобіном, старим сенатором, старим карбонарієм, що сміяв ся з ґільотини, сміяв ся з канонів і штилєтів, грав ся з революціями, пан Ноартіє, для якого Франція була великою шахівницею, на якій він провадив свою гру, отсей страшний Ноартіє був рано вже тільки „бідний Ноартіє", безсильний старець на ласці найслабшо-

*) Якобіни се назва одної з партій підчас французької революції; ся партія відзначала ся скрайністю поглядів і великою безоглядністю, нагадуючи тим російських большевиків. Якобіни постарали ся о те, щоб стратити короля і королеву, винищили другу революційну, але більше уміркевану партію Жирондистів, підбурювали товпу проти середної кляси і руководили у Франції підчас т. зв. „Власти Терору". Їх провідником був Робеспієр, а кінцем їх панования було, коли самому Робеспієрови відрубано голову.

го члена своєї родини, внучки Валєнтини; німе і замерзле тіло, яке тільки на те живе, щоби дати часови нагоду розложити його.

— На жаль, пане — сказав Монте Крісто — і се видовище не є чуже ні моїм очам, ні моїм думкам. Я в части лікар і як другі лікарі шукав нераз за душею у живім і у мертвім, однакож, як і Провидінє, вона оставала невидимою для моїх очий. Сотки письменників — від Сократа, Сенеки і св. Августина і Ґаля робили в поезії і прозі порівнанє, яке ви робите, і я вірю, що терпіня батька можуть зробити великі зміни в души сина. Я навідаю ся до вас, пане, коли запрошуєте мене — для покореня моєї гордости — поглянути на страшне видовище, яке мусить навівати так богато суму на ваш дім.

— Без сумніву воно так було би, як би Бог не дав мені з другого боку великої нагороди. Побіч старця, що повзає до гробу, є ще двоє дітий, які тільки виступають у житє — Валєнтина, дочка від моєї першої жінки, мадемуазель Рене де Сен Меран, і Едвард, хлопець, якого житє ви спасли.

— Якеж є ваше заключенє з тої нагороди, пане? — спитав Монте Крісто.

— Моє заключенє є — сказав Віефорт — що мій батько, унесений своїми поривами, зробив якийсь гріх, невідомий для людської справедливости, але завважаний Божою справедливістю, і що Бог, бажаючи покарати тільки одну особу, покарав тільки її саму.

Монте Крісто мав усмішку на лици, але його серце заворкотіло з обуреня і Віефорт бувби втік, якби міг був чути се воркотанє.

— Пращайте, пане — сказав Віефорт, вставши зі свого сидженя. — Відходжу від вас, відносячи память поваги, яка, сподію ся, не буде вам немила, коли лучше мене пізнаєте, бо як довідаєте ся, то я не люблю докучати своїм приятелям. Крім сего ви зробили з пані Віефорт свою вічну приятельку.

Ґраф відклонив ся і вдоволив ся тим, що відпровадив Віефорта до дверий свого кабінету; дальше відпроваджували вже королївського прокуратора до карити два льокаї, які на сиґнал від свого пана йшли за ним з признаками найбільшої поваги.

Коли Віефорт вже відійшов, Монте Крісто відітхнув,

начеб камінь зсунув ся йому з грудий, і сказав:

— Ну, досить вже тої отруї. Треба тепер шукати антідоту.

Відтак задзвонив в дзвінок і коли увійшов Алї, сказав до него:

— Йду до кімнат панї. Приготов кариту на першу годину.

РОЗДІЛ XLIX.

Гайде.

Читач буде памятати, хто були нові — чи радше старі знакомі ґрафа Монте Крісто, які жили на вулиці Меслей; се були Максиміліян, Юлія і Емануїл. Надія на милу гостину, яку мав тепер відбути, надія на щасливі хвилї, які мав пережити, надія побачити луч раю після сего пекла, до якого перед хвилею був заставив себе увійти, опромінила лице ґрафа з хвилею, коли зник з його очий Вієфорт, і Алї, котрий скоро появив ся на звук дзвінка, побачивши лице так сіяюче небувалою радістю, відійшов на пацьцях та здержуючи віддих, неначеб бояв ся відстрашити милї думки, що спливали на його пана.

Була полуднева година і Монте Крісто мав одну годину до перебутя з Гайде. Йому виглядало, що щастє не може найти скорого доступу до душі, що була так довго пригнобленою, і що її треба було приготовити до благороднійших почувань, як инші души треба приготовляти до бурливих почувань.

Молода Грекиня, як вже сказано, займала кімнати зовсім незлучені з кімнатами ґрафа. Кімнати були прибрані в строгій згоді зі східним стилем, або инакше говорячи, підлоги були вкриті найботатшими коврами, які може випродукувати Туреччина, а стіни були обвішані чудово тканими і порисованими шовками. В кождій кімнатї були поміщені розкішні дивани з купами мягких, пушистих подушок, які можна було упорядкувати після вподоби тих, що їх вживалиб.

Гайде мала чотирох наймичок у своїй службі — трох Французок і одну Грекиню. Три Французки були постійно в малім передпокою, готові послухати першого звука маленького золотого дзвінка, або приняти розказ грецької невільниці, що знала подостатком по французьки, аби переповісти бажаня своєї пані. Французки мали інструкцію від Монте Кріста віддавати для Гайде всю повагу і послух який моглиб мати для королевої.

Гайде була в середній кімнаті свого мешканя, в кімнаті, устроєній на спосіб будуару, круглий, освічений зверху через шиби з рожево забарвленого шкла. Вона лежала на подушках, вкритих голубою сатиною, нацяткованою сріблом, її голова, піддержувана чудово виточеною рукою, спочивала на дивані, що був зараз за нею; другою рукою Грекиня держала при устах коралеву трубку богатої нарґілїї*), від якої розходив ся запах найкращих цвітів. Її поза, зовсім природна для східної жінки, виглядалаб може на дрібку кокетливу, якби на її місци була Французка.

Її убранє, убранє жінок Епіру**), складало ся з пари білих сатинових штанів, повишиваних рожами, з них виставали дві малі ноги, які можна було взяти за кусники мармору, колиб вони не бавили ся двома маленькими сандалами, зверненими носами до гори, а прикрашеними золотом та перлами; верхню часть її одїня становила синя блюза з білими пасмами і широкими отвореними рукавами, прикрашеними срібними защіпками та перловими ґузиками, і рід ґорсету, зроблений з переду в виді серця так що зовсім не закривав снїжно білого горла та горішної части грудий, а в долинї був скріплений трома діямантовими ґузиками. Місце, де ґорсет сходив ся зі штанами, було цілком закрите ріжно-барвним поясом з богатими шовковими френзлями. На одній стороні її голови була маленька шапочка з золота, вишивана перлами, з другої сторони жива рожа мішала ся з обильною масою волося такого чорного, що виглядало аж на синє. Красота її лиця була чисто грецька: великі, темні очи, прямий ніс, коралеві губи, перлові зуби. І для доповненя цілости образу,

*) Нарґілія — рід люльки, якої уживають східні народи; в ній дим тютюну переходить через воду у відповідно приряджeнім начиню.

**) Епір — північно-західна часть Греції та полуднева частина Альбанії, країна властиво альбанська, але з сильними грецькими впливами.

Гайде була в самій весні житя; їй було девятнайцять або двайцять літ.

Монте Крісто покликав грецьку наймичку і сказав їй спитати ся, чи пані хотілаб приняти його відвідини. Одинока відповідь Гайде була показати своїй наймичці знаком, аби відійшла за куртину, що висіла перед дверми її будуару. Коли Монте Крісто надійшов, вона схилила ся на локоть руки, що держала нарґілію, і витягаючи до него другу руку, сказала з захоплюючою солодкістю в мові жінок Атен та Спарти:

— Чому питаєте о дозвіл перед своїм входом? Чи ви вже перестали бути паном, а я вашою рабинею?

Монте Крісто від себе усміхнув ся.

— Гайде — сказав — ти знаєш...

— Чому говорите до мене так холодно? — спитала гарна Грекиня. — Чи я вас в якийсь спосіб обидила? Коли так, то покарайте мене, як хочете, тільки не говоріть до мене так холодно!

— Гайде — відповів ґраф. — Ти знаєш, що ми тепер у Франції і що тимсамим ти є вільна!

— Вільна! — відповіла дївчина. — Вільна робити що?

— Вільна лишити мене.

— Лишити вас! А чому я малаб вас лишати?

— Не менї про се говорити, однакож ми тепер маємо увійти в товариство, бачити світ.

— Я не хочу нікого бачити.

— Ні, слухай мене, Гайде. Не можеш оставати в замкненю у сїй веселій столиці. І якби побачила кого, кого волїлаб, не думай, що я буду такий самолюб, або несправедливий, щоб...

— Я ніколи не бачила кращого мущини від вас і я любила тільки вас та свого батька.

— Моя дорога дитино! — відповів Монте Крісто — се є лише тому, що ти заледви чи говорила до кого иншого, крім мене та свого батька.

— Ну, і на щож менї говорити до кого иншого? Мій батько називав мене своєю радістю, ви називаєте мене своєю любовю, а оба ви кличете мене своєю дитиною!

— Чи ти памятаєш свого батька, Гайде?

Молода Грекиня усміхнула ся.

— Він є тут і тут — сказала, показуючи пальцем на свої очи і своє серце.

— А деж я є? — спитав жартобливо Монте Крісто.

— Ви? — крикнула вона. — Ви є скрізь!

Монте Крісто взяв делїкатну ручку дївчини і підносив її до своїх уст, коли ся проста дитина природи скоренько вихопила руку і підставила своє гарне личко.

— Тепер розумій, Гайде — сказав ґраф — що від сеї хвилї ти є абсолютно вільна. Ти сама собі панї. Ти королева. Маєш повну свободу відкинути, або дальше носити убране свого краю, як тобі подобає ся. Можеш оставати тут, коли хочеш, і можеш виїздити, коли хочеш. Завсїгди буде стояти карита, ожидаючи на твої розпорядженя, а Алї і Мітро будуть товаришити тобі, де тільки забажаєш удати ся Є тільки одна ласка, якої я просив би в тебе.

— О, говоріть!

— Заховуй як найосторожнїйше тайну свого уродженя. Не згадуй про минувшину, анї при нїякій нагодї не дай себе спокусити, щоби вимовити імя свого славного батька, або своєї бідної матери!

— Я вже сказала вам, мій пане, що я не буду нїкого бачити.

— Се є можливе, Гайде, що таке досконале відокремлене, хоч і згідне зі звичаями Сходу, тяжко буде осягнути в Парижи. Отже старай ся приноровити себе до нашого способу житя в сім північнім клїматї так само, як приноровлювала ся в Римі, Фльоренції, Медіолянї, Мадритї. Се може тобі колись придати ся, чи останеш тут, чи повернеш на Схід.

Дївчина піднесла до Монте Кріста зайшовші сльозами очи і промовила:

— Ви хотіли сказати: Коли ми вернемо на схід. Чи не так, мій пане?

— Моя дитино — відповів Монте Крісто — ти знаєш добре, що коли ми розлучимо ся, то се не буде через моє бажане. Дерево не лишає цвіту, тільки цвіт лишає дерево.

— Мій пане — відовіла Гайде — я нїколи вас не лишу, бо я певна, що я не моглаб жити без вас.

— Бідна дитино! За десять лїт я вже буду старий, а ти будеш ще молода.

— Мій батько мав шістьдесять лїт і снїг старости був

на його голові, але я любила і подобала собі його ліпше, чим всіх веселих, гарних хлопців, яких я бачила на дворі.

— Отже скажи мені, Гайде, чи думаєш, що зможеш приноровити ся до теперішнього нашого способу житя?

— Чи буду могла вас бачити?

— Щодня.

— Так добре. Що-ж хочете у мене, мій пане?

— Я побоюю ся, що ти будеш чути ся самітною.

— Ні, мій пане, бо рано буду ожидати ваших відвідин а в вечір буду роздумувати над тим, що ви в мене були. Крім сего, коли я сама, то маю гарні спомини. Я знов бачу величаві рівнини і у віддаленю на краю горизонту — Пинд та Олімп*). А крім сего я маю в серці три чувства, які не лишають місця на скуку — се жаль, любов і вдячність.

— Ти є гідна дочка Епіру, моя Гайде, і твої хороші та поетичні думки як слід доказують твоє походжене з тої раси богинь, що вважали твій край за своє родинне місце. Будь певна, що я подбаю за те, аби твоя молодість не була затемнена, або щоби проминула в сумній самітности, бо коли ти любиш мене, як батька, то я люблю тебе, як свою дитину.

— Не обманюйте себе, мій пане. Любов, яку я маю для вас, під ніяким зглядом не є подібна до любови, яку я мала для свого батька. Я пережила його смерть, колиб одначе вам стало ся що злого, то хвиля, в яку я про се довідала-б ся, була-б послідною хвилею мого житя.

Ґраф з поглядом неописаної любови простягнув свою руку до одушевленої дівчини, а ся притягнула її з пошаною і любовю до своїх уст. Монте Крісто в сей спосіб успокоєний і вправлений у відповідний настрій для зробленя відвідин у родини Морелів, відійшов, повтаряючи собі слова з грецького поета Піндара: „Молодість є цвітка, якої овочем є любов; щасливий той, хто приглядаючись тому, як вона мовчазно росла, може назвати її своєю".

Карита була готова, відповідно до його розпорядженя. Увійшовши в ню легенько, ґраф відїхав зі своєю звичайною скорістю.

---

*) Назви грецьких гір.

РОЗДІЛ L.

Родина Морелів.

За кілька мінут ґраф прибув до дому число 7 на вулиці Меслей. Дім був з білого каменя а на малім подвірю перед ним було дві грядки, повних гарних цвітів. У сторожі, який отворив браму, ґраф пізнав Коклеса, тому однакож, що він мав тільки одно око, а се око в протягу десяти літ значно ослабло, Коклес не пізнав ґрафа.

Карити, що заїзджали перед двері, були приневолені завертати, щоби обминути фонтану, що грала в камянім басейні, в якім пливала велика скількість золотих та срібних рибок. Ся фонтана викликувала заздрість у цілій дільници і придбала для дому прізвище „Малий Версаль". Дім вознесений над кухнями та пивницями, мав також два поверхи та піддаше.

Ціла реальність складала ся ще з величезної робітні, двох павільонів з заду, огороду і самого огороду; все те купив Емануїл, який на перший погляд ока зміркував, що мігби на перепродажі дому добре заробити. Він заховав для себе дім і половину огорода, побудував стіну навпоперек огорода і відділив робітню з павільонами від дому та винаймив їх; таким робом за малу сумку він мав знамените мешкане, так добре заховане від обсервації, що найбільше вимагаючий властитель дому у Фабурґ Ст. Жермен не мігби вигіднійшого мешканя найти.

Максиміліян був якраз занятий нагляданем над тресованем свого коня і курив циґаро при вході до огороду, коли перед дверми спинила ся ґрафова карита..

Коклес отворив браму, а Батестен, зіскочивши з карити на землю, спитав, чи пан і пані Ербо та пан Максиміліян Морель схочуть приняти ґрафа Монте Кріста.

— Ґраф Монте Крісто! — крикнув Морель, кидаючи циґаро і спішачи до карити. — Певна річ, що хочемо його бачити. О, тисячі разів дякую вам, пане ґрафе, що ви не забули своєї обіцянки.

І молодий офіцер потряс руку ґрафа так горячо що

сей не міг мати сумнівів про щирість його слів. Він видів, що на него чекали з нетерпеливістю і приймають його з радістю.

— Ходіть, ходіть! — просив Максиміліян. — Я послужу вам за провідника. Такого чоловіка, як ви, не повинен сповіщувати слуга. Моя сестра зриває на огороді рожі, а шурин читає ґазету пять кроків від неї. Коли де побачите паню Ербо, то погляньте тільки довкола неї а в віддаленю кількох кроків побачите Емануїла, і навпаки.

На голос їх кроків молода жінка, що могла мати двайцять до двайцять пять літ, занята пильно зриванем звялих листків з гарного куща рожі, піднесла до гори голову. Ся жінка була Юлія, яка стала жінкою Емануїла Ербо, як то заповів урядник фірми Томсон і Френч. Вона ахнула зі здивованя на вид незнакомого чоловіка, а Максиміліян зачав реготати ся.

— Не бій ся Юліє — сказав Максиміліян. — Пан ґраф перебуває в Парижи тільки два, чи три дні, але вже знає, як виглядає модна жінка.

— О, пане — відповіла Юлія — се з боку мого брата є зрада припровадити вас оттак. Він ніколи не має зглядів над своєю бідною сестрою. Пенельон! Пенельон!

Старий чоловік, що пильно копав на одній з грядок рож, заткнув свій рискаль у землю і підійшов близше, тримаючи шапку в руці. На його голові сиве волосе було помішане з чорним, а бронзове лице і смілий погляд очий відразу вказували на те, що се старий моряк, який переживав горячо рівника та тропічні бурі.

— Ви мабуть кликали мене, панно Юліє? — сказав Пенельон, що доси заховав звичай кликати дочку свого пана „панною Юлією"; ніяк не міг наломити ся до того, щоби називати її „пані Ербо".

— Пенельоне — відповіла Юлія — йдіть і поінформуйте Емануїла про гостину сего пана, а Максиміліян запровадить його до сальону.

Відтак звернула ся до Монте Кріста:

— Вірю, що позволите мені лишити вас на кілька хвиль. — І не чекаючи на відповідь скрутила ся та зникла між купкою дерев, звідки доріжкою побігла до дому.

— Мені жаль, що я зробив трохи заклопотаня у вашім домі — звиняв ся Монте Крісто перед Морелем.

— А ось глядіть там — вказав Максиміліян, сміючись — бачите, як її чоловік вбирає сурдут замісць блюзи. Я впевняю вас, що вас добре знають на вулиці Меслей.

— Ваша родина виглядає на дуже щасливу! — замітив ґраф, немов би говорив до себе.

— О, так! Впевняю вас, пане ґрафе, що вони не хочуть нічого більше до свого щастя. Вони молоді і веселі, дуже себе люблять, а маючи двайцять пять тисяч лірів на рік, представляють собі, що вони такі богаті, як Ротшільди

— Двайцять пять тисяч лірів — се не велика сума — завважив Монте Крісто голосом таким лагідним і солодким, що він увійшов в серце Максиміліяна, як голос батька — а однак вони є тим вдоволені. Ваш шурин є адвокат, лікар?

— Він був купець, пане ґрафе, і унаслідив підприємство мого батька. Пан Морель, вмираючи, оставив пятьсот тисяч лірів, які розділено між мене і мою сестру, бо ми були його одинокі діти. Її муж, який оженив ся з нею, не маючи ніякого иншого майна поза свою благородну чесність, здібности першої кляси і незаплямлену репутацію, бажав мати стільки-ж, що і його жінка. Він працював і гарував, аж зібрав двіста пятьдесять тисяч лірів; шість літ забрало йому, поки осягнув ту ціль. О, впевняю вас, пане ґрафе, що се було зворушаюче видовище дивити ся на тих двоє молодят, призначених долею до чогось ліпшого, як вони обоє разом працювали, не бажаючи змінити ні одного з батькових звичаїв. Шість літ забрало їм, аби доконати того, що з деякими новими порядками вони булиб могли доконати в двох-трох літах, але вони не хотіли нових способів. Марсилія доси розпливає ся в похвалах для них. Наконець одного дня прийшов Емануїл до своєї жінки, яка якраз скінчила роблене рахунків.

— Юліє — сказав до неї. — Коклєс якраз дав мені послідний жмут сто лірів; се доповнює суму двіста пятьдесять тисяч лірів, які ми призначили як найвисшу границю нашого дорібку. Чи можеш вдоволити ся малим майном, яке будемо мати на будучність? Слухай! Наша фірма робить міліоновий оборот річно, а з сего ми маємо сорок тисяч лірів чистого доходу. Ми можемо продати наше підприємство, як хочеш, в протягу години, бо я дістав лист від п. Дельоней, який пропонує купити наше підприємство, аби

злучити його зі своїм; він дає нам триста тисяч лірів. Порадь мені, що лучше зробити.

— Емануїле — відповіла сестра — фірму Морель може провадити тільки Морель. Триста тисяч лірів не варті того, щоби наражати імя нашого батька на можливі невдачі і поневірку.

— І я так думав — сказав Емануїл — однакож я хотів чути се від тебе. Моя думка є така. Наші рахунки є пороблені і всі довги поплачені. Все, що потребуємо, то не робити ніяких нових рахунків і замкнути канцелярію.

І се зробили сейчас. Була третя година. Чверть по третій прийшов один купець, аби заасекурувати два кораблї. В тім було пятнайцять тисяч лірів зарібку.

— Пане — сказав йому Емануїл — будьте так добрі і віднесіть ся з тим до пана Дельоней. Ми замкнули своє підприємство.

— Коли? — спитав купець.

— Чверть години тому — була відповідь.

— І з отсеї причини, пане — кінчив оповідати Максиміліян — моя сестра і шурин мають тільки двайцять пять тисяч лірів на рік.

Заледви скінчив Максиміліян своє оповіданє, підчас якого серце ґрафа мало не вискочило з грудий, надійшов Емануїл, який вже вспів убрати сурдут і капелюх. Він привитав ґрафа з міною чоловіка свідомого того, яку ранґу має гість, і опровадивши Монте Крíста по малім огородї, увійшов до середини.

В сальонї стояла велика ваза японської порцеляни, наповнена цвітами, що заповняли воздух своїм запахом. Юлїя, відповідно убрана, з волосєм гарно упорядкованим (все те вона доконала в протягу не більше, як десяти мінут) приняла ґрафа при вході. З сусїдної кімнати чути було спів птахів. Галузки наслїдуваного гебанового дерева і рожевої акації творили рамці аксамітових куртин. Усе в тім чаруючім притулку, від щебету птичок до усміху господинї дому, дихало спокоєм і щастєм.

Ґраф почув вплив сего щастя з хвилею, як увійшов в дім, і забувши, що повинен би провадити дальше розмову, яка урвала ся з виміною поздоровлень, мовчав і думав. Нагло запримітив мовчанку і вириваючи себе силою з задуми, сказав:

— Пані, прошу вибачити мені моє зворушене, яке може дивує вас, призвичаєних до щастя, яке тут бачу, однакож вдоволене на людськім лици є для мене новим видом і я ніколи не змучив би ся, глядячи на вас і вашого мужа.

— Ми справді дуже щасливі, пане — відповіла Юлїя — однакож ми знали також і сумні хвилї. Мало хто переніс такі терпіня, як ми.

На лици ґрафа проявило ся зацікавлене.

— О, все те є родинна історія, як онодї сказав вам Шато-Рено — замітив Максимілїян. — Ся історія малаб тільки мале зацікавлене у вас, призвичаєного оглядати радощі та нещастя богатих і визначних людий, але й ми пережили гіркі хвилї.

— І Бог вляв бальзам у ваші рани так, як завсїгди робить для тих, що є пригноблені? — спитав Монте Крісто.

— Так, пане ґрафе — відповіла Юлїя — ми дійсно можемо сказати, що він для нас се зробив; він зробив для нас те, що робить тільки для своїх вибранців — він післав до нас свого ангела.

Лице ґрафа запаленїло і він закашляв, аби мати причину закрити лице хустинкою.

— Люди, уроджені до богацтва, які мають засоби заспокоїти кожде своє бажане — сказав Емануїл — не знають, що є дійсним щастєм в житю, так само, як ті, котрих бурливі води океану кидали на кількох слабих дошках, є одинокі здібні оцїнити вартість ясного, погідного неба.

Монте Крісто встав і не відповідаючи — бо дрожане голосу булоб зрадило його зворушене — перейшов ся повільно по кімнатї там і назад.

— Ви смієте ся з нашого богацтва, пане ґрафе? — сказав Максимілїян, який водив очима за ним.

— Ні, ні — відповів Монте Крісто, дуже блїдий, і притиснувши одну руку до свого серця, яке сильно било ся, показав другою на кришталеву накривку, під якою лежала шовкова калитка на чорній оксамітовій подушцї. — Я дивував ся, що за значінє може мати ся калитка, в якій здаєть ся на однім кінци є якийсь папір, а на другім великий діямант.

— Пане ґрафе — відповів Максимілїян з найповажнїйшою міною. — Се є наші найцїннїйші родинні скарби.

— Камінь виглядає на дуже блискучий — замітив ґраф.

— О, мій брат не говорить про його вартість, хоч його оцінювано на сто тисяч лірів; річи у сій калитці — спомини по тім ангелі, про якого я тільки що говорила.

— Сего я не розумію, але не смію просити о вияснене — сказав ґраф Монте Крісто, кланяючись. — Вибачте, я не мав наміру поповнити недискреції.

— Недискреції! О, ви справляєте нам приємність, даючи нам нагоду виговорити ся про се. Якби ми мали намір укривати благородний вчинок, про який ся калитка нам нагадує, то ми її так не виставлялиб. О, якби ми могли оповідати се скрізь і кождому, щоб зворушене нашого незвісного добродія могло виявити його присутність.

— Невжеж! — сказав Монте Крісто придушеним голосом.

— Пане! — сказав Максиміліян, підносячи склянну накривку і з пошаною цілуючи шовкову калитку — отсе дотикало рук чоловіка, який спас мого батька від самогубства, нас від руїни, а наше імя від сорому і ганьби — се дотикало рук чоловіка, через якого нечувану добродійність ми, бідні діти, засуджені на злидні і поневірку, можемо тепер чути, як всї нам завидують нашого щастя. Отсей лист (говорячи се, Максиміліян витягнув лист з калитки і подав його ґрафови) — отсей лист написав він того дня, коли мій батько зробив розпучливу постанову, а сей діямант дав щедрий незнакомий моїй сестрі на придане.

Монте Крісто отворив лист і прочитав його з неописаним чутєм радости. Се був лист написаний до Юлїї і підписаний „Синбад моряк".

— Незнакомий, кажете? Чоловік, що зробив вам сю услугу, є вам незнакомий?

— Так, ми нїколи не мали щастя стиснути його руки — говорив дальше Максиміліян. Ми даремно молили ся до неба, щоби дало нам сю ласку, але ціла ся справа мала таємничий напрям, якого ми не можемо порозуміти; все те робила якась невидима, але сильна рука, неначе рука чародія.

— О! — сказала Юлїя. — Я ще не втратила цілої надії, що котрогось дня поцілую сю руку так, як тепер цілую калитку, котрої вона дотикала ся. Чотири роки тому Пенельон був в Триєсті — Пенельон, пане ґрафе, се старий

моряк, якого ви бачили в огороді, а який з кватирмайстра став огородником — Пенельон, будучи в Трієсті, бачив у пристані Анґлїйця, який всідав на яхт. Він пізнав його, як чоловіка, що був у мого батька 5 червня 1829 р. і який написав до мене сей лист на 5 вересня. Він був певний, що то той самий чоловік, але не смів заговорити до него.

— Анґлїєць! — повторив Монте Крісто, котрому зробило ся нїяково, бо завважив, з якою увагою Юлїя дивить ся на него. — Анґлїєць, кажете?

— Так — відповів Максимілїян — Анґлїєць, який представляв ся, як довірочний урядник фірми Томсон і Френч в Римі. Але що найцікавійше, то се, що Томсон і Френч постійно заявляли, що вони в сю справу зовсім не були вмішані. Се була причина, чому я здрігнув ся, коли ви онедї сказали у п. Морсерфа, що Томсон і Френч є ваші банкирі. Се стало ся, як кажу, в 1829 р. На милість Божу, скажіть менї, чи ви знали того Анґлїйця?

— Ви кажете, що Томсон і Френч говорили, що вони не мали нїчого спільного з тою справою?

— Так.

— Так, чи не є можливість, що сей Анґлїєць міг бути хтось, що був вдячний вашому батькови за добро, якого від него зазнав, а про яке сам ваш батько забув, і він вибрав сей спосіб відплати, аби відвдячити ся?

— Все є можливе в такій хвилї, навіть чудо.

— А яке було його імя? — спитав Монте Крісто.

— Він не подав нїякого иншого імени — сказала Юлїя, глядячи пильно на ґрафа — крім сего, яке є при кінци сего листа: Синбад — моряк.

— Але се, очевидно, не є дїйсне імя, тільки прибране.

А завваживши, що Юлїя також уважно прислухує ся його голосови, зачав говорити дальше:

— Скажіть менї, чи він не був менше-більше такого зросту, як я, хиба що може дрібку висший і худший, з високим краватом на шиї, завсїгди добре общеплений і стиснений а в руцї завсїгди носив олівець?

— О, то ви його знаете? — крикнула Юлїя, якої очи заблистїли з радости.

— Нї — відповів Монте Крісто. — Я тільки вгадав.

Я знав одного лорда Вилмора, який постійно виконував добрі вчинки.

— І не виявляв, хто він є?

— Він був дивак і не вірив в істноване вдячности.

— Боже! — скрикнула Юлїя, заломлюючи руки. — А в щож він вірив?

— Він не вірив тодї, коли я його знав — пояснив Монте Крісто, вражений натиском в словах Юлїї — та може від того часу він дістав докази, що вдячність істнує.

— І ви знаєте сего пана? — питав Емануїл.

— О, як знаєте його — просила Юлїя — скажіть нам, де він є, де моглиб ми його найти. Максимілїяне, Емануїле! Якби ми тільки найшли його, він мусїв би повірити у вдячність серця.

Монте Крісто почув, що сльози підходять йому до очий, отже знов зачав ходити скоро по кімнатї там і назад.

— В імя Бога! — сказав Максимілїян — як знаєте що про него, то скажіть нам.

— На жаль! — відповів Монте Крісто, стараючи ся здавити своє зворушенє. — Як вашим незвісним добродієм був лорд Вилмор, то я побоюю ся, що ви вже його більше не побачите. Я розійшов ся з ним два роки тому у Палермо а він тодї вибирав ся у найдальше віддалений край і я побоюю ся, що він вже звідтам не верне.

— О, пане, се жорстоко з вашого боку — сказала Юлїя з чутєм і сльози появили ся в її очах.

— Панї — відповів Монте Крісто поважно, слїдячи за двома плинними перлами, що скотили по лици Юлїї — якби лорд Вилмор бачив те, що я тепер бачу, то він знов дістав би охоту до житя; сльози, які ви проливаєте, погодили би його з людським родом.

І він простягнув свою руку до Юлїї а вона подала йому свою, притягнена поглядом та голосом ґрафа.

— Але сей лорд Вилмор — спитала Юлїя по хвилї, не хотячи попращати ся з надією — мав якусь родину, свояків — коротко — і його хтось знав. Отже чи не моглиб ми....

— О, не допитуйте ся, панї — сказав ґраф. — Не будуйте химерних надій на моїм слові. Нї, лорд Вилмор може й не є тим чоловіком, якого ви шукаєте. Він був моїм

приятелем, він немав тайн передімною, а він був би мені згадав про се.

— То він не говорив вам нічого?

— Нічого.

— Ані слова, яке давалоб вам причину припускати...

— Ніколи.

— А чомуж ви відразу сказали його імя?

— О, в такім випадку чоловік робить припущеня.

— Сестро, сестро — сказав Максиміліян, приходячи ґрафови на поміч — пан ґраф правду каже. Пригадай собі лиш, що наш незабутній батько нераз нам говорив: „Се не був Анґлієць, що так нас спас!”

Монте Крісто здріґнув ся.

— Що казав вам ваш батько, пане Морель? — спитав живо.

— Мій батько думав, що в тім вчинку було дійсне чудо. Він вірив, що той добродій встав з гробу, аби нас спасти. О, се було зворушаюче віруванє, пане, і хоч я сам в те не вірив, я був би за цілий світ не знищив віри мого батька в сім випадку. Як часто він над тим думав і вимовляв імя дорогого друга — друга втраченого на завсїгди! І ще на смертельнім ліжку, коли надходяча вічність немов опромінила йому ум надприродним світлом, ся думка, яка до того часу була тільки здогадом, перемінила ся в переконане. Його послїдні слова були: „Максиміліяне, се був Едмонд Данте!”

При тих словах блїдість ґрафа, яка постійно зростала, стала страшною. Він не міг вимовити слова. Він поглянув на свій годинник, неначе чоловік, що забув час, сказав на скоро кілька слів до пані Ербо і стиснувши руки Емануїла та Максиміліяна, сказав:

— Пані, я сподію ся, що позволите менї навідувати ся тут від часу до часу. Я цїню вашу приязнь і відчуваю велику вдячність за ваше привитанє. Се перший раз в протягу многих літ, що я так позволив опанувати себе чувству.

З тими словами з поспіхом вийшов з кімнати.

— Сей ґраф Монте Крісто є дивний чоловік — сказав Емануїл.

— Так — відповів Максиміліян — але я певний, що він має знамените серце і що він нас любить.

— Його голос дійшов до мого серця — завважила Юлїя — і два або три рази менї здавало ся, що я вже чула той голос давнїйше.

РОЗДЇЛ LI.

Пірам і Тісбе*).

Близько середини Фобурґа Ст. Оноре і позаду одної з найпишнїйших палат в сїм богатім сусїдстві, розтягав ся огород, на якім широкі каштани підносили свої голови понад стїни окружаючого їх муру і кождої весни засипали своїми квітами дві великі камяні вази, що стояли на стовпах по обох боках старої зелїзної брами. Ся брама провадила колись з обмурованого огороду-парку до кухонного огороду поза муром. Сей огород був величини може одного акра, тепер запущений і зарослий бурянами, між якими видно було слїди вигибаючої люцерни.

Колись, в часах спекуляції, попри сей кухонний огород упляновано нову вулицю і властителеви палати прийшло на думку продати його за добрі гроші під будівлю. Тимчасом вулицї не викінчено після пляну і новий властитель, заплативши за огород, побачив, що немає що з ним зробити. Потїшаючи себе, що бодай колись в будуччинї, дістане за него не тільки ту суму, що заплатив, але ще й з добрим процентом, він зачав винаймати огород у міжчасї огородникам по пятьсот лїрів на рік.

Щоби не допустити до того, аби огородники і робітники заглядали через браму до аристократичного огороду

*) Пірам і Тісбе мали бути двоє любовників, що жили у Вавилонї в домах, що притикали один до другого. Їх родичі не позволяли їм любити ся, отже вони продовбали дїру в стїнї на скрізь і через дїру з собою розмовляли. В такий спосіб змовились зійти ся одного вечера в назначенім місци. Дївчина прийшла перша, але несподївано показала ся перед нею львиця, що якраз убила вола. Перелякана дївчина пустила ся втїкати і з переструху опустила на тім місци свою одежу. Львиця обваляла одежу кровю вола і відійшла. За хвилю надійшов на те місце Пірам а побачивши закроваленe одїнє і пізнавши, що то одїнє його милої, здогадував ся, що львиця мусїла зїсти її. З великого жалю він зараз зробив собі смерть. Колиж дївчина вернула і найшла свого милого в калюжі крови, кинула ся на трупа і на другий день найдено її також мертвою.

внутрі мурів, властитель палати казав забити браму додатково дошками до височини шести стіп. Одначе поміж дошками були шпари, через які можна було бачити на скрізь.

Огород поза брамою був обгороджений плотом і мала фіртка провадила з него до запропонованої та невикінченої вулиці.

Каштани в обмурованім огороді не перешкаджали рости корчам та цвітам, які зі своєї сторони немов старали ся доказати, що й їм належить ся право користати з воздуха та світла.

В однім куті огороду, де корчі були найгустійші, так що денне світло там майже не доходило, стояла велика камінна лавка і кілька деревляних стільців, які вказували, що те укрите місце є або місцем сходин, або улюбленим сховком котрогось з мешканців палати.

Вечером, одного з найтеплійших днів весни, можна було побачити на тій лавці недбало кинену книжку, парасольку і кошик з жіночою роботою, з якого висів ріг частинно вишитої хустинки. При зелізній брамі стояла молода женщина і через шпару поміж дошками уважно за чимсь слідила.

На ту пору фірткою до огороду поза муром увійшов високий і сильно-збудований молодий мущина, убраний у звичайну, сиву блюзу і оксамітну шапку, однакож його старанно зачесане волосе, борода і вуси якось не годили ся з робітничим убранем. Він увійшов фірткою тихенько і оглянувши ся, немов побоював ся, чи за ним хто не слідить, пустив ся скорими кроками до зелізничої брами.

Побачивши сего мущину, дївчина за брамою здрігнула ся, та хотіла втікати. Та молодий мущина вже доглянув через шпари між дошками рух її одіня. Він прискочив до брами і, притуливши губи до шпари крикнув:

— Не бій ся, Валентино, се я?

Дївчина приблизила ся до брами знов.

— О, а ти чого так пізно нині прийшов? — спитала. — Се вже майже пора на вечерю і я мусїла добувати найбільшої хитрости, щоби спекати ся безнастанного нагляду мачухи та шпіонажі покоївки, яка певно є наймлена на те, аби доносити про все, що роблю і говорю. Також немало клопоту мала я, поки увільнила ся від докучливого товариства свого брата. Я сказала, що йду сюди, аби працюва-

ти без перепон над своїми вишивками, але не думаю, що скоро їх покінчу. Отже виправдай ся, як можеш, за те, що дав мені так довго на себе чекати. А відтак скажи мені, чому ти так дивно убрав ся, що я майже не пізнала тебе.

— Дорога Валентино — сказав молодий мущина. — Я так далеко зайшов в своїй любови до тебе, що не стає мені відваги говорити про се, однакож кождого разу, як побачу тебе, хочу насамперед сказати тобі, що люблю тебе, бо сам відгомін тих слів наливає солодощі до мого серця. Тепер дякую тобі за те, що мене картаєш; я й се люблю, бо се показує мені — не маю відваги сказати — що ти на мене чекала, що ти тільки про мене думала. Хочеш знати про причину мого опізненя і чому я так убрав ся? Я поясню і сподію ся, що простиш мені. Я вибрав собі ремесло.

— Ремесло! Максимілїяне, як можеш жартувати в хвилю, коли маємо таку причину до неспокою?

— Най Бог боронить, щоби я жартував собі з тим, що є мені доросше від самого житя! Слухай, Валентино, а я все тобі скажу. Змучений біганєм по полях і лаженєм по мурах і поважно занепокоєний тим, що ти сказала, що якби мене тут приловили, то дуже легко твій батько мігби післати мене до тюрми як злодїя — а се кинуло би пляму на цілу французьку армію — так само зважаючи на те, яке здиванє міг би викликати вид капітана Спагісів, що вічно крутить ся коло місця, де анї нема цитаделї до здобутя, анї стокади до оборони — я рішив стати огородником і приняв костюм, відповідний до мого занятя.

— Що за нонсенс говориш, Максимілїяне?

— Навпаки, я вірю, що се є наймудрійший крок в моїм житю, бо він дає нам повне безпеченьство.

— Прошу тебе, Максимілїяне, скажи менї, що ти думаєш.

— Просто те, що я довідав ся, що кавалок землї, на якій стою, є до винайму. Я пішов і винаймив його і тепер я пан сеї чудової люцерни! Подумай, Валентино! Тепер нема нїякої перепони, чому не мавби я збудувати собі якоїсь буди на сїй плянтації і мешкати не більше, як двайцять ярдів від тебе. Представ собі моє щастє! Я мало зі шкіри не вискочу. Чи ти розумієш, Валентино, що такі річи можна купити за гроші? А вгадай, скільки то мене кошту-

вало те, за що я був би радо дав десять літ свого житя? Пятьсот лірів на рік, платячи що кварталу! Від тепер ми не маємо чого бояти ся. Я — на своїй власній земли і маю повне право приставити драбину до стіни та дивити ся до середини, коли схочу. І можу казати тобі, що люблю тебе без страху, що поліція мене звідси віджене — оскільки се не буде ображати твоєї гордости, коли бідний робітник, убраний в блюзку та шапку, буде говорити тобі про свою любов.

Здивоване на лици Валентини зміняло ся тимчасом на недовіре, а відтак на одушевлене. Та нараз тінь перебігла по її лици і вона промовила сумно:

— Максимілїяне! Так не повинно бути, з многих причин. Ми не повинні занадто вірити у свою власну силу і дати ся унести сліпій вірі в свій розум.

— Як можеш допускати такі негідні думки, дорога Валентино? Чи від самого початку нашого знакомства не приспособляв я всїх своїх слів і вчинків до твоїх сентиментів та ідей? А ти, я певний сего, маєш повну віру в мою честь. Коли ти згадала менї, що маєш неясне предчуте надходячої небезпеки, я віддав ся без застережень до твоїх услуг, не жадаючи ніякої иншої нагороди понад вдоволене, що можу тобі послужити. І чи від того часу словом або ділом дав я тобі причину жалувати, що мене ти вибрала споміж тих, які з охотою дали би своє житє за тебе? Ти сказала менї, моя дорога Валентино, що ти заручена з п. д'Епіней і що твій батько рішив, що мусить бути заключене се подруже і що від його рішеня нема відклику, бо п. Віефорт нїколи не зміняє свого рішеня. Ну, я не випихав ся наперед, я не чекав на те, що буде з моєї, або твоєї волї, тільки що буде з волї Божої. А тимчасом ти мене любиш, ти змилосердила ся надімною і ти се сказала. Я дякую тобі за се солодке словечко і тільки прошу, щоби ти повторяла його від часу до часу — се поможе менї забути все инше.

— О, Максимілїяне, се якраз, що робить тебе таким відважним, а мене робить рівночасно щасливою і нещасливою і я нераз сама себе питаю ся, що ліпше — нещасливість спричинена шорсткістю моєї мачухи і її сліпою вірою в рідну дитину, чи щасте повне небезпеки, яке відчуваю, бачучи ся з тобою.

— Небезпека! — крикнув Максиміліян. — Як можеш вживати слова такого твердого і несправедливого? Чи можна найти раба покірнійшого від мене? Ти дозволила мені розмовляти з тобою від часу до часу, Валентино, але заборонила мені ходити за тобою підчас твоїх проходів, чи деинде — я слухав. А коли я найшов спосіб зайти тут і говорити з тобою через сю браму, бути близько тебе і не видїти тебе, чи старав ся я діткнути бодай крайчика твоєї одежі через шпару? Чи старав ся я звалити сю стїну — таку марну перепону для моєї молодости і сили? Я ніколи не скаржив ся на твою осторожність, ніколи не висловив бажаня. Я придержував свою обіцянку, як старинний лицар. Признай бодай се, щоби я не думав, що ти несправедлива.

— Се правда — сказала Валентина, висуваючи через шпарку між дошками конець одного зі своїх делїкатних пальців, до якого Максиміліян притиснув свої губи — се правда. Ти є благородний друг, а все таки ти дїлав з мотивів самолюбства, мій любий Максимілїяне, бо ти знав, що з хвилею якби ти показав иншого духа, все скінчилоб ся поміж нами. Ти приобіцяв дати менї любов брата — менї, яка не має на цїлім світї другого приятеля крім тебе, яку занедбав і призабув мій батько, яку переслїдує мачуха і яка має тільки товариство спаралїжованого та безмовного старця, котрого безвладна рука не може стиснути моєї і котрий тільки очима розмовляє зі мною, хоч серце без сумніву заховує крихітну теплоти для мене. О, яка тяжка моя доля, що можу бути або жертвою, або ворогом всїм, що є сильнїйше від мене, підчас коли мій одинокий приятель і союзник є — живий труп! Максимілїяне, я дуже нещаслива і ти добре робиш, що любиш мене задля мене, а не задля себе.

— Валентино — сказав молодий чоловік глубоко зворушений — я не скажу, що ти є всїм, що я люблю на світї, бо я дорого цїню свою сестру і шурина, однакож моє привязане до них є спокійне і погідне, нїчим неподібне до того, яке відчуваю до тебе. На саму думку про тебе моє серце бє ся живійше, моя кров пливе скорше жилами і моя груд підносить ся від зворушеня. Однакож я свято прирікаю тобі спинити ту горячість і силу почувань, поки ти сама не зажадаєш від мене, аби я ужив їх для услуг, або

помочи тобі. Як мені кажуть, Францового повороту до дому не сподіють ся ще й за рік; за той час буде ще неодна нагода, аби доля ласкаво і несподівано до нас обернула ся. Отже сподіймо ся найлучшого — надія є такою солодкою потішителькою. А тимчасом, Валєнтино, дорікаючи мені самолюбством, подумай трохи про те, чим ти для мене була — хороша і холодна статуя Венери. В заміну за те самовідречене, за послух, за пановане над собою, що ти мені обіцяла? Нічо! Що ти мені дала? Майже нічо! Ти говориш мені про Франца д'Епіней, з яким ти заручена, що не хочеш бути його жінкою. Скажи-ж, Валєнтино, чи нема нічого більш в твоїм серцю? Що? Я віддаю тобі своє житє, я даю тобі свою душу, я присвячую тобі навіть найлекше битє свого серця. І коли я так є цілком твій, коли я говорю собі, що умру, як тебе втрачу, ти не здрігаєш ся на саму думку, що можеш належати до другого! О, Валєнтино, Валєнтино! Якби я був на твоїм місци, якби я знав, що хтось мене так любить, як ти знаєш, що я тебе люблю, то я був би вже сто разів пересунув свою руку поміж отсї зелїзні штаби і сказав би до бідного Максимілїяна: Твоя, тільки твоя, Максимілїяне, на сїм світї і на другім!

Валєнтина не відповідала, але Максимілїян міг виразно чути її плач і бачити сльози. Нагла зміна зайшла в почуванях молодого мущини.

— О Валєнтино, Валєнтино! — крикнув. — Забудь мої слова, як в них є щось, що справляє тобі біль!

— Ні — відповіла вона — твоя правда. Але чи ти не бачиш, яка я нещаслива. Покинена дома, неначе яка чужениця — бо мій батько є майже чужий для мене — мою волю, від коли я мала десять літ, день в день, годину за годиною, мінуту за мінутою ломила зелїзна воля тих, що мене давили. Ніхто не знає, скільки я терплю, і нікому про се я не говорила, тільки тобі. На зверх, в очах світа, все добре зі мною, всї для мене ласкаві, а в дїйсности — всї є моїми ворогами. Загально говорять: О, годї, сподївати ся, щоби чоловік такого строгого характеру, як пан Віефорт, міг оказувати своїй дочцї таку любов, як другі батьки, однакож вона має те щастє, що в особі панї Віефорт найшла другу маму. Однакож світ милить ся. Мій батько занедбує мене через чисту байдужність, а мачуха ненавидить мене тим страшнїйшою ненавистю, що ховає її по-

стійно за усмішку.

— Ненавидить тебе? Тебе Валентино?! — крикнув молодець. — Як се можливо?

— А преціньь — продовжала Валентина — я приневолена сказати, що ненависть моєї мачухи походить з зовсім природної причини — її надмірної любови для своєї власної дитини, мого брата Едварда.

— Як се?

— Як се є? Се може й дивно, аби я згадувала тобі про грошеві справи, однакож, мій друже, я думаю, що її ненависть до мене є ізза сего. Вона не має майна, а я вже тепер богата, бо на мене перейшла спадщина по моїй матери; моє майно подвоїть ся через майно пана і пані де Сен Меран, яке колись припаде мені. Коротко, я думаю, що вона зависна мені. О, мій Боже! Якби я могла дати їй половину сего майна і побачити себе в домі пана Віефорта, як дочка в домі свого батька, то я зробилаб се без найменшого ваганя!

— Бідна ти, Валентино!

— Мені самій здає ся, що я жию в неволї, та враз з тим я така свідома своєї немочі, що бою ся урвати пановаче над собою, бо можу упасти зовсім безсильною і безпомічною. Крім сего мій батько не є такий чоловік, якого розпоряджения можнаб нехтувати безкарно. Він є всемогучим супроти мене; він бувби сильним і проти тебе, навіть проти короля, бо за ним його незаплямлена минувшина і становище майже не до здобутя. О, Максиміліяне! Я впевняю тебе, що коли я не борю ся, то тільки тому, що в тій боротьбі упав би і ти, а не тільки я.

— Але-ж, Валентино, чому ти попадаєш в розпуку і дивиш ся в будуччину зі страхом?

— О, мій друже, бо я суджу її після минувшини.

— Всеж, розваж, що хоч я, строго говорячи, не можу називати ся блискучою партією для тебе, то все таки з многих причин я й не так дуже низше стою від тебе. Днї, коли такі ріжниці дуже точно важено і розслїджувано, вже минули у Франції і перші родини з часів монархії вже дружили ся з родинами з часів цїсарства. Аристократія меча поєднала ся зі шляхоцтвом гармати. Я належу до послїдної кляси; в армії передімною світла будучність. Я маю майно обмежене, але я незалежний, а память мого батька шанують

в наших сторонах, як память високо поважаного купця. Кажу „в наших сторонах", Валентино, бо ти вродила ся недалеко від Марсилії.

— Не згадуй Марсилії, прошу тя, Максимілїяне; се одно слово нагадує менї мою маму — ангела не маму, яка вмерла за скоро для мене і для всїх тих, хто її знав, але яка, попіклувавши ся мною через короткий час на сїм світї, тепер певно глядить на мене з тих височин благословеньства, на які її чиста душа полетїла. О, якби вона ще жила, ми не потребувалиб нїчого бояти ся, Максимілїяне, бо я сказалаб їй про свою любов, а вона нам помагалаб і боронилаб нас.

— Я побоюю ся, Валентино — відповів Максимілїян — що якби вона була жила, то я нїколи не мавби щастя познакомити ся з тобою. Ти тодї була би занадто щаслива, а щаслива Валентина дивилаб ся на мене з погордою з височини своєї слави.

— Тепер вже ти, Максимілїяне, є недобрий і несправедливий — сказала з докором Валентина. — Однакож є одна річ, яку я хотїлаб знати.

— Щож то таке? — спитав молодець, зваживши, що Валентина вагає ся, немов би не знала, від чого зачинати.

— Скажи менї, Максимілїяне, чи в давнїйших часах, у Марсилії, було коли яке непорозумінє між твоїм батьком і моїм?

— Нї, на скільки я знаю — відповів хлопець. — Хиба що могла повстати між ними якась нехіть ізза того, що вони з противних партій. Ти знаєш, що твій батько є горячим приклонником Бурбонів, а мій був дуже за цїсарем. Инших ріжниць не могло бути між ними. Але чому ти про се питаєш?

— Скажу тобі, бо належить ся, щоби ти все знав. Я зачну від дня, коли оголошено в ґазетах, що тебе іменовано офіцером в Гоноровім Леґіонї. Ми всї сидїли в кімнатї мого дїда, п. Ноартіє. Був там також п. Данґляр; пригадуєш собі п. Данґляра, Максимілїяне? Банкир, котрого конї сполошили ся з моєю мачухою і малим братом і мало що не поубивали їх. Коли решта товариства обговорювала надходяче весїлє панни Данґляр, я читала голосно ґазету свому дїдови. Коли одначе я прийшла до уступа про тебе, то хоч я нїчого иншого не робила цїлий ранок, тіль-

ки читала раз за разом сю новинку (ти знаєш, що ти сказав менї про се ще в вечір перед тим), я була така щаслива і рівночасно така нервова на саму думку, що маю виголосити імя мого милого і то перед такою громадою людий, що хотїла вже пропустити сю новинку, але нагадала собі, що се може викликати підозрінє. Отже я зібрала всю свою відвагу і прочитала так сильно і спокійно, як тільки було можливо.

— Люба Валентино!

— Ну, а як мій батько почув звук твого імени, то нагло обернув ся. Я була така певна — бачиш, яка я дурна — що твоє імя поразило всїх, як грім. Менї здавало ся, що батько здрігнув ся, а навіть п. Данґляр — хоч се певна річ, що то була тільки злуда.

„Морель! Морель!", сказав батько. „Чекай трохи". Відтак зморщивши сильно брови, додав: „Чи може се бути один з Морелїв з Марсилії, — з тих заїлих Бонапартистів, що завдали нам стільки клопоту в 1815?"

„Менї здає ся", відповів Данґляр, „що особа, про яку панна читає у ґазеті, є син сего колишнього властителя кораблїв".

— Невжеж! — сказав здивовано Максимілїян. — Щож сказав тодї твій батько, Валентино?

— О, щось таке страшне, що я не маю відваги повторити.

— А всеж таки скажи — говорив хлопець усміхаючись.

„А" — сказав похмуро батько — „їх обожаний цїсар трактував тих дураків, як належало ся; він називав їх „гарматним мясом", бо вони якраз на те були добрі. І я рад бачити, що теперішний уряд рішучо приноровлює сей спасенний прінціп. Якби він держав Альжир тільки для сеї цїли, я ґратулюю урядови, хоч як дорого се коштує."

— Се думка не цїлком милосерна — сказав Максимілїян — але не червонїй, кохана, за сї слова п. Віефорта, бо я впевняю тебе, що мій батько не лишав ся позаду твого в горячости висловлюваня своїх полїтичних поглядів. Він говорив: „Чому цїсар, який робить так богато доброго, не утворить полку зі судиїв та адвокатів і не посилає їх кождого разу на самий перед у битвах?" Отже бачиш, Валентино, що під зглядом лагідности думки і цвітистости вислову нема великої ріжницї між обома партіями.

Але що сказав п. Данґляр на той вибух партійного духа з боку королївського прокуратора?

— Він зареготав ся в той злобний, питомий йому спосіб. За хвильку пізнійше вони встали і вийшли. Тоді по раз перший я завважила зворушенє свого діда, а мушу сказати тобі, Максимілїяне, що я є одинока особа, яка може доглянути зворушенє в сего нещасного паралїтика. Я здогадала ся, що розмова, яка провадила ся в його присутности (бо нїхто не звертає уваги на него бідного) зробила на него велике вражінє. Природна річ, що його мусїло болїти, коли чув, як зневажливо говорено про цїсаря, якого він любив і служив йому з самопосвятою.

— Імя п. Ноартіє — сказав Максимілїян — є одним зі славних імен з часів цїсарства. Він був визначним стейтсменом і я не знаю, чи тобі се відомо, Валєнтино, що він брав провідну участь в кождім бонапартівськім заговорі, який був підчас привернена Бурбонів.

— О, я часто чула шепіт про річи, які були для мене фуже дивні — батько бонапартист, син роялїст; що могла бути за причина такої дивної ріжницї у партіях і полїтицї? Однакож верну до оповіданя: Я обернула ся до діда, немов би запитати його про причину його зворушеня. Він дивив ся значучо на ґазету, яку я читала:

„Що діду?", спитала я. „Ви вдоволені?"

Він дав менї знак потакненя.

„Тим, що мій батько тепер сказав?"

Він дав знак запереченя.

„Може тим, що п. Данґляр говорив?"

Знов знак запереченя.

„О, то ви раді чути, що п. Морель (я не мала відваги сказати Максимілїян) став офіцером Гонорового Леґіону?"

— Він дав знак згоди. Представ собі, що сей старий чоловік радіє, що ти, чужий для него, став офіцером Гонорового Леґіону! А може се було глупо з його сторони, бо кажуть, що він вертає до другого дитиньства. А все таки я лїпше його полюбила за той знак згоди.

— Справді дивно — прошептав Максимілїян — що твій батько очевидно ненавидить навіть звук мого імени, а твій дід якраз навпаки. Дивні річи — ті партійні пристрасти.

— Тихо! — сказала несподівано Валентина. — Сховай ся! Йди геть! Йди! Хтось йде сюди!

Одним скоком Максиміліян опинив ся серед своєї люцерни і зачав її немилосердно рвати, удаючи, що поле її.

— Панно, панно! — дав ся чути голос з між дерев. — Пані шукають за вами скрізь. В сальоні є гості.

— Гості! — спитала Валентина, переполохано — які гості?

— Якийсь великий пан, князь, як мені сказали, ґраф Монте Крісто.

— Зараз прийду — сказала голосно Валентина.

Імя Монте Кріста потрясло Максиміліяном, немов електрична струя, бо слово „прийду" видало ся йому прощальним для всїх його розмов.

— Ну — говорив до себе Максиміліян, оперши ся задумчиво на свій рискаль. — Як же то стало ся, що ґраф Монте Крісто є познакомлений з п. Віефортом?

РОЗДЇЛ LII.

Токсікольоґія*).

Се був дійсно ґраф Монте Крісто, котрий прибув до пані Віефорт, аби віддати візиту королївського прокуратора. І як можна собі представити, се імя викликало замішанє в цілім домі.

Пані Віефорт, яка була сама в своїм сальонї, коли оповіщено ґрафа, зажадала, щоби зараз припровадити її сина, аби він знов подякував ґрафови, і Едвард, котрий чув, як через два послїдні днї постійно говорили про сю велику особу, не отягав ся, але зараз прийшов — не з почутя вдячности для ґрафа, тільки з простої цікавости, як також на те, аби найти нагоду сказати якесь слово, на яке мати скаже: „О, та дитина! Але вибачте йому, бо він в дійсности такий мудрий!"

Після перших звичаєвих слів привитаня спитав ґраф за п. Віефортом.

---

*) Токсікольоґія — наука про отруї.

— Мій муж обідає з канцлером — відповіла молода жінка. — Він якраз вийшов і я певна, що буде дуже жалувати, що втратив нагоду побачити вас.

Двоє гостий, що були там, коли прибув ґраф, оглянувши його цікаво, по хвильці відійшли.

— А що робить твоя сестра Валєнтина? — спитала пані Вієфорт Едварда. — Скажи комусь, аби її сюди закликав, щоби я мала честь представити її ґрафови.

— То ви маєте й дочку, пані? — спитав ґраф. — Мабуть дуже молоденька?

— Се дочка п. Вієфорта з першого подружа — відповіла молода жінка. — Вона вже гарна, доросла дівчина.

— Але мелянхолійна — перервав Едвард, вириваючи рівночасно піре з хвоста гарного папугая, що пищав у своїй позолоченій клітці.

Пані Вієфорт тільки сказала: — Тихо, Едвард!

Відтак додала:

— Сей малий збиточник каже майже правду, бо він тільки повторює те, що я вже сотки разів з болем говорила. Панна Вієфорт, не зважаючи на всі наші стараня оживити її, є мелянхолійного успособленя та мовчалива, а се часто впливає шкідливо на її красоту. Але вона ще не приходить. Вийди, Едварде, і поглянь, що там за причина.

— Бо вони шукають за нею там, де її нема.

— А деж вони за нею шукають?

— У діда Ноартіє.

— А ти думаєш, що її там нема?

— Ні, ні, ні, ні, її там нема! — відповів Едвард, приспівуючи.

— То деж вона? Як знаєш, то чому не кажеш?

— Вона є під великим каштаном — відповіла зіпсована дитина, даючи, на перекір заборонам матері, пять живих мух папугаєви.

Пані Вієфорт простягнула руку, щоби задзвонити і справити покоївку до огороду за Валєнтиною, коли Валєнтина сама увійшла в кімнату. Вона виглядала на прибиту і хтоб був уважно на ню поглянув, мігби був побачити сліди сліз в її очах.

Валєнтина була висока, мила дівчина девятнайцяти літ з ясно-каштановатим волосєм, синіми очима і тужним поглядом, повним благородности, що відзначала її матір.

Її білі, делікатні пальці, її перлова шия, лице закольороване ріжними відтінками, робили її на перший погляд подібною до Анґлїчанки, яку поетично порівнюють до лебідки. Вона увійшла до кімнати і побачивши побіч своєї мачухи чужинця, про якого вже стільки чула, поздоровила його без дівочого заклопотаня, навіть не опускаючи очий, але так мило, що подвоіла тим увагу ґрафа. Він встав, аби віддати привіт.

— Панна Віефорт, моя пасербиця — сказала пані Віефорт до Монте Кріста, простягнувши ся на своїй софі і махнувши рукою в напрямі Валентини.

— А се пан ґраф Монте Крісто, король Китаю, цісар Кочін-Чіни — додав хлопчина, дивлячись збиточно на свою сестру.

На сї слова пані Віефорт дійсно зблїдла; вона майже взлостила ся на свого сина, але ґраф навпаки усміхнув ся і нїби глянув на хлопця поблажливо з тим наслїдком, що матерне серце забило ся знов з радости та одушевленя.

— Однакож, пані — сказав ґраф, продовжаючи розмову і дивлячи ся по черзї то на паню Віефорт, то на Валентину — чи немав я вже чести стрічати вас з панною? Менї перед хвилею прийшло се на думку, а коли панна увійшла, то її вид кинув додатковий луч у мою память.

— Не думаю, що так було, пане — відповіла молода жінка. — Панна Віефорт не дуже глядить за товариством і ми мало коли виходимо.

— Так се не було в товаристві, що я стрітив панну і вас, пані, та сего милого хлопчика. Крім сего парижський світ менї зовсїм незвісний, бо — думаю, що я вже вам сказав се — я перебуваю в Парижі тільки кілька днів. Отже — позвольте, щоби я пошукав в своїй памяти.

Ґраф приставив руку до чола, немов би збирав свої думки.

— Нї, се було — десь далеко звідси — се було — я не знаю — однакож здаєть ся, що сей спомин вяже ся з гарним небом і якимсь релїґійним святом. Панна тримала цвіти в руцї; дитина бігала за павою у городї, а ви, пані, були між кратами якоїсь альтани. Прошу, прийдіть менї на поміч, пані. Чи сї обставини не приводять вам до голови ніякого спомину?

— Нї, зовсїм нї — відповіла пані Віефорт. — Менї

здаєть ся, пане, що якби я була вас де бачила, то спомин про вас бувби вбив ся мені в память.

— Може пан ґраф бачив нас в Італії — замітила несміло Валентина.

— Так, в Італії найправдоподібнійше в Італії — сказав скоро Монте Крісто. — То ви подорожували по Італії, панно?

— Так, пані і я були там два роки тому. Лікарі боялися за мої легки і приписали мені воздух Неаполю. Ми їхали через Больонію, Перузу і Рим.

— А, так, правда, панночко — крикнув Монте Крісто, неначеб сих кілька слів вистарчали йому до відсвіженя памяти. Се було в Перузї, в свято Божого Тіла, в огороді Почтового Готелю. Там припадок звів нас до купи, вас, паню Вієфорт, вашого брата і мене. Я тепер вже добре пригадую собі, де то я мав честь вас бачити.

— Я зовсім добре памятаю Перузу, пане, і Почтовий Готель і свято, про яке нагадуєте — сказала пані Вієфорт — однакож даремно шукаю в своїй памяти за вами. Я дійсно не пригадую собі, чи я мала коли приємність бачити вас. Мені соромно, як моя память так мене завела.

— Се дивно, бо й я не пригадую собі стрічі з вами — сказала Валентина, підносячи до ґрафа свої гарні очи.

— Але я памятаю — сказав Едвард.

— Поможу вашій памяти, пані — сказав ґраф. — День був дуже горячий. Ви чекали на коні. Коні запізнили ся з причини процесії. Панна ходила в тіни города а ваш син зник, бігаючи за птахом.

— І я його зловив, мамо, не памятаєте? — сказав Едвард. — Я вирвав тоді три пера з його хвоста.

— Ви, пані, були в альтані, покритій виноградом. Чи памятаєте, як ви сиділи на камяній лавці, а панна Вієфорт і ваш син були відійшли, тоді ви через довший час з кимсь говорили?

— Так — дійсно так — відповіла молода жінка і дуже запаленіла. — Пригадую собі, що я говорила з чоловіком, обгорненим в довгий вовняний плащ. Се був якийсь медик, я думаю.

— Точно так, пані. Тим чоловіком був я сам. Я перебував в тім готели через два тижні і в тім часї я виліччив з пропасниці свого льокая а господаря готелю з жовтачки

і так набув славу доброго лїкаря. Ми говорили через довгий час, панї, про ріжні річи, про Рафаеля, про манери, костюми, про славну аква-тофана, про яку сказано вам, як ви говорили, що деякі особи в Перузї заховали тайну про ню...

— Так, так — відповіла панї Вієфорт з поспіхом і з неспокоєм. — Тепер я пригадую собі.

— Я не пригадую собі тепер всїх ріжних річей, про які ми говорили — продовжав ґраф розмову з найбільшим спокоєм — але пригадую собі, що ви, упавши враз з другими людьми в похибку щодо моеї особи, радили ся мене про здоровлє панни Вієфорт.

— Так, дїйсно, пане. Ви дїйсно показали ся лїкарем, бо ви привертали здоровлє недужим.

— Молїер або Бомарше відповілиб вам, панї, що якраз для того я лїчив недужих, що сам не був лїкарем. Сам про себе я бувби вдоволений сказати, що я студіював хемію і природні науки досить глубоко, але все таки тільки як аматор.

В сю хвилю годинник вдарив шість разів.

— О, то шеста година — сказала панї Вієфорт, очевидно знервована. — Валєнтино, можеб ти пішла і довідала ся, чи твій дїд не хоче вечері?

Валентина встала і віддавши поклін ґрафови, вийшла не сказавши анї слова.

— О, панї! — сказав ґраф, коли Валєнтина вийшла. — Се не було через мене, що ви відіслали звідси панну Вієфорт?

— Зовсїм нї — відповіла поспішно молода жінка. — Се є година, коли ми даємо панови Ноартіє перекуску, що піддержує його сумне істнованє. Ви, пане, мабуть знаєте сумний стан батька мого мужа?

— Так, панї, пан Вієфорт говорив менї про се — параліж, думаю.

— На жаль, так! Цїле тїло бідного старця є позбавлене руху, лише думка працює ще в тїй людській машинї, але й та є слаба, як світло лямпи, що має згаснути. Однакож вибачте менї, пане, що я говорю про наші домашні нещастя. Я перервала вам якраз в хвилї, коли ви говорили, що ви вчений хемік.

— Нї, панї, я так богато не сказав — відповів ґраф усміхаючись. — Якраз навпаки. Я студіював хемію, бо рі-

шивши жити на сході, я хотів слідувати за приміром короля Мітридата*).

— Mithridates, rex Ponticus — сказав до себе молодий Віефорт, вирізуючи гарні образки зі знаменитого альбома — той пан, що снідав кождого ранку з горнятком отруї під боком.

— Едварде, ти нечемний хлопче! — крикнула пані Віефорт, вириваючи покалічену книжку з рук хлопця. — Ти неможливий. Ти перешкаджаєш в розмові. Вступи ся звідси і йди до сестри Валентини в кімнаті діда Ноартіє.

— Альбом — сказав Едвард.

— Що, альбом?

— Я хочу альбом.

— А на щож витинаєш з него образки?

— Бо так мені хоче ся.

— Іди, йди геть!

— Я не піду, як не дістану альбому — сказав хлопець і сїв собі в кріслї та віддув губи.

— То бери собі його, тільки не перешкаджай нам більше — сказала пані Віефорт, даючи альбом Едвардови, який тоді дав себе відпровадити до дверий.

Ґраф провадив їх своїми очима.

— Побачу, чи замкне за ним двері — сказав до себе.

Пані Віефорт замкнула уважно двері за дитиною, відтак уважно оглянула ся по кімнатї. Ґраф удавав, що не замічає нічого. Коли молода жінка вернула на своє крісло, сказав до неї ласкавим голосом, який йому так легко приходив:

— Позвольте менї звернути вам увагу, панї, що ви дуже строго поводите ся з сею милою дитиною.

— О, строгість є часом конечна — відповіла пані Віефорт з правдивим матерним натиском.

— Він повторяв свого Корнелїя Непоса**), коли згаду-

*) Мітридат — король Понту між 123 і 63 р. перед Христом. Невблаганий ворог Римлян. Від 90 до 63 р. провадили ся між ним і Римлянами безнастанні війни, поки не поборов його Помпей над Евфратом. Тоді він зробив собі смерть. Мітридат був великий чоловік і великий завойовник, бо покорив многі сусідні народи. Любив збирати твори штуки. Крім сего пильно студіював ріжні отруї і познакомлював ся з антидотами (ліками) на них, рахуючи на те, що колись може хтось захотіти відібрати його житє при помочи отруї.

**) Корнелїй Непос — латинський письменник, автор житеписів найславнїйших людий старинних часів. Житеписів Непоса уживають в школах при науці латинської мови.

вав короля Мітридата — пояснював дальше ґраф — і ви перервали йому в наведеню слів, які доказують, що його учитель зовсім не занедбував його. Ваш син є дуже розвинений, як на свої літа.

— По правді, пане ґрафе — відповіла мати, якій се видно сподобало ся — він має великий талан і вчить ся всего, що перед ним поставите. Він має тільки одну похибку, що є трохи впертий. Однакож вертаючи до того, що ви сказали, чи ви вірите, що Мітридат дійсно був такий осторожний і що його осторожність була успішна?

— Думаю, що так, пані, бо я сам, котрий тепер до вас говорю, уживав сеї осторожности перед отруєю в Неаполі, в Палермо і в Смирні, значить через три рази, і якби я не був осторожний, то бувби вже не жив.

— Так ваша осторожність була успішна? — питала пані Віефорт.

— Зовсім успішна.

— Так, тепер я пригадую собі, що ви говорили мені щось подібного в Перузі.

— Невже-ж? — сказав ґраф, роблячи міну дійсного здивованя. — Я зовсім сего не памятаю.

— Я питала вас, чи отруї ділають однаково, з таким самим успіхом, на людий з півночі, як на людий з полудня, а ви відповіли мені, що холодні і повільні звичаї півночі не представляють такої самої податности на отруї, як богаті й енерґічні темпераменти уроженців полудня.

— І так воно є — потвердив Монте Крісто. — Я бачив Росіянів, що їли річи, від яких Неаполітанець, або Араб упав би трупом, а по Росіянах не було видно, щоби їм се хоч трохи шкодило.

— І ви дійсно вірите, що ми більше відпорні на отрую, чим люди на сході, та що серед наших дощів і мрак людина може лекше призвичаїти ся до сего постепенного споживаня отруї, чим люди в теплих краях?

— Певно, що так. Але враз з тим треба розуміти, що людина є забезпечена тільки проти тої отруї, до якої призвичаїла ся.

— Так, я се розумію. А як на примір ви призвичаювалиб ся, чи радше, як ви призвичаїли ся?

— О, дуже легко. Припустім, що ви знали наперед

отрую, яку можуть ужити проти вас. Припустїм, що сею отруєю є, на примір, **бруцина***) ....

— Бруцину добуває ся з Brucæa ferruginea, чи не так? — спитала панї Віефорт.

— Точно так — відповів Монте Крісто — однакож менї здає ся, що не маю що богато вас учити. Позвольте зложити комплїмент за ваше знанє; таке знанє є велика рідкість між панями.

-- О, я се знаю — сказала панї Віефорт. — Я маю замилуванє до тайних наук, які промовляють до уяви, як поезія, але дають ся звести до чисел, як альґебраїчні рівнаня. Однакож говоріть, прошу, дальше. Мене дуже інтересує те, що ви говорите.

— Отже — говорив Монте Крісто — припустїм, що ся отруя є бруцина і ви берете її один мілїґрам першого дня, два мілїґрами другого дня і так далї. В десятий день ви берете вже один центиґрам, наконець доходите до трох центиґрамів. Ви зможете приняти таку дозу без нїякої невигоди, але вона булаб дуже небезпечна для всякої иншої особи, яка не перейшла таких самих приготовань. Ну, а при кінци місяця, пючи воду з тої самої склянки, ви вбєте особу, що пила воду враз з вами, хоч самі не завважите найменшої неприємности, неначеб там не було нїякої отруї змішаної з водою.

— А знаєте ще які инші способи проти отруй?

— Не знаю.

— Я часто читала і повторяла історію Мітридата — сказала панї Віефорт, задумчиво — але завсїгди думала, що то байка.

— Нї панї, на перекір тому, що звичайно подає ся за історію, се є правда. Однакож те, що ви менї говорите, панї, про що мене допитуєте, не є случайним питанєм. Два роки тому ви ставили менї ті самі питаня і тодї також говорили, що через довгий час се оповіданє про Мітридата було у вас на думцї.

— Правда, пане. Два улюблені предмети науки у моїй молодости були ботаніка і мінеральоґія і коли я довідала ся, що уживанє деяких зел нераз пояснює цїлу історію народу і цїле житє осіб на сходї, як цвіти ілюструють їх

*) Бруцина — отруя, споріднена зі стріхнїною але богато слабша, маючи заледви одну двайцять пяту частину її сили.

думки любови, то я жалувала, чому я не мущина, бо тоді я моглаб здобути славу вчености.

— Пані — сказав Монте Крісто. Мешканці сходу не обмежують ся, як Мітридат, до того, щоби обороняти ся отруями: вони роблять з них також збрую для зачепних цілий. Послідне буває в них далеко частійше. В першім випадку отруя служить проти фізичних терпінь; в другім випадку вона є проти ворогів. Отруями вони присипляють всіх тих, що не дають їм спати. В Єгиптян, Турків, чи Греків ви не найдете одної з тих жінок, яких тут називаєте добрими жінками. котрі не вмілиб при помочи хемії одурити лікаря, а з психольогії не задивувати сповідника.

— Не може бути! — крикнула пані Вієфорт і її очи заблистіли дивним вогнем.

— Так, так, пані! — продовжав Монте Крісто. — Так зачинають ся і так кінчать ся таємні драми Сходу. Зачинають ся від зіля, що витворює любов, а кінчать ся зілєм, що приносить смерть. Один напій отвирає небо перед вашими очима, другий напій кидає вас у пекло. Стільки є ріжних відтінків, скільки є примх та уподобань в людини. І я скажу дальше, що штука тих хемістів знає, як пристособити напій до бажань любови, або бажань пімсти.

— Але, пане — завважила жінка — сї східні товариства, серед яких ви провели спору часть свого житя, є такі дивні, як казки, що походять з тих дивних країв. Там мабуть легко усунути чоловіка з дороги. Султани і везирі, які там панують і становлять те, що у Франції називає ся урядом, є в дійсности Гарун-аль-Рашідами*), які не тільки прощають тим, що когось отруїли, але ще й роблять їх премієрами мінїстрів, коли злочин був надзвичайно зручний.

— Зовсім нї, пані. Такого вже нема на Сході. Там є тепер, сховані під иншими іменами і костюмами, судії, аґенти поліції та урядники. Вони вішають людий, втинають їм голови, саджають на паль злочинців, але деякі з них, як спритні люди, вміють сховати ся від людської справедливости. У нас дурень, опанований злим духом ненависти або лакімства, коли хоче усунути з світа свого ворога, або якогось свояка, то йде прямо до аптики, або до

*) Гарун-аль-Рашід, один з найславнійших володарів Сходу. За него місто Баґдад було столицею цивілізованого сьвіта, однакож історія стверджує, що він був лакомий, мстивий і жорстокий.

склепу, подає видумане імя, яке скорше помагає його викрити, чим імя дійсне і, вдаючи, що хоче знищити щурів, які не дають йому спати, купує пять або шість ґрамів арсенику Як він незвичайно хитрий, то йде до пятьох або шістьох ріжних аптик і в такий спосіб дає себе пять, або шість разів скорше вислідити. А коли вже дістане отрую, він дає свому ворогови, або своякови таку дозу арсенику, що мамут трісби від неї і се без найменшої потреби заставляє його жертву кричати з болю, так, що всї сусїди переполохають ся. Відтак приходить громада поліцаїв. Вони кличуть лїкаря, сей ріже трупа і ложкою вибирає арсеник з жолудка. Слїдуючого дня ґазети вже описують душегубство і подають імя душегуба. А душегуба беруть в тюрму, допитують, засуджують і роблять йому смерть. Оттак тут на півночи розуміють хемію, ласкава панї.

— Щож иншого, пане, ви хотїлиб? — спитала панї Віефорт, сміючись. — Робимо, як знаємо. Цїлий світ не знає тайн Медічів та Боржіїв*).

— Тепер — відповів ґраф, здвигаючи раменами — чи маю сказати вам причину всеї тої глупоти? Се тому, що у ваших театрах люди бачуть, як особа пілкне те, що містило ся у малесенькій фляшечцї, або виссе спід перстеня і сейчас падає мертва. В пять хвиль опісля падає куртина і люди розходять ся з театру. Вони не думають про те, що дїє ся опісля. Вони не бачуть анї комісаря поліції з його урядовими відзнаками, анї капраля з чотирма поліцаями. Се заставляє деяких малоумних думати, що так воно дійсно дїє ся. Однакож відїдьте трохи від Франції, заїдьте до Алеппо, або Каїро, а хочби лише до Неаполю, або Риму, а там побачите, як на вулици минають вас люди, здорові, румяні, усміхнені, однакож Асмодей**) сказав би вам, як би був коло вас: „Сей чоловік отроєний три тижні тому; за місяць він вже не буде жити".

— В такім разї — сказала панї Віефорт — хиба мусїла бути знов відкрита тайна славної „аква-тофана", про яку менї говорено в Перузї, що вона затрачена.

— Де там? Чи світ коли щось тратить? Штука переносить ся, подорожує по світї. Річи зміняють свої імена, але

*) Медічі і Боржії — визначні італїйські родини; славили ся тим, що при помочи отруї усували зі світа людей, які були їм на дорозї.

**) Асмодей — після віруваня старинних Жидів, один з чортів, який находив велику потїху в людських гріхах та похибках.

простий нарід за тим не слідить, от і все. Наслідок завсігди є той самий. Отруя ділає спеціяльно на один орґан, або на другий — одна на жолудок, друга на мозок, инша на кишки. Отже отруя спроваджує кашель, кашель потягає за собою запалене легких, або якусь иншу недугу, не записану в книгах знаня, але яка помимо сего є рішучо смертельна. Тоді людина гине після всіх приписів медицини і справедливість не робить ніяких допитів, як сказав один мій знакомий, страшний хемік, всечесний отець Адельмонте з Тоарміна, в Сицилії, який дуже основно студіював сю річ.

— Се страшне, але дуже інтересне — сказала молода жінка. — Признаю ся, що я думала, що такі оповіданя були середновічними видумками.

— Ні, ми без перестанку поступаємо. Що за вартість мавби час, заохота, медалї, хрести і нагороди, якби вони не мали допроваджувати людий до досконалости? А все таки людина так довго не буде досконала, поки не навчить ся творити і нищити, як Бог. Людина вміє нищити, а се є половина досконалости.

— Отже — промовила пані Віефорт, вертаючи до старого — отруї Борджіїв, Медічів, Руджіерів, а пізнійше може й барона Тренка...

...були творами штуки, пані, і нічим більше — перебив їй ґраф. — Наука любить надзвичайне, проби сил, якби то сказати. Так на примір знаменитий отець Адельмонте, про якого я що тільки згадав, робив на сім поли чудові експерименти.

— Не може бути!

— Дійсно! От скажу вам про один. Він мав дуже гарний город, повний ярини, цвітів, овочів. І між яриною він вибрав найзвичайнійшу — капусту. Через три дні він підливав сю капусту розпущеним арсеником, третього дня капуста зачала вянути і жовтіти. Тоді він її зрубав. В очах всіх вона була відповідна до їди і мала здоровий вигляд. Оден лише о. Адельмонте знав, що вона затроєна. Тоді він взяв капусту до кімнати з кріликами, — бо о. Адельмонте має так само гарну колекцію кріликів, котів і морських свиний, як і ярини, цвітів та овочів. Отже о. Адельмонте взяв одного крілика і дав йому їсти листок сеї капусти. Крілик здох. Який судія мігби був сказати що проти

о. Адельмонте? Чи мігби бодай підозрівати його?

Але припустім, що о. Адельмонте розрізав крілика і викинув його внутренности на купу гною. Курка пішла на гній, зачала дзьобати внутренности крілика, захорувала і також здохла. В хвилю, коли вона тріпала ся, здихаючи, надлетів яструб, вхопив курку, поніс її на недалеку скалу і зїв. В три дні опісля бідний яструб, який не чув ся добре після того, як зїв курку, почув заворог голови, літаючи понад ставом, упав в став. Риби в ставі — лакомі, вони розшарпали мертвого яструба. Слідуючого дня одну з тих риб подають на ваш стіл. Ваш гість почув біль в середині після обіду і за вісім або десять днів вмирає. Доктор отворить жолудок помершого, похитає головою і скаже: „Хорий умер на боляк на печінці, або від тифу”.

— Однакож — завважила пані Віефорт — всї ті обставини можуть не зложити ся, як описуєте, якийсь випадок може перервати звязь подій. Яструб пр. може впасти поза ставом.

— А, в тім то і штука. Щоби бути великим хеміком на Сході, треба вміти керувати обставинами. А се можна зробити.

Пані Віефорт глубоко задумала ся. Нагло сказала:

— Але арсеник не розкладає ся, не нищить ся. В який би спосіб його не зажити, його можна буде знов найти у тілї, коли лише спожито його в достаточній скількости, аби він спричинив смерть.

— Точно так — відповів Монте Крісто, — точно так. І я говорив се благородному о. Адельмонте. Він подумав, усміхнув ся і відповів сицилійською пословицею, яка мабуть уживає ся й у Франції: „Мій сину, світ не сотворений в однім дни, але в сїмох. Верни в неділю”. Я вернув до него в неділю. Замісць підливати капусту арсеником, він тепер підливав її розпущеними солями, яких основа була в стрихнїнї. Тепер капуста не мала найменшої признаки нїякої недуги і крілик немав найменшої причини до недовіря до неї, одначе за пять хвиль крілик вже не жив. Курка зїла внутренности крілика і слідуючого дня вже не жила. Ми обібрали ся за яструбів, отворили курку і сим разом не було вже нїяких симптомів отруї; були лише загальні симптоми. Не було замітних признак на нїякім орґані — лише подражнене нервової системи, рід згущеня мозочку. Курка

не була отроєна; вона згинула від апоплексії. Апоплексія, я вірю, є дуже рідка недуга між курми, але між людьми є досить звичайна.

Пані Віефорт щораз більше задумувала ся.

— Се щастє — сказала — що такі річи можуть приготовляти тільки хеміки, бо в противнім разї, дійсно, половина світа витроїла би другу.

— Ну, се можуть робити не тільки хеміки, але й люди, котрих цікавить хемія — завважив недбало Монте Крісто.

— Зрештою — сказала пані Віефорт, стараючи ся очевидно освободити ся від своїх думок — злочин, хочби як зручно був приготований, все таки остає злочином; хоч він і буде схований перед людським оком, то не мине Божого ока. Східні народи є сильнїйші від нас в справах совісти. вони дуже розумно скасували пекло — от, де є ріжниця.

— По правдї, панї, се є скрупул, який природно мусить повстати в думцї такій чистій, як ваша, але який легко уступає перед здоровим розумом. Цїле людське житє сходить на робленю тих річий. Ви найдете дуже мало людий, що брутально пхнуть ніж в серце другої людини, або не дадуть їй ту скількість арсенику, про яку ми щойно говорили. Така річ є дійсно неправильна — і глупа. Аби дійти до такого степеня, треба щоби кров огріла ся до 36 степенів, пульс щоби дійшов до 90 і чутє щоби було подразнене поза звичайні границї. Однакож переходячи, як у фільольоґії*), від слова до його змягченого синонїму**), ви робите елїмінацію***); коли замісць недостойного душегубства ви тільки усуваєте зі своєї дороги того, хто вам заваджає, і то без насильства, без мук — які з жертви роблять мученика, а з того, хто спричиняє їх, роблять різника в повнім значіню того слова, — без крови, без стогнаня, без конвульсій, і понад все без страшної несподїваности смерти, ви уникаєте людського закона. Отсе є спосіб, в який ті річи робить ся з успіхом у східних краях.

— Але совість остає! — замітила пані Віефорт, дрожачим голосом, здавлюючи зітхане.

---

*) Фільольоґія — студіюване слів, наука про мову.

**) Синонїм — слово, що має таке саме значінє, як якесь инше слово в тій самій мові, пр. „хороший“ є синонїмом слова „гарний“, Оба слова означають одно і те саме.

***) Елїмінація — викинене, усунене.

— Так — відповів Монте Крісто, на щастє так, совість остає; і сумно булоби, якби вона не оставала. По кождім вчинку, що вимагає напруженя, совість спасає нас, бо достарчає нам тисячів добрих оправдань, які ми самі й приймаємо; сї причини вистарчають нам, аби ми могли спокійно спати, хоч заледви чи вистарчили би, аби спасти наше житє перед трибуналом. Оттак на примір совість знаменито служила Річардови III*), коли він усунув двоє дітий Едварда IV; в дійсности він міг сказати: „Сих двоє дітий жорстокого короля, які унаслїдили лихі прикмети свого батька, були менї на дорозї до зробленя анґлійського народу щасливим". Так само совість послужила лейді Макбет**), коли вона старала ся дати престол свому синови, а не мужеви — перепрашаючи Шекспіра. О, матерна любов є велика чеснота, сильний мотив — такий сильний, що виправдує множество річий. По смерти Донкана лейді Макбет була би дуже нещаслива, якби не совість.

Пані Віефорт жадібно слухала поучень ґрафа, які він виголошував з питомою йому іронїчною простодушністю. По хвилї мовчанки сказала до него:

— Чи знаєте, пане ґрафе, що ви промовляєте до розуму в дуже страшний спосіб? Чи не є се тому, що ви студіювали людство через хемію. Бо ви дійсно великий хемік. Елїксір, який ви давали мому синови і який привернув його до житя майже сейчас...

— О, не дивіть ся на се, пані. Одна капля того елїксіру вистарчала, аби збудити житє в умираючій дитинї, але три каплї були би так пігнали кров до його легких, що викликали би сильне битє серця, шість були би спинили його віддих і спричинилиб ще сильнїйше омлїнє, чим те, в якім він був. Десять були би його вбили. Ви памятаєте, пані, як нагло я вирвав з його рук реторти, які він був взяв.

— То се була така страшна отруя?

— О, ні! Насамперед мусимо погодити ся на тім, що

*) Річард III. був королем Анґлії від 1483 до 1486. Він був молодшим братом короля Едварда IV, а по його смерти мав управляти державою як опікун його малолїтних дітий, але замісць того проголосив себе королем, а синів Едварда казав повбивати.

**) Макбет — після переказу, став королем Шкоції, вбивши її короля Донкана. На підставі оповіданя про Макбета написав великий анґлійський драматург Шекспір драму „Макбет", в якій важну ролю грає жінка Макбета, лейді Макбет.

слово „отруя" властиво не істнує, бо в медицині уживає ся найсильнійших отруй, які відповідно до того, як їх уживає ся, стають спасенними лікарствами.

— Так щож се було?

— Мудрий препарат о. Адельмонте, мого приятеля, який навчив мене, як його уживати.

— О — сказала пані Віефорт — се мусить бути незрівнаний середник проти спазмів.

— Досконалий, пані, як ви самі бачили — відповів ґраф — і я часто його вживаю, очевидно, з всякою осторожністю, прошу зауважити.

— Алеж певно — відповіла пані Віефорт. — Щодо мене, то будучи нервовою і маючи часто напади омлїня, я просилаб д-ра Адельмонте, щоби винайшов для мене спосіб, аби я свобідно віддихала, і успокоїв мене, бо я бою ся, що котрогось гарного дня умру з удушеня. А ввиду того, що таку річ тяжко найти у Франції, а ваш приятель мабуть не бувби розположений задля мене їхати до Парижа, я мушу послугувати ся дальше лікарствами проти спазмів п. Пляніше; мятка та краплї Гофмана останут моїми постійними середниками. Ось кілька цукорків, зроблених спеціяльно для мене; вони є подвійно сильні.

Монте Крісто отворив скриночку, яку молода жінка подала йому, і понюхав цукорки з міною аматора, який вповні знає ся на них.

— Вони знамениті — сказав — як зважити одначе, що їх треба ссати, а омлїлій особі годї се зробити, то я волію свій препарат.

— Без сумнїву і я волїлаб його після того, як бачичила, як він дїлає. Однакож се є секрет, а я не хочу бути такою недискретною, щоби питати вас про него.

— Однакож я — сказав Монте Крісто встаючи — є досить чемний, щоби вам його дати.

— О, пане!

— Тільки прошу памятати одно: маленька доза є ліком, велика доза — отруя. Одна крапля привертає житє, як ви се бачили, пять або шість безумовно убють і то тим страшнїйше, що вляті у склянку вина не вплинуть анї в найменшій мірі на смак вина. Однакож я не буду говорити більше, бо се так виглядає, якби я вас від того відраджував.

Годинник вибив пів до шестої і оповіщено паню, приятельку пані Віефорт, яка прийшла обідати з нею.

— Якби я мала честь бачити вас третий або четвертий раз, пане ґрафе, а не другий — сказала пані Віефорт — якби я мала честь бути вашою приятелькою, а не тільки мала щасте бути для вас зобовязаною, то я наставалаб на те, аби ви затримали ся на обід і не позволилаб, щоби ви мене завстидали першою відмовою.

— Тисяча подяк, пані — відповів Монте Крісто — однакож я маю вже зобовязане, котрого не можу зломити. Я приобіцяв товаришити одній грецькій княгині до Академії; вона ще не бачила опери і числить на те, що я її попроваджу.

— В такім разї пращайте, пане і не забувайте рецепти для мене.

— По правді, пані, се неможливо, бо я хиба мусів би забути враз з тим цілу розмову з вами, яка тревала майже годину.

Монте Крісто вклонив ся і вийшов. Пані Віефорт остала затоплена в задумі.

— Дивний чоловік — сказала до себе. — Я певна що то він сам той Адельмонте, про якого говорить.

Щодо Монте Кріста, то результат перевисшив всї його сподївання.

— Добре! — сказав відходячи. — Се є плодовита земля і я певний, що зерно посїяне на нїй, не змарнує ся.

Слїдуючого дня рано, дотримуючи слова, прислав приобіцяну рецепту.

РОЗДЇЛ LIII.

„Роберт Діявол".

Вимівка, що він мав бути в опері, була тим більше правдоподібна, що якраз того вечера була більше чим звичайна атракція в Академі Рояль. Левассе, який перебув тяжку недугу, появляв ся на ново в ролї Бертрама. Опо-

вістка найкращої продукції улюбленого композитора, як звичайно, стягнула всю сметанку Парижа.

Морсерф, як більшість молодих людий з майном і ранґою, мав своє місце при орхестрі; крім сего мав певність, що найде місце в що найменше десятьох головних льожах, занятих знакомими особами. Шато-Рено мав місце недалеко него, а Бошам, як редактор, мав необмежену свободу цілого театру.

Стало ся так, що того вечера льожа мінїстра була віддана до диспозиції Лукіяна Дебрея. Він запропонував її ґрафови Морсерфови, та коли Маркида відмовила ся йти до театру, він запросив Данґляра з бароновою і дочкою. Панї приняли запрошенє з найбільшою радістю.

Нїхто так радо не приймає даремного місця в театрі, як мілїонери. Натомісць Данґляр відповів, що його полїтичні прінципи і його становище, як опозиційного посла, не дозволяють йому забирати місця в мінїстерській льожі. В виду сего баронова вислала карточку до Дебрея, щоби він вступив по них, бо годі щоби вона йшла до театру тільки з Евгенією. І дійсно якби обі жінки були самі пішли там без товариша, то світ мігби був се хибно витолкувати: коли одначе панна Данґляр йшла до опери з матїрю і любовником своєї матери, то світ не міг найти в тім нїякого закиду. Треба нам приймати світ таким, яким він є.

Куртина піднесла ся, коли театр був ще майже порожний. Се є один з абсурдів париського житя, що на оперу не приходять, поки вона не зачне ся; завдяки тому на першу дію майже нїхто не звертає уваги, бо хто й не спізнить ся, то є занятий більше обсервованєм свіжих гостий; зрештою шум кроків, замиканя і отвираня дверий та гомін притишеної розмови не дає спромоги нїчого чути.

— Бачиш — сказав Альберт, коли отворили ся двері льожі у першім рядї — там є ґрафиня Ґуічіолї.

— Хто-ж вона є? — спитав Шато-Рено.

— О, бароне, се непростиме питанє! Ви питаєте, хто є ґрафиня Ґуічіолї?

— А, правда! — промовив Шато-Рено. — Тепер пригадую собі, твоя хороша Венеціянка, чи не так?

— Вона сама!

В ту хвилю ґрафиня завважила Альберта і усміхом відповіла на його привіт.

— Виглядає, що ти знакомий з нею, чи ні? — сказав Шато-Рено.

— Так. Франц представив їй мене в Римі — відповів Альберт.

— В такім разї зробиш для мене в Парижи те, що він зробив для тебе в Римі?

— З великою приємністю.

— Тихо! — крикнув хтось в театрі.

Се заманїфестоване бажаня слухачів послухати чудової музики і співу, не мало найменшого впливу на молодих мущин і вони говорили спокійно дальше, немов не чули нїякого упімненя.

— Ґрафиня була нинї на перегонах на Марсовім Поли — сказав Шато-Рено.

— Нинї?

— Так.

— А бодай то! Я й забув, що нинї були перегони. Ти ставив?

— О, тільки дрібницю — пятьдесять люї.

— А хто виграв?

— Навтілюс. Я ставив на него.

— Але там було три перегони, чи нї?

— Так; там була нагорода від Джокей Клюбу — золотий пугар, знаєш. Цікава річ стала ся підчас сих перегонів

— Що таке?

— Тихо! — дали ся знов чути голоси любителїв музики між гостями в театрі.

— Гм, перегони виграв кінь і їздець зовсїм незвісні на поли перегонів.

— Неможливо!

— Так певно, як се є нинї. Нїхто не завважив, як записано до перегонів коня під іменем Вампа та джокея під іменем Йова, поки на місци, звідки зачинають ся перегони, не явив ся чудовий кінь і джокей не більший від твого кулака. Треба було покласти сему джокеєви що найменше двайцять фунтів олова в кишенї, аби зробити його достаточно тяжким, та помимо сего він перегнав Арієля і Барбара, з котрими змагав ся, на що найменше три довжинї.

— А чи потім не найдено, до кого належав кінь і джокей?

— Нї.

— Як, кажеш, записали коня?

— Вампа.

— Так? — сказав Альберт. — То я ліпше поінформований, чим ти. Я знаю, хто є властителем коня.

— Тихо там! — роздав ся голос гостий. Але сим разом в голосї чути вже було стільки обуреня і ворожнечі, що оба молодцї по раз перший зрозумміли, що то до них відносить ся. Обернувши ся, вони зачали шукати за особою, яка хотїлаб приняти на себе відвічальність за те, що вони вважали за безличність, однакож нїхто не відповідав на визов і приятелї обернули ся знов до сцени. В ту хвилю отворили ся двері мінїстерської льожі і панї Данґляр, її дочка та Лукіян Дебрей заняли свої місця.

— Га, га! — сказав Шато-Рено. — Там є твої приятелї! Чому тамтуди не дивиш ся? Не бачиш, що вони старають ся перемінятись поглядом з тобою?

Альберт обернув ся якраз на час, щоби завважити, як баронова ласкаво кивнула на него вахлярем. Щодо панни Евгенії, то вона немовби не вважала за відповідне марнувати свого погляду навіть на те, що діяло ся на сценї.

— Не можу зрозуміти, мій друже — сказав Шато-Рено — що ти властиво можеш мати проти панни Данґляр — лишаючи на боцї її брак предків і трохи низшу ранґу, на що ти, як менї видить ся, не дуже звертаєш увагу. Вона виглядає менї на дуже гарну дівчину.

— Гарна, се правда — відповів Альберт — але се красота не до мого смаку. Я волію мякшу, ласкавійшу, більше жіночу красоту, чим її.

— Чудак! — промовив Шато-Рено, який, маючи трийцять літ, дивив ся на Морсерфа все поблажливо, як на дітвака. — Вас молодих нїяк не вдоволиш. А ти чого більше хочеш? Твої родичі вибрали для тебе дівчину, що моглаб послужити за модель Діяни*), а ти ще невдоволений.

— Нї, бо сама та подібність лякає мене. Я волів би радше щось на взір Венери з Мільо; однакож ся Діяна завсїгди лякає мене, щоби котрогось дня не стрітила мене від неї доля Актеона.

---

*) Діяною називала ся у Римлян богиня ловів. Вона була гарна, але сувора. З часом змішано її з подібною грецькою богинею Артемідою. Про ню була леґенда, що раз застав її в купели ловець Актеон. Діяна за те перемінила його в оленя і власні його пси зїли його.

І в дійсности треба було тільки раз поглянути на панну Данґляр, аби добачити, що слова Морсерфа були на місци.

Її волосе було чорне, як смола, та в филях його можна було завважити неподатність перед гребенем її очи, такої самої барви, як волосе, були різко обмежовані темними повіками та бровами, які одначе мали ту хибу, що були вложені в спосіб, яким робили лице похмурим. Зрештою ціле її лице мало вираз твердости і рішучости зовсім недопасовуючий до природи жінки. Її ніс був немов відбиткою носа римської богині. Її уста, дрібку за великі, показували зуби перлової білости. Та що надавало її лицю найбільше мужеськости, яка так була не до смаку Морсерфа, то темна бородавка, положена в кутку губ; вона збільшувала вираз впертости і зарозумілости її лиця. Решта особи Евгенії відповідала обличу; вона дійсно дуже нагадувала строгу Діяну.

Евгенія говорила двома, або трома мовами, вміла малювати, писала поезії і була композиторкою. Головно любувала ся в музиці і залюбки проводила час, граючи з одною зі своїх шкільних товаришок, яка не маючи майна, мала охоту стати великою співачкою. Одначе можливість, що ся її товаришка, панна Людвика Армілї, може колись виступати на сценї, була причиною, що панна Данґляр ніколи не виступала з нею нїгде публично, а тільки приватно приймала її дома. Все таки Людвика, не займаючи в домі банкира незалежного становища приятельки, мала становище висше від звичайної ґувернантки.

Куртина спустила ся майже рівночасно з тим, як пані Данґляр увійшла в льожу. Музиканти вийшли на звичайну павзу між діями і гості дістали свободу побалакати, пройти ся, чи відвідати, або приняти відвідини знакомих. Морсерф і Шато-Рено були першими, що не занехали використати сеї нагоди. Пані Данґляр завважила, як вони поспішно встали, і шепнула своїй дочці, що Альберт спішить до них на відвідини. Але дочка, усміхаючи ся, потрясла головою. В ту саму хвилю, немов на потверджене її сумнївів, Альберт явив ся в льожі ґрафині Гуічіолї.

— О, так ви прийшли, пане! — заговорила ґрафиня, простягаючи до него руку з усею сердечністю старого зна-

комства. — Се дуже гарно було з вашої сторони пізнати мене так скоро і в додатку віддати мені першу візиту.

— Пані — відповів Альберт — якби я був знав, що ви приїхали до Парижа, і якби я був знав вашу адресу, то я бувби відвідав вас далеко скорше. Позвольте мені представити вам мого приятеля, барона Шато-Рено, одного з немногих джентельменів, яких тепер можна найти у Франції. Я тільки що довідав ся від него, що ви були вчера на перегонах на Марсовім Поли.

Шато-Рено вклонив ся ґрафині.

— Ви були на перегонах, пане? — спитала ґрафиня цікаво.

— Був, пані.

— В такім разї — говорила ґрафиня з очевидним зацікавленем — може скажете менї, чий то був кінь, що виграв перегони в ставках Джокей Клюбу?

— Жалую, що не можу сказати — відповів барон. — Я якраз перед хвилею ставив те питане Альбертови.

— А ви дуже хотїлиб знати, ґрафине? — спитав Альберт.

— Знати що?

— Хто є власститель того коня?

— Дуже хочу, бо представте собі... але чи ви, віконте, знаєте, хто він?

— Пані, ви мали щось оповісти. Ви сказали „представте собі”.

— Так слухайте. Ви знаєте, я так заінтересувала ся тим гарним конем і його джокеєм, убраним з таким смаком у рожевий сатиновий жакет з шапочкою, що не могла здержати ся, аби не молити ся за їх успіх. Менї так здавало ся, неначеб розходило ся о половину мого майна. І коли я побачила, що вони перегнали всїх других і так славно дістали ся до мети, я аж сплеснула в долонї з радости. Представте-ж собі моє здивоване, коли вертаючи до дому, я стрінула на сходах того джокея в рожевім жакетї! З того я зробила заключене, що щасливим случаєм властитель вигравшого коня мусить жити в тім самім готели, що я. Але входжу до сальону і бачу золотий пугар, призначений як нагорода незвісному коневи і їздцеви, а в пугарі карточка паперу і на нїй слова: „Від лорда Рутвена ґрафинї Гуіччіолї”.

— Точно так; сего я й сподївав ся — сказав Морсерф.

— Сподївали ся чого?

— Що властителем сего коня був сам лорд Рутвен.

— Який лорд Рутвен?

— Як то, наш лорд Рутвен — опир з театру Арґентина!

— Справдї? — крикнула ґрафиня — то він є тут?

— А вжеж що тут, чомуж би нї?

— І ви бачите ся з ним? Приймаєте його в своїм домі і стрічаєте ся з ним?

— Впевняю вас, що він є моїм найблизшим приятелем і пан Шато-Рено має також честь бути його знакомим.

— Але чому ви думаєте, що се він взяв нагороду?

— Чи кінь, який виграв перегони, не був записаний під іменем „Вампа"?

— Що-ж з того?

— Як то? Не пригадуєте собі імени славного бандита, який був мене зловив?

— А справдї.

— І що від него ґраф освободив мене в такий чудний спосіб?

— Дїйсно.

— Його імя було Вампа. Отже бачите, що се він.

— Але з якої причини він післав менї пугар?

— Перша причина та, що я богато говорив йому про вас, як можете догадати ся; по друге тому, що він рад був бачити краянку, яка була так сильно заінтересована його успіхом.

— Сподію ся, що ви не повторили йому всїх дурних заміток, які ми робили про него?

— Я не хотїв би присягнути, що я сего не зробив. В додатку те, що він дарував вам пугар під іменем лорда Рутвена, доказує, що він знає про порівнанє з тою особою.

— О, се страшне! Сей чоловік мусить ненавидїти мене смертельно!

— Його вчинок не виглядає на ворожий.

— Нї, справдї нї.

— Отже..

— Тепер він в Парижи.

— Так.

— А яке враженє він робить?

— Про него говорили цїлий тиждень. Відтак прийшла

коронація англійської королевої, потім крадіж діямантів панни Марс і сї дві інтересні події звернули увагу публики в инший бік.

— Мій дорогий друже — вмішав ся в розмову Шато-Рено — се ясне, що ґраф є твій приятель і ти тому так про него говориш. Не вірте, пані, в те, що говорить вам Альберт. Сензація, яку викликала поява ґрафа Монте Крісто в парижських кругах, зовсім не охолола; я даю вам своє слово, що вона така сама сильна, як була. Його перший крок, що всіх здивував, був той, що він подарував пані Данґляр пару коний, які вартували трийцять тисяч лірів. Відтак він чудним способом вратував житє пані Віефорт. Тепер, як виходить, він взяв нагороду від Джокей Клюбу. Тому я говорю, на перекір тому, що тільки може сказати Морсерф, що ґраф не тільки є в теперішню хвилю предметом загального заінтересованя, але буде ним ще більше від нині за місяць, як буде дальше в такий спосіб про себе пригадувати, а він здаєть ся має до того великий нахил.

— Може ти й правду кажеш — сказав на те Морсерф — а тимчасом хто взяв льожу російського амбасадора?

— Про яку льожу говорите? — спитала ґрафиня.

— Оту між стовпами в першім ряді. Так виглядає, що вона зовсім перероблена.

— Так воно й є — сказав Шато-Рено. — Чи там був хтось підчас першої дії?

— Де?

— В тій льожі.

— Ні — відповіла ґрафиня. — Вона була рішучо порожна підчас першої дії. — Відтак, вертаючи до предмету попередної розмови, сказала: — Отже ви справді вірите, що то ґраф Монте Крісто здобув нагороду?

— Я певний сего.

— І він відтак післав мені сей золотий пугар?

— Без сумніву.

— Алеж я не знаю його — сказала ґрафиня — я маю велику охоту завернути його назад.

— Не робіть такого, прошу вас. Він тоді вислав би вам другий пугар, але вже вирізаний з чудового сафіру, або вижолоблений з великанського рубіну. Такий є його звичай і ви мусите приймати його таким, яким він є.

В ту хвилю роздав ся голос дзвінка, оповіщуючи, що піднесе ся занавіса на другу дію. Альберт встав, щоби вернути на своє місце.

— Чи побачу вас ще раз? — спитала ґрафиня.

— Як позволите мені зробити відвідини на слідуючій павзі, то позволю собі на честь, аби прийти і спитати, чи є щось, в чім я міг би бути ужиточний вам в нашім Парижи.

— Прошу взяти на увагу — сказала ґрафиня — що моє теперішнє мешканє є під ч. 22 вулиця Ріволї і що я дома для своїх приятелів кождої суботи вечер. Отже тепер, панове, не можете виправдувати ся незнанем.

Молоді мущини вклонили ся і вийшли. Дійшовши до своїх крісел, завважили, що всї гостї в партері повставали, звернувши очі в напрямі льожі, що належала давнїйше до російського амбасадора. В ню якраз увійшов чоловік в віцї 35 до 40 лїт, убраний на чорно. Враз з ним увійшла жінка убрана по східному; жінка була молода і чудово гарна; коштовність її убраня притягнула до себе очи всїх.

— А бодай то! — сказав Альберт. — Таж се сам Монте Крісто зі своєю Грекинею.

Се дійсно був не хто инший, як ґраф і Гайде. Вражінє, яке викликала красота і стрій дївчини, можна було завважити у всїх частях театру. Панї вихиляли ся зі своїх льож, аби побачити блиск її дїямантів. Підчас другої дїї панував постійний гамір, який звичайно буває серед товпи після якоїсь незвичайної подїї. Нїхто не домагав ся спокою. Ся дївчина, така молода, така гарна, така чаруюча, була найінтереснїйшим видовищем.

З сеї нагоди безсумнївний знак від панї Данґляр дав Альбертови до пізнаня, щоби він прийшов до її льожі, скоро тільки спаде занавіса, і нї чемність анї добрий тон Морсерфа не бувби йому позволив зіґнорувати таке виразне запрошенє. Тому при кінци дїї він зайшов до льожі баронової. Вклонивши ся паням, він простягнув руку до Дебрея. Баронова повитала його дуже мило, а Евгенїя приняла його своїм звичайним холодом.

— Мій дорогий хлопче! — сказав Дебрей. — Приходиш якраз в час, щоби виратувати зовсїм побитого чоловіка. Ось панї засипала мене питанями про ґрафа; вона конче хоче, щоби я сказав про його уродженє, образова-

нє, родичів, звідки він приїхав і куди іде. Я не Каліостро*), отже аби викрутити ся кажу: „Спитайте Морсерфа, він цілу історію Монте Крісга знає на пальцях". Тоді баронова дала знак, щоби ти сюди прийшов.

— Чиж се не є майже неймовірне — сказала пані Данґляр — щоб чоловік, який має бодай пів міліона до розпорядимости на тайну службу, мав так мало інформацій?

— Позвольте впевнити вас, пані — відповів Дебрей — що якби я дійсно мав до розпорядимости таку суму, яку згадуєте, то я уживав би її більше корисно, чим мавби клопотати собі голову вивідуванєм подробиць про ґрафа Монте Крісто, якого одинока хиба, по моїй думці, се те, що він два рази богатший, чим повинен бути. Однакож я передав сю справу в руки Морсерфа, отже прошу вже з ним докінчувати — я тут стаю з боку.

— Я певна, що ніякий богатир не післав би мені пари коний, що вартували трийцять тисяч лірів і не давав би їм на голови чотирох діямантів, з яких кождий вартував по пять тисяч лірів.

— Так виглядає, що він має якусь манію до діямантів — замітив Морсерф усміхаючись. — Я часом вірю, що він має кишені наповнені діямантами, аби в разї потреби сїяти ними.

— Може він відкрив якусь копальню — сказала пані Данґляр. — Думаю, що ви знаєте, що він має отворений необмежений кредит в банку барона.

— Я не знав про се — відповів Морсерф — але можу в се легко повірити.

— Він сказав Данґлярови, що має намір бути тільки рік в Парижі і за той час має намір пропустити шість міліонів. Се мусить бути перський шах, що подорожує інкоґніто.

— Чи ви завважили надзвичайну красоту тої молодої женщини, з якою він прийшов, пане Лукіяне? — спитала Евгенія.

— Я ніколи не стрічав женщини такої готової віддати справедливість красоті другої, як ви — сказав Дебрей і приложив льорнетку до очий. — Гарна! — сказав.

— Хтож є та молода особа, пане Морсерф? — спитала Евгенія. — Чи знає хто?

---

*) Каліостро був незвичайно смілий італїйський обманець, який приписував собі надприродну силу.

— Панно — відповів Альберт на се безпосередне питанє — я знаю дещо про се, як і взагалї про те, що відносить ся до тої дивної особи, про яку розмовляємо. Ся молода женщина є Грекиня.

— Сего я й догадувала ся з її убраня. Коли не знаєте більше, чим сей очевидний факт, то всї гостї в театрі є так само добре поінформовані, як ви.

— Дуже жаль, що находите мене таким незнайком — відповів Морсерф — але я обовязаний признати ся, що не можу нїчого більше сказати — нї, я знаю ще одну річ, що вона вміє гарно ґрати, бо одного разу, коли я мав снїданє у ґрафа, я чув звуки ґузлї, звуки, які могла робити тільки вона.

— То ваш ґраф приймає й гостий? — спитала панї Данґляр.

— Розуміє ся — і то в дуже щедрий спосіб, можу вас впевнити.

— Мушу попробувати намовити п. Данґляра, аби запросив його на баль чи на обід, або щось в тім родї, щоби він був приневолений запросити нас до себе.

— Що? — сказав Дебрей сміючись — ви дїйсно думаєте, що пішлиб до його дому?

— Чому нї? Мій муж йшов би зі мною.

— А ви не знаєте, що сей таємний ґраф є парубок?

— Маєте достаточний доказ на що иншого, як поглянете перед себе — сказала ґрафиня показуючи з сміхом на гарну Грекиню.

— Нї, нї! — скрикнув Дебрей. — Ся женщина не є його жінка. Він сам сказав нам, що вона його рабиня. Чи не пригадуєш собі, Морсерфе, як він говорив нам се при твоїм снїданю?

— Ну — сказала баронова — як вона є рабиня, то вона все таки має міну і манери княгинї.

— З Тисяч і Одної Ночі?*).

*) Оповіданя з Тисячі і Одної Ночі є одною з найінтереснїйших книжок, які ми дістали від Сходу. Основа книжки є така: Один перський монарх сказав собі, що буде мати иншу жінку на кожду ніч а рано убє її. Мудра Шегерезаде, якій припало бути жінкою того монарха, взяла ся на хитрощі. Аби вратувати своє житє, вона зачала оповідати свому мужеви гарне фантастичне оповіданє і завсїгди тягнула його так, щоби рано урвати його в найінтереснїйшім місци. Зацікавлений монарх, хотячи почути конець оповіданя відкладав завсїгди її страченє на слїдуючий день і так се тягнуло ся через тисячу і одну ніч. Наконець монарх дарував житє Шегерезадї.

— Як хочете. Однакож скажіть мені, дорогий Лукіяне, що становить княгиню? Діяманти, а вона вкрита ними.

— Мені здає ся, що вона переладована ними — замітила Евгенія. — Вона виглядала би далеко краще, якби мала їх на собі менше. Тоді ми виділиб її гарно сформовану шию і руки.

— Ось, як показує голову артистка! — сказала пані Данґляр. — Моя дорога дочко, ти мусиш лучше укривати своє замилуване до гарних штук.

— Я одушевляю ся всім, що є гарне в штуці, чи в природі — відповіла дівчина.

— Так що думаєте про ґрафа? — спитав Дебрей. — Після мого розуміня доброго вигляду, йому не богато бракує.

— Ґраф? — повторила Евгенія, якби ніколи ще не приходило їй на думку приглянути ся йому близше — ґраф, о він так страшно блідий.

— Зовсім годжу ся з вами — сказав Морсерф — і в тій якраз блідости містить ся тайна, яку ми хотіли б відгадати. Ґрафиня Ґуічіолї твердить, що він опир.

— То ґрафиня Ґуічіолї вернула до Парижа? — спитала баронова.

— Ось там вона, мамо — сказала Евгенія — майже напроти нас, ся з великою скількістю гарного ясного волося.

— Так, так, там вона є! — скрикнула пані Данґляр. — Чи маю тобі, Морсерф казати, що ти повинен для нас зробити?

— Приказуйте, пані, я до ваших услуг.

— Йди і приведи до нас ґрафа Монте Крісто.

— На що? — спитала Евгенія.

— На що? Щоби поговорити з ним. Як ти не цікава почути, чи він говорить, як другі люди, то будь певна, що я цікава. Чи дійсно не хочеш його бачити?

— Зовсім ні — відповіла Евгенія.

— Дивна дівчина — воркнула баронова.

— Він може прийде з власної волї — сказав Морсерф. — А ось, бачите, пані? Він пізнав вас і кланяє ся.

Баронова вернула привіт в наймилїйший і найласкавійший спосіб.

— Ну — сказав Морсерф. — Я приношу себе в жер-

тву. До побаченя. Піду і побачу, чи нема нагоди заговорити до него.

— Йди просто до його льожі, се буде найпростійший спосіб.

— Але мене ще не представлено!

— Не представлено кому?

— Гарній Грекині.

— Тиж сказав, що вона тільки рабиня.

— А ви кажете, що вона княгиня. Ні, ні, я не відважу ся зайти до його льожі, але може він вийде сам зі своеї льожі, як побачить, що я відси виходжу.

Морсерф вклонив ся і вийшов. Якраз коли поминав льожу ґрафа, отворили ся двері і вийшов ґраф Монте Крісто. Давши деякі прикази Алієви, який стояв на коритари, ґраф завважив Альберта і взявши його під руку, зачав з ним йти. Алї замкнув уважно двері льожі і став перед ними, а товпа цікавих зачала збирати ся довкола Нубійця.

— Слово даю — сказав Монте Крісто — що Париж є дивне місто а Парижани дуже дивні люди. Мігби хтось думати, що се одинокий Нубієць, якого вони коли виділи. Дивіть, як вони громадять ся коло Алї, а той бідачиско не знає, яка сему причина. Впевняю вас, що Француз може показати ся публично в Тунїсї, Константинополи, Баґдадї, чи Каїро і довкола него не збиралаб ся товпа цікавих.

— Се показує, що люди на Сходї мають на стільки здорового розуму, аби не тратити свого часу і уваги на предмети, що не заслугують нї на одно, нї на друге. Однакож, о скільки ходить о Алія, то можу впевнити вас, що заінтересоване, яке він викликає, походить з того, що він належить до вас а ви в теперішню пору найславнійша особа в Парижи.

— Дійсно? А щож здобуло менї таке відзначене?

— Що? А вжеж що ви самі! Ви даруєте конї, що вартують тисячу люї, ви ратуєте жінок високої ранґи і красоти, ви висилаєте на перегони конї чистої крови з джокеями не більшими від котів, відтак діставши золотий трофей побіди, ви замісць признати йому цїну, даєте його першій гарній жінцї, яка приходить вам на думку.

— Хто вам наговорив таких нісенітниць?

— Передовсім я чув се від панї Данґляр, яка, мимоходом кажучи, гине, аби побачити вас у своїй льожі, або

щоби другі вас там побачили; дальше я довідав ся про се з Бошампового журнала, а остаточно доповнюю все те зі своєї уяви. Як ви хотіли оставати в укритю, то чому ви називали свого коня Вампа?

— Се справді було переочене — відповів ґраф. — Однакож скажіть мені, чи ґраф Морсерф ніколи не ходить до опери? Я дивив ся за ним, але не найшов його.

— Він буде тут нині.

— В котрій части театру?

— Думаю, що в льожі баронової.

— Ся хороша молода дівчина є її дочка?

— Так.

— О, то ґратулюю.

Морсерф усміхнув ся.

— Про сей предмет поговоримо колись иншим разом — сказав. — А що думаєте про музику?

— Яку музику?

— Сю, котру тільки що чули.

— О, вона чудова, як продукція людського композитора, відспівана громадою двоногих без пер, як то свого часу сказав про людський рід Діоґен*).

— Виглядалоб, пане ґрафе, що якби вам захотіло ся, то ви моглиб почути сїм райських хорів.

— Точно так. Коли хочу послухати звуків так чудово допасованих до мельодії, щоб перевисшали все, що смертельне ухо могло коли чути, то йду спати.

— Дуже добре. Ви є знаменито приспособлені тепер до сего. Спіть, мій дорогий ґрафе, спіть. Для того мабуть і винайдено оперу.

— Ні, дійсно, ваша орхестра є занадто галаслива. Аби спати в спосіб, про який я згадав, потрібна є тишина і спокій. До помочі треба також брати оден препарат.

*) Діоґен був грецький фільозоф за часів короля Олександра Великого. Діоґен відзначав ся великим цинїзмом, тобто говорив, що думав, і не оглядав ся на нічо і на нікого. Він вважав, що найбільша мудрість є в тім, аби потребувати в житю як найменше. Тому він обібрав собі за мешкане звичайну бочку, воду пив пригорщею, вбирати ся не хотів. Одного разу прийшов до него король Олександер і між ними була така розмова: „Я Олександер" — сказав король. „А я Діоґен" — відповів фільозоф. „Що міг би я для себе зробити? — спитав Олександер. „Відступи ся на бік і не заступай мені сонця". Олександер відступив ся і сказав до себе: „Як би я не був Олександром, то хотів би бути Діоґеном. Вславив ся Діоґен також тим, що одного разу в полудне вийшов на ринок в місті з засвіченою лїхтарнею в руках і начеб чогось шукав. Коли спитали його, чого він шукає, відповів: „Хочу знайти бодай одну чесну людину."

— О, славний гашиш?

— Ото-то! Коли хочете почути дійсну музику, то прийдіть до мене на вечерю.

— Я вже зазнав сеї гостини, коли снідав у вас — сказав Морсерф.

— Тоб то в Римі?

— Так.

— О, думаю, що ви тоді чули ґузлю Гайде. Бідна дівчина часто збуває свій час, граючи пісні свого рідного краю.

Морсерф не говорив дальше про се і сам Монте Крісто потонув в задумі. В ту хвилю роздав ся звук дзвінка на знак, що підносить ся занавіса.

— Вибачайте мені, що лишу вас — сказав ґраф, звертаючи ся в напрямі своєї льожі.

— Що? Вже йдете?

— Прошу, скажіть все, що гарне, ґрафині Ґуїчіолї від опира.

— А що маю переказати бароновій?

— Що за її дозволом, я плянную зробити собі честь відвідуючи її в протягу сего вечера.

Тепер зачала ся третя дія і підчас неї ґраф Морсерф, згідно зі своєю обіцянкою, явив ся в льожі пані Данґляр. Ґраф Морсерф не був з тих осіб, яких поява викликалаб заінтересоване або здивоване в місци публичної забави, тому його прибуте було зовсім незамічене, хиба що завважили його ті, що сиділи в тій самій льожі, до якої він увійшов. Однакож бистре око Монте Кріста завважило його прибуте і легка усмішка перейшла через його лице. Гайде була зовсім поглублена в тім, що діяло ся на сцені.

Третя дія проминула як звичайно. Занавіса спустила ся і глядачі вилягли з театральної салї у сїни та сальон.

Ґраф опустив свою льожу і удав ся до пані Данґляр, яка заледви могла здавити оклик змішаної радости і здивованя.

— Витайте, пане ґрафе! — крикнула, коли він увійшов. — Я дуже бажала вас побачити, щоби повторити вам словами подяку, яку писане так недосконало виражає.

— О, така дрібничка чейже не заслугує місця у вашій памяти. Повірте мені, пані, я вже зовсім про се забув.

— Однакож се не є так легко забути, пане ґрафе, що

слідуючого дня ви спасли житє моєї дорогої приятельки, пані Вієфорт, яка була виставлена на небезпеку якраз тими самими кіньми.

— Так бодай сим разом я не можу приняти вашої подяки. Алї, мій нубійський раб, мав щастє віддати пані Вієфорт сю визначну прислугу.

— Чи се був також Алї — спитав ґраф Морсерф — котрий спас мого сина з рук бандитів?

— Нї, пане ґрафе — відповів Монте Крісто, стискаючи руку, яку простягнув до него ґенерал. — В сїм випадку я можу справедливо і свобідно приняти вашу подяку. Однакож ви вже подякували менї і я подяку приняв; по правдї ви ставите мене в заклопотанє своїми постійними подяками. Зробіть менї честь, пані бароново, представити мене панні, вашій дочцї.

— О, ви ще незнакомий — в кождім разї не з імени — відповіла пані Данґляр. — Через послїдних два або три днї ми про нїчо инше не говорили, як про вас. Евгенїє — звернула ся баронова до дочки — пан ґраф Монте Крісто.

Ґраф уклонив ся а панна Данґляр відповіла легким склоненем голови.

— Ви маєте нинї з собою милу молоду особу, пане ґрафе — сказала Евгенїя. — Чи се ваша дочка?

— О нї — відповів Монте Крісто, здивований холодом і свободою питаня. — Се нещаслива Грекиня, для якої я є опікуном.

— А яке її імя?

— Гайде — відповів Монте Крісто.

— Грекиня? — спитав тихо ґраф Морсерф.

— Так, пане ґрафе — сказала пані Данґляр — і скажіть менї, чи бачили ви коли на дворі Алї Тебелїна, котрому ви так славно служили, красший костюм, чим той, що є перед нашими очима?

— Чи я чув добре, пане ґрафе — спитав Монте Крісто що ви служили в Янїнї?

— Я був ґенеральним інспектором військ паші — відповів Морсерф — і я не хочу укривати, що завдячую своє майно, яке воно є, щедрости того славного альбанського проводира.

— Але дивіть ся, прошу поглянъте! — крикнула пані Данґляр.

— Куди? — простогнав Морсерф.

— Там, там! — сказав Монте Крісто і взявши голову Морсерфа між свої руки, нагнув ся над ним понад льожу якраз в хвилю, коли Гайде, яка шукала очима по театрі за ґрафом, побачила його бліде лице понад лицем Морсерфа. Сей вид зробив на здивовану дївчину вражінє таке саме, як вид голови Медузи*). Вона нагнула ся наперед, немов би для того, аби впевнити ся, чи се не привид, відтак слабо скрикнула і впала назад зімлїла. Голос переляканої Грекинї дійшов до уха Алї, який сейчас отворив двері льожі, аби поглянути, що там стало ся.

— Пробіг! — крикнула Евгенія. — Що стало ся вашій вихованці, пане ґрафе? Виглядає, що вона нагло захоріла!

— Дуже можливо! — відповів ґраф. — Але не лякайте ся за ню. Її нервова система є дуже делїкатна і вона дуже піддає ся запахови, навіть запахови цвітів; є деякі, що вона від них млїє, як вони близько неї. Однакож — і при сих словах ґраф витягнув з кишенї малу фляшечку — я маю певний лїк на такі напади.

Сказавши се, він вклонив ся бароновій і її дочцї, подав руку Дебреєви і Морсерфови і вийшов з льожі. Вернувши до Гайде, застав її дуже блїдою і знервованою. Монте Крісто завважив, що руки дївчини були вогкі, але холодні.

— З ким мій пан розмовляв перед пару хвилями? — спитала його дрожачим голосом.

— З ґрафом Морсерфом — відповів Монте Крісто. — Він сказав менї, що служив у твого славного батька і що йому завдячує своє майно.

— А, падло! — крикнула Гайде. — Се він продав мого батька Туркам, а майно, яким він хвалить ся, було нагородою за його зраду! Чи ви не знали сего, мій пане?

— Дещо про се чув я в Епірі — сказав Монте Крісто — однакож подробиці є доси менї незвісні. Можеш менї їх оповісти, дитино. Се, певно, і дивне і інтересне.

— Так, так, але підім звідси, прошу! Менї здає ся, що се мене убє, як буду довше недалеко сего страшного чоловіка.

*) Медуза, після грецького оповіданя, мала бути жінкою великої красоти, але образила богиню Атену. За те вона покарала її в той спосіб, що перемінила її волосє в гидких вужів а очам її дала силу перемінити в камінь кождого, на кого ними глянула.

Сказавши се, Гайде встала і накинувши на себе свій бурнус*) з білого кашміру, вишитого перлами і коралями, вона поспішно вийшла з льожі якраз в хвилю, коли занавіса підносила ся на четверту дію.

— Чи бачите? — сказала ґрафиня Ґуічіолї до Альберта, який знов вернув до її боку. — Сей чоловік не робить нїчого так, як другі люди. Він слухає з найбільшою увагою третьої дії „Роберта Діявола” і відходить, коли зачинає ся четверта дія.

РОЗДІЛ LIV.

Удїли підносять ся і падають.

Кілька днів опісля Альберт Морсерф відвідав ґрафа Монте Крісто в його домі на Елїзейських Полях, який вже прибрав той вигляд палати, котрий ґраф при помочи свого майна міг надавати своїм навіть найбільше тимчасовим мешканям.

Він прийшов, щоби відновити подяку панї Данґляр, яку вона вже була переслала ґрафови листовно. Альбертови товаришив Лукіян Дебрей, який, вмішуючи ся в розмову, додав декілька принагідних комплїментів, жерело яких ґраф міг легко вгадати. Він був переконаний, що гостину Лукіяна треба було приписувати подвійній цїкавости і що більша часть її походила з вулиції Шосе д'Антен. Коротко кажучи, панї Данґляр, не маючи спромоги сама особисто оглянути всїх подробиць домашньої економії і урядженя дому чоловіка, що дарує конї варті трийцять тисяч лїрів і ходить до опери з грецькою рабинею, убраною в діяманти, що коштували мілїони, вислала ті очі, якими була призвичаєна дивити ся, щоби дали їй вірний опис житя сего незрозумілого чоловіка. Однакож ґраф удавав, що не підозріває найменшої звязи між відвідинами Лукіяна і цїкавістю баронової.

*) Бурнус — арабський плащ з каптуром.

— Отже ви є в постійних зносинах з бароном Данґляром? — спитав ґраф Альберта.

— Так, ґрафе; ви знаєте, що я вам сказав.

— Отже все остає незмінене в сій справі?

— Се річ полагоджена більше, чим коли попередно — замітив Лукіян. Вважаючи, що ся замітка повиннаб йому на той раз вповні вистарчити, він приложив шкло до ока і кусаючи верх своєї вкритої золотом палиці, зачав оглядати збрую та образи в кімнаті.

— Ага! — сказав Монте Крісто. — Чуючи, що ви говорили, я не сподівав ся, що ся справа буде так скоро поладнана.

— О, події йдуть своїм ходом без нашої помочі. Коли ми за них забуваємо, вони йдуть своєю колією, і коли знов звернемо на них свою увагу, то дивно нам, як далеко вони зайшли в напрямі своєї мети. Мій батько і п. Данґляр служили разом в Еспанії, — мій батько в армії, а п. Данґляр в комісаріяті. Оттам то було, що мій батько, зруйнований революцією, і п. Данґляр, який ніколи не мав майна, заложили підвалини свого дорібку.

— Так — сказав Монте Крісто — думаю, що п. Данґляр згадував мені про се підчас моєї гостини в него. — І кидаючи оком в сторону Лукіяна, який перевертав картки альбому, додав: — Але панна Евгенія є гарна, бо таке, як памятаю, є її імя.

— Дуже гарна — відповів Альберт — однакож її краса є того рода, що мені не припадає до смаку. Я — невдячний.

— Говорите так, якби ви вже були її мужем.

— Ах! — зітхнув Альберт і тепер вже він оглянув ся, аби побачити, що робить Лукіян.

— По правді — сказав Монте Крісто, знизивши свій голос — виглядає, що ви не дуже одушевлені питанем про се подруже.

— Панна Данґляр є за богата для мене — відповів Морсерф — і отсе мене лякає.

— Ба! — крикнув Монте Крісто. — Отсе мені раз причина. А ви-ж не богаті?

— Дохід мого батька виносить около пятьдесять тисяч лірів на рік, а він давби мені яких десять, або дванайцять тисяч, коли я оженю ся.

— Сего мабуть не можнаб вважати за велику суму, головно в Парижи — сказав ґраф — однакож не все залежить від богацтва. От, гарна річ є мати добре імя і займати високе становище в товаристві. Ваше імя є славне, ваше становище знамените, крім сего ваш батько є жовнір. Я вважавби, що ваше подруже з панною Данґляр булоб дуже відповідне; вона збогатилаб вас а ви її ублагороднили.

Альберт потряс головою.

— Є ще одна річ — сказав.

— Признаю ся — замітив Монте Крісто — що мені тяжко доглянути, що ви можете мати проти молодої панни, яка є і богата і гарна.

— О! — сказав Морсерф. — Ся нехіть, як можнаб се назвати нехітю, не є вся тільки по моїм боці.

— Звідки-ж вона приходить? Ви преціньсказали мені, що ваш батько є за тим подружем.

— Моя мати дає незгідний голос; вона має предвиджуючий і ясний осуд і вона не тішить ся запропонованим подружем. Я не розумію, чому се, але вона має упереджене до Данґляра.

— А! — сказав граф трохи силуваним тоном — се можна легко вияснити. Пані ґрафиня Морсерф є втілене аристократизму і її не подобає ся думка бути спорідненою через ваше подруже з людьми не-шляхотного роду. Се є зовсім природне.

— Я не знаю, чи се є її причина — відповів Альберт — однакож знаю одну річ, що коли се подруже здійснить ся, то се буде їй дуже прикро. Шість тижнів тому мали бути сходини, щоби обговорити і поладнати сю справу, однакож я якось так нагло занедужав...

— Дійсно? — перервав ґраф, усміхаючись.

— О, зовсім дійсно, мабуть з занепокоєня — що відложено се побачене на два місяці. Нема, знаєте, поспіху. Я ще не маю двайцять літ, а Евгенія має тільки сімнайцять. Та слідуючого тижня кінчать ся два місяці. Стане ся, що має стати ся. Мій дорогий ґрафе, не можете собі представити, який я зажурений. О, які ви щасливі, що ви свобідні!

— Ну, а чомуж не малиб ви бути свобідні? Що вам перешкаджає?

— О, се було би велике розчароване для мого батька, якби я не одружив ся з панною Данґляр.

— Так одружіть ся — сказав ґраф, здвигаючи значучо раменами.

— Так — відповів Морсерф — але се справить смуток моїй матері.

— То не дружіть ся — сказав ґраф.

— Я ще побачу. Я буду ще думати, що буде найліпше зробити. Ви дасьте мені раду, якби то вийти з того неприємного положеня. Я думаю, що замісць робити прикрість своїй знаменитій матери, краще буде, як заризикую тим, що ви можете образити ся.

Монте Крісто відвернув ся. Виглядало, що його зворушила послідна замітка.

— А — сказав він до Дебрея, який кинув ся на крісло в найдальшім кінци сальону і держав олівець в своїй руці, а записник в лівій. — Що ви робите? Відрисовуєте образи?

— Ні, ні! Роблю щось зовсім противного мальованю. Я занятий аритметикою.

— Аритметикою?

— Так, я рахую — мимоходом, Морсерф, се повинно би тебе обходити — я обраховую, скільки банк Данґляра скористав на послїднім зрості удїлів з Гаїті; із 206 вони підскочили в трох днях на 409, а хитрий банкир купував переважно по 206. Він мусїв заробити що найменше триста тисяч лїрів.

— Се не є його найлучша штука — сказав Морсерф. — Чи не заробив він рік тому міліон на еспанських паперах?

— Мій дорогий хлопче — сказав Лукіян — хтоби в таке вірив? Коли менї хто таке каже, я тільки здвигну раменами.

— Але-ж ви говорили про Гаїті — сказав Монте Крісто.

— О, Гаїті є инше діло. Гаїті є гра в повнім значіню того слова. Пан Данґляр продав вчера по 406 і сховав в кишеню триста тисяч лїрів. А якби він був зачекав до нинї, то удїли булиби впали до 205 і замісць заробити триста тисяч лїрів, він бувби втратив двайцять, або двайцять-пять тисяч.

— Але яка була причина сего наглого упадку з 409 до 205? — спитав Монте Крісто. — Я перепрашаю, але я

зовсім не розумію ся на тих інтриґах з перепродуванем уділів.

— Се тому — сказав Альберт, сміючись — що одна новинка слідує за другою, а між ними є часто велика неподібність.

— А! — сказав ґраф. — То барон Данґляр є призвичаєний грати в той спосіб, щоби заробити, або втратити триста тисяч лірів на день; він мусить бути незвичайно богатий.

— Се не він грає — сказав Лукіян. — Се робить пані Данґляр. Вона є відважна.

— Однакож ти, Лукіяне, як розумний чоловік, котрий знає, як мало можна вірити в новинки, бо ти коло жерела новинок, ти повинен би до сего не допускати — сказав Морсерф усміхаючи ся.

— Як можу я здержувати її, коли її муж не може її здержати? — спитав Лукіян. — Знаєш натуру баронової, ніхто не має на ню впливу і вона робить ся так, як її хочеть ся.

— А якби я був на твоїм місци... — сказав Альберт.

— То що булоб?

— Я направив би її. В сей спосіб зробив би прислугу її будучому зятеви.

— А як ти до того брав би ся?

— О, се було би зовсім легко. Я дав би їй лекцію.

— Лекцію?

— Так. Твоє становище, як міністрового секретаря, робить твій авторітет великим в справі політичних новинок. Ти ніколи не отвориш своїх уст, щоби зараз перепродувачі уділів не записали твоїх слів. Зроби так, щоби вона несподівано стратила сто тисяч лірів, а се її навчить.

— Не розумію — простогнав Лукіян.

— А преціньсе є зовсім ясне — відповів Альберт з наївністю свобідною від всякого удаваня. — Подай її якогось гарного дня якусь нечувану новинку, якесь телеґрафічне донесене, яке тільки ти можеш мати, на примір, що король Генрик IV. був вчера в домі Ґабріеля. Се спричинить піднесене вартости уділів, вона відповідно до сего уложить свої пляни і певна річ, що стратить, коли на другий день Бошамп оповістить в своїм журналі: „Відомість, яка вчера кружляла, що короля бачили в домі Ґабріеля, є

зовсїм безпідставна. Ми можемо рішучо ствердити, що Його Величество не виходив з палати".

Лукіян криво усміхнув ся. Монте Крісто, хоч позірно байдужий, не втратив анї слова з тої розмови і його прошибаюче око відчитало в заклопотаню секретаря укриту тайну. Альберт зовсїм не завважив сего заклопотаня, однакож воно заставило Лукіяна урвати свої відвідини. Він зовсїм не чув ся своїм.

Пращаючи його, ґраф промовив до него щось півголосом, на що сей відповів:

— Дуже радо, пане ґрафе, приймаю вашу пропозицію

Ґраф звернув ся до молодого Морсерфа.

— Чи, передумавши, не скажете, що ви зробили недобре говорячи так про свою тещу в присутности п. Дебрея?

— Пане ґрафе — відповів Морсерф. — Прошу не уживати сего титулу так перед часом.

— А однакож, говорячи без ніякого переборщеня, чи ваша мати справдї така противна сему подружу?

— На стільки противна, що баронова рідко коли приходить до нашого дому, а моя мати, не знаю, чи відвідала паню Данґляр два рази в своїм житю.

— В такім разї я осміляю ся говорити до вас отверто. Пан Данґляр є моїм банкиром. Пан Віефорт обезсилив мене своєю чемністю після услуги, яку добра доля дозволила менї зробити йому. З того я маю причину сподївати ся повени обідів і гостин. Отже аби виглядало, що я не сподїю ся сего, або щоби їх випередити, я подумав про те, щоби запросити пана і паню Данґляр та пана і паню Віефорт до мого дому в Отейль. Якби я запросив на сей обід також вас і ґрафа та ґрафиню Морсерф, то се буде виглядати на зводини перед весїлєм; в кождім разї панї Морсерф дивилаб ся так на се, головно колиб барон Данґляр зробив менї честь тим, що припровадив би й свою дочку. В такім випадку ваша мати малаб до мене уразу, а я сего не хочу. Навпаки — і се кажіть їй так часто, як часто будете мали нагоду — я бажаю мати повагу в її очах.

— Пане ґрафе — сказав Морсерф — дякую вам дуже за те, що ви супроти мене ужили такої щирости. З вдячністю приймаю ваш плян вилученя мене. Кажете, що хочете,

аби моя мати добре думала про вас; можу впевнити вас, що ви се вже осягнули в найвисшій мірі.

— Думаєте так? — спитав Монте Крісто з заінтересованєм.

— О, я певний сего. Ми говорили про вас одну годину після того, як ви онодї відійшли від нас. Однакож вернїм до того, про що ми говорили. Як моя мати довідає ся про те, які ви маєте зґляди для неї — а я про се їй скажу — то я певний, що вона буде вам дуже вдячна; правда, що враз з тим мій батько буде дуже лихий.

Ґраф засміяв ся.

— Я думаю — сказав він — що не тільки ваш батько буде лихий. Пан і панї Данґляр також не будуть добре думати про мене. Вони знають, що ми добре знакомі — в дійсности, що ви є моїм найстаршим знакомим в Парижи, а помимо сего вас не буде в моїм домі. Вони будуть мене питати, чому я вас не запросив. Отже найдїть вперед для себе якесь важнїйше занятє, що буде мати всї признаки можливости і дайте менї знати про сей факт на письмі. Ви знаєте, що в банкирів тільки писаний документ має вартість.

— Я зроблю лучше, чим се — сказав Альберт. — Моя мати хоче виїхати над море. Котрий день є назначений на ваш обід?

— Субота.

— Нинї є вівторок. Ми виїдемо завтра вечер а за день будемо в Трепорті. Дійсно, пане ґрафе, ви чудовий чоловік до того, щоби помагати людям.

— Ви тільки даєте менї більше кредиту, чим я заслугую. Я хочу тільки зробити те, що буде вам добре.

— Коли будете посилати запрошеня?

— Ще нинї.

— В такім разї я сейчас вступлю до Данґляра і скажу йому, що завтра виїзджаю з мамою з Парижа. Я вас не бачив, отже я нїчого не знаю про ваш обід.

— Хиба-ж ви забули, що п. Дебрей був з вами в мене?

— А, правда!

— Отже я бачив вас і запросив вас без нїякої церемонії, але ви зараз відповіли менї, що для вас неможливо буде бути моїм гостем, бо відїзджаєте до Трепорту.

— Отже се скінчено. А не прийшлиб ви до нас ще перед завтрішним днем?

— Перед завтрішним днем? Се буде тяжко зробити. Зрештою я перешкаджав би вам в приготованях до від'їзду.

— Дуже добре, зробіть щось ліпше, чим се. Доси ви були тільки чаруючим чоловіком, але як пристанете на мою пропозицію, то будете обожаним.

— Чому має я дійти до такої величі?

— Ви нині свобідні, як воздух. Ходіть на обід зі мною. Будемо мати маленьку партію, тільки ви, моя мати і я. Ви заледви бачили мою маму. Будете мати нагоду ліпше її приглянути ся. Вона є незвичайна жінка і я тільки жалую, що нема ще одної, яка її нагадувалаб а була около двайцять літ молодша. В такім разї, впевняю вас, була би дуже скоро невістка у моєї матери. Щодо мого батька, то не будете його бачити — він занятий офіціяльно. Будемо говорити про свої подорожи і ви, які бачили цілий світ, будете описувати нам свої пригоди. Оповісьте нам історію гарної Грекині, що онодї була з вами в опері, а яку ви називаєте своєю рабинею, хоч поводите ся з нею, як з княгинею. Будемо говорити по італїйськи та еспаньски. Ходіть, прийміть моє запрошенє, а моя мати подякує вам.

— Тисяча подяк за ваше ласкаве запрошенє — відповів ґраф — онакож я незмірно жалую, що се не є в моїй силї приняти його. Я не є такий свобідний, як думаєте, і в дійсности я маю дуже важне занятє.

— О, вважайте! Ви тільки що вчили мене, як на случай запрошеня на обід можна найти правдоподібну вимівку. Я жадаю доказу, що ви попередно заанґажували ся. Я не банкир, як п. Данґляр, однакож я майже так само недовірчивий, як він.

— Дам вам доказ — відповів ґраф і задзвонив в дзвінок.

— Гм! — сказав Морсерф. — Се вже другий раз ви відмовили ся обідати з моєю матїрю; ви очевидно стараєте ся її обминати.

Монте Крісто здрігнув ся. — О, ви так не думаєте — сказав він. — Зрештою ось приходить вам потвердженє того, що я говорив.

Увійшов Батестен.

— Я не знав наперед, що ви прийдете, чи не так? — спитав ґраф Морсерфа.

— По правді ви така незвичайна особистість, що я не є певний сего.

— На всякий случай я не міг вгадати, що будете просити мене на обід?

— Мабуть ні.

— Отже слухайте! Батестен! Що я тобі казав нині рано, коли закликав тебе до своєї ляборაторії?

— Замкнути двері для всяких гостий, скоро годинник вибє пяту — відповів льокай.

— А тоді що?

— Але-ж, пане ґрафе… — зачав Альберт.

— Ні, ні, я хочу убити сю загадочну репутацію, яку ви мені приписали, мій дорогий віконте. Се мучить чоловіка, коли він має вічно грати Манфреда*). Я хочу, щоби моє жите було свобідне і отворене. Ану, Батестен!

— Відтак не впускати нікого, хиба пана майора Вартоломея Кавальканті й його сина.

— Чуєте? Майор Вартоломей Кавальканті — чоловік, що належить до найстаршої шляхти в Італії, якої імя Данте**) згадує в десятім канті „Пекла"; памятаєте, чи ні? А дальше є його син, милий молодий чоловік десь такого віку, як ви, віконте, з титулом таким самим, як у вас; він робить свій вступ в жите Парижа при помочі міліонів свого батька. Майор припровадить нині вечер свого сина, контіна, як ми кажемо в Італії; він віддає його в мою опіку. Як він покаже ся гідним того, то я буду робити, що зможу, аби йому помогти; і ви мені поможете, чи не так?

— Без найменшого сумніву! Отже сей майор Кавальканті є вашим старим приятелем?

— Зовсім ні. Він є поважаний шляхтич, дуже чемний, скромний і згідливий, яких звичайно можна найти в Італії між нащадками дуже старих родин. Я стрічав його пару

*) Ґраф Манфред, герой в одній з поезій англійського поета Байрона. Манфред мав продати ся чортови, жив самітно в Альпах, відчужений від всіх і немаючи симпатії в нікого, поки остаточно не взяв його пан, якому він служив.

**) Данте Алеґієрі, великий італійський поет, уроджений у Фльоренції. Через політичні суперечки був прогнаний з рідного міста і від того часу жив без дому на сім світі. Душа його зачала тоді літати по другім світі, позагробовім, і як наслідок сего настрою вийшов з під його пера архитвір поетичної штуки п. з. „Божественна комедія". Одною з частей тої обширної поезії був опис пекла п. з. „Пекло". Данте жив від 1265 до 1321 р.

раз у Фльоренції, Больонії і Люцці, а тепер він повідомив мене про свій приїзд сюди. Знакомство, яке виробляє ся в подорожованю, виробляє свого рода зобовязаня. Знакомі сподіють ся, що завсїгди мають дістати від вас ту саму увагу, яку ви їм припадково присвячували. Сей добрий майор Кавальканті приїхав, аби поглянути другий раз на Париж, який він бачив тільки побіжно в часї цїсарства, коли переїздив до Москви. Я дам йому добрий обід; він повірить свого сина в мою опіку і я приобіцяю, що буду на него вважати. Зрештою він може собі робити, що схоче; я не думаю ходити за ним крок за кроком, де його попровадить його розум.

— Певна річ — відповів Альберт. — А тепер пращайте. Ми вернемо в недїлю. Ага, я майже забув сказати — я дістав лист від Франца.

— Так? Він ще бавить ся в Італії?

— Думаю, що так. Однакож він дуже жалує, що вас там вже нема. Він каже, що ви були сонцем Риму і що без вас все виглядає темно і хмарно; не знаю, чи він навіть не йде аж так далеко, щоб казати, що там падає дощ.

— Отже його думка про мене поправила ся на лїпше?

— Нї, він все ще таки глядить на вас, як на найбільше незрозумілого і загадочного чоловіка.

— Він є милий молодий чоловік — сказав Монте Крісто — і я ним щиро заінтересував ся від самого першого вечера, коли довідав ся, що він мав іти на вечеру, і намовив його вечеряти зі мною. Він, здаєть ся, є сином ґенерала д'Епіней?

— Так.

— Того самого, котрого так ганебно убили в 1815 році?

— Бонапартисти.

— Так. Я дійсно люблю його. Чи для него тоже не є приготоване подруже?

— Так, він має подружити ся з панною Віефорт.

— Невжеж?

— Так само, як я маю подружити ся з панною Данґляр — сказав Альберт сміючись.

— Ви смієте ся!

— Так.

— Чому?

— Бо мені здаєть ся, що там є так само мало охоти до подружа, як і в мене. Однакож, по правді, пане ґрафе, ми так говоримо про жінок, як вони говорять про чоловіків, а се є непростиме!

Альберт встав, щоби відходити.

— Вже відходите?

— Мабуть вже час. Через дві годині мучу вас на смерть своїм товариством, а ви ще й питаєте мене з найбільшою чемністю, чи я вже йду. Пане ґрафе, ви є найчемнійшим чоловіком в світі. А які ваші слуги чемні! Ваш Батестен незрівнаний; я ніколи не мігби дістати такого чоловіка, як він. Мої слуги немов наслідують тих, що їх бачимо в штуках; через те, що мають сказати тільки слово-два, то немов старають ся сказати їх як найбільше незручно. Як будете коли відправляти Батестена, дайте мені нагоду взяти його собі.

— Згода, віоконте.

— Але се ще не все. Передайте привіт вашому благородному гостеви, Кавалькантови з Кавалькантів і якби він припадково хотів одружити свого сина, то найдіть йому жінку дуже богату, дуже благородну — бодай зі сторони її матери — і баронівну після батька, а я вам в тім поможу.

— О, о! Ви зробили би аж так богато?

— Так.

— Ну, дійсно нема нічого певного на сім світі.

— О, ґрафе, яку прислугу ви мені зробилиб! Я любив би вас сто раз більше, якби при вашій помочі я міг остати парубком, хочби се було тільки на десять літ.

— Нема нічого неможливого — відповів поважно Монте Крісто і подавши Альбертови на прощанє руку, задзвонив в дзвінок три рази.

Появив ся Бертучіо.

— Бертучіо, я хочу приймати в суботу товариство в Отейль.

Бертучіо легко здрігнув ся.

— Буду вимагати твоєї услуги, щоби все було як слід приготоване. Се є гарний дім, або на всякий случай може таким стати.

— Треба буде богато роботи, поки він заслужить собі на таке імя, пане ґрафе.

— Зроби, що можеш і зміни, що знаєш, тільки не змі-

няй нічого в спальни, обвішаній червоним дамаском; там лиши все так, як воно є.

Бертучіо вклонив ся.

— Так само не руш городу. Щодо подвіря, то можеш з ним зробити, що хочеш; я волїв би, аби ти змінив його до непізнаня.

— Зроблю все, що в моїй силї, аби здійснити ваше бажане, пане ґрафе. Одначе я хотїв би дістати розкази вашої ексцеленції щодо самого обіду.

— Мій дорогий Бертучіо — сказав ґраф — від коли ти в Парижи, ти став щось дуже нервовий і очевидно не свій. Так виглядає, що ти мене вже більше не розумієш.

— Однакож ви, ексцеленціє, чейже будете на стільки добрі, щоби поінформувати мене, кого ви сподїєте ся приймати.

— Я ще сам не знаю і непотрібно, щоби ти знав. Люкуль обідає з Люкулем*), се вистарчає.

Бертучіо вклонив ся і вийшов.

*) Люцій Люкуль, римський ґенерал, вславив ся, як побідник над Мітридатом, королем Понту. Воюючи в Азії, він призбирав собі величезне майно і привізши його до Риму, провадив незвичайно виставне житє. Одного разу він сїв до стола сам і завважив, що слуга заставив стіл не так роскішно, як звичайно. За те він його остро зганив і гордо сказав: „Чи ти не знаєш, що Люкуль нинї обідає з Люкулем?“

ЗМІСТ:

Справлене Похибок:

Сторона		є	має бути
5—11	рядок з долини	скалистиї	скалистий
5— 8	рядок з долини	крироди	природи
61—20	рядок з долини	Рріорі	Пріорі
67—15	рядок з гори	прикращена	прикрашена
83—13	рядок з гори	Церемінія	Церемонія
138— 5	рядок з гори	двердої	твердої
139— 1	рядок з гори	його його	його
162—17	рядок з долини	корогоцінність	дорогоцінність
179— 9	рядок з долини	криглої	круглої
237—19	рядок з гори	фуже	дуже
253— 1	рядок з гори	пів до шестої	пін до семої